ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Τετραμηνιαία έκδοση του ΚΕΠΕ

Τεύχος 13, Σεπτέμβριος 2010

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

- Εξελίξεις στο διεθνές περιβάλλον
- Οι οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα
- Οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα: Επιδόσεις, αδυναμίες και ο ρόλος της πολιτικής
- Η σχετική υστέρηση της Ελλάδας στην προσέλκυση ΑΞΕ: μερικές ενδείξεις για την προέλευσή της
- Συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (ΣΔΙΤ) ως εργαλείο οικονομικής ανάπτυξης
- Καινοτομία στην Ελλάδα: Τάσεις και αναπτυξιακές επιπτώσεις
- Οι δημόσιες εγγραφές στο Χρηματιστήριο ως αναπτυξιακός παράγοντας

Οικονομικές
εξελίξεις

Εκδότης:
ΚΕΝΤΡΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Υπεύθυνη έκδοσης:
Στέλλα Σάββα-Μπαλφούσια
stbalf@kepe.gr

Συντακτική ομάδα:
Νικόλαος Βαγιονής
Κώστας Κανελλόπουλος
Γιώργος Κωστελένος
Αθανάσιος Μπαλφούσιας
Ιωάννης Παναγόπουλος
Σοφία Σπαθή

Γλωσσική και τυπογραφική επιμέλεια:
Ελένη Σουλτανάκη

Τεχνική υποστήριξη:
Σωτήρης Πέτρος

Τμήμα Εκδόσεων Πληροφορίες:
Γιώργος Ψυχομάνης
Τηλ. 210 3676350

Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία:
ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ ΑΒΕΕ
ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ-ΧΩΡΟΣΥΝΘΕΣΕΙΣ-ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Copyright 2010
ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
Αμερικής 11, Αθήνα, 106 72,
Τηλ.: +30-210-3676.300, 210-3676.350
Fax: +30-210-3630.122, 210-3611.136
Δικτυακός τόπος: www.kepe.gr

Το περιοδικό ***ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ*** αναρτάται στον δικτυακό τόπο www.kepe.gr στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα.

Οι γνώμες και κρίσεις που διατυπώνονται στα άρθρα είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία γνώμες ή κρίσεις του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Διατίθεται δωρεάν

ISSN 1109-6284

Περιεχόμενα

Τεύχος 13 - Σεπτέμβριος 2010

1. Εξελίξεις στο διεθνές περιβάλλον 5

1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στην παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα 5

1.1.1. Γενική αξιολόγηση των εξελίξεων στην παγκόσμια οικονομία 5

1.1.2. Οικονομικές εξελίξεις ανά τον κόσμο 7

1.1.3. Οι κίνδυνοι για την παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα 9

1.2. Η κρίση στις περιφερειακές οικονομίες της Ευρωζώνης και η οικονομική πολιτική 10

1.2.1. Οι κύριες πτυχές της κρίσης στις περιφερειακές οικονομίες της Ευρωζώνης 10

1.2.2. Οι προτεραιότητες της οικονομικής πολιτικής στις περιφερειακές οικονομίες της Ευρωζώνης 13

1.2.3. Συναφή ζητήματα οικονομικής πολιτικής σε επίπεδο Ευρωζώνης 13

1.3. Εξελίξεις στις οικονομίες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης 15

1.3.1. Διαρθρωτικές και μακροοικονομικές συνέπειες της κρίσης 16

1.3.2. Άλλες παράμετροι της κρίσης 19

1.3.3. Συμπεράσματα και Προοπτικές 20

2. Οι οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα 21

2.1. ΑΕΠ και συνιστώσες της ζήτησης 21

2.1.1. Ιδιωτική κατανάλωση 25

2.1.2. Επενδύσεις 26

2.1.3. Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών 28

2.1.4. Συμπεράσματα και προοπτικές 29

2.2. Κλαδικές εξελίξεις 30

2.2.1. Ανάλυση με βάση τα εθνικολογιστικά δεδομένα 30

2.2.2. Ανάλυση με βάση τους δείκτες υψηλής συχνότητας 32

2.3. Εξελίξεις στα δημόσια οικονομικά και τον τραπεζικό τομέα 36

2.3.1. Πρόσφατες δημοσιονομικές εξελίξεις 36

2.3.2. Η ρευστότητα της ελληνικής οικονομίας: Ο ρόλος των ελληνικών τραπεζών 39

2.4. Εξελίξεις στον πληθωρισμό 43

2.4.1. Εξελίξεις στο δείκτη τιμών καταναλωτή και οι επιπτώσεις των μεταβολών του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ) στον πληθωρισμό 43

2.4.2. Εξέταση του πληθωρισμού με βάση το δείκτη τιμών καταναλωτή και το δείκτη με σταθερούς φορολογικούς συντελεστές 47

2.4.3. Η αύξηση της φορολογίας των υγρών καυσίμων και οι επιπτώσεις της στις τιμές και την κατανάλωση 51

2.5. Εξελίξεις στην αγορά εργασίας 54

2.5.1. Ανεργία 54

2.5.2. Απασχόληση 55

2.5.3. Ελαστικότητα της αγοράς εργασίας 58

2.5.4. Θεσμικές εξελίξεις 59

2.5.5. Προοπτικές 60

2.6. Εξωτερικές συναλλαγές 61

2.6.1. Πρόσφατες εξελίξεις και ανάλυση εμπορικού ισοζυγίου 61

2.6.2. Τουρισμός 67

2.6.3. Η απελευθέρωση της κρουαζιέρας στην Ελλάδα 70

Ειδικά θέματα

Οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα: Επιδόσεις, αδυναμίες και ο ρόλος της πολιτικής 74

Η σχετική υστέρηση της Ελλάδας στην προσέλκυση ΑΞΕ: μερικές ενδείξεις για την προέλευσή της 86

Συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (ΣΔΙΤ) ως εργαλείο οικονομικής ανάπτυξης 96

Καινοτομία στην Ελλάδα: Τάσεις και αναπτυξιακές επιπτώσεις 103

Οι δημόσιες εγγραφές στο Χρηματιστήριο ως αναπτυξιακός παράγοντας 111

Τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι η ελληνική οικονομία παραμένει σε κατάσταση ύφεσης, καθώς οι συνιστώσες της εγχώριας ζήτησης συνεχίζουν να εξασθενούν με αρνητικές επιδράσεις στην οικονομική δραστηριότητα και την απασχόληση.

Στο επίπεδο του πληθωρισμού οι διαθέσιμοι δείκτες υποδηλώνουν ότι η άνοδος των τιμών υπήρξε ταχύτερη της αναμενόμενης εξαιτίας των επανειλημμένων αυξήσεων των συντελεστών του ΦΠΑ και των ειδικών φόρων. Ο πληθωρισμός δεν αναμένεται ωστόσο να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα καθώς οι αυξήσεις δεν μεταφέρονται στις τιμές των εξαγομένων. Επίσης η άνοδος των τιμών δεν αναμένεται να ενσωματωθεί στους μισθούς και να επηρεάσει σημαντικά το δομικό πληθωρισμό καθώς οι αμοιβές στο δημόσιο τομέα έχουν μειωθεί αποφασιστικά, ενώ και οι μισθολογικές ρυθμίσεις στον ιδιωτικό τομέα υπήρξαν πολύ περιορισμένες.

Από την πλευρά της πολιτικής έχει τεθεί σε εφαρμογή ένα φιλόδοξο πρόγραμμα προσαρμογής που έχει σχεδιαστεί για να μειώσει δραστικά το δημοσιονομικό έλλειμμα και να δημιουργήσει τη βάση για τη σταθεροποίηση του χρέους. Αναμφίβολα, η δημοσιονομική συστολή επιδεινώνει την ύφεση βραχυχρόνια. Όμως, ταυτόχρονα, έχουν γίνει σημαντικά βήματα όσον αφορά την προώθηση των διαρθρωτικών αλλαγών.

Οι επιμέρους πτυχές αυτών των εξελίξεων αναλύονται λεπτομερώς στο πρώτο μέρος του παρόντος τεύχους. Το δεύτερο μέρος επικεντρώνεται σε θέματα που άπτονται των μεσοπρόθεσμων προοπτικών και της αναπτυξιακής πολιτικής. Χωρίς αμφιβολία, τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα έχουν πιο βαθιές ρίζες από τις άμεσες συνέπειες της πρόσφατης κρίσης. Η επίλυσή τους απαιτεί μια επείγουσα πολιτική δράσης σε πολλούς τομείς. Όμως, για τη διαμόρφωση μιας μεσοπρόθεσμης στρατηγικής είναι χρήσιμη η αναφορά στη διεθνή εμπειρία για τους προσδιοριστικούς παράγοντες της ανάπτυξης. Οι χώρες που παρουσιάζουν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, για μακρά χρονική περίοδο, έχουν κοινά χαρακτηριστικά: υψηλούς ρυθμούς αποταμίευσης και επένδυσης, αποδοτικό εκπαιδευτικό σύστημα που συμβάλλει στη βελτίωση του ανθρωπίνου κεφαλαίου, ανταγωνιστικές και ανοικτές αγορές, αποτελεσματικό δημόσιο τομέα και υγιείς θεσμούς που δεν εμποδίζουν την επιχειρηματική δράση και επιτρέπουν την προσέλκυση ξένων επενδύσεων.

Η πρόκληση για την οικονομική πολιτική σήμερα, περισσότερο από ποτέ, είναι να δημιουργήσει τους αναγκαίους θεσμούς, και να ενισχύσει τα κίνητρα για τη συσσώρευση φυσικού και ανθρωπίνου κεφαλαίου. Τα ζητήματα αυτά συζητούνται σε μια σειρά ειδικών άρθρων για το γενικότερο πλαίσιο της αναπτυξιακής πολιτικής, τις ξένες επενδύσεις, τις συμπράξεις ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, το ρόλο της Έρευνας και Ανάπτυξης αλλά και τη συμβολή του Χρηματιστηρίου.

Η κρίση ανοίγει ένα «παράθυρο ευκαιρίας» για την Ελλάδα προκειμένου να εφαρμόσει βαθιές διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Η δημοσιονομική εξυγίανση παραμένει επείγουσα ανάγκη, όμως, συμπληρωματικά με τη δημοσιονομική πειθαρχία, απαιτούνται μέτρα διαμόρφωσης ενός κλίματος που αποσκοπεί στην τόνωση της ανάπτυξης. Υπό το πρίσμα αυτό, το φιλόδοξο πρόγραμμα διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που έχει ξεκινήσει πρέπει να συνεχισθεί και να εμπλουτιστεί με περαιτέρω δράσεις. Η πρόοδος στο διαρθρωτικό πεδίο θα διευκολύνει, στη συνέχεια, και τη δημοσιονομική εξυγίανση στο πλαίσιο μιας αμοιβαία ενισχυόμενης δυναμικής.

ΣΤΕΛΛΑ ΣΑΒΒΑ-ΜΠΑΛΦΟΥΣΙΑ
Υπεύθυνη έκδοσης

1. Εξελίξεις στο διεθνές περιβάλλον

1.1. Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές στην παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα

Αριστοτέλης Κουτρούλης

Η παγκόσμια οικονομία εξακολουθεί να βρίσκεται σε τροχιά ανάκαμψης από την πρόσφατη χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση. Σύμφωνα μάλιστα με νέα αναθεωρημένα στοιχεία, φαίνεται ότι, για το τρέχον έτος, η παγκόσμια οικονομία θα αναπτυχθεί με ταχύτερους ρυθμούς από ό,τι είχε αρχικά προβλεφθεί. Εξακολουθεί, ωστόσο, να υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση από χώρα σε χώρα τόσο ως προς τους ρυθμούς βελτίωσης των οικονομικών μεγεθών, όσο και ως προς τους παράγοντες από τους οποίους επηρεάζεται η ανάπτυξη της εκάστοτε εθνικής οικονομίας. Επιπλέον, ανησυχία προκαλούν οι νέοι κραδασμοί στις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές, καθώς απειλούν να αποδυναμώσουν την αναπτυξιακή πορεία της παγκόσμιας οικονομίας.

1.1.1. Γενική αξιολόγηση των εξελίξεων στην παγκόσμια οικονομία

Οικονομική δραστηριότητα

Σύμφωνα με τις αναθεωρημένες εκτιμήσεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του παγκόσμιου ΑΕΠ για το 2010 θα διαμορφωθεί σε 4,6%, 0,4 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερος από προγενέστερες εκτιμήσεις. Το γεγονός αυτό αντανακλά κυρίως την επέκταση της οικονομικής δραστηριότητας το πρώτο εξάμηνο του τρέχοντος έτους, κατά τη διάρκεια του οποίου ήταν ισχυρές οι επιδράσεις του αποθεματικού κύκλου και της γενικευμένης επεκτατικής οικονομικής πολιτικής. Σημαντικό ρόλο έπαιξαν επίσης η εύρωστη ανάπτυξη των κυριότερων ασιατικών οικονομιών (Κίνα, Ινδία, Νότια Κορέα, και Σιγκαπούρη), η σημαντική αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής και του διεθνούς εμπορίου, καθώς και οι ενδείξεις αύξησης της ιδιωτικής ζήτησης. Για το δεύτερο εξάμηνο αναμένεται σχετική επιβράδυνση του ρυθμού ανάκαμψης, δεδομένου ότι θα εξασθενήσει η επίδραση αρκετών από τους προαναφερθέντες παράγοντες.

Παρά το γεγονός ότι από τις αρχές του 2010 η παγκόσμια οικονομία βρίσκεται σε μια σταθερή τροχιά ανάκαμψης, σε ένα ιστορικό πλαίσιο οι ρυθμοί βελτίωσης της οικονομικής κατάστασης κρίνονται ιδιαίτερα υποτονικοί. Επιπλέον, όπως αναφέρεται και παρακάτω, η ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από σημαντική ανομοιογένεια, τόσο γεωγραφικά όσο και μεταξύ προηγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών. Είναι ενδεικτικό, για παράδειγμα, ότι ο ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ στις προηγμένες οικονομίες υπολείπεται του αντίστοιχου ρυθμού των αναπτυσσόμενων οικονομιών κατά 4,2 ποσοστιαίες μονάδες (βλ. Πίνακα 1.1.1).

Πληθωρισμός και ανεργία

Όπως προκύπτει από τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία, οι πληθωριστικές πιέσεις για το τρέχον έτος σε παγκόσμιο επίπεδο είναι ασθενικές, ενώ δεν προβλέπονται θεαματικές αλλαγές για το 2011. Η περιορισμένη άνοδος του πληθωρισμού οφείλεται στην ατονία που παρατηρείται στις αγορές εργασίας, τη σχετικά χαμηλή ζήτηση, και το πλεονάζον παραγωγικό δυναμικό των περισσότερων επιχειρήσεων παγκοσμίως. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τους περισσότερους διεθνείς οργανισμούς, ο πληθωρισμός στις προηγμένες οικονομίες δεν αναμένεται να ξεπεράσει το 1,5%. Αντίθετα, στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, ο πληθωρισμός το τρέχον έτος θα ξεπεράσει τις 5 ποσοστιαίες μονάδες (βλ. Πίνακα 1.1.1). Είναι προφανές ότι η διαφοροποίηση μεταξύ προηγμένων και αναπτυσσόμενων οικονομιών ως προς τον πληθωρισμό αντανακλά, σε ένα βαθμό, τους διαφορετικούς ρυθμούς με τους οποίους αναπτύσσονται οι αντίστοιχες οικονομίες.

Σε ό,τι αφορά την απασχόληση, η κατάσταση είναι ιδιαίτερα αποθαρρυντική. Συγκεκριμένα, αν και δεν υπάρχουν νεότερα στοιχεία για το σύνολο του κόσμου, οι μέχρι τώρα ενδείξεις επιβεβαιώνουν τις αρχικές εκτιμήσεις ότι η υφιστάμενη οικονομική ανάκαμψη θα συνοδεύεται από χαμηλά ποσοστά απασχόλησης (jobless

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.1 Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν και πληθωρισμός

	Πραγματικό ΑΕΠ (ετήσιες % μεταβολές)				Πληθωρισμός (ετήσιες % μεταβολές)			
	2010		2011		2010		2011	
	ΔΝΤ[1]	Eurostat	ΔΝΤ[1]	Eurostat	ΔΝΤ[1]	Eurostat	ΔΝΤ[1]	Eurostat
Παγκόσμια οικονομία	**4,6 (+0,4)**	-	**4,3 (0,0)**	-	-	-	-	-
Προηγμένες οικονομίες	**2,6 (+0,3)**	-	**2,4 (0,0)**	-	**1,4 (-0,1)**	-	**1,3 (-0,1)**	-
ΗΠΑ	3,3 (0,2)	2,8	2,9 (+0,3)	2,5	1,6	-	1,1	-
Ηνωμένο Βασίλειο	1,2 (-0,1)	1,2	2,1 (-0,4)	2,1	-	-	-	-
Ευρωζώνη	1,0 (0,0)	1,7	1,3 (-0,2)	1,5	-	1,4	-	-
Αναπτυσσόμενες οικονομίες	**6,8 (+0,5)**	-	**6,4 (-0,1)**	-	**6,3 (+0,1)**	-	**5,0 (+0,3)**	-
Βραζιλία	7,1 (+1,6)	-	4,2 (+0,1)	-	-	-	-	-
Ρωσία	4,3 (+0,3)	-	4,1 (+0,8)	-	-	-	-	-
Ινδία	9,4 (+0,6)	-	8,4 (0,0)	-	-	-	-	-
Κίνα	10,5 (+0,5)	-	9,6 (-0,3)	-	-	-	-	-

Πηγές: ΔΝΤ, *World Economic Outlook* (Update), Ιούλιος 2010, Eurostat.

1. Στις παρενθέσεις εμφανίζονται οι διαφορές από τις προβλέψεις του ΔΝΤ τον Απρίλιο του 2010.

recovery). Το μεγαλύτερο πρόβλημα εντοπίζεται στις προηγμένες οικονομίες για τις οποίες εκτιμάται ότι θα χρειαστούν τέσσερα έως πέντε έτη προκειμένου να ανακτήσουν τις χαμένες θέσεις εργασίας και να επιστρέψουν σε ποσοστά απασχόλησης αντίστοιχα με αυτά που επικρατούσαν πριν το ξέσπασμα της κρίσης[1].

Διεθνές εμπόριο και τιμές βασικών εμπορευμάτων

Τα διαθέσιμα στοιχεία υποδεικνύουν ότι το διεθνές εμπόριο συνεχίζει να επεκτείνεται αντανακλώντας κυρίως την αυξημένη εξαγωγική και εισαγωγική δραστηριότητα των αναπτυσσόμενων χωρών. Ωστόσο, αν και οι αρχικές προβλέψεις του ΔΝΤ σχετικά με τον όγκο του διεθνούς εμπορίου έχουν αναθεωρηθεί προς τα πάνω κατά 2 ποσοστιαίες μονάδες (βλ. Πίνακα 1.1.2), η ανάκαμψη στις παγκόσμιες εμπορικές συναλλαγές περιορίζεται από την ασθενή συνολική ζήτηση των προηγμένων οικονομιών και το αυξημένο κόστος των εξαγωγικών πιστώσεων.

Παρά τη μεταβλητότητα που χαρακτηρίζει τις τιμές βασικών εμπορευμάτων (ορυκτά, ακατέργαστα και κατεργασμένα μέταλλα), αναμένεται ότι αυτές θα κινηθούν ανοδικά λόγω της συνεχιζόμενης αύξησης της ζήτησης από τις ταχύτατα αναπτυσσόμενες οικονομίες της Νοτιοανατολικής Ασίας. Επιπλέον, αναμένεται ότι θα ανακοπεί η πτωτική πορεία στις τιμές των βασικών διατροφικών προϊόντων εξαιτίας των αντίξοων καιρικών συνθηκών σε χώρες όπως ο Καναδάς και η Ρωσία, οι οποίες είναι από τους κύριους προμηθευτές της παγκόσμιας αγοράς. Τέλος, σε ό,τι αφορά την αγορά πετρελαίου, η πορεία των τιμών αναμένεται να συμβαδίσει με τις γενικότερες εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομική

1. Βλ. United Nations, *World Economic Situation and Prospects.* Update as of mid-2010, New York (2010).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1.2 Ετήσιες μεταβολές στο διεθνές εμπόριο

		2008	2009	2010[1]	2011[1]
Όγκος διεθνούς εμπορίου (Αγαθά και Υπηρεσίες)		**2,8**	**-11,3**	**9,0 (+2,0)**	**6,3 (+2,0)**
Εισαγωγές	Προηγμένες οικονομίες	0,5	-12,9	7,2 (+1,8)	4,6 (0,0)
	Αναπτυσσόμενες οικονομίες	8,6	-8,3	12,5 (+2,8)	9,3 (+1,1)
Εξαγωγές	Προηγμένες οικονομίες	1,8	-12,6	8,2 (+1,6)	5,0 (0,0)
	Αναπτυσσόμενες οικονομίες	4,5	-8,5	10,5 (+2,2)	9,0 (+0,6)

Πηγή: ΔΝΤ, *World Economic Outlook* (Update), Ιούλιος 2010.

1. Στις παρενθέσεις εμφανίζονται οι διαφορές από τις προβλέψεις του ΔΝΤ τον Απρίλιο του 2010.

δραστηριότητα. Μεσοπρόθεσμα αυτό μεταφράζεται σε σταδιακή άνοδο της τιμής του πετρελαίου.

Διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές

Οι πρόσφατες εντάσεις στις αγορές κρατικών ομολόγων σε χώρες της ζώνης του ευρώ τον περασμένο Μάιο έμελλε να βάλουν τροχοπέδη στην πορεία προς την ομαλότητα των διεθνών χρηματοπιστωτικών αγορών. Αναλυτικά, η αυξανόμενη αβεβαιότητα και ανησυχία όσον αφορά τον κίνδυνο αδυναμίας αποπληρωμής κρατικών χρεογράφων σε χώρες της Ευρωζώνης[2] μείωσε εκ νέου τη διάθεση των επενδυτών να τοποθετηθούν σε χρεόγραφα υψηλού κινδύνου και τους οδήγησε στην αναζήτηση ασφαλέστερων τοποθετήσεων όπως είναι τα αμερικανικά και γερμανικά ομόλογα ή ο χρυσός. Στις χρηματιστηριακές αγορές, αυτό είχε ως αποτέλεσμα τις αθρόες πωλήσεις μετοχών, και επομένως, την αύξηση της μεταβλητότητας και τη μείωση των τιμών των μετοχών. Παράλληλα, η αβεβαιότητα σχετικά με το βαθμό έκθεσης των τραπεζικών ιδρυμάτων στην κρίση των κρατικών ομολόγων δημιούργησε ένα νέο έλλειμμα εμπιστοσύνης προς τα τραπεζικά ιδρύματα, επιδεινώνοντας έτσι τόσο την διατραπεζική αγορά όσο και τις συνθήκες χρηματοδότησης του πραγματικού τομέα της παγκόσμιας οικονομίας[3].

Όσον αφορά τις μελλοντικές προοπτικές, και ειδικά για τον ευρωπαϊκό τραπεζικό τομέα, τα προσφατα θετικά αποτελέσματα των ασκήσεων προσομοίωσης ακραίων καταστάσεων (stress tests)[4] αναμένεται ότι θα διασκεδάσουν τις αρνητικές εντυπώσεις των επενδυτών, υποβοηθώντας έτσι και στη σταδιακή αποκλιμάκωση της έντασης.

1.1.2. Οικονομικές εξελίξεις ανά τον κόσμο

1.1.2.1. Προηγμένες οικονομίες

Το 2010, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΔΝΤ, το πραγματικό ΑΕΠ στις προηγμένες οικονομίες θα αυξηθεί κατά 2,6% (η αρχική εκτίμηση ήταν 2,3%, αλλά αναθεωρήθηκε προς τα πάνω κατά 0,3 ποσοστιαίες μονάδες). Με εξαίρεση τις νέες βιομηχανικές χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας[5], οι οποίες έχουν να επιδείξουν μια ιδιαίτερη αναπτυξιακή δυναμική, το παραπάνω ποσοστό επιβεβαιώνει τις αρχικές προβλέψεις για μια μετριότατη ανάκαμψη. Στο μέτωπο του πληθωρισμού, υπάρ-

2. Οι συνθήκες ρευστότητας στις αγορές κρατικών ομολόγων επιδεινώθηκαν κυρίως στην Ελλάδα, λιγότερο στην Πορτογαλία και την Ιρλανδία και σε μικρότερο βαθμό στην Ισπανία και την Ιταλία.

3. Όπως θα ανέμενε κανείς, τις μεγαλύτερες απώλειες, σε όρους χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, είχαν οι ευρωπαϊκές χώρες των οποίων τα τραπεζικά ιδρύματα κατέχουν και το μεγαλύτερο ποσοστό του χρέους των χωρών με δημοσιονομικά προβλήματα. Οι αντίστοιχες απώλειες στον υπόλοιπο κόσμο ήταν ανάλογες με το βαθμό εμπλοκής της κάθε χώρας στην κρίση των κρατικών ομολόγων.

4. Η άσκηση προσομοίωσης ακραίων καταστάσεων, η οποία πραγματοποιήθηκε τον περασμένο Ιούλιο, κάλυπτε το 65% του τραπεζικού τομέα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αφορούσε τη διετία 2010-2011. Μεταξύ άλλων, η άσκηση αξιολογούσε την ικανότητα των τραπεζών να απορροφήσουν τυχόν κραδασμούς σε σχέση με τον κίνδυνο χρέους χώρας (sovereign risk).

5. Πρόκειται για τις Νότια Κορέα, Σιγκαπούρη, Ταϊβάν - Επαρχία Κίνας, και Χονγκ Κονγκ - Ειδική Διοικητική Περιφέρεια.

χει ομαλότητα αφού τόσο το πλεονάζον παραγωγικό δυναμικό των επιχειρήσεων, όσο και το παραγωγικό κενό των οικονομιών, συγκρατούν τις αυξήσεις των τιμών σε χαμηλά επίπεδα. Σύμφωνα με το ΔΝΤ ο δείκτης τιμών καταναλωτή στις ανεπτυγμένες χώρες συνολικά δεν αναμένεται να ξεπεράσει το 1,6%, μια εκτίμηση η οποία σχεδόν συμπίπτει με αυτή του ΟΟΣΑ για το σύνολο των χωρών-μελών του οργανισμού. Αντίθετα, προβληματισμό δημιουργούν η διατήρηση της ανεργίας σε υψηλά επίπεδα, η ύπαρξη σοβαρών δημοσιονομικών ανισορροπιών, η συσσώρευση δημόσιου χρέους, και η μη πλήρης αποκατάσταση της ομαλής χρηματοδότησης του πραγματικού τομέα των οικονομιών.

ΗΠΑ: Σύμφωνα με την έκθεση του ΔΝΤ για την οικονομία των ΗΠΑ, ο ρυθμός ανάπτυξης για το 2010 θα ανέλθει στο 3,3%. Την τρέχουσα περίοδο, η επίδοση αυτή είναι από τις υψηλότερες μεταξύ των κυριότερων ανεπτυγμένων οικονομιών (βλ. Πίνακα 1.1.1). Ταυτόχρονα όμως, είναι και από τις χαμηλότερες που έχουν καταγραφεί στην ιστορία των ΗΠΑ κατά τη διάρκεια αντίστοιχων περιόδων ανάκαμψης. Με εξαίρεση κάποια μικρή περίοδο της δεκαετίας του 1980, αντίστοιχα αρνητική επίδοση σημειώνουν και οι περισσότεροι δείκτες που αφορούν στην απασχόληση (ποσοστό ανεργίας, ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων, και ποσοστό μη εθελοντικής μερικής απασχόλησης). Στο άμεσο μέλλον η οικονομία των ΗΠΑ θα συνεχίσει την ανάκαμψή της υποβοηθούμενη κυρίως από την επεκτατική πολιτική. Αναμένεται, ωστόσο, ότι οι ρυθμοί ανάκαμψης θα μετριαστούν, δεδομένης μάλιστα της ανάγκης για αποκατάσταση των δημοσιονομικών ανισορροπιών και σταδιακής δημοσιονομικής προσαρμογής.

Ηνωμένο Βασίλειο: Στο Ηνωμένο Βασίλειο ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ αναμένεται να φτάσει το 1,2%. Θετική συμβολή στην ανάκαμψη της βρετανικής οικονομίας έχουν οι επιδράσεις (με χρονική υστέρηση) από την υποτίμηση της στερλίνας, η επεκτατική νομισματική πολιτική, καθώς και η γενικότερα βελτιωμένες συνθήκες στην παγκόσμια οικονομία. Αντίθετα, υποτονική είναι η συμβολή της εγχώριας ζήτησης εξαιτίας του περιορισμού των πιστώσεων προς τον ιδιωτικο-οικονομικό τομέα, της αναδιάρθρωσης του χαρτοφυλακίου των νοικοκυριών, και της δημοσιονομικής προσαρμογής. Σε σχέση με τις περισσότερες ανεπτυγμένες οικονομίες, ο πληθωρισμός κινείται σε υψηλά επίπεδα αντανακλώντας τις επιδράσεις από την αύξηση του φόρου προστιθέμενης αξίας και την υποτίμηση της στερλίνας.

Ευρωζώνη: Στην Ευρωζώνη παρατηρείται σταδιακή ανάκαμψη της οικονομίας με το ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ για το 2010 να εκτιμάται στο 1% και 1,4% έως 1,8% από το ΔΝΤ και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), αντίστοιχα[6]. Ανασχετικό παράγοντα της οικονομικής ανάπτυξης ενδέχεται να αποτελέσουν, ωστόσο, η πρόσφατη κρίση στις αγορές κρατικών ομολόγων (Ευρωπαϊκός Νότος και Ιρλανδία) καθώς και η ανάγκη δημοσιονομικής εξυγίανσης έπειτα από μια μακρά χρονική περίοδο δημοσιονομικής επέκτασης. Οι εξελίξεις στις τιμές δεν προκαλούν προβληματισμό, αφού σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της ΕΚΤ, ο εναρμονισμένος δείκτης τιμών καταναλωτή (ΕνΔΤΚ) δεν αναμένεται να ξεπεράσει το 1,7%. Αντίθετα, αξιομνημόνευτη και ανησυχητική είναι η διατήρηση της απασχόλησης σε χαμηλά επίπεδα, χωρίς μάλιστα να υπάρχουν σημάδια ανάκαμψης στο άμεσο μέλλον[7].

1.1.2.2. Αναπτυσσόμενες οικονομίες

Το ΑΕΠ στις αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες, σύμφωνα με τις τελευταίες προβλέψεις του ΔΝΤ, αναμένεται ότι θα αυξηθεί κατά 6,8% το 2010. Αν και η οικονομική ανάκαμψη δεν είναι εξίσου δυναμική σε όλο τον αναπτυσσόμενο κόσμο, είναι ενθαρρυντικό ότι για τις περισσότερες χώρες έχουν αρχίσει να επανακάμπτουν οι χρηματοοικονομικές εισροές, ενώ παράλληλα εξακολουθεί να υποχωρεί το κόστος χρηματοδότησης των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων. Επιπλέον, για τις πλούσιες σε πρώτες ύλες χώρες ευνοϊκή αναμένεται να είναι η επίδραση από τις παρατηρούμενες αυξήσεις στις τιμές των βασικών εμπορευμάτων. Φυσικά, εκ διαμέτρου αντίθετο θα είναι το αποτέλεσμα για τις εισαγωγικές χώρες, των οποίων οι όροι εμπορίου θα χειροτερεύσουν.

Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, και Κίνα (BRICs): Οι τρεις από τις τέσσερις μεγαλύτερες αναδυόμενες οικονομίες στον κόσμο – Βραζιλία, Ινδία, και Κίνα – είναι και οι τρεις προπορευόμενες ως προς τους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης το 2010. Αναλυτικότερα, για το τρέχον έτος η βραζιλιάνικη οικονομία αναμένεται να επεκταθεί κατά 7,1%, ενώ στην Ινδία και την Κίνα το πραγματικό ΑΕΠ

6. Σύμφωνα με την πλέον πρόσφατη εκτίμηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Σεπτέμβριος, 2010), το πραγματικό ΑΕΠ θα αυξηθεί κατά 1,7%.

7. Ενδεικτικό των συνθηκών που επικρατούν στην αγορά εργασίας της Ευρωζώνης είναι η απώλεια 4,268 εκατομμυρίων θέσεων εργασίας από το Δεκέμβριο του 2007 έως το Μάρτιο του 2010 και η εκτόξευση του ποσοστού της ανεργίας στο 10% το Μάρτιο του τρέχοντος έτους.

θα παρουσιάσει αύξηση κατά 9,4% και 10,5%, αντίστοιχα. Η ανάκαμψη και στις τρεις χώρες έχει ενισχυθεί σημαντικά από τον εξαγωγικό τομέα της οικονομίας και τα δημοσιονομικά μέτρα στήριξης των κυβερνήσεων. Στα πλαίσια της δημοσιονομικής εξυγίανσης ωστόσο, τα τελευταία προβλέπεται ότι θα αποσυρθούν σταδιακά και επομένως, αναμένεται και η αντίστοιχη προσαρμογή στους ρυθμούς οικονομικής επέκτασης. Προς το παρόν, οι μεγαλύτεροι κίνδυνοι που απειλούν τις τρεις αυτές χώρες έχουν να κάνουν με τις πληθωριστικές πιέσεις οι οποίες οφείλονται τόσο στην εγχώρια ζήτηση όσο και στις αυξήσεις στις τιμές των βασικών εμπορευμάτων διεθνώς. Στη Ρωσία οι συνθήκες είναι λίγο διαφορετικές. Το ΔΝΤ εκτιμά ότι το 2010 η ρωσική οικονομία θα αναπτυχθεί με ρυθμούς της τάξης του 4,3%. Δεν αποκλείεται ωστόσο να μετριαστεί η ανάπτυξη της χώρας, ειδικά μετά από τις ιδιαίτερα αντίξοες καιρικές συνθήκες του καλοκαιριού και τους χαμηλούς ρυθμούς πιστωτικής επέκτασης στο εσωτερικό.

1.1.3. Οι κίνδυνοι για την παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα

Παρά το γεγονός ότι οι προοπτικές της παγκόσμιας οικονομίας εξακολουθούν να βελτιώνονται με έντονους ρυθμούς, η ασυνήθιστα υψηλού βαθμού αβεβαιότητα που κυριαρχεί στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον δεν έχει περιοριστεί. Ειδικότερα:

- Είναι διάχυτη η ανησυχία ότι **οι πρόσφατες αναταραχές σε αγορές κρατικών χρεογράφων της Ευρωζώνης** και η γρήγορη μετάδοσή τους σε άλλα τμήματα των διεθνών χρηματοπιστωτικών αγορών μπορεί να οδηγήσουν στην αποδυνάμωση των χαρτοφυλακίων των εμπλεκόμενων τραπεζικών ιδρυμάτων και κατ' επέκταση σε σφικτή πιστωτική πολιτική και αύξηση του κόστους χρηματοδότησης.
- Εκφράζονται φόβοι ότι **η επικείμενη δημοσιονομική προσαρμογή**, αν και κρίνεται απαραίτητη για πολλές ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες οικονομίες, μπορεί να επιβραδύνει σημαντικά τους ρυθμούς ανάκαμψης στη βραχυχρόνια περίοδο. Επιπλέον, υπάρχει αβεβαιότητα ως προς την καταλληλότητα τόσο των εργαλείων πολιτικής που θα χρησιμοποιηθούν όσο και της χρονικής στιγμής που θα επιλεγεί για την έναρξη της δημοσιονομικών μεταρρυθμίσεων.
- Σε αρκετές χώρες οι εθνικές κυβερνήσεις δέχονται πιέσεις από τους εγχώριους παραγωγούς **για την υιοθέτηση ή την ενίσχυση προστατευτικών μέτρων**. Είναι ευνόητο ότι η υιοθέτηση τέτοιων μέτρων θα αποδυναμώσει την ανάκαμψη του διεθνούς εμπορίου και κατ' επέκταση την ανάκαμψη της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας.
- Σύμφωνα με τις προβλέψεις των περισσότερων διεθνών οργανισμών οι ανάγκες για εξωτερικό δανεισμό θα αυξηθούν στις προηγμένες οικονομίες μεσοπρόθεσμα. Από την άλλη, δεν αναμένεται αντίστοιχη αύξηση στο ρυθμό των αποταμιεύσεων των πλεονασματικών χωρών. Είναι πολύ πιθανό, επομένως, ότι αυτή **η παγκόσμια ανισορροπία** θα δημιουργήσει πιέσεις και θα επιφέρει σημαντικές αλλαγές στις διασυνοριακές χρηματοοικονομικές ροές οι οποίες θα είναι εις βάρος των ασθενέστερων οικονομιών.
- Τέλος, **η διατήρηση της απασχόλησης σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα** με τις παρελκόμενες πιέσεις στον κοινωνικό ιστό της εκάστοτε κοινωνίας συνεχίζει να υπονομεύει την αύξηση της ιδιωτικής ζήτησης, αφαιρεί έσοδα από τους κρατικούς προϋπολογισμούς, ενώ παράλληλα αυξάνει τις δημόσιες δαπάνες.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι υπάρχει μια μεγάλη σειρά κινδύνων οι οποίοι περιβάλλουν και απειλούν τις προοπτικές της παγκόσμιας οικονομικής ανάκαμψης. Είναι ίσως περισσότερο από προφανές ότι η φύση των κινδύνων αυτών είναι τέτοια που αποκλείει την αντιμετώπισή τους από την εκάστοτε εθνική οικονομία χωρίς το συντονισμό των οικονομικών πολιτικών σε υπερεθνικό επίπεδο. Ο συντονισμός αυτός είναι και η νέα πρόκληση για την παγκόσμια οικονομία.

1.2. Η κρίση στις περιφερειακές οικονομίες της Ευρωζώνης και η οικονομική πολιτική

Έρση Αθανασίου

Αν και η διεθνής οικονομική κρίση επηρέασε σημαντικά όλες τις οικονομίες της Ευρωζώνης, εκείνες που αποδείχθηκαν περισσότερο ευάλωτες στη χρηματοπιστωτική κρίση και την ύφεση ήταν όσες είχαν αφήσει να σωρευθούν τα προηγούμενα χρόνια ογκούμενα δομικά προβλήματα με σοβαρές επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα και το δανεισμό τους, δημόσιο ή/και ιδιωτικό. Εκτός της Ελλάδας, η επιδείνωση των δομικών ανισορροπιών της οποίας στην πορεία της κρίσης ενέπνευσε τις μεγαλύτερες ανησυχίες στη διεθνή οικονομική κοινότητα και τις αγορές, ο επικίνδυνος συνδυασμός ύφεσης, χαμηλής ανταγωνιστικότητας, μεγάλων δημοσιονομικών ελλειμμάτων και υψηλού χρέους παρατηρήθηκε τόσο στον υπόλοιπο Νότο της Ευρωζώνης –και ιδιαίτερα στην Ισπανία και την Πορτογαλία– όσο και στην Ιρλανδία. Στις περιφερειακές αυτές οικονομίες, το πλέγμα των προβλημάτων που συνέθεσαν την κρίση εξακολουθεί εν πολλοίς να υφίσταται, ενισχύοντας την αβεβαιότητα σχετικά με τις προοπτικές ανάκαμψής τους και συντηρώντας τη δυσπιστία των διεθνών χρηματαγορών.

Στο κείμενο που ακολουθεί εξετάζονται συνοπτικά οι κύριες πτυχές της κρίσης στην περιφέρεια της Ευρωζώνης και αποτυπώνονται οι σημαντικές ομοιότητες αλλά και οι διαφορές στα εμπόδια με τα οποία βρίσκονται αντιμέτωπες στην τρέχουσα συγκυρία οι χώρες του Νότου και η Ιρλανδία. Όπως προκύπτει από τα επόμενα, η ένταση και φύση των προβλημάτων των οικονομιών αυτών επιβάλλουν την υιοθέτηση από μέρους τους δραστικών μέτρων για την αντιμετώπιση των χρόνιων αδυναμιών και ανισσοροπιών τους. Επιπλέον όμως, εγείρουν και ευρύτερα ζητήματα οικονομικής πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ιδιαιτέρως σχετικά με τις επιπτώσεις που έχουν οι στρατηγικές των ισχυρών εταίρων στις προσπάθειες των περιφερειακών χωρών για ανάκαμψη, αλλά και αναφορικά με τη σκοπιμότητα υιοθέτησης αυστηρότερων δημοσιονομικών και άλλων οικονομικών κανόνων που θα ισχύουν στο μέλλον για το σύνολο των χωρών μελών.

1.2.1. Οι κύριες πτυχές της κρίσης στις περιφερειακές οικονομίες της Ευρωζώνης

Στις περισσότερες οικονομίες του Βορρά της Ευρωζώνης η ύφεση φαίνεται προς το παρόν να έχει περιορισθεί χρονικά στο διάστημα από το τέταρτο τρίμηνο του 2008 έως και το αντίστοιχο τρίμηνο του 2009, δίνοντας από εκεί και πέρα τη θέση της σε μία επανάκαμψη η οποία ισχυροποιήθηκε κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2010. Σε αντιδιαστολή, στις εξεταζόμενες περιφερειακές οικονομίες της Ευρωζώνης η τάση υποχώρησης του ΑΕΠ αποδείχθηκε, ως επί το πλείστον, αρκετά πιο επίμονη, με την επιστροφή σε θετικούς ρυθμούς μεγέθυνσης είτε να καθυστερεί, είτε να εμφανίζεται πολύ πιο εύθραυστη. Είναι ενδεικτικό ότι η Ιρλανδία και η Ιταλία αποτέλεσαν τις μοναδικές οικονομίες της Ευρωζώνης που σημείωσαν αρνητικό μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ όχι μόνον το 2009, αλλά ήδη από το 2008. Επιπροσθέτως, ενώ η γερμανική οικονομία βρίσκεται πλέον σε τροχιά ταχείας ανόδου, με το ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ της στο δεύτερο τρίμηνο του 2010 να φτάνει στο 3,7% συγκριτικά με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2009, οι οικονομίες της Ελλάδας, της Ιρλανδίας και της Ισπανίας συνεχίζουν να συρρικνώνονται, ενώ στην Ιταλία και την Πορτογαλία η ανάκαμψη εξελίσσεται μέχρι στιγμής με βραδείς ρυθμούς (βλέπε Διάγραμμα 1.2.1).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.1
Ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ
(% μεταβολή σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους)

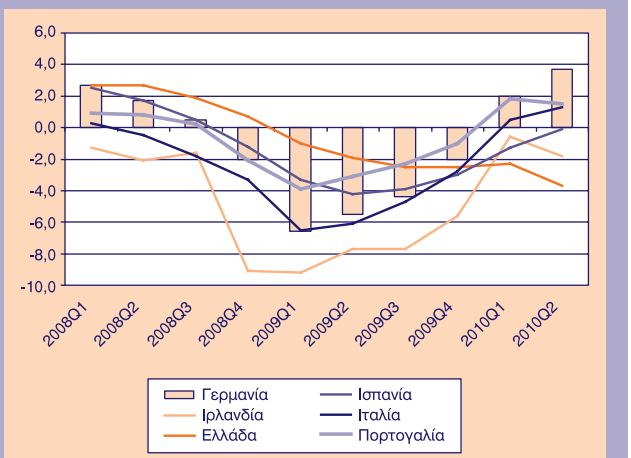

Πηγή: Eurostat.

Η ένταση και η διάρκεια της ύφεσης των περιφερειακών οικονομιών, σε συνδυασμό με την αδυναμία δυναμικής τους επανάκαμψης, σχετίζονται με την ύπαρξη σοβαρών δομικών προβλημάτων τα οποία όξυναν ορισμένες πτυχές της κρίσης. Σε αντίθεση με τις οικονομίες του Βορρά, όπου η κρίση έλαβε κατά κύριο λόγο τη μορφή μίας απότομης κάμψης της ζήτησης συνδυασμένης με ένα κύμα αναταράξεων στο χρηματοπιστωτικό τομέα, στις περιφερειακές οικονομίες παρατηρήθηκε επιπρόσθετα σειρά άλλων οξύτατων φαινομένων, με κυρίαρχο τη μεγάλη επιδείνωση των δημόσιων οικονομικών.

Πιο συγκεκριμένα, όπως μπορεί κανείς να παρατηρήσει από το Διάγραμμα 1.2.2, μεγάλη έξαρση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων σημειώθηκε τόσο στις χώρες του Νότου της Ευρωζώνης με ιστορικό δημοσιονομικών ανισορροπιών (Ελλάδα, Πορτογαλία), όσο και στην Ισπανία και την Ιρλανδία, όπου μέχρι πρότινος τα ισοζύγια της Γενικής Κυβέρνησης υπήρξαν πλεονασματικά. Η έξαρση αυτή είχε ως συνέπεια τη σημαντική διόγκωση του δημοσίου χρέους των εν λόγω χωρών, αλλά και την πρόκληση έντονης νευρικότητας στις αγορές κρατικών ομολόγων ως προς την πιστοληπτική τους ικανότητα. Για την περίπτωση της Ελλάδας, τα επακόλουθα όσον αφορά το κόστος και τη δυνατότητα εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους είναι γνωστά και έχουν συζητηθεί, μεταξύ άλλων, και στο προηγούμενο τεύχος των *«Οικονομικών Εξελίξεων»*. Εντούτοις, θα πρέπει να σημειωθεί ότι και στις περιπτώσεις της Ιρλανδίας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, οι αλλεπάλληλες υποβαθμίσεις από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης και η έντονη διόγκωση των spreads (υπεροχή αποδόσεων των κρατικών ομολόγων έναντι των αντίστοιχων γερμανικών) αποτέλεσαν σοβαρές διαστάσεις του φαινομένου της κρίσης, που δεν έχουν ακόμα ξεπερασθεί.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να επισημανθεί ότι τόσο το μέγεθος των δημοσιονομικών ελλειμμάτων σε Ιρλανδία, Ισπανία, Ελλάδα και Πορτογαλία, όσο και οι σχετικές αντιδράσεις των διεθνών χρηματαγορών αγορών στα ελλείμματα αυτά, συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με τη φύση των παραγόντων που συνέτειναν στην κορύφωσή τους. Εκτός των αποκλίσεων συγκυριακού χαρακτήρα, οι οποίες παρατηρήθηκαν και στην υπόλοιπη Ευρωζώνη εξαιτίας της ύφεσης και των έκτακτων ενισχύσεων που δόθηκαν για την αντιμετώπισή της, οι εν λόγω περιφερειακές οικονομίες παρουσίασαν σοβαρές υστερήσεις εσόδων και αυξήσεις δαπανών, οφειλόμενες σε δομικούς και, επομένως, δυσκολότερα αναστρέψιμους παράγοντες. Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, καθοριστικό ρόλο στην εκτίναξη του ελλείμματος είχε η χρόνια παθογένεια ενός μεγάλου σε σχέση με τα μεγέθη της οικονομίας δημόσιου τομέα, ενώ στην Ιρλανδία και την Ισπανία καίριο πλήγμα στη δημοσιονομική σταθερότητα επέφερε η κατάρρευση της "φούσκας" των ακινήτων, στα σαθρά θεμέλια της οποίας είχαν στηριχθεί επί σειρά ετών ο αναπτυξιακός μηχανισμός και τα φορολογικά έσοδα.

Εκτεταμένες ανισσοροπίες καταγράφηκαν και στο πεδίο των εξωτερικών συναλλαγών. Όπως μπορεί κανείς να παρατηρήσει από το Διάγραμμα 1.2.3, τα ελλείμματα του εξωτερικού ισοζυγίου είχαν διογκωθεί στις χώρες αυτές ήδη από τα χρόνια που προηγήθηκαν της κρίσης, αντανακλώντας μία σοβαρή και χρονίζουσα υστέρηση ως προς την ανταγωνιστικότητα. Στις περιπτώσεις της Ιταλίας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, η υστέρηση αυτή προήλθε πρωτίστως από μία μακρά αδυναμία ουσιαστικής ενίσχυσης της παραγωγικότητας, ενώ στην περίπτωση της Ελλάδας κύριο αίτιο της υστέρησης αποτέλεσε η ταχεία αύξηση των αμοιβών της εργασίας, η οποία και εξουδετέρωσε τα οφέλη από μία σημαντική αύξηση της παραγωγικότητας. Στην Ιρλανδία, τόσο η σημαντική αύξηση των αμοιβών, όσο και η κάμψη των ρυθμών ανόδου της παραγωγικότητας αποτέλεσαν κρίσιμους παράγοντες για την υποχώρηση της ανταγωνιστικότητας, αν και θα πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως και στην περίπτωση της Ισπανίας, πρόσθετη αρνητική επίδραση είχε και η εκτόπιση (crowding out) του τομέα διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων και υπηρεσιών από τον τομέα των κατασκευών.

Ανεξαρτήτως των αιτίων της, η υστέρηση της ανταγωνιστικότητας αποτελεί επί του παρόντος καίρια πτυχή

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.2
Έλλειμμα Γενικής Κυβέρνησης (% του ΑΕΠ)

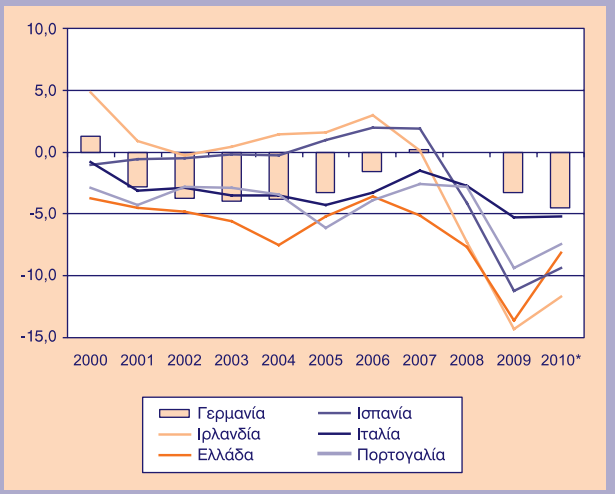

Χρέος Γενικής Κυβέρνησης (% του ΑΕΠ)

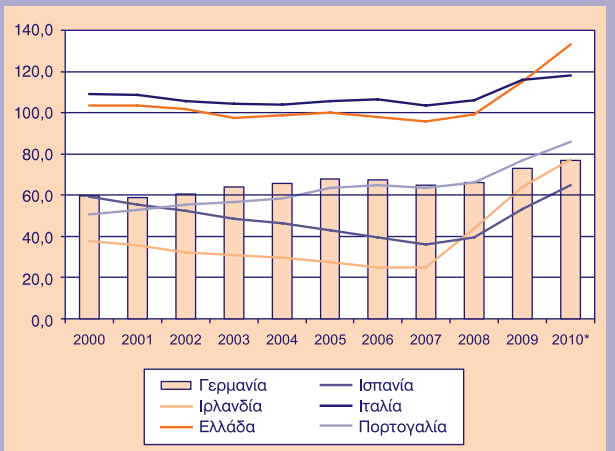

Πηγή: Στοιχεία 2000-2009 από την Eurostat.
* Προβλέψεις ΟΟΣΑ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.3
Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (% του ΑΕΠ)

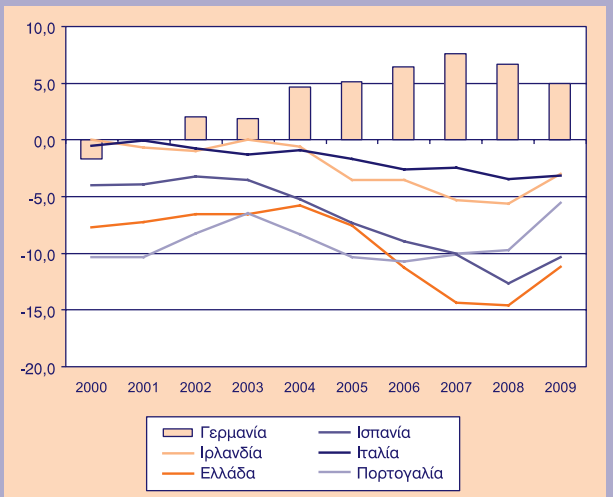

Πηγή: Eurostat.

του οικονομικού προβλήματος όλων των περιφερειακών οικονομιών της Ευρωζώνης και κρίσιμο εμπόδιο στην οικονομική τους ανάκαμψη. Χαρακτηριστικό των επιπτώσεων που μπορεί να έχει η χαμηλή ανταγωνιστικότητα για την οικονομική μεγέθυνση είναι το γεγονός ότι, στην Ιταλία και την Πορτογαλία, όπου η εγχώρια ζήτηση δεν στηρίχθηκε από το δανεισμό με τον τρόπο που συνέβη στις υπόλοιπες περιφερειακές οικονομίες, οι ρυθμοί ανάπτυξης του ΑΕΠ παρέμειναν χαμηλοί ακόμα και κατά την εύρωστη για τη διεθνή οικονομία περίοδο προ της κρίσης.

Πέραν των ανισορροπιών στα δημόσια οικονομικά και των ελλειμμάτων ανταγωνιστικότητας, σημαντικές πτυχές της κρίσης σε μεγάλο μέρος της περιφέρειας της Ευρωζώνης αποτέλεσαν επιπλέον η απότομη συρρίκνωση μεγάλων κλάδων δραστηριότητας, η αύξηση της ανεργίας, η πιστωτική στενότητα και η εκδήλωση μίας σειράς σοβαρών προβλημάτων στον τραπεζικό τομέα. Με εξαίρεση την Ιταλία, η οποία δεν αντιμετώπισε ιδιαίτερες δυσκολίες από αυτές τις απόψεις, λόγω των χαμηλών δανειακών βαρών του ιδιωτικού τομέα, των συγκριτικά χαμηλότερων δημοσιονομικών ελλειμμάτων και της απουσίας φαινομένων "φούσκας" κατά τα προηγούμενα χρόνια, στις υπόλοιπες περιφερειακές οικονομίες οι πτυχές αυτές έλαβαν κατά περίπτωση από σημαντικές έως και αρκετά μεγάλες διαστάσεις.

Ειδικότερα, στην Ιρλανδία και την Ισπανία, η κατάρρευση της αγοράς ακινήτων οδήγησε σε απότομη συρρίκνωση του κατασκευαστικού τομέα και σε παρεπόμενη μεγάλη μείωση της απασχόλησης, προκαλώντας παράλληλα σημαντικές ζημιές στις τράπεζες οι οποίες είχαν χρηματοδοτήσει την εκρηκτική άνοδο των προηγούμενων χρόνων μέσω της ταχείας πιστωτικής επέκτασης προς τον ιδιωτικό τομέα. Για ορισμένες τράπεζες στις δύο αυτές χώρες, το πλήγμα από τις εν λόγω ζημιές ήταν τόσο βαρύ, ώστε να απαιτηθεί διάσωσή τους με πολύ μεγάλο δημοσιονομικό κόστος. Επιπλέον, το σύνολο του τραπεζικού συστήματος των χωρών αυτών αναγκάστηκε να περιορίσει την έκθεσή του στους πιστωτικούς κινδύνους, εφαρμόζοντας μία στρατηγική απομόχλευσης (deleveraging), συνέπεια της οποίας ήταν η δημιουργία συνθηκών πιστωτικής στενότητας. Στην περίπτωση της Ελλάδας, όπου η άνοδος του κλάδου των ακινήτων που προηγήθηκε της ύφεσης δεν έλαβε τις διαστάσεις που ανέπτυξε σε χώρες όπως η Ισπανία και η Ιρλανδία, η ένταση των αντίστοιχων προβλημάτων ήταν μέχρι στιγμής συγκριτικά ηπιότερη. Εντούτοις και στην Ελλάδα, η καθίζηση κλάδων που αναπτύχθηκαν στηριζόμενοι στη μη βιώσιμη αύξηση του δημόσιου και ιδιωτικού δανεισμού (κατασκευές, εμπόριο, κλπ.) προκαλεί συνεχιζόμενη αύξηση της ανεργίας, ενώ η πιστωτική επέκταση προς τον ιδιωτικό τομέα έχει σχεδόν παγώσει, καθώς οι τράπεζες βρίσκονται αντιμέτωπες αφενός με τις δυσκολίες που συνεπάγεται η κρίση για την ικανότητα των οφειλετών τους να αντεπεξέλθουν στις δανειακές τους υποχρεώσεις και αφετέρου με τις συνέπειες της χαμηλής βαθμολογίας των ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου για τη ρευστότητά τους. Ανάλογες δυσκολίες αντιμετωπίζει ο τραπεζικός τομέας και στην Πορτογαλία, λόγω της υποβάθμισης των κρατικών ομολόγων της χώρας, αλλά και των σχετικά υψηλών δανειακών βαρών του ιδιωτικού τομέα.

Κλείνοντας την επισκόπηση των κύριων πτυχών της κρίσης στις περιφερειακές οικονομίες, αξίζει να υπογραμμιστούν και οι εξελίξεις όσον αφορά τις τιμές. Στο πεδίο αυτό, όλες οι εξεταζόμενες οικονομίες ακολούθησαν από τα μέσα του 2008 έως και το τρίτο τρίμηνο του 2009 περίπου παράλληλη πορεία υποχώρησης του πληθωρισμού προς χαμηλά έως και αρνητικά επίπεδα, σε αντιστοιχία με τις επικρατούσες συνθήκες ύφεσης (βλέπε Διάγραμμα 1.2.4). Στη συνέχεια όμως, και ιδιαίτερα στην πορεία του 2010, επικράτησαν αποκλίνουσες τάσεις, με τον πληθωρισμό να επανακάμπτει εντός ελεγχόμενων ορίων στην Ιταλία, την Ισπανία και την Πορτογαλία, να παραμένει έντονα αρνητικός στην περίπτωση της Ιρλανδίας και να ανεβαίνει σε υψηλά επίπεδα στην περίπτωση της Ελλάδας. Καθώς η ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας αποτελεί καίριο ζητούμενο για την ανάκαμψη των περιφερειακών οικονομιών, είναι προφανές ότι οι εξελίξεις στις τιμές βοηθούν ουσιαστικά προς αυτή την κατεύθυνση μόνον στην Ιρλανδία, όπου εκτός της πτώσης των τιμών των ακινήτων και των ενοικίων και της μείωσης των μισθών στο δημόσιο τομέα, παρατηρείται από το 2009 και υποχώρηση των

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.2.4
Εναρμονισμένος δείκτης τιμών καταναλωτή
(% μεταβολές σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους)

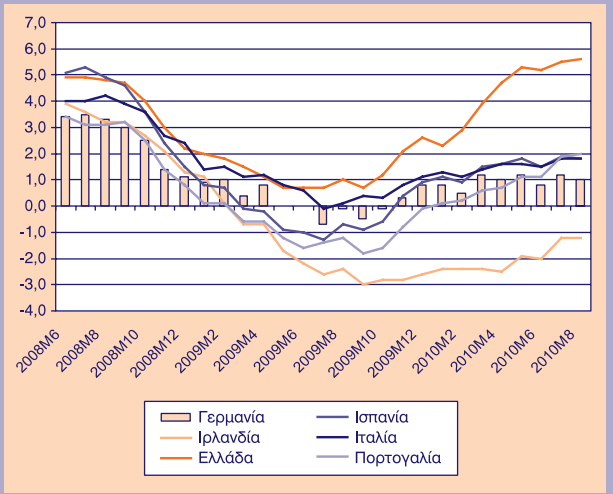

ονομαστικών αμοιβών στον ιδιωτικό τομέα. Στην Ελλάδα, ο διαφαινόμενος υψηλός πληθωρισμός, τα αίτια του οποίου διερευνώνται στην ενότητα 2.4, υποσκάπτει τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, ενώ στην Ιταλία, την Ισπανία και την Πορτογαλία, η συγκλίνουσα με το μέσο όρο της Ευρωζώνης πορεία των τιμών δεν συνεισφέρει στη δημιουργία ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος.

1.2.2. Οι προτεραιότητες της οικονομικής πολιτικής στις περιφερειακές οικονομίες της Ευρωζώνης

Λόγω των πολλαπλών διαστάσεων του οικονομικού προβλήματος των περιφερειακών οικονομιών της Ευρωζώνης, οι προκλήσεις με τις οποίες βρίσκεται αντιμέτωπη η οικονομική πολιτική στις χώρες αυτές είναι σύνθετες. Από τη μία πλευρά, κρίσιμο στόχο αποτελεί η σταθεροποίηση στα δημοσιονομικά. Από την άλλη, με τη δυναμική της εγχώριας ζήτησης να προβλέπεται για αρκετό διάστημα περιορισμένη, βασική προτεραιότητα για την επαναφορά σε σταθερή τροχιά ανάπτυξης αποτελεί η ενίσχυση των επιδόσεων στον εξωτερικό τομέα, μέσω μίας ουσιαστικής βελτίωσης στην ανταγωνιστικότητα. Επιπλέον, σε αρμονία με την επιδίωξη των στόχων αυτών, καίριο ζητούμενο αποτελεί η αντιμετώπιση των δομικών προβλημάτων κάθε οικονομίας και η αναδιάρθρωση του παραγωγικού της δυναμικού, έτσι ώστε να στηρίζεται σε υγιέστερα θεμέλια.

Μέχρι στιγμής, η επείγουσα φύση των δημοσιονομικών προβλημάτων ανάγκασε τις κυβερνήσεις των εξεταζόμενων χωρών να στρέψουν το βάρος των πολιτικών τους περισσότερο προς την κατεύθυνση της δημοσιονομικής εξυγίανσης. Παρά τον προβληματισμό γύρω από τις πιθανές παρενέργειες της αναγκαίας συσταλτικής δημοσιονομικής πολιτικής, τα πακέτα λιτότητας που αργά ή γρήγορα υιοθετήθηκαν σε όλες τις εν λόγω χώρες περιείχαν επώδυνα μέτρα, με κοινό άξονα την περικοπή των δαπανών του δημόσιου τομέα. Στην Ιρλανδία, την Ελλάδα, την Ισπανία και την Πορτογαλία, τα μέτρα αυτά περιελάμβαναν και μειώσεις μισθών στο δημόσιο τομέα, ενώ στην Ιταλία, όπου το δημοσιονομικό έλλειμμα ήταν σημαντικά χαμηλότερο, οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων "πάγωσαν" για μια τριετία. Όσον αφορά τη λήψη μέτρων από την πλευρά των εσόδων, μέτρα για σημαντικές αυξήσεις στους φόρους ελήφθησαν προς το παρόν μόνον στις περιπτώσεις της Ελλάδας και της Πορτογαλίας, με στόχο την επιτάχυνση της δημοσιονομικής προσαρμογής και την αποφυγή μεγαλύτερων περικοπών στη δημόσια δαπάνη.

Σε ό,τι αφορά την πολιτική για την ανταγωνιστικότητα, η στάση των κυβερνήσεων των περιφερειακών χωρών ήταν μέχρι στιγμής λιγότερο τολμηρή, με το βάρος των αναγκαίων προσαρμογών να εναποτίθεται κατά κύριο λόγο στο μηχανισμό της αγοράς. Συγκεκριμένα, αν και είναι γνωστό ότι, ελλείψει της δυνατότητας υποτίμησης του νομίσματος, η ανάκαμψη της ανταγωνιστικότητας προϋποθέτει τη μείωση του κόστους και των τιμών των παραγομένων προϊόντων και υπηρεσιών, μία διαδικασία γνωστή υπό τον όρο "εσωτερική υποτίμηση", δεν έχει προς το παρόν υιοθετηθεί από καμία περιφερειακή οικονομία ένα συγκροτημένο πρόγραμμα επιτάχυνσης της εν λόγω διαδικασίας. Σε κάποιες περιπτώσεις, το κενό αυτό ενδέχεται να καλυφθεί από τη συμπίεση του εργατικού κόστους που επιφέρουν η αύξηση της ανεργίας και η διάχυση των μισθολογικών περικοπών από το δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα, καθώς και από τυχόν βελτιώσεις στην παραγωγικότητα. Εντούτοις, δεν είναι βέβαιη ούτε η ταχύτητα με την οποία μπορούν να επέλθουν οι προσαρμογές αυτές σε κάθε χώρα, η οποία εξαρτάται και από το βαθμό ευελιξίας της αγοράς εργασίας, αλλά ούτε και οι απώλειες στην πορεία των προσαρμογών από απόψεως θέσεων εργασίας. Σε γενικές γραμμές, όσο γρηγορότερα επιτευχθεί η εσωτερική υποτίμηση, τόσο αμεσότερα θα είναι τα οφέλη για την ανταγωνιστικότητα και την οικονομική ανάκαμψη. Το γεγονός αυτό θα πρέπει να βαρύνει στις αποφάσεις των κυβερνήσεων για την οικονομική τους πολιτική, ιδιαίτερα στις χώρες εκείνες όπου οι τιμές υφίστανται ανοδικές πιέσεις λόγω αύξησης των φόρων.

1.2.3. Συναφή ζητήματα οικονομικής πολιτικής σε επίπεδο Ευρωζώνης

Με δεδομένα τα προβλήματα με τα οποία βρίσκονται αντιμέτωπες οι περιφερειακές οικονομίες της Ευρωζώ-

νης, αρκετός λόγος έχει γίνει το τελευταίο διάστημα τόσο για τα μέτρα που θα πρέπει να υιοθετηθούν σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ώστε να διασφαλισθεί στο μέλλον η δημοσιονομική σταθερότητα, όσο και για το κατά πόσον το μείγμα πολιτικής που ακολουθούν οι οικονομίες του Βορρά, και ιδιαίτερα η Γερμανία, επιτείνει τις ανισορροπίες των χωρών του Νότου και δυσχεραίνει την ανάκαμψή τους.

Σε ό,τι αφορά τους μηχανισμούς περιφρούρησης της δημοσιονομικής πειθαρχίας, έχει ήδη ξεκινήσει στα αρμόδια όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης μία διαδικασία διερεύνησης και διαπραγμάτευσης σχετικά με τα μέτρα που θα πρέπει να ληφθούν για την ισχυροποίηση των μηχανισμών αυτών. Μεταξύ των προτάσεων που έχουν υποβληθεί περιλαμβάνονται αφενός η αναβάθμιση και αυτοματοποίηση των διαδικασιών ελέγχου και επιτήρησης της εφαρμογής των δημοσιονομικών κανόνων και αφετέρου η επιβολή πρόσθετων κυρώσεων στις χώρες που παραβαίνουν τους κανόνες αυτούς. Οι δημοσιονομικοί κανόνες εξετάζεται να εντάσσονται σε ένα νέο δημοσιονομικό πλαίσιο (fiscal framework), το οποίο θα περιλαμβάνει μεσοπρόθεσμους στόχους και θα είναι κατά το δυνατόν ομοιόμορφο μεταξύ των χωρών μελών, επιδιώκοντας έτσι την πληρέστερη εναρμόνιση των δημοσιονομικών πολιτικών, ιδιαίτερα στο επίπεδο Ευρωζώνης. Για την παρακολούθηση της τήρησης των κανόνων και της επίτευξης των στόχων, καθώς και για την παροχή σχετικών υποδείξεων, μελετάται και η αξιοποίηση των ανεξάρτητων ερευνητικών ιδρυμάτων. Στο πεδίο των κυρώσεων, τα μέτρα που έχουν προταθεί από τη Γερμανία, τη Γαλλία και άλλες χώρες και αρχές είναι δραστικά, και περιλαμβάνουν την αναστολή της πληρωμής κοινοτικών ενισχύσεων, αλλά και την προσωρινή απώλεια δικαιωμάτων ψήφου για τις παρεκκλίνουσες χώρες.

Μέχρι στιγμής, η υιοθέτηση των ανωτέρω προτάσεων σκοντάφτει αφενός σε νομικά εμπόδια τα οποία απορρέουν από τις συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και αφετέρου στις αντιδράσεις ορισμένων χωρών, κυρίως της Ανατολικής Ευρώπης, οι οποίες υποστηρίζουν ότι τα προτεινόμενα μέτρα δημιουργούν διακρίσεις εις βάρος των αδύναμων εταίρων και μπορεί να αποδειχθούν προκυκλικά (pro-cyclical), επιτείνοντας τις οικονομικές τους δυσχέρειες. Ανεξαρτήτως όμως των όποιων αντεπιχειρημάτων, επιφυλάξεων και τυπικών κωλυμάτων, είναι εύλογο και, από τις περισσότερες πλευρές, αποδεκτό ότι η πρόσφατη δημοσιονομική κρίση στην περιφέρεια της Ευρωζώνης καθιστά απαραίτητη την περιφρούρηση της τήρησης των δημοσιονομικών κανόνων από πλευράς των αρμόδιων αρχών με αποτελεσματικότερες μεθόδους από αυτές που εφαρμόζονταν μέχρι πρόσφατα.

Σχετικά με τις επιπτώσεις του μείγματος πολιτικής των χωρών του Βορρά για τις αδυναμίες και τις οικονομικές προοπτικές της υπόλοιπης Ευρωζώνης, αρκετός λόγος έχει γίνει το τελευταίο διάστημα για το κατά πόσον ο εξαγωγικός προσανατολισμός της γερμανικής οικονομίας καταδικάζει ουσιαστικά τις λιγότερο ανταγωνιστικές οικονομίες του Νότου σε εξωτερικά ελλείμματα. Επιπλέον, στο ίδιο πλαίσιο αμφισβήτησης της αλληλεγγύης των χωρών του Βορρά έναντι των αδύναμων εταίρων τους, έχει γίνει κριτική στην πρόσφατη επιλογή της Γερμανίας να εφαρμόσει πολιτική λιτότητας τη στιγμή κατά την οποία η περιφέρεια της Ευρωζώνης, εν μέσω συνθηκών ασθενούς εσωτερικής ζήτησης, αναζητά στήριγμα για την ανάκαμψή της στις εξαγωγές.

Αν και είναι γεγονός ότι η Γερμανία έχει επωφεληθεί τα προηγούμενα χρόνια από τη δανειακή επέκταση των χωρών της περιφέρειας, αξιοποιώντας το ανταγωνιστικό της πλεονέκτημα για να ενισχύσει τις εξαγωγές της προς τις χώρες αυτές, το πλέγμα των προβλημάτων που εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν οι εν λόγω χώρες πηγάζει, όπως αναλύθηκε ανωτέρω, περισσότερο από δικές τους σοβαρές αδυναμίες και λιγότερο από εξωτερικούς παράγοντες. Έτσι, παρά το ότι υπάρχει ενδεχομένως βάση στο επιχείρημα ότι η Γερμανία θα μπορούσε να ενισχύσει την εγχώρια ζήτησή της χωρίς ιδιαίτερους κινδύνους για τη σταθερότητά της αλλά με σημαντικά οφέλη για τις εξαγωγές των εμπορικών της εταίρων προς εκείνη, είναι αμφίβολο αν η υστέρηση ανταγωνιστικότητας των περιφερειακών οικονομιών θα τους επέτρεπε να επωφεληθούν σημαντικά σε μία τέτοια περίπτωση. Τέλος, σε μία περίοδο κατά την οποία πολλές από τις οικονομίες της Ευρωζώνης εμφανίζουν μεγάλα εξωτερικά και δημοσιονομικά ελλείμματα, τα εμπορικά πλεονάσματα της Γερμανίας και η δημοσιονομική της πειθαρχία αποτελούν καθησυχαστικό παράγοντα για τις χρηματοπιστωτικές αγορές, βοηθώντας αποφασιστικά στην άμβλυνση των ανισορροπιών σε επίπεδο Ευρωζώνης και στη στήριξη του Ευρώ.

1.3. Εξελίξεις στις οικονομίες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης

Ρίτσα Παναγιώτου

Η δεκαετία του 1990 ήταν μια περίοδος ακραίας αστάθειας στα Βαλκάνια, καθώς η περιοχή επλήγη από το βίαιο διαμελισμό της Γιουγκοσλαβίας, από συνεχείς πολέμους, οικονομικές κυρώσεις, εθνικιστικές διαμάχες, προσφυγικές κρίσεις, οικονομικά σκάνδαλα και υπερπληθωρισμό. Η περίοδος που ακολούθησε την παύση των εχθροπραξιών στη Σερβία, και μέχρι την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης, ήταν μια περίοδος ανάπτυξης και σταθερότητας στην περιοχή: φαινόταν να υπάρχει σαφής δέσμευση για οικονομική και πολιτική μεταρρύθμιση, περιφερειακή συνεργασία και προσανατολισμός προς την ένταξη στην ΕΕ.[1] Όλες οι χώρες της περιοχής υιοθέτησαν προγράμματα σταθερότητας και μεταρρύθμισης υπό την καθοδήγηση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), κύρια σημεία των οποίων ήταν η επιβολή δημοσιονομικής πειθαρχίας και η αυστηρή νομισματική πολιτική, μέτρα για τον έλεγχο του ελλείμματος του προϋπολογισμού, απελευθέρωση των τιμών και του εμπορίου, καθώς και επιτάχυνση της διαδικασίας ιδιωτικοποίησης. Μέσω της επιβολής αυτών των μέτρων, η περιοχή, στο σύνολό της, απέκτησε μακροοικονομική σταθερότητα, το ΑΕΠ άρχισε να αυξάνεται μετά από χρόνια σταθερής μείωσης (Διάγραμμα 1.3.1) και ο πληθωρισμός τέθηκε υπό έλεγχο (Διάγραμμα 1.3.2).

Ωστόσο, στις περισσότερες χώρες, τα μέτρα δεν στέφθηκαν με τόση επιτυχία όσον αφορά την εφαρμογή των κρίσιμων μεταρρυθμίσεων του τραπεζικού και χρηματοπιστωτικού συστήματος, της αναδιάρθρωσης των επιχειρήσεων, της πολιτικής ανταγωνισμού, και της μείωσης των επιπέδων ανεργίας, τα οποία θα εξακολουθούσαν να αποτελούν πρόβλημα σε ολόκληρη την περιοχή.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση έπληξε την περιοχή των Βαλκανίων ακριβώς τη στιγμή που παγιωνόταν η πρόοδος που είχε επιτευχθεί μετά την έξοδο από χρόνια πολέμων, πολιτικής αστάθειας, και επώδυνων προγραμμάτων οικονομικής μεταρρύθμισης. Για τις περισσότερες χώρες της περιοχής, η περίοδος 2003-2007 ήταν μια από τις πιο εύρωστες για πάνω από μια δεκαετία, με την ετήσια αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ να κυμαίνεται κατά μέσο όρο στο 6%. Κατά την ίδια περίοδο, η περιοχή δέχτηκε ένα άνευ προηγουμένου κύμα ξένων άμεσων επενδύσεων (ΞΑΕ), που συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξή της: για την περίοδο 2003-2008, οι μέσες ετήσιες εισροές ξένων επενδύσεων (για τις έξι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων) ήταν 7,6 δις δολάρια,

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.1
Αύξηση ΑΕΠ στη Νοτιοανατολική Ευρώπη

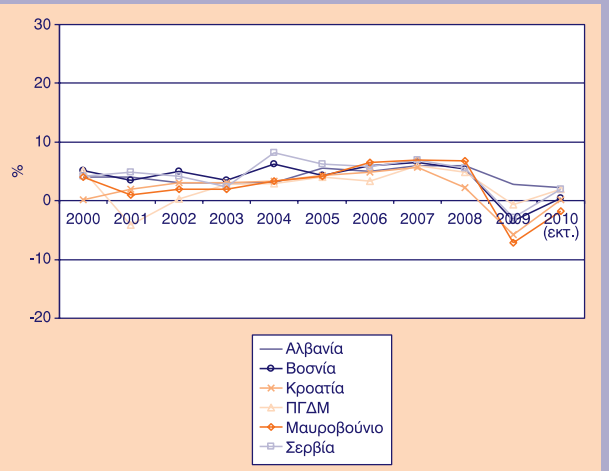

Πηγή: IMF, *World Economic Outlook*· EBRD, *Transition Report 2009.*

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.2
Πληθωρισμός στη Νοτιοανατολική Ευρώπη

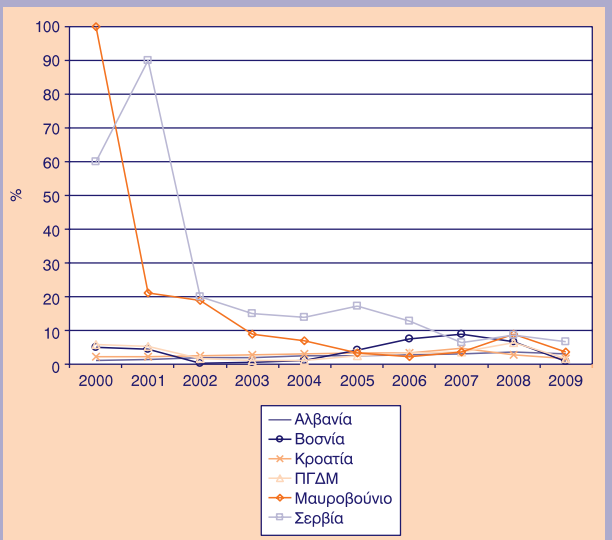

Πηγή: IMF, *World Economic Outlook*· EBRD, *Transition Report 2009.*

1. Οι χώρες υπό ανάλυση είναι η Αλβανία, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη, η Κροατία, η Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ), το Μαυροβούνιο και η Σερβία (οι έξι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων οι οποίες είναι υπο ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση), καθώς και η Βουλγαρία και η Ρουμανία, οι οποίες είναι ήδη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης απο το 2007.

σε σύγκριση με έναν ετήσιο μέσο όρο 840 εκατ. δολάρια για την περίοδο 1990-2000 (βλ. Πίνακα 1.3.1). Οι επενδύσεις στη Βουλγαρία και στη Ρουμανία – όπου η ευρωπαϊκή ενταξιακή προοπτική είχε δώσει σημαντική ώθηση στην οικονομία – κινήθηκαν σε πολύ υψηλά επίπεδα, με ετήσιο μέσο όρο 4,8 δις δολάρια και 6,4 δις δολάρια, αντιστοίχως, για την περίοδο 2003-2008.

Παρ' όλο που οι οικονομίες των κρατών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης δεν επλήγησαν από το πρώτο κύμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στις αρχές του 2008, η οικονομική επιβράδυνση στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) –κύριοι αποδέκτες των εξαγωγών των Βαλκανίων– και η μειωμένη εισροή ξένων άμεσων επενδύσεων προκάλεσαν τα πρώτα συμπτώματα της κρίσης στην περιοχή το τελευταίο τρίμηνο του 2008. Η εξάπλωση της κρίσης ακολούθησε μια προβλέψιμη πορεία: η έλλειψη χρηματοδότησης οδήγησε σε βραδύτερη ανάπτυξη, η χαμηλότερη ζήτηση στην παγκόσμια αγορά συρρίκνωσε τις εξαγωγές, ενώ η μειωμένη παραγωγή μείωσε τα δημόσια έσοδα. Στην πραγματικότητα, το μοντέλο ανάπτυξης που είχε εφαρμοστεί κατά τα τελευταία χρόνια στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, σε συνδυασμό με τις θεσμικές αδυναμίες που ήταν εμφανείς στις περισσότερες από αυτές τις χώρες, είχε κάνει την περιοχή ευάλωτη από πολλές απόψεις σε εξωτερικούς κλονισμούς. Δεν μπόρεσε να ελέγξει τις συναλλαγματικές ισοτιμίες κατά τρόπο ώστε να διατηρείται ένα ευρύ περιθώριο ανταγωνιστικότητας, για να υποστηριχθεί η ανάπτυξη των εξαγωγών, και να δημιουργηθούν συναλλαγματικά αποθεματικά. Οι κεφαλαιακοί έλεγχοι είχαν αφαιρεθεί από πολύ νωρίς, ενώ υπήρξε ταχεία πιστωτική επέκταση με αύξηση της κατανάλωσης των νοικοκυριών και των υπηρεσιών ενυπόθηκων δανείων, συχνά από ξένες τράπεζες και σε ξένα νομίσματα. Επιπλέον, τα υψηλά επίπεδα ελλειμμάτων των τρεχουσών συναλλαγών που τροφοδοτούνται από την ταχεία πιστωτική επέκταση –σε ένα περιβάλλον όπου οι διαρθρωτικές πολιτικές εξακολουθούν να υστερούν– επιδείνωσαν την έκθεση των οικονομιών στην κρίση των παγκόσμιων αγορών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3.1 Άμεσες ξένες επενδύσεις στη Νοτιοανατολική Ευρώπη (εκατ. δολ. ΗΠΑ)

	1990-2000 (ετήσιος μέσος όρος)	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Αλβανία	53	178	338	264	325	662	988	979
Βοσνία	35	381	668	613	766	2077	1064	501
Κροατία	447	2049	1227	1788	3468	5023	6150	2605
ΠΓΔΜ	51	96	157	97	424	699	587	248
Μαυροβούνιο	-	45	63	478	618	921	916	1311
Σερβία	254	1365	966	1609	4350	3462	2995	1920
Σύνολο	**840**	**4114**	**3419**	**3409**	**9951**	**12844**	**12700**	**7564**

Πηγή: World Investment Report 2010, United Nations Conference on Trade and Development.

1.3.1. Διαρθρωτικές και μακροοικονομικές συνέπειες της κρίσης

1.3.1.1. Επιδείνωση οικονομικών δεικτών

Τα οικονομικά μεγέθη των κρατών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης χαρακτηρίζονται από πτώση του ΑΕΠ, αύξηση των ποσοστών ανεργίας, μείωση των επενδύσεων, πτωτική βιομηχανική παραγωγή και αυξανόμενα ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών. Σύμφωνα με το *Transition Report 2009* της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης, οι οικονομίες της περιοχής συρρικνώθηκαν σημαντικά το 2009, με αποτέλεσμα αρνητικούς ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (-3,4%), την Κροατία (-5,8%), την ΠΓΔΜ (-0,7 %), το Μαυροβούνιο (-7,1%), τη Σερβία (-2,9), τη Βουλγαρία (-5,1) και τη Ρουμανία (-7,1) (Διάγραμμα 1.3.1). Η Αλβανία αντιμετώπισε, επίσης, μια σημαντική επιβράδυνση (2,8%, έναντι 6% το 2008), αλλά είχε μικρότερο αντίκτυπο από την κρίση, λόγω του χαμηλού όγκου των αλβανικών εξαγωγών και του συγκριτικά χαμηλού επιπέδου ενσωμάτωσης στη διεθνή οικονομία.

Η ανεργία, η οποία ήταν ήδη πολύ υψηλή, εξακολούθησε να αυξάνεται σε όλη την περιοχή, καθώς η σημα-

ντική πτώση των εξαγωγών είχε ως αποτέλεσμα το κλείσιμο πολλών επιχειρήσεων. Τα επίσημα στοιχεία της ανεργίας για το 2009 διαμορφώθηκαν στο 7,6% για τη Ρουμανία, 9,1% για την Κροατία, 9,2% για τη Βουλγαρία, 12,6% για την Αλβανία, 14,7% για το Μαυροβούνιο, 17,4% για τη Σερβία, 35% για την ΠΓΔΜ και πάνω από 40% για τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (Διάγραμμα 1.3.3). Αξίζει να σημειωθεί ότι στις περισσότερες χώρες πάνω από το ήμισυ των ανέργων ήταν κάτω των 30 ετών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.3.3
Ανεργία στη Νοτιοανατολική Ευρώπη

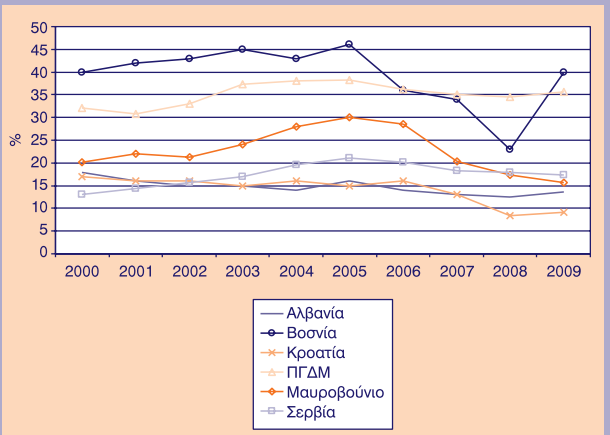

Πηγή: IMF, *World Economic Outlook*· EBRD, *Transition Report 2009.*

Καθώς οι παραδοσιακές εξαγωγικές αγορές της περιοχής συρρικνώθηκαν, ήταν όλο και πιο δύσκολο να διατηρηθεί σε ισορροπία ο κρατικός προϋπολογισμός. Τα υψηλά ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών έκαναν τις οικονομίες των χωρών σε όλη την περιοχή ακόμα πιο ευάλωτες. Επίσης, τα ελλείμματα αυτά κατέστησαν αναγκαία τη σύσφιγξη της δημοσιονομικής πολιτικής η οποία, μαζί με την πτωχή εξωτερική οικονομική προοπτική, έπληξε ιδιαίτερα σκληρά τη Σερβία, την Κροατία, την ΠΓΔΜ και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2009 κυμάνθηκε από 30,1% στο Μαυροβούνιο έως 5,6% στην Κροατία.

Η έκθεση του ΔΝΤ *World Economic Outlook* (που δημοσιεύθηκε τον Ιούλιο του 2010) προβλέπει για το 2010 μια οριακή ανάκαμψη της αύξησης του ΑΕΠ για την περιοχή, που κυμαίνεται από 0,2% για την Κροατία έως 2,3% για την Αλβανία. Το Μαυροβούνιο και η Ρουμανία, ωστόσο, δεν αναμένεται να επιτύχουν θετικό ρυθμό ανάπτυξης πριν το 2011. Η ανεργία παραμένει υψηλή σε όλες τις χώρες – η πιο σημαντική μεταβολή είναι η αύξηση της ανεργίας στην Κροατία, που έφθασε το 16,1% (Πίνακας 1.3.2).

1.3.1.2. Τρωτότητα των ανοικτών οικονομιών

Ως μικρές, ανοικτές οικονομίες –πάνω από το ένα πέμπτο της οικονομικής παραγωγής και της απασχόλησης βασίζεται στις εξαγωγές– οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων ήταν ιδιαίτερα ευάλωτες στις συνέπειες της παγκόσμιας κρίσης, κυρίως στην πτώση της παγκόσμιας ανάπτυξης και του εμπορίου. Δεδομένου ότι οι χώρες μέλη της ΕΕ αποτελούν τους σημαντικότερους εμπορικούς και επενδυτικούς εταίρους για αυτές τις χώρες, η επιδείνωση των συνθηκών στην ΕΕ –με αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, τη δραματική πτώση της καταναλωτικής ζήτησης– είχε ιδιαίτερα αρνητικές συνέπειες για τις εξαγωγές και τις εμπορικές σχέσεις. Για παράδειγμα, λόγω της μειωμένης εξωτερικής ζήτησης, οι με-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.3.2 Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη, Νοτιοανατολική Ευρώπη
Ιανουάριος-Ιούνιος 2010

	Αλβανία	Βοσνία	Κροατία	ΠΓΔΜ	Μαυροβούνιο	Σερβία	Βουλγαρία	Ρουμανία
ΑΕΠ (ποσοστιαία μεταβολή)	2,3	0,5	0,2	2,0	-1,7	2,1	0,2	-1,9
Ανεργία (%)	12,6	40,2	16,1	33,4	14,7	16,2	8,5	7,2
Δείκτης τιμών καταναλωτή (%)	3,4	1,6	2,3	1,8	-0,6	4,8	2,2	4,1
Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (δις δολ. ΗΠΑ)	-1,50	-1,26	-4,02	-0,57	-0,71	-3,59	-0,78	-3,65
ως % του ΑΕΠ	-12,6	-7,2	-6,3	-6,1	-17,0	-8,2	-1,8	-4,5

Πηγή: World Economic Outlook, IMF, July 2010.

ταλλουργικές βιομηχανίες της ΠΓΔΜ λειτουργούσαν στο 50% των δυνατοτήτων τους για ένα μεγάλο διάστημα του 2009, οδηγώντας σε μεγάλη μείωση της παραγωγής καθώς και σε μαζικές απολύσεις. Η Κροατία, της οποίας η τουριστική βιομηχανία αποτελεί σημαντική πηγή εισοδήματος και τροφοδοτείται ως επί το πλείστον από τους πολίτες των χωρών της ΕΕ, έχασε επίσης σημαντικά έσοδα, καθώς η οικονομική ύφεση οδήγησε σε δραματική πτώση του τουρισμού.

Λόγω της εξάρτησής της από τις εξαγωγές χάλυβα και μετάλλων, η περιοχή υπέστη επίσης σκληρό πλήγμα από την πτώση στις τιμές βιομηχανικών προϊόντων και εμπορευμάτων στην παγκόσμια αγορά. Η τιμή των μετάλλων μειώθηκε σχεδόν κατά δύο τρίτα μεταξύ 2008 και 2009, συμβάλλοντας περαιτέρω στην επιβράδυνση των οικονομιών της περιοχής. Έτσι, η Σερβία, η οποία βασίζεται ουσιαστικά στις εξαγωγές τροφίμων και πρώτων υλών, όπως ο χαλκός και ο σίδηρος (που αποτελούν το 40% των συνολικών εξαγωγών), δεν επλήγη μόνο από την πτώση της ζήτησης αυτών των προϊόντων, αλλά και από τη δραματική πτώση της τιμής του χαλκού το 2008. Η US Steel, ένας από τους κορυφαίους εξαγωγείς της Σερβίας, ήταν μια από τις πολλές εταιρείες που έκλεισαν μεγάλες μονάδες παραγωγής το 2009. Ομοίως, στην ΠΓΔΜ, η Silmak –σημαντικός παραγωγός σιδηροκραμάτων νικελίου– μείωσε την παραγωγή και προέβη σε απολύσεις εργαζομένων λόγω της δραστικής πτώσης των τιμών σιδήρου-νικελίου στις παγκόσμιες αγορές. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι οικονομίες των Βαλκανίων είχαν ήδη επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό από τη διαμάχη μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας στα μέσα του 2008 για τις τιμές του φυσικού αερίου, η οποία μείωσε τον ενεργειακό εφοδιασμό της περιοχής και ανάγκασε τη βαριά βιομηχανία της περιοχής να μειώσει την παραγωγή, ακόμα και να σταματήσει ορισμένες γραμμές παραγωγής.

1.3.1.3. Πτώση των ξένων άμεσων επενδύσεων (ΞΑΕ)

Τα έσοδα από τις ξένες επενδύσεις είχαν διαδραματίσει πολύ σημαντικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη που επιτεύχθηκε στην περιοχή κατά την περίοδο 2003-2007: συνέβαλαν, μεταξύ άλλων στα έργα υποδομής, στη διαδικασία ιδιωτικοποίησης, την ισοσκέλιση του προϋπολογισμού και τη χρηματοδότηση του εξωτερικού χρέους. Κατά συνέπεια, η απότομη μείωση των ΞΑΕ μετά το 2008 –που προκλήθηκε κυρίως από την οικονομική ύφεση στις χώρες προέλευσης των επενδύσεων– είχε σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στις οικονομίες της περιοχής. Το *World Investment Report 2009* της UNCTAD[2] ανέφερε ότι, μετά από οκτώ χρόνια συνεχούς αύξησης σημειώθηκε 42% μείωση των ροών των ΞΑΕ προς τις έξι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων μεταξύ 2008 και 2009, με τις συνολικές ροές να μειώνονται από 12,7 δις σε 7,5 δις δολάρια (βλ. Πίνακα 1.3.1). Η Βοσνία και η Κροατία επλήγησαν ιδιαίτερα, με τις εισροές ΞΑΕ να μειώνονται κατά περίπου 50% και 55%, αντίστοιχα. Μεγάλη πτώση στις ΞΑΕ υπέστησαν επίσης η Βουλγαρία και η Ρουμανία, με πτώση 52% και 53% αντιστοίχως μεταξύ 2008 και 2009, ενώ η UNCTAD προβλέπει περαιτέρω σημαντική πτώση και το 2010.

Ένα σημαντικό παράδειγμα ΞΑΕ που δεν υλοποιήθηκε ήταν η περίπτωση της FIAT στη Σερβία: το Σεπτέμβριο του 2008, η Fiat είχε υπογράψει συμφωνία κοινής επένδυσης ύψους 1 δις ευρώ στο Βελιγράδι, η οποία χαιρετίστηκε ως ένα έργο ορόσημο, το οποίο αναμενόταν να δημιουργήσει περίπου 5.000 θέσεις εργασίας. Το Φεβρουάριο του 2009, η Fiat ανακοίνωσε ότι ένα σημαντικό μέρος της εν λόγω επένδυσης θα έπρεπε να αναβληθεί, επικαλούμενη ανησυχίες για την κατάσταση της διεθνούς αυτοκινητοβιομηχανίας. Ένα άλλο παράδειγμα είναι αυτό της κατασκευαστικής The Embassy Group της Bangalore, η οποία ανέβαλε προγραμματισμένη επένδυση στη χώρα ύψους άνω των 450 εκατ. ευρώ. Υπάρχουν πολλά άλλα παρόμοια παραδείγματα μεγάλων επενδυτικών σχεδίων που είχαν εγκριθεί πριν γίνει αισθητή η πλήρης επίδραση της κρίσης και στη συνέχεια αναβλήθηκαν ή/και ματαιώθηκαν. Η μείωση των εσόδων από τις ξένες επενδύσεις έχει προκαλέσει επίσης σοβαρές δυσκολίες στην εξυπηρέτηση του εξωτερικού χρέους των χωρών αυτών, το οποίο ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2009 ανήλθε σε 60% για τη Σερβία, 29% για τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, 29,3% για την ΠΓΔΜ, 9,7% για το Μαυροβούνιο, και 89,2% για την Κροατία.

1.3.1.4. Επιπτώσεις στο χρηματοπιστωτικό τομέα

Στην περιοχή των Βαλκανίων οι ξένες τράπεζες και τα μη τραπεζικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (όπως οι ασφαλιστικές εταιρείες) έχουν καλύψει, κατά την τελευταία δεκαετία, περισσότερο από το ήμισυ της αγοράς επιχειρηματικών δανείων και τα δύο τρίτα των στεγαστικών. Οι χώρες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το δανεισμό σε ξένο νόμισμα, ο οποίος προέρχεται κυρίως από τις μητρικές εταιρείες προς τις θυγατρικές τους. Με το πάγωμα των πιστώσεων, οι εγχώριες τράπεζες και επιχειρήσεις συναντούσαν ολοένα και περισσότερες δυσκολίες στη χρηματοδότηση του εξωτερικού χρέ-

2. United Nations Conference on Trade and Development.

ους τους, οδηγώντας σε μείωση των ροών κεφαλαίων. Μπορεί μεν τα τραπεζικά ιδρύματα της Νοτιοανατολικής Ευρώπης να μην είχαν συσσωρεύσει τα τοξικά στοιχεία ενεργητικού των αντίστοιχων ιδρυμάτων της Δύσης, ωστόσο, πολλές από τις μητρικές εταιρείες είχαν εκτεθεί σε μεγάλο βαθμό. Καθώς τα δυτικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα μείωναν τις εργασίες τους ή ανέβαλαν τις επενδύσεις τους, οι οικονομίες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης αποκλείονταν από τις πιστωτικές αγορές και δυσκολεύονταν να προσελκύσουν δάνεια σε ξένο νόμισμα. Η κρίση επηρέασε επίσης τα χρηματιστήρια της περιοχής: ο Γενικός Δείκτης του Χρηματιστηρίου του Ζάγκρεμπ σημείωσε ετήσια πτώση της τάξης του 67% το 2009, ενώ ο δείκτης του Χρηματιστηρίου του Βελιγραδίου έχασε 75%. Λόγω της σημαντικής πτώσης των τιμών των μετοχών στην περιοχή, οι περισσότερες διαδικασίες ιδιωτικοποίησης και στις δύο χώρες ανεστάλησαν.

1.3.1.5. Μείωση των εμβασμάτων

Τα εμβάσματα των οικονομικών μεταναστών αποτελούν μεγάλη οικονομική δύναμη για τις χώρες των Βαλκανίων. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, τα εμβάσματα ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2008 έφθασαν το 17,2% στη Βοσνία, 16,5% στο Κόσοβο, 14% στη Σερβία και 12% στην Αλβανία. Δεδομένου οτι πολλοί οικονομικοί μετανάστες απασχολούνται σε τομείς που πλήττονται από την ύφεση στις χώρες υποδοχής τους –ιδίως στους κλάδους αυτοκινητοβιομηχανίας, κατασκευών και την οικιακή εργασία– η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει αρνητικά τη δυνατότητα αυτών των εργαζομένων να μεταφέρουν εμβάσματα στις χώρες καταγωγής τους. Σημαντική πτώση στην εισροή εμβασμάτων έχουν υποστεί η Αλβανία, η Βοσνία και η Βουλγαρία, αλλά την πιο σημαντική πτώση έχει υποστεί η Ρουμανία: στο πρώτο εξάμηνο του 2010 οι εισροές έπεσαν σε 1,07 δις ευρώ (από 2,1 δις ευρώ για την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους), ενώ είχαν ήδη μειωθεί κατα 35% μεταξύ 2008-2009. Η μείωση των εμβασμάτων από τους συγγενείς που εργάζονται στο εξωτερικό όχι μόνο πλήττει τις οικογένειες στις χώρες προέλευσης, αλλά μειώνει και τη συμμετοχή ξένων νομισμάτων στις χώρες αυτές καθώς και τη χρηματοδότηση των υψηλών ελλειμμάτων των τρεχουσών συναλλαγών.

1.3.2. Άλλες παράμετροι της κρίσης

1.3.2.1. Αντίκτυπος από την ελληνική κρίση

Σοβαρές ανησυχίες έχουν εκφραστεί σχετικά με τον αντίκτυπο που θα μπορούσε να έχει η τρέχουσα οικονομική κρίση της Ελλάδας στην πολιτική και οικονομική κατάσταση στις γειτονικές βαλκανικές χώρες. Η διάχυση της κρίσης θα μπορούσε να επηρεάσει τις χώρες της περιοχής σε διάφορα επίπεδα. Οι πιθανές δίοδοι μετάδοσης περιλαμβάνουν το εμπόριο, τις ροές ΞΑΕ προς την περιοχή, τα εμβάσματα και τις τράπεζες. Όσον αφορά τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και την Κροατία, οι εμπορικοί, επενδυτικοί και χρηματοοικονομικοί δεσμοί με την Ελλάδα είναι αμελητέοι, και ο κίνδυνος για τις δύο αυτές χώρες από διάχυση της κρίσης είναι πολύ χαμηλός. Οι εμπορικές σχέσεις με την Ελλάδα είναι πιο σημαντικές για την Αλβανία, το Μαυροβούνιο, την ΠΓΔΜ και τη Βουλγαρία, των οποίων οι εξαγωγές προς την Ελλάδα αντιπροσωπεύουν το 12-16% του συνόλου. Ήδη, έχει σημειωθεί απότομη πτώση των εξαγωγών προς την Ελλάδα το 2009 και το πρώτο τρίμηνο του 2010, καθώς η οικονομική κρίση στη χώρα μας έχει προκαλέσει περαιτέρω μείωση της ζήτησης των αγαθών από τις χώρες αυτές.

Η Αλβανία, η Σερβία, η ΠΓΔΜ και η Βουλγαρία είναι οι πλέον ευάλωτες στη μειωμένη ροή των ΞΑΕ, καθώς η Ελλάδα κατέχει την πρώτη θέση σε επενδύσεις σε όλες αυτές τις χώρες (το 2008, οι ελληνικές ΞΑΕ αντιπροσώπευαν το 27% των συνολικών επενδύσεων στην Αλβανία, το 15% της ΠΓΔΜ καθώς και το 15% της Σερβίας). Στη Βουλγαρία για την περίοδο 2003-2008 το 12% του συνόλου των ξένων επενδύσεων ήταν ελληνικής προέλευσης. Σημαντική μείωση των ροών ελληνικών ΞΑΕ στην περιοχή ήταν εμφανής ήδη από το 2008: για παράδειγμα, οι ελληνικές επενδύσεις στη Σερβία ανήλθαν σε περίπου 46 εκατ. ευρώ για την περίοδο των δύο ετών 2008-2009, σημειώνοντας σημαντική πτώση από το σύνολο του 2007, ύψους 336 εκατ. ευρώ. Στη Βουλγαρία οι ελληνικές επενδύσεις έπεσαν απο 545 εκατ. ευρώ το 2007 σε 105 εκατ. ευρώ το 2009. Καθώς η κρίση στην Ελλάδα είναι ακόμη σε εξέλιξη, δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι αυτή η πτωτική τάση θα αντιστραφεί σύντομα.

Από την άποψη των δυνητικών επιπτώσεων στα εμβάσματα, η Αλβανία και η Βουλγαρία θα μπορούσαν να υποστούν τις μεγαλύτερες συνέπειες. Πάνω από 600.000 Αλβανοί ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα: το 2009 τα εμβάσματα των εργαζομένων ανέρχονταν στο 12% περίπου του ΑΕΠ της Αλβανίας, εκ των οποίων τουλάχιστον 900 εκατ. δολάρια (8% του ΑΕΠ) προέρχονταν από την Ελλάδα, συμβάλλοντας στην εγχώρια οικονομική ανάπτυξη και παρέχοντας τα προς το ζην για πολλές οικογένειες. Το 2009 σημειώθηκε πτώση κατά 11% στις εισροές εμβασμάτων στη Βουλγαρία απο την Ελλάδα, οι οποίες την τελευταία πενταετία ανέρχονταν κατά μέσο όρο σε 400 εκατ. δολάρια ετησίως. Καθώς η κρίση συνεχίζεται, μπορεί κανείς να αναμένει μια περαιτέρω μείωση των εμβασμάτων, δεδομένου ότι γίνεται ολοένα και πιο δύσκολο για τους οικονομικούς μετανάστες να παραμείνουν στην εργασία τους.

Το πιο πιθανό μέσο για τη μετάδοση της κρίσης είναι μέσω των ελληνικών θυγατρικών τραπεζών που λειτουργούν στην περιοχή. Τα τελευταία χρόνια οι ελληνικές τράπεζες έχουν δραστηριοποιηθεί ιδιαίτερα και έχουν επενδύσει σε μεγάλο βαθμό στις χώρες των Βαλκανίων: το 2007 επτά μεγάλες ελληνικές τράπεζες είχαν συστήσει ένα δίκτυο περίπου 20 θυγατρικών στην περιοχή, με περίπου 1.900 καταστήματα, που απασχολούν περίπου 23.500 εργαζόμενους. Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας, η EFG Eurobank, η Πειραιώς και η Alpha Bank είναι οι σημαντικότεροι παράγοντες στην περιοχή, αντιπροσωπεύοντας μεταξύ 10-15% των τραπεζικών περιουσιακών στοιχείων στην Αλβανία, την ΠΓΔΜ, το Μαυροβούνιο. Η πιο σημαντική ελληνική παρουσία είναι στη Βουλγαρία (όπου τέσσερις στις 10 μεγαλύτερες τράπεζες είναι ελληνικών συμφερόντων), τη Σερβία (τρεις στις 10) και τη Ρουμανία (δύο στις 10). Η Unicredit εκτιμά ότι τα περιουσιακά στοιχεία αυτών των τραπεζών στην περιοχή είναι αξίας περίπου 70 δις ευρώ. Οι θυγατρικές εταιρείες χρηματοδοτούνται σε μεγάλο βαθμό με δάνεια από την Αθήνα, παρά από τοπικές καταθέσεις. Ακόμη και αν οι ελληνικές τράπεζες δεν αποχωρήσουν από την περιοχή, θα προσπαθήσουν να αυξήσουν τις εγχώριες καταθέσεις ταχύτερα από ό,τι τα δάνεια, και είναι πιθανό να απέχουν από νέα δάνεια για λίγο. Έτσι, υπάρχει ο κίνδυνος οι ελληνικές τράπεζες να περιορίσουν την πιστωτική τους δραστηριότητα και να μειώσουν την παρουσία τους στην περιοχή, ως αποτέλεσμα των πιέσεων χρηματοδότησης και ρευστότητας από τις ελληνικές μητρικές τράπεζες. Κυρίως, οι ελληνικές τράπεζες που επωφελήθηκαν από ένα κυβερνητικό πακέτο διάσωσης 28 δις ευρώ το 2009, παροτρύνθηκαν –μέσω προφορικής συμφωνίας μεταξύ του ελληνικού Υπουργείου Οικονομικών, της Τράπεζας της Ελλάδος και των τραπεζών που συμμετείχαν– να χρησιμοποιήσουν τα χρήματα αυτά για τη στήριξη των εγχώριων δανείων τους, και όχι των θυγατρικών τους στα Βαλκάνια. Έτσι, τα υποκαταστήματα των θυγατρικών της Alpha Bank, της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος ή της Eurobank στη Βουλγαρία, τη Σερβία, την Αλβανία, την ΠΓΔΜ και τη Ρουμανία δεν πήραν κανένα μερίδιο από το πακέτο διάσωσης.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η αλληλεξάρτηση που υπάρχει μεταξύ των χωρών της περιοχής έχει δημιουργήσει έναν φαύλο κύκλο, όπου η κρίση στις οικονομίες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (η οποία επιδεινώθηκε λόγω της κρίσης στην Ελλάδα) τροφοδοτεί περαιτέρω μείωση στη ζήτηση για εισαγωγές από την Ελλάδα καθώς και πτώση στις αποδόσεις των ελληνικών επενδύσεων.

1.3.2.2. Η διεύρυνση της ΕΕ σε αδιέξοδο

Μια άλλη αρνητική επίπτωση της κρίσης στην περιοχή είναι το πάγωμα της διαδικασίας διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η «κόπωση της διεύρυνσης» –η οποία τοποθετείται μετά τους πρωτοφανείς γύρους διεύρυνσης κατά την περίοδο 2004-2007– έχει επιδεινωθεί από την οικονομική κρίση, εξαιτίας της οποίας πολλά κράτη μέλη της ΕΕ προτιμούν να δώσουν προτεραιότητα στα δικά τους προβλήματα. Η ΕΕ εστιάζει σήμερα στα εγχώρια πολιτικά και οικονομικά ζητήματα, ιδίως όσον αφορά την ανάγκη να στηριχθεί το ευρώ, και η περαιτέρω διεύρυνση είναι πλέον πολύ χαμηλά στην ημερήσια διάταξη. Εξάλλου, αντιμέτωπα με μια σημαντική οικονομική επιβράδυνση, την πτώση της βιομηχανικής παραγωγής και την αυξανόμενη ανεργία, πολλά κράτη μέλη της ΕΕ είναι λιγότερο γενναιόδωρα και πρόθυμα να κάνουν θυσίες από ό,τι ήταν περίπου πριν από πέντε χρόνια, όταν η οικονομική κατάσταση ήταν σχετικά καλή. Τα προβλήματα που προέκυψαν με την ένταξη της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας το 2007, η δύσκολη ενσωμάτωσή τους στην ΕΕ, καθώς και ο φόβος πολλών κρατών μελών της ΕΕ για μια μαζική εισροή εργαζομένων/οικονομικών μεταναστών από την περιοχή των Βαλκανίων έχουν συμβάλει στη σοβαρή κάμψη του ενθουσιασμού για διεύρυνση. Όλες οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων που διαπραγματεύονται για ένταξη στην ΕΕ είναι κάτω του 40% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των 27 χωρών της ΕΕ για το 2009 (με την εξαίρεση της Κροατίας στο 52%, ενώ η Αλβανία έχει το χαμηλότερο, στο 21%).

1.3.3. Συμπεράσματα και Προοπτικές

Τα τελευταία στοιχεία που δημοσίευσε το ΔΝΤ (*World Economic Outlook,* Ιούλιος 2010) επιτρέπουν μια συγκρατημένη αισιοδοξία, καθώς προβλέπουν αύξηση του ΑΕΠ για την περιοχή της Νοτιοανατολικής Ευρώπης για το 2011. Συγκεκριμένα, το ΔΝΤ προβλέπει αύξηση του ΑΕΠ κατά 2,1% για τη Βουλγαρία, 2,4% για τη Ρουμανία, 3,2% για την Αλβανία, 4% για τη Βοσνία, 2,5% για την Κροατία, 3,1% για την ΠΓΔΜ, 4,6% για το Μαυροβούνιο και 3% για τη Σερβία. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ανάκαμψη των οικονομιών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με εκείνη της παγκόσμιας, της ευρωπαϊκής και της ελληνικής οικονομίας. Η περιοχή χρειάζεται ισχυρή ανάκαμψη της ζήτησης, η οποία θα τονώσει την προσανατολισμένη στις εξαγωγές οικονομία της και θα ξεκινήσει την αντιστροφή των αρνητικών τάσεων οι οποίες σχετίζονται με πτώση των εξαγωγών, μείωση των ξένων άμεσων επενδύσεων, και μείωση της πιστοληπτικής ικανότητας. Το διακύβευμα είναι πολύ υψηλό, και η σταθερότητα της ίδιας της περιοχής βρίσκεται σε κίνδυνο: τα βαλκανικά κράτη έχουν να αντιμετωπίσουν όχι μόνο τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, αλλά και την καθυστέρηση σημαντικών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων καθώς και το πάγωμα της διαδικασίας ένταξής τους στην ΕΕ, με πολύ σοβαρές συνέπειες για το μέλλον τους.

2. Οι οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα

2.1. ΑΕΠ και συνιστώσες της ζήτησης

Έρση Αθανασίου, Αικατερίνη Τσούμα

Αναφορικά με την πορεία των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας, η πλέον πρόσφατη πληροφόρηση προέρχεται από τα δεδομένα των τριμηνιαίων Εθνικών Λογαριασμών της ΕΛ.ΣΤΑΤ. (Προσωρινά στοιχεία, Σεπτέμβριος 2010). Σύμφωνα με τα δεδομένα αυτά, η εξέλιξη του ελληνικού ΑΕΠ στο πρώτο εξάμηνο του 2010 προσδιορίστηκε από δύο κυρίαρχες τάσεις: πρώτον, από την περαιτέρω υποχώρηση της εγχώριας ζήτησης, με ρυθμούς που κατά το δεύτερο τρίμηνο του έτους εντάθηκαν σημαντικά, επιφέροντας μία αυξημένη αρνητική συμβολή στη μεταβολή του ΑΕΠ και, δεύτερον, από τη συνεχιζόμενη ταχεία πτώση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου, η οποία, αν και είχε μεγάλη θετική συνεισφορά στη μεταβολή του ΑΕΠ, δεν ήταν ικανή να αντισταθμίσει τις δυσμενείς εξελίξεις στην εγχώρια ζήτηση (Διάγραμμα 2.1.1). Ως αποτέλεσμα του συνδυασμού των τάσεων αυτών, στο πρώτο τρίμηνο του 2010 παρατηρήθηκε μείωση του ΑΕΠ κατά 2,3% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2009, ενώ στο δεύτερο τρίμηνο του 2010 η πτώση του ΑΕΠ ανήλθε στο 3,7%[1] (βλέπε Πίνακα 2.1.1).

Κύριο παράγοντα για την επιδείνωση της κάμψης της εγχώριας ζήτησης στο δεύτερο τρίμηνο του 2010 αποτέλεσε η επιστροφή του ρυθμού μεταβολής της ιδιωτικής κατανάλωσης σε έντονα αρνητικό επίπεδο, μετά από μία προσωρινή, όπως αποδείχθηκε, ανάκαμψη στο

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.1.1 Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη
% ρυθμοί μεταβολής ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους
(εποχικά διορθωμένα στοιχεία, σε σταθερές τιμές)

	Τρίμηνα				Α΄ εξάμηνο	
	2009Q3	2009Q4	2010Q1	2010Q2	2010	2009
Ιδιωτική κατανάλωση	-1,9	-1,6	1,5	-4,2	-1,3	-1,8
Δημόσια κατανάλωση	9,8	8,4	-9,8	-8,4	-9,1	10,0
Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	-14,8	-19,0	-14,6	-18,6	-16,5	-10,9
Εγχώρια ζήτηση*	-2,5	-3,4	-3,3	-7,3	-5,6	-1,8
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	-19,8	-15,5	-0,5	-5,0	-2,8	-18,5
Εξαγωγές αγαθών	-9,2	-13,7	-3,9	-2,3	-3,1	-11,7
Εξαγωγές υπηρεσιών	-27,2	-16,9	1,9	-7,0	-2,6	-23,0
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	-16,2	-18,0	-6,6	-13,5	-9,9	-11,2
Εισαγωγές αγαθών	-16,1	-20,4	-11,1	-21,1	-15,9	-10,6
Εισαγωγές υπηρεσιών	-16,6	-9,0	10,7	11,4	11,1	-13,2
Ισοζύγιο αγαθών & υπηρεσιών	-8,5	-23,1	-15,8	-28,1	-21,6	3,9
ΑΕΠ	-2,5	-2,5	-2,3	-3,7	-3,0	-1,4

Πηγή: Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί (Σεπτέμβριος 2010).
*χωρίς τη μεταβολή των αποθεμάτων.

1. Όπως επισημαίνεται από την ΕΛ.ΣΤΑΤ., ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ μεταξύ των τριμήνων των ετών 2009 και 2010 θα πρέπει να χρησιμοποιείται με επιφύλαξη, καθώς υπάρχει διακοπή στη συνέχεια της σειράς των στοιχείων λόγω αλλαγής του τρόπου υπολογισμού των συναλλαγών της Γενικής Κυβέρνησης.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.1
Συμβολή στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ
Εγχώρια και καθαρή εξωτερική ζήτηση

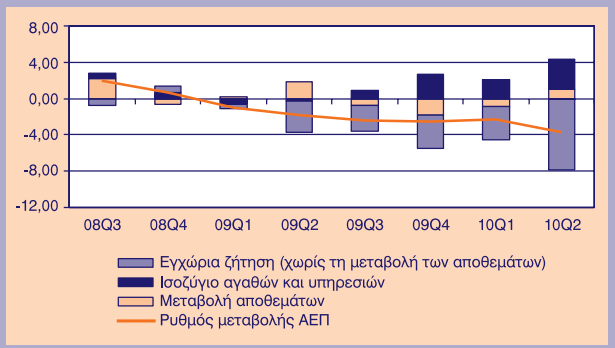

πρώτο τρίμηνο του έτους. Εντούτοις, και στα δύο πρώτα τρίμηνα του 2010, τη μεγαλύτερη αρνητική επίδραση στην εξέλιξη της εγχώριας ζήτησης συνέχισε να προκαλεί η ταχεία καθίζηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, ενώ στους ανασχετικούς για τη ζήτηση παράγοντες προστέθηκε και η πτώση της δημόσιας κατανάλωσης λόγω του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής (Βλέπε Διάγραμμα 2.1.2).

Όσον αφορά τον εξωτερικό τομέα, η μεγάλη υποχώρηση του ελλείμματος του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών κατά το πρώτο εξάμηνο του 2010 ήταν απόρροια αφενός της συνεχιζόμενης ταχείας κάμψης των εισαγωγών αγαθών και αφετέρου της μείωσης των εξαγωγών με ρυθμούς κατά πολύ ηπιότερους σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Τα φαινόμενα αυτά, σε συνδυασμό με την εικόνα αύξησης των εξαγωγών η οποία προκύπτει από τα προσωρινά στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος (βλέπε ενότητα 2.6), αποτελούν τις θετικότερες πρόσφατες εξελίξεις από την πλευρά της ζήτησης, εν μέσω μίας εν γένει ιδιαίτερα δυσμενούς συγκυρίας.

Με βάση όλα τα ανωτέρω, αλλά και σύμφωνα με τις οικονομετρικές εκτιμήσεις των πιθανοτήτων καθεστώτος ύφεσης που παρουσιάζονται στο Πλαίσιο 1, είναι σαφές ότι η ελληνική οικονομία εξακολούθησε κατά το πρώτο εξάμηνο του 2010 να διανύει περίοδο ύφεσης. Περισσότερα συμπεράσματα αναφορικά με τους παράγοντες που συντέλεσαν στην ύφεση αυτή προκύπτουν από τη λεπτομερέστερη διερεύνηση της εξέλιξης των επιμέρους συνιστωσών της εγχώριας και εξωτερικής ζήτησης, η οποία και ακολουθεί. Για την ανάλυση αυτή χρησιμοποιούνται αφενός τα βασικά τριμηνιαία εθνικολογιστικά στοιχεία και αφετέρου ορισμένοι επιλεγμένοι βραχυχρόνιοι δείκτες, που αφορούν την ιδιωτική κατανάλωση και τις επενδύσεις.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.2
Συμβολή στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ
Επιμέρους συνιστώσες της εγχώριας ζήτησης

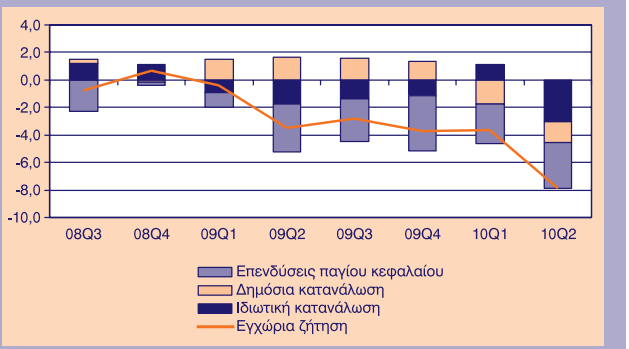

ΠΛΑΙΣΙΟ 1
Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης για την ελληνική οικονομία 1971(2ο τρίμηνο)-2010(2ο τρίμηνο)

Αικατερίνη Τσούμα

Η ενσωμάτωση των τελευταίων στοιχείων για το ΑΕΠ, που είναι διαθέσιμα από τους τριμηνιαίους Εθνικούς Λογαριασμούς, καθιστά δυνατή την εκτίμηση των πιο πρόσφατων πιθανοτήτων καθεστώτος ύφεσης για την ελληνική οικονομία. Η εκτίμηση αυτή βασίζεται σε ένα υπόδειγμα εναλλαγής καθεστώτος κατά Markov, στη βάση των τριμηνιαίων δεδομένων για το ΑΕΠ,[1] και πραγματοποιείται για τη χρονική περίοδο από το πρώτο τρίμηνο του 1970 έως το δεύτερο τρίμηνο του 2010.[2] Πιο αναλυτικά, στην εξειδίκευση

1. Χρησιμοποιείται σειρά τριμηνιαίων δεδομένων για το ΑΕΠ (σε λογαρίθμους) στη βάση των διαθέσιμων αναθεωρημένων αλλά και παλαιότερων τριμηνιαίων στοιχείων για το ΑΕΠ που προσαρμόζονται με κατάλληλο τρόπο. Τα στοιχεία προέρχονται από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. και την Eurostat.

2. Σημειώνεται ότι τα αποτελέσματα ξεκινούν από το δεύτερο τρίμηνο του 1971 λόγω του υπολογισμού των λογαρίθμων και των απαραίτητων υστερήσεων που χρησιμοποιούνται για την πρώτη εκτίμηση.

σύμφωνα με τον Hamilton (1989) ο οικονομικός κύκλος προσεγγίζεται ως μια ανέλιξη εναλλαγής μεταξύ δύο καθεστώτων, του καθεστώτος επέκτασης και του καθεστώτος ύφεσης. Στο υπόδειγμα αυτό, ο ρυθμός μεταβολής του επιλεγμένου μεγέθους μέτρησης της οικονομικής δραστηριότητας Δy_t παρουσιάζεται ως

$$\Delta y_t = \mu(S_t) + \sum_{i=1}^{q} \phi_i(\Delta y_{t-i} - \mu(S_{t-i})) + \varepsilon_t,^3 \quad (1)$$

$$\varepsilon_t \sim i.i.d.N(0,\sigma^2), \quad (2)$$

όπου ο μέσος ρυθμός μεταβολής της οικονομικής δραστηριότητας μ εξαρτάται από τη μεταβλητή κατάστασης $S_t = \{0,1\}$ και εναλλάσσεται μεταξύ δύο καθεστώτων, σύμφωνα με τη σχέση

$$\mu(S_t) = \mu_0(1-S_t) + \mu_1 S_t, \quad (3)$$

σε εξάρτηση από την εναλλαγή της οικονομικής δραστηριότητας μεταξύ καθεστώτος επέκτασης και ύφεσης.[4] Οι πιθανότητες μετάβασης για τις εναλλαγές μεταξύ των καθεστώτων του οικονομικού κύκλου δίδονται από τη σχέση

$$\Pr(S_t = i \mid S_{t-1} = j) = P_{ij}, \quad (4)$$

και συνεπώς οι πιθανότητες p και q ορίζονται ως $p = \Pr[S_t = 1 \mid S_{t-1} = 1]$ και $q = \Pr[S_t = 0 \mid S_{t-1} = 0]$, όπου το $S_t = 0$ συμβολίζει το καθεστώς ύφεσης.

Από την εκτίμηση[5] του εν λόγω υποδείγματος προκύπτουν οι πιθανότητες φίλτρου (filtered probabilities) και οι πιθανότητες εξομάλυνσης (smoothed probabilities) για το καθεστώς ύφεσης οι οποίες ορίζονται ως $\Pr[S_t = 0 \mid \tilde{y}_t]$ και $\Pr[S_t = 0 \mid \tilde{y}_T]$, αντίστοιχα, με το $\tilde{y}_{t(T)} = [y_1 ... y_{t(T)}]$. Οι πιθανότητες φίλτρου παρουσιάζουν εκτιμήσεις για κάθε t στη βάση της πληροφόρησης που είναι διαθέσιμη στην εκάστοτε χρονική στιγμή t, ενώ οι πιθανότητες εξομάλυνσης παρουσιάζουν εκτιμήσεις για κάθε t στη βάση όλης της πληροφόρησης που είναι διαθέσιμη έως το τέλος T του δείγματος. Σημειώνεται ότι υιοθετείται ο απλός κανόνας σύμφωνα με τον οποίο μια περίοδος ύφεσης ορίζεται ως περίοδος κατά την οποία η πιθανότητα ύφεσης που συνάγεται είναι υψηλότερη του 0,5.

Στο Διάγραμμα 1 απεικονίζονται ταυτόχρονα οι πιθανότητες φίλτρου και εξομάλυνσης για το καθεστώς ύφεσης της ελληνικής οικονομίας για τη χρονική περίοδο 1971(2ο τρίμηνο)-2010(2ο τρίμηνο). Εκτός από την επιβεβαίωση των ιστορικών στοιχείων αναφορικά με τους κύκλους της ελληνικής οικονομίας, οι εν λόγω πιθανότητες παρέχουν πληροφόρηση αναφορικά με το ύψος των πιθανοτήτων καθεστώτος ύφεσης για την ελληνική οικονομία κατά τα τελευταία τρίμηνα και έως τα μέσα του έτους 2010. Τα στοιχεία επιβεβαιώνουν ξεκάθαρα την είσοδο της ελληνικής οικονομίας σε καθεστώς ύφεσης στα τέλη της δεκαετίας του 2000, μετά από την ολοκλήρωση της τελευταίας περιόδου επέκτασης που είχε ξεκινήσει το 1993. Επίσης, οι υψηλές πιθανότητες και στις δύο περιπτώσεις υποδεικνύουν ότι κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2010 η ελληνική οικονομία συνεχίζει να διανύει περίοδο καθεστώτος ύφεσης, χωρίς να σηματοδοτείται έξοδος από το καθεστώς αυτό. Το συγκεκριμένο στοιχείο, που ταυτίζεται στις δύο περιπτώσεις, είναι της τάξεως του 0,84.

Παρατηρείται, παράλληλα, ότι οι εκτιμήσεις που παρέχουν οι πιθανότητες φίλτρου διαφοροποιούνται από εκείνες που παρέχουν οι πιθανότητες εξομάλυνσης. Αυτό οφείλεται στη διαφορετική βάση πληροφόρησης από την οποία προκύπτουν και είναι απαραίτητο να λαμβάνεται υπόψη κατά την ερμηνεία των πιθανοτήτων. Το γεγονός ότι οι εκτιμήσεις για τις πιθανότητες εξομάλυνσης προκύπτουν ενσωματώνο-

3. Επιλέγεται ένα υπόδειγμα με τέσσερις υστερήσεις.

4. Γίνεται η υπόθεση ότι ο διαταρακτικός όρος είναι ανεξάρτητος από τη μεταβλητή κατάστασης, ενώ τα ϕ_i αναφέρονται στις αυτοπαλίνδρομες μεταβλητές. Σημειώνεται ότι η επιβολή δύο καθεστώτων είναι θεματικά αποδεκτή, εφόσον επιλέγεται η έννοια του κλασικού οικονομικού κύκλου σύμφωνα με τους Burns and Mitchell (1947).

5. Για την εκτίμηση βλέπε και Kim and Nelson (1999).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Πιθανότητες καθεστώτος ύφεσης

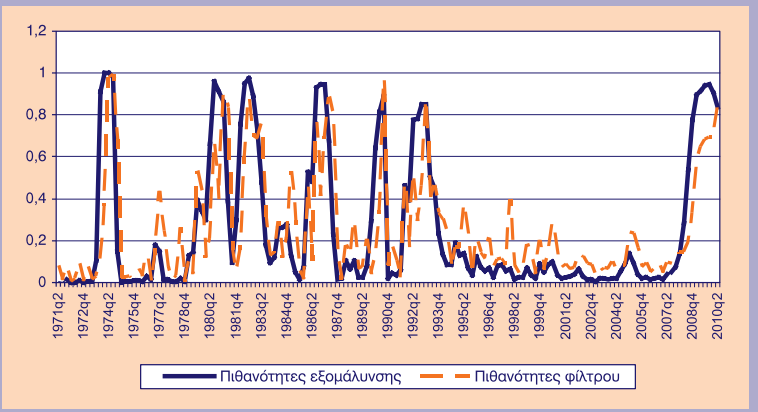

ντας όλη την επιπλέον, μέχρι και την πιο πρόσφατη διαθέσιμη πληροφόρηση, εξηγεί τις αποκλίσεις στο ύψος αλλά και στη διαχρονική εξέλιξη των πιθανοτήτων. Για παράδειγμα, η εκτίμηση της πιθανότητας καθεστώτος ύφεσης για το τέταρτο τρίμηνο του 2009 διαφοροποιείται σημαντικά στην περίπτωση που είναι διαθέσιμα και συνεκτιμώνται τα στοιχεία για την αρνητική εξέλιξη του ΑΕΠ κατά το πρώτο και δεύτερο τρίμηνο του 2010 (περίπτωση πιθανότητας εξομάλυνσης), σε σχέση με την περίπτωση κατά την οποία η πιθανότητα ύφεσης για το τελευταίο τρίμηνο του 2009 εκτιμάται με τελευταίο διαθέσιμο στοιχείο το τελευταίο τρίμηνο του 2009 (περίπτωση πιθανότητας φίλτρου). Στη βάση της λογικής αυτής πρέπει να ερμηνεύεται, για παράδειγμα, και η σημαντική διαφοροποίηση της εξέλιξης των πιθανοτήτων μεταξύ του πρώτου και δεύτερου τριμήνου του 2010. Σύμφωνα με τις πιθανότητες φίλτρου, η πιθανότητα καθεστώτος ύφεσης εμφανίζεται να αυξάνεται από το 0,69 στο 0,84, ενώ η πιθανότητα εξομάλυνσης κινείται από το 0,91 στο 0,84. Το τελευταίο δεν πρέπει να ερμηνεύεται πως σηματοδοτεί πτώση της πιθανότητας ύφεσης και συνεπώς επικείμενη έξοδο από το καθεστώς ύφεσης, αλλά πως αντανακλά ενίσχυση της σχετικής πιθανότητας ύφεσης για το πρώτο τρίμηνο του 2010, στη βάση της αρνητικής εξέλιξης του ΑΕΠ κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2010.[6] Η έμφαση, άλλωστε, αναφορικά με την τελευταία παρατήρηση δίδεται στο σημαντικό ύψος των πιθανοτήτων που, όπως αναφέρθηκε και στα παραπάνω, επιβεβαιώνει ότι η ελληνική οικονομία ξεκάθαρα διανύει ακόμα περίοδο καθεστώτος ύφεσης.

Βιβλιογραφία

Burns, A. F. and Mitchell, W. C. (1947). *Measuring business cycles.* NBER Studies in Business Cycles No.2, New York.

Hamilton, J. D. (1989). “A new approach to the economic analysis of nonstationary time series and the business cycle”, *Econometrica*, 57, 357-384.

Kim C.-J. and Nelson, C. R. (1999). *State space models with regime switching – Classical and Gibbs-Sampling approaches with applications.* Cambridge (MA): MIT Press.

6. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το στοιχείο της σημαντικής αύξησης της πιθανότητας εξομάλυνσης καθεστώτος ύφεσης για το πρώτο τρίμηνο του 2010 από 0,69 σε 0,91 μετά από την ενσωμάτωση του τελευταίου διαθέσιμου στοιχείου για το δεύτερο τρίμηνο του 2010, κάτι που ισχύει και για τα προηγούμενα τρίμηνα.

2.1.1. Ιδιωτική κατανάλωση

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η άνοδος της ιδιωτικής κατανάλωσης στο πρώτο τρίμηνο του 2010 (1,5% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2009) αποδείχθηκε προσωρινού χαρακτήρα, αφού ακολουθήθηκε από έντονη πτώση της στο δεύτερο τρίμηνο (-4,2%) με σοβαρές συνέπειες για τη συνεισφορά της στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ (-2,8 στο δεύτερο τρίμηνο από 1,0 στο πρώτο). Παρόμοια εικόνα παρουσίασε συγκριτικά με το πρώτο τρίμηνο του 2010 και ο γενικός δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο[2], ο οποίος κατέγραψε μια αρνητική εξέλιξη στο δεύτερο τρίμηνο του 2010. Όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 2.1.3, μετά τους θετικούς ρυθμούς μεταβολής του εν λόγω δείκτη τους τρεις πρώτους μήνες του 2010 σε σχέση με τους αντίστοιχους μήνες του 2009 (6,0% τον Ιανουάριο, 2,0% το Φεβρουάριο και 9,7% το Μάρτιο), οι σχετικές μεταβολές για τους μήνες Απρίλιο, Μάιο και Ιούνιο ήταν της τάξεως του -5,8%, -7,1% και -4,4%, αντίστοιχα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.3
Δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο

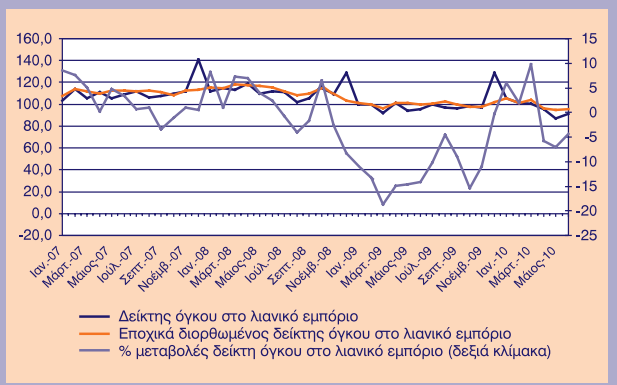

Σημαντικά αρνητικές υπήρξαν κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2010 και οι μεταβολές του δείκτη όγκου στο λιανικό εμπόριο στις τρεις κύριες κατηγορίες καταστημάτων (βλέπε Διάγραμμα 2.1.4). Συγκεκριμένα, οι ρυθμοί μεταβολής στις κατηγορίες των καταστημάτων ειδών διατροφής, των καυσίμων και λιπαντικών και των λοιπών καταστημάτων ήταν τον Απρίλιο της τάξεως του -4,2%, -15%, και -7,4%, το Μάιο της τάξεως του -3,7%, -14% και -11% και τον Ιούνιο της τάξεως του -3,9%, -8,8% και -6,1%, αντίστοιχα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.4
Δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο
Ποσοστιαίες μεταβολές στις κύριες κατηγορίες καταστημάτων

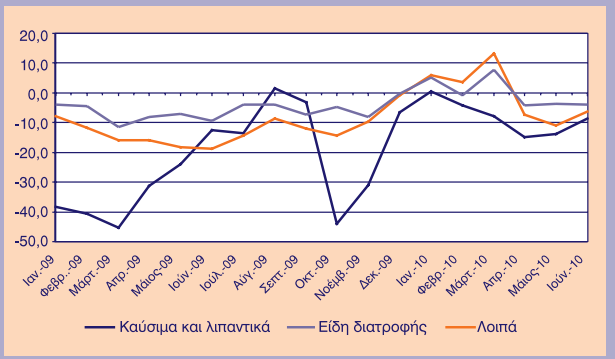

Όσον αφορά τις νέες κυκλοφορίες ιδιωτικών αυτοκινήτων, οι εξελίξεις από το μήνα Μάρτιο του 2010 και μετά υπήρξαν ιδιαίτερα δυσμενείς, καθώς, όπως διαφαίνεται στο Διάγραμμα 2.1.5, οι ποσοστιαίες μεταβολές για τους μήνες Απρίλιο έως και Αύγουστο παρέμειναν έντονα αρνητικές σε σχέση με το έτος 2009. Πιο συγκεκριμένα, οι σχετικοί μηνιαίοι ρυθμοί μεταβολής για τους μήνες Απρίλιο, Μάιο, Ιούνιο, Ιούλιο και Αύγουστο του 2010 άγγιξαν τα επίπεδα του -16,3%, -54,4%, -41,9%, -65,4% και -69,5%, αντίστοιχα.

Η ανωτέρω πορεία της ιδιωτικής κατανάλωσης στη διάρκεια του πρώτου εξαμήνου του 2010 συνδέεται με μία σειρά εξελίξεων οι οποίες επηρέασαν το διαθέσιμο εισόδημα, τον πλούτο και την καταναλωτική συμπεριφορά των νοικοκυριών. Οι περικοπές των αμοιβών στο δημόσιο τομέα και των συντάξεων, οι αυξήσεις των έμ-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.5
Νέες κυκλοφορίες ιδιωτικών αυτοκινήτων

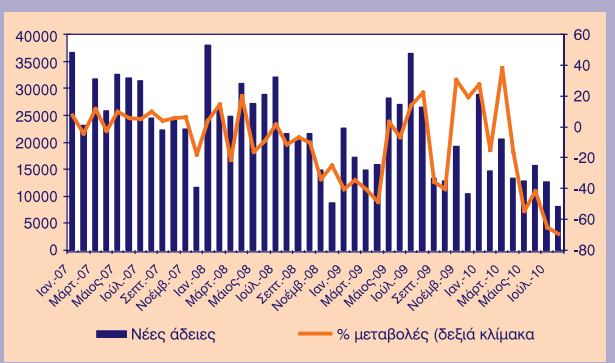

2. Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με την τελευταία αναθεώρηση των Δεικτών Κύκλου Εργασιών και Όγκου στο Λιανικό Εμπόριο (2005=100,0) και λόγω της εφαρμογής της νέας ταξινόμησης NACE Rev. 2, ο γενικός δείκτης συμπεριλαμβάνει τα καύσιμα και λιπαντικά αυτοκινήτων. Παράλληλα και για λόγους συγκρισιμότητας καταρτίζεται από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. χρονοσειρά που δεν συμπεριλαμβάνει τα καύσιμα και λιπαντικά αυτοκινήτων.

μεσων φόρων, η άνοδος της ανεργίας και η αβεβαιότητα αναφορικά με τις προοπτικές για τα εισοδήματα και την απασχόληση, αποτέλεσαν αναμφίβολα σημαντικούς ανασταλτικούς παράγοντες για τους καταναλωτές . Επιπροσθέτως, επιβαρυντικό για την κατανάλωση ρόλο ενδέχεται να είχε η συνεχιζόμενη πτώση στις τιμές των κατοικιών (βλέπε σελ. 27), μέσω των επιπτώσεών της στον πλούτο και τα εισοδήματα από ενοίκια, αλλά και η εφαρμογή αυστηρότερων κριτηρίων και όρων χρηματοδότησης των νοικοκυριών από τις τράπεζες, η οποία αντανακλάται στην εξέλιξη των υπολοίπων των δανείων για καταναλωτική πίστη. Όπως είχε αναφερθεί στο προηγούμενο τεύχος των *Οικονομικών Εξελίξεων*, οι μηνιαίοι ρυθμοί μεταβολής[3] των υπολοίπων των δανείων ως προς το προηγούμενο έτος παρουσίασαν σταθερή μείωση καθ' όλη τη διάρκεια του 2009 και κατά το πρώτο τρίμηνο του 2010, καταλήγοντας στο 1% το Μάρτιο του έτους αυτού, από 14,7% τον Ιανουάριο του 2009. Τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία για τον Απρίλιο και το Μάιο του 2010 σηματοδοτούν συνέχιση των τάσεων, με τις σχετικές ποσοστιαίες μεταβολές να διαμορφώνονται στο 0,6% και το -0,1%, αντίστοιχα.

Αναφορικά με τις βραχυπρόθεσμες προοπτικές στον τομέα των λιανικών πωλήσεων και της κατανάλωσης γενικότερα, εκτός των αρνητικών τάσεων που σκιαγραφούν οι προαναφερόμενες εξελίξεις στους βραχυχρόνιους δείκτες, πρόσθετες ενδείξεις μπορούν να προκύψουν και από τους δείκτες εμπιστοσύνης στο λιανικό εμπόριο και εμπιστοσύνης καταναλωτών. Μηνιαία στοιχεία για τους δείκτες αυτούς είναι διαθέσιμα έως τον Αύγουστο του 2010 και παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 2.1.6 μαζί με τις ποσοστιαίες μεταβολές του γενικού δείκτη όγκου στο λιανικό εμπόριο. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα, η πορεία των δεικτών στο πρώτο εξάμηνο του 2010 σημείωσε συνολικά επιδείνωση, αντανακλώντας τις αρνητικές εκτιμήσεις των καταναλωτών και των εμπόρων λιανικής για τις αναμενόμενες προοπτικές. Οι πλέον πρόσφατες τιμές των δεικτών για τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο του 2010, μολονότι δεν παρουσίασαν περαιτέρω επιδείνωση, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι σηματοδοτούν μια αντιστροφή των κυρίαρχων τάσεων και διότι είναι μεμονωμένες και γιατί ενδέχεται να έχουν σε κάποιο βαθμό συγκυριακό χαρακτήρα, αλλά κυρίως επειδή στο προσεχές διάστημα δεν αναμένονται θετικές εξελίξεις όσον αφορά το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.6
Δείκτης όγκου στο λιανικό εμπόριο και δείκτες εμπιστοσύνης

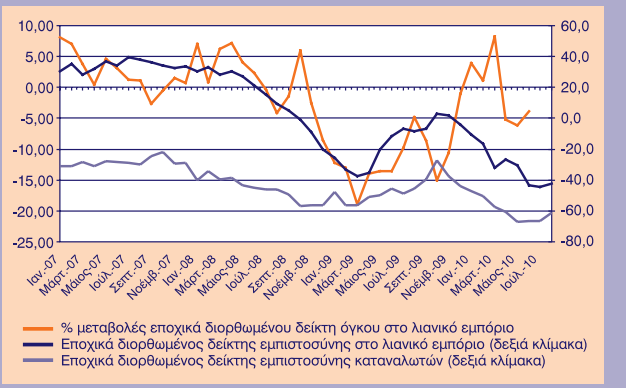

2.1.2. Επενδύσεις

Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, έχοντας διαγράψει έντονα αρνητική τροχιά κατά τη διετία 2008-2009, παρουσίασαν περαιτέρω μεγάλη υποχώρηση κατά τη διάρκεια του πρώτου εξαμήνου του 2010, διαδραματίζοντας, όπως ήδη αναφέρθηκε, κρίσιμο ρόλο στην καθίζηση της εγχώριας ζήτησης και συνεπώς στην ύφεση. Συγκεκριμένα, στο πρώτο τρίμηνο του 2010 σημειώθηκε κάμψη των επενδύσεων κατά 14,6% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2009, με αποτέλεσμα μία συνεισφορά -2,9 μονάδων περίπου στο σχετικό ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ, ενώ στο δεύτερο τρίμηνο του έτους η πτώση των επενδύσεων και η συνεισφορά τους στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ διαμορφώθηκαν στο 18,6% και τις -3,3 μονάδες, αντίστοιχα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.7
Συμβολή στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ
Επιμέρους συνιστώσες των επενδύσεων

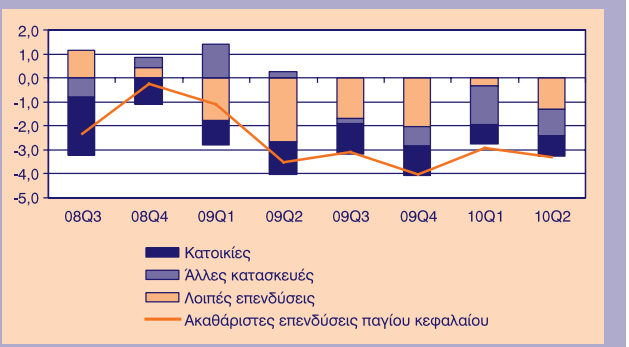

3. Η συγκεκριμένη αναφορά βασίζεται στους μηνιαίους ρυθμούς μεταβολής των υπολοίπων των δανείων ως προς το προηγούμενο έτος οι οποίοι υπολογίζονται από την Τράπεζα της Ελλάδος αφού ληφθούν υπόψη οι διαγραφές δανείων, οι διακυμάνσεις συναλλαγματικών ισοτιμιών και η μεταβίβαση δανείων σε εγχώρια θυγατρική εταιρεία παροχής πιστώσεων το 2009.

Όπως μπορεί κανείς να διακρίνει από το Διάγραμμα 2.1.7, η μεγάλη υποχώρηση των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στο πρώτο εξάμηνο του 2010 αντανακλά αφενός τις αρνητικές εξελίξεις στα μεγέθη των επενδύσεων σε κατοικίες και λοιπές κατασκευές, τα οποία υποχώρησαν κατά 17,9% και 28,3% αντίστοιχα σε σχέση με το πρώτο εξάμηνο του 2009, και αφετέρου τη μείωση των λοιπών εκτός των κατασκευών επενδύσεων κατά 8,6%.

Αναλυτικότερα, σε ό,τι αφορά τις επενδύσεις εκτός των κατασκευών, ο ρυθμός μεταβολής των δαπανών για μεταλλικά προϊόντα & μηχανήματα παρέμεινε σχετικά σταθερός καθ' όλη τη διάρκεια του πρώτου εξαμήνου του 2010 (-10,0% στο πρώτο τρίμηνο και -10,7% στο δεύτερο), ενώ οι δαπάνες για εξοπλισμό μεταφορών ανέκαμψαν προσωρινά στο πρώτο τρίμηνο (8,4%) για να σημειώσουν εκ νέου μεγάλη πτώση εντός του δευτέρου τριμήνου (-20,9%). Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο τεύχος των *Οικονομικών Εξελίξεων,* τα αίτια των μειώσεων στις συγκεκριμένες κατηγορίες επενδυτικών δαπανών σχετίζονται πιθανότατα με την εξασθένηση της ζήτησης, την αβεβαιότητα αναφορικά με τις προοπτικές ανάπτυξης της οικονομίας και την κάμψη της πιστωτικής επέκτασης προς τις επιχειρήσεις. Σε σχέση με το τελευταίο σημείο, επισημαίνεται ότι λόγω της υιοθέτησης αυστηρότερων κανόνων δανεισμού από τις τράπεζες, αλλά και λόγω των επιπτώσεων της κρίσης στην πιστοληπτική ικανότητα των επιχειρήσεων και τη ζήτηση για νέα δάνεια, η συνολική πιστωτική επέκταση από τα εγχώρια χρηματοπιστωτικά ιδρύματα προς τις επιχειρήσεις για το διάστημα από το τέλος Δεκεμβρίου του 2009 έως το τέλος Μαΐου 2010 ανήλθε μόλις στο 0,2%.

Αναφορικά με τις επενδύσεις σε κατοικίες, οι ενδείξεις που παρέχονται από την πορεία της ιδιωτικής οικοδομικής δραστηριότητας έως τα μέσα του 2010 ήταν αρνητικές. Ειδικότερα, όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 2.1.8, η μηνιαία εξέλιξη του όγκου των αδειών νέων κατοικιών υπήρξε έντονα πτωτική, με τη μέση μηνιαία μεταβολή της εκτιμώμενης ιδιωτικής οικοδομικής δραστηριότητας[4] να κινείται μεταξύ του -24,5% και του -29,0%. Από τα διαθέσιμα στοιχεία για το δείκτη εμπιστοσύνης στις κατασκευές μέχρι και τον Αύγουστο του 2010, δεν φαίνεται να εκτιμάται ότι θα προκύψει σημαντική ανάκαμψη του εν λόγω κλάδου επενδύσεων στο προσεχές διάστημα. Όπως παρουσιάζεται στο ίδιο διάγραμμα, ο συγκεκριμένος δείκτης κινήθηκε κατά την περίοδο Μαρτίου-Αυγούστου 2010 σε επίπεδα χαμηλότερα του -55.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.8
Ιδιωτική οικοδομική δραστηριότητα και δείκτης εμπιστοσύνης στις κατασκευές

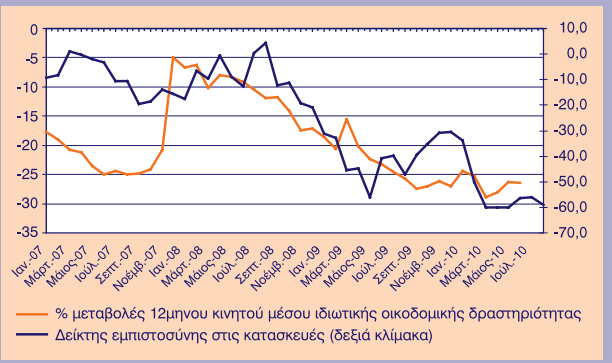

Οι ανωτέρω εξελίξεις συνδέονται και με την πορεία δεικτών που αφορούν στις τιμές και το κόστος κατασκευής κατοικιών, η οποία παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 2.1.9. Κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2010 ο δείκτης τιμών κατοικιών για το σύνολο των αστικών περιοχών σημείωσε μείωση ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2009, με τη σχετική ποσοστιαία μεταβολή να ανέρχεται στο -4,5%. Ανάλογες μειώσεις ως προς το 2009 σημείωσε και ο δείκτης τιμών διαμερισμάτων, ο οποίος είναι διαθέσιμος κατά γεωγραφική περιοχή και κατά παλαιότητα. Γεωγραφικά, υψηλότερη υπήρξε στο δεύτερο τρίμηνο του 2010 η αρνητική ποσοστιαία μεταβολή για την κατηγορία των λοιπών περιοχών (-10,9%) συγκριτικά με την Αθήνα (-3%), τη Θεσσαλονίκη (-6,3%) και τις άλλες μεγάλες πόλεις (-5,4%). Παράλληλα, οι σχετικές αρνητικές μεταβολές για τα νέα (-6,3%) και τα παλαιά (-5,3%) διαμερίσματα δεν διαφοροποιήθηκαν μεταξύ τους σημαντικά. Σημειωτέον ότι οι μειώσεις αυτές έλαβαν χώρα

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.9
Δείκτης τιμών κατοικιών και δείκτης κόστους κατασκευής κατοικιών

4. Υπολογίζεται ο 12μηνος κινητός μέσος και οι σχετικές μεταβολές του όγκου βάσει αδειών.

παρά την αύξηση του δείκτη κόστους κατασκευής νέων κτιρίων κατοικιών. Ο δείκτης αυτός, σε συνέχεια της θετικής μεταβολής κατά 1,1% στο πρώτο τρίμηνο του 2010, κινήθηκε ανοδικά και κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2010 σημειώνοντας αύξηση κατά 2,1%.

Όσον αφορά τις βραχυπρόθεσμες προοπτικές για τις επενδύσεις, όπως επισημάνθηκε και στο προηγούμενο τεύχος των *Οικονομικών Εξελίξεων,* καθοριστικό ρόλο αναμένεται να διαδραματίσουν τόσο η πορεία των γενικών συνθηκών στην οικονομία, όσο και η εξέλιξη σε ειδικότερους παράγοντες με ιδιαίτερη σημασία για την επενδυτική δραστηριότητα. Στους παράγοντες αυτούς περιλαμβάνονται οι διαρθρωτικές αλλαγές, οι αλλαγές στο πλαίσιο ενίσχυσης των εγχώριων και ξένων ιδιωτικών επενδύσεων, οι εξελίξεις σχετικά με τη χρηματοδότηση των επιχειρήσεων από το χρηματοπιστωτικό σύστημα, και ειδικότερα για τον κλάδο των κατασκευών, οι συνθήκες στην αγορά κατοικίας όσον αφορά τις τιμές, το κόστος και τη ζήτηση.

2.1.3. Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών

Τα ισοζύγια αγαθών και υπηρεσιών κινήθηκαν στο πρώτο εξάμηνο του 2010 προς διαμετρικά αντίθετες κατευθύνσεις, με αποτέλεσμα να ασκήσουν τελικά αντίρροπες επιδράσεις στο ΑΕΠ (βλέπε Διαγράμματα 2.1.10 και 2.1.11). Συγκεκριμένα, όσον αφορά το ισοζύγιο αγαθών, παρατηρήθηκε μεγάλη μείωση των εισαγωγών και στα δύο τρίμηνα (-11,1% στο πρώτο και -21,1% στο δεύτερο) και παράλληλη συγκρατημένη πτώση των εξαγωγών (-3,9% στο πρώτο τρίμηνο και -2,3% στο δεύτερο), με αποτέλεσμα τη σημαντική υποχώρηση του σχετικού ελλείμματος και τη θετική συνεισφορά στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ κατά 2,5 στο πρώτο τρίμηνο και 4,8 στο δεύτερο. Αντίθετα, στην περίπτωση του ισοζυγίου υπηρεσιών, σημειώθηκε μεγάλη αύξηση των εισαγωγών στα δύο πρώτα τρίμηνα (10,7% και 11,4%), μικρή ανάκαμψη των εξαγωγών στο πρώτο τρίμηνο (1,9%) και σημαντική υποχώρηση τους στο δεύτερο τρίμηνο (-7,0%), με συνέπεια να μειωθεί το σχετικό πλεόνασμα και να προκληθεί αντίστοιχη συνεισφορά στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ κατά -0,6 στο πρώτο τρίμηνο και -1,68 στο δεύτερο.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.10
Συμβολή στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ
Επιμέρους συνιστώσες της εξωτερικής ζήτησης

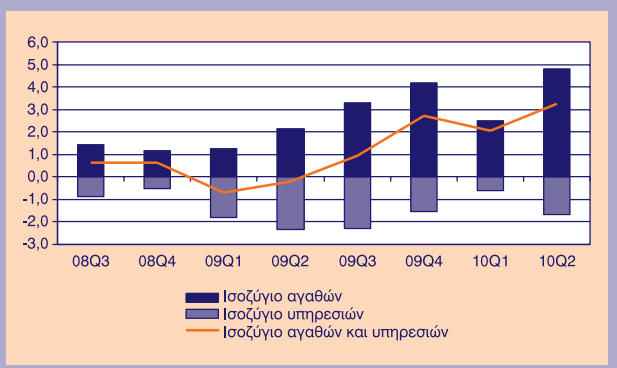

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.11
Επιμέρους συνιστώσες του ισοζυγίου αγαθών

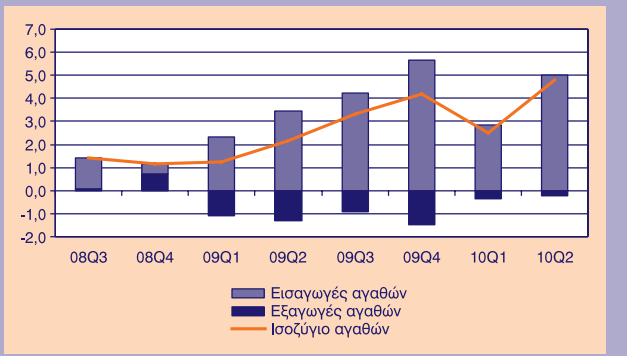

Επιμέρους συνιστώσες του ισοζυγίου υπηρεσιών

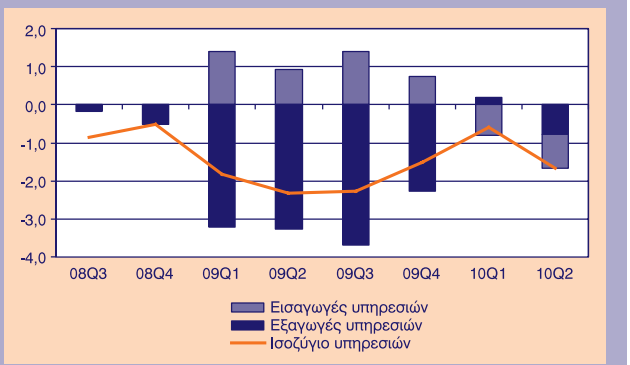

Οι εξελίξεις στον εξωτερικό τομέα και οι προσδιοριστικοί παράγοντες των εξελίξεων αυτών εξετάζονται αναλυτικότερα στην ενότητα 2.6. Εντούτοις, αξίζει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι μεγάλο μέρος της παρατηρούμενης επιδείνωσης του ισοζυγίου υπηρεσιών οφείλεται στη σημαντική κάμψη των τουριστικών εισπράξεων, μία τάση που πιθανότατα θα υποχωρήσει σταδιακά. Επιπλέον, η μείωση που παρατηρήθηκε στο ρυθμό κάμψης των εξαγωγών κατά το πρώτο εξάμηνο του 2010, σε συνδυασμό με την εικόνα αύξησης των εξαγωγών η οποία προκύπτει από τα προσωρινά στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος (βλέπε ενότητα 2.6), συνιστούν θετικές ενδείξεις, οι οποίες, εκτός του ότι ανατανακλούν την ανάκαμψη της διεθνούς οικονομίας και την επακόλουθη ενίσχυση του διεθνούς εμπορίου, ενδέχεται και να σηματοδοτούν κάποια μικρή ανάκτηση εδάφους σε όρους ανταγωνιστικότητας.

Όσον αφορά τις βραχυχρόνιες προοπτικές του εξωτερικού τομέα, η συνεισφορά του στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ αναμένεται να παραμείνει θετική, με το μέγεθός της να εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τις εξελίξεις στην ανταγωνιστικότητα, την πορεία του τουριστικού τομέα και την έκταση των τυχόν αρνητικών επιδράσεων στις εξαγωγές από την προσδοκώμενη υποχώρηση του ρυθμού ανάκαμψης της διεθνούς οικονομίας στο δεύτερο εξάμηνο του 2010 (βλέπε ενότητα 1.1).

2.1.4. Συμπεράσματα και προοπτικές

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, και όπως είχε σημειωθεί στο προηγούμενο τεύχος των *Οικονομικών Εξελίξεων*, η θετική συνεισφορά του εμπορικού ισοζυγίου στη μεταβολή του ΑΕΠ δεν υπήρξε ικανή να αντισταθμίσει την καθοδική πορεία της εγχώριας ζήτησης κατά το πρώτο εξάμηνο του 2010. Όλα τα στοιχεία υποδεικνύουν ότι η ελληνική οικονομία εξακολουθεί να διανύει μια περίοδο ύφεσης και θα παραμείνει υπό το καθεστώς αυτό σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα, καθώς προς το παρόν δεν υπάρχουν ενδείξεις άμεσης ανάκαμψης. Ειδικότερα, ενώ από την πλευρά του εξωτερικού τομέα υπάρχουν και θετικά μηνύματα, από την πλευρά της εγχώριας ζήτησης οι πρόσφατες εξελίξεις δεν παρέχουν θετικές ενδείξεις για τα αμέσως προσεχή τρίμηνα. Η ιδιωτική κατανάλωση αναμένεται να κινηθεί πτωτικά, εφόσον οι παράγοντες που την επηρεάζουν εκτιμάται ότι θα παραμείνουν ανασταλτικοί, ενώ και η δημόσια κατανάλωση αναμένεται να υποχωρήσει περαιτέρω, δεδομένων των δεσμεύσεων του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής. Αναφορικά με τις επενδύσεις, η εξέλιξή τους αναμένεται να συνεχίσει να επηρεάζεται αρνητικά από τις γενικότερα δυσμενείς συνθήκες στην οικονομία. Εντούτοις, η προώθηση μεταρρυθμίσεων και η υιοθέτηση μέτρων πολιτικής που βελτιώνουν την ανταγωνιστικότητα και ενισχύουν την επιχειρηματικότητα δύνανται να επιδράσουν θετικά στη δυναμική των επενδύσεων σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα.

2.2. Κλαδικές εξελίξεις

2.2.1. Ανάλυση με βάση τα εθνικολογιστικά δεδομένα

Σωτήρης Παπαϊωάννου

Οι πρόσφατες εξελίξεις στο παραγόμενο προϊόν της χώρας αποτυπώνονται και στο μέγεθος της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, η οποία αποτιμά το παραγόμενο προϊόν από την πλευρά της παραγωγής. Τα στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών παρέχουν πληροφόρηση για την ακαθάριστη προστιθέμενη αξία στο σύνολο της οικονομίας αλλά και σε έξι συγκεντρωτικούς τομείς δραστηριότητας.

Πιο αναλυτικά, η συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σημειώνει σημαντική πτώση τα τελευταία χρόνια. Από τον Πίνακα 2.2.1 φαίνεται ότι ύστερα από το 2008, κατά το οποίο υπήρξε αύξηση της τάξης του 2%, ακολούθησε πτώση το 2009 κατά 0,25%. Για το πρώτο εξάμηνο του 2010, η συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σημειώνει πτώση της τάξης του 4,5%, έναντι οριακής ανόδου (0,06%) για το αντίστοιχο περυσινό εξάμηνο.

Θα πρέπει να επισημανθεί σε αυτό το σημείο ότι τα τελευταία δύο έτη παρατηρείται μεγάλη απόκλιση μεταξύ των μεγεθών του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ) και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Συγκεκριμένα, για το 2009, το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 1,96%, ενώ η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία μειώθηκε κατά 0,25%. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι για το 2009 οι έμμεσοι φόροι μειώθηκαν σημαντικά, κατά 13,6%, με αποτέλεσμα η μείωση του ΑΕΠ να είναι υψηλότερη της μείωσης της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας. Αντιθέτως, για το πρώτο εξάμηνο του 2010, παρατηρούμε ότι η πτώση του ΑΕΠ (-3,02%) είναι μικρότερη της πτώσης της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (-4,57%), γεγονός που οφείλεται στη σημαντική αύξηση των φόρων, της τάξης του 9,8% για το πρώτο εξάμηνο του 2010.

Ο Πίνακας 2.2.1 παρουσιάζει, επίσης, τη μεταβολή της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας ανά κλάδο για τα έτη από το 2008 έως και το πρώτο εξάμηνο του 2010. Παρατηρούμε ότι η μεγαλύτερη πτώση τα τελευταία τρία χρόνια παρατηρείται στις κατασκευές, όπου η μείωση της ακαθάριστης αξίας για το πρώτο εξάμηνο του 2010 κυμαίνεται στο 25%, έναντι μικρής πτώσης (1,25%) για το αντίστοιχο περυσινό εξάμηνο και πολύ μεγάλης πτώσης για το 2008 (-34%).

Ο τομέας της βιομηχανίας έχει υποστεί μεγάλη καθίζηση τα τελευταία χρόνια, με πτώση της παραγωγής κατά 9,8% το 2009 και με πτώση 7% περίπου για το πρώτο εξάμηνο του 2010 (-11,06% για το αντίστοιχο περυσινό εξάμηνο). Λεπτομερέστερα στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών μάς δείχνουν ότι σημαντική πτώση παρατηρείται επίσης και στον τομέα της ενέργειας με -3,3% το 2009 και -4,75% το πρώτο εξάμηνο του 2010.

Στον τομέα του εμπορίου η πτώση της οικονομικής δραστηριότητας ξεπερνά το 7% για το πρώτο εξάμηνο του 2010, έναντι μείωσης 5,7% για το αντίστοιχο περυσινό εξάμηνο. Λεπτομερέστερα στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών μάς δείχνουν ότι ο τομέας των ξενοδοχείων-εστιατορίων έχει πτώση 6% για το πρώτο εξάμηνο του 2010), ενώ αντίστοιχη πτώση παρατηρείται

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.1 Ετήσια Μεταβολή Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας

	2008	2009	Α΄ εξάμηνο 2009	Α΄ εξάμηνο 2010
Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν	2,02%	-1,96%	-1,42%	-3,02%
Συνολική Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία	1,97%	-0,25%	0,06%	-4,57%
Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	1,47%	2,40%	1,42%	1,81%
Βιομηχανία συμπεριλαμβανομένης της ενέργειας	6,57%	-9,82%	-11,06%	-7,08%
Κατασκευές	-34,05%	-6,02%	-1,24%	-24,63%
Εμπόριο, ξενοδοχεία, εστιατόρια, μεταφορές, επικοινωνίες	4,46%	-4,86%	-5,71%	-7,05%
Χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, ακίνητη περιουσία, εκμισθώσεις, επιχειρηματικές δραστηριότητες	1,30%	6,11%	9,76%	0,53%
Άλλες υπηρεσίες	5,54%	7,83%	7,48%	-1,39%

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί (Σεπτέμβριος 2010).

στον τομέα των μεταφορών με -6% για το πρώτο εξάμηνο του 2010.

Πέραν του τομέα της γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας, ο οποίος για το πρώτο εξάμηνο του 2010 σημειώνει άνοδο 1,8% (έναντι ανόδου 1,4% για το πρώτο εξάμηνο του 2009), ο μόνος κλάδος οικονομικής δραστηριότητας που φαίνεται να διασώζεται από την οικονομική κρίση των τελευταίων δύο ετών είναι ο τομέας της χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης, ακίνητης περιουσίας και λοιπών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, ο οποίος σημειώνει άνοδο κατά το πρώτο εξάμηνο του 2010 της τάξης του 0,53% (έναντι μεγάλης ανόδου 9,76% για το αντίστοιχο περυσινό εξάμηνο). Επίσης, και ο τομέας των λοιπών υπηρεσιών δεν φαίνεται να πλήττεται σημαντικά καθώς η πτώση για το 2010 είναι της τάξης του 1,39%, έναντι ανόδου 7,5% για το πρώτο εξάμηνο του 2009.

Σε τριμηνιαία βάση, τα στοιχεία του Πίνακα 2.2.2 δείχνουν ότι η συνολική ακαθάριστη αξία για το δεύτερο τρίμηνο του 2010 έχει υποχωρήσει σημαντικά (κατά 6,29 %) έναντι του αντίστοιχου τριμήνου του 2009. Επιπλέον παρατηρούμε ότι όλοι οι τομείς δραστηριότητας βρίσκονται σε ύφεση με τη μεγαλύτερη πτώση να αγγίζει τον τομέα του εμπορίου, ξενοδοχείων και μεταφορών-επικοινωνιών (-10,8%) και τον τομέα της βιομηχανίας (-6,56%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.2 Ετήσια μεταβολή Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας

	Β΄ τρίμηνο 2009	Β΄ τρίμηνο 2010
Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν	-1,87%	-3,74%
Συνολική Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία	-0,44%	-6,29%
Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	0,67%	0,00%
Βιομηχανία συμπεριλαμβανομένης της ενέργειας	-12,63%	-6,56%
Κατασκευές	3,06%	0,00%
Εμπόριο, ξενοδοχεία, εστιατόρια, μεταφορές, επικοινωνίες	-6,44%	-10,80%
Χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, ακίνητη περιουσία, εκμισθώσεις, επιχειρηματικές δραστηριότητες	9,01%	0,00%
Άλλες υπηρεσίες	7,52%	-1,19%

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί (Σεπτέμβριος 2010).

Τέλος, ο Πίνακας 2.2.3 μάς δείχνει τη συνολική συμβολή των επιμέρους κλάδων δραστηριότητας, προκειμένου να εξαγάγουμε κάποια συμπεράσματα για τις επιπτώσεις κάθε τομέα στο σύνολο της οικονομίας. Ένα πρώτο συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η συμμετοχή της βιομηχανίας έχει μειωθεί από το 13,6% το

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.3 Συμβολή επιλεγμένων κλάδων στο σύνολο της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας

	2008	2009	Α΄ εξάμηνο 2010
Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	3,88%	3,98%	4,19%
Βιομηχανία συμπεριλαμβανομένης της ενέργειας	13,62%	12,31%	11,92%
Κατασκευές	4,71%	4,43%	3,81%
Εμπόριο, ξενοδοχεία, εστιατόρια, μεταφορές, επικοινωνίες	38,33%	36,56%	35,18%
Χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, ακίνητη περιουσία, εκμισθώσεις, επιχειρηματικές δραστηριότητες	17,17%	18,27%	19,74%
Άλλες υπηρεσίες	22,00%	23,79%	24,21%

Πηγή: Εθνικοί Λογαριασμοί (Σεπτέμβριος 2010).

2008 στο 11,9% το πρώτο εξάμηνο του 2010. Οι κατασκευές έχουν υποχωρήσει ελαφρώς στο 3,81% για το πρώτο εξάμηνο του 2010, ενώ σημαντική υποχώρηση παρουσιάζει ο τομέας του εμπορίου, ξενοδοχείων και μεταφορών-επικοινωνιών με πτώση από το 38,3% (για το 2008) στο 35,18% (για το πρώτο εξάμηνο του 2010). Ο γεωργικός τομέας παρουσιάζει ελαφρά αύξηση (4,19% το πρώτο εξάμηνο του 2010), ενώ η συμμετοχή των χρηματοπιστωτικών και λοιπών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων καθώς και των λοιπών υπηρεσιών αυξάνεται σημαντικά τα τελευταία δύο έτη, με αύξηση που ξεπερνά το 2%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.1
Ποσοστιαίες μεταβολές γενικού δείκτη βιομηχανικής παραγωγής

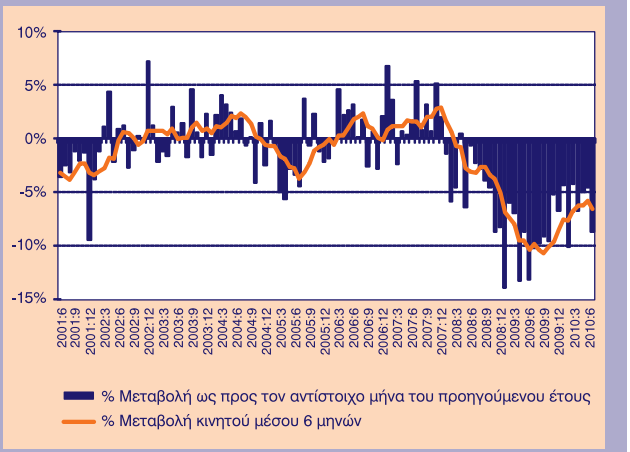

2.2.2. Ανάλυση με βάση τους δείκτες υψηλής συχνότητας

Γεωργία Σκίντζη

Στο τμήμα αυτό παρουσιάζουμε τις κλαδικές εξελίξεις όπως αυτές προκύπτουν μέσα από τους δείκτες υψηλής συχνότητας[1]. Η ανάλυση επικεντρώνεται στους δείκτες που αφορούν τη βιομηχανία, με στόχο να ανιχνεύσουμε ενδεχόμενες πρόδρομες ενδείξεις αναφορικά με την πορεία του κλάδου.

Το Διάγραμμα 2.2.1 παρουσιάζει τις ποσοστιαίες μεταβολές του γενικού δείκτη βιομηχανικής παραγωγής[2] ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους, καθώς και τις ποσοστιαίες μεταβολές του κινητού μέσου 6 μηνών, όπως προκύπτει από το διάγραμμα. Οι αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης γίνονται εμφανείς από το καλοκαίρι του 2008 και η μείωση του δείκτη ξεπερνά το 10% στα μέσα του 2009. Ξεκινώντας από τους πρώτους μήνες του 2010 παρατηρείται μία ανάσχεση της αρνητικής πορείας, οι ρυθμοί μείωσης του δείκτη περιορίζονται, χωρίς όμως να φτάνουμε σε αύξηση. Η μείωση του δείκτη περιορίζεται στο 5% και 4,5% τον Μάιο και τον Ιούνιο αντίστοιχα, ενώ τον Ιούλιο φτάνει το 8,6%, σε σχέση με τους αντίστοιχους μήνες του 2009.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η πορεία των επιμέρους δεικτών βιομηχανικής παραγωγής που αφορούν την ενέργεια, τα ενδιάμεσα, τα κεφαλαιουχικά, τα διαρκή καταναλωτικά και τα μη διαρκή καταναλωτικά αγαθά. Το Διάγραμμα 2.2.2 παρουσιάζει τις ποσοστιαίες μεταβολές αυτών ως προς τον προηγούμενο χρόνο. Παρατηρούμε ότι τη μικρή μείωση των δεικτών το 2008 ακολούθησε η δραματική πτώση το 2009. Ιδιαίτερα οι δείκτες ενδιάμεσων, κεφαλαιουχικών και διαρκών καταναλωτικών αγαθών μειώθηκαν το 2009 κατά 18,5%, 22,6% και 20,7%, αντίστοιχα, ενώ το 2008 είχαν μειωθεί κατά 6,7%, 7,4% και 5,7%, αντίστοιχα. Ο γενικός δείκτης βιομηχανικής παραγωγής φαίνεται να συγκρατείται από τους κλάδους της ενέργειας και των μη διαρκών καταναλωτικών αγαθών οι δείκτες παραγωγής των οποίων μειώθηκαν το 2009 κατά 3% και 4%, αντίστοιχα, ενώ το 2008 είχαν μειωθεί κατά 2,4% και 2%, αντίστοιχα. Ο γενικός δείκτης συγκρατήθηκε στις 89,72 μονάδες, μειωμένος κατά 9,4% το 2009, ενώ το 2008 είχε μειωθεί κατά 4%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.2
Ποσοστιαίες μεταβολές των επιμέρους ετήσιων δεικτών βιομηχανικής παραγωγής

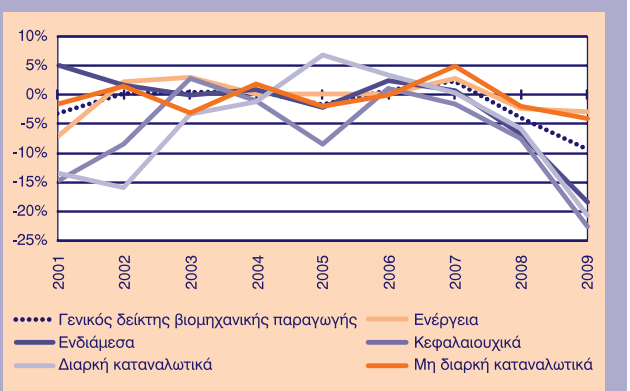

1. Τα στοιχεία των δεικτών που παρουσιάζονται στο τμήμα αυτό προέρχονται από την ΕΛ. ΣΤΑΤ.

2. Ο γενικός δείκτης βιομηχανικής παραγωγής περιλαμβάνει τους κλάδους: ορυχεία, μεταποίηση, ηλεκτρισμός και νερό.

Πιο αναλυτικά, η πορεία των μηνιαίων δεικτών βιομηχανικής παραγωγής από τον Ιανουάριο του 2008 μέχρι και τον Ιούλιο του 2010 παρουσιάζεται στα Διαγράμματα 2.2.3α και β. Τα δύο διαγράμματα παρουσιάζουν τις ποσοστιαίες μεταβολές των δεικτών ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους. Παρατηρούμε ότι από τα τέλη του 2008 μέχρι και το τέλος του 2009 οι δείκτες βιομηχανικής παραγωγής μειώθηκαν σημαντικά και σε ορισμένους κλάδους η μείωση πλησίασε το 35%. Η ενέργεια και τα μη διαρκή καταναλωτικά αγαθά ήταν εκείνοι οι κλάδοι που φαίνεται να επηρεάστηκαν λιγότερο, καθώς αφορούν αγαθά με ανελαστική ζήτηση. Από την άλλη πλευρά, τα ενδιάμεσα, τα κεφαλαιουχικά και τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά επηρεάστηκαν περισσότερο από την οικονομική ύφεση και οι δείκτες τους παρουσίασαν δραματική μείωση για την περίοδο αυτή. Από τις αρχές του 2010 η κατάσταση φαίνεται να αλλάζει οριακά καθώς οι δείκτες αρχίζουν να μειώνονται με μικρότερους ρυθμούς, με εξαίρεση τον δείκτη ενδιάμεσων αγαθών ο οποίος παρουσιάζει αύξηση από τον Μάρτιο μέχρι και τον Ιούνιο σε σχέση με τους αντίστοιχους μήνες του 2009. Εξαίρεση αποτελούν επίσης και τα κεφαλαιουχικά αγαθά, ο δείκτης των οποίων εξακολουθεί να μειώνεται σημαντικά, γεγονός που υποδηλώνει ότι η οικονομική δυσπραγία και η συνεχιζόμενη μείωση της ζήτησης δεν επιτρέπουν την αύξηση των παραγωγικών δυνατοτήτων της βιομηχανίας και επομένως την αύξηση της ζήτησης κεφαλαιουχικών αγαθών.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.3α
Ποσοστιαίες μεταβολές επιμέρους δεικτών βιομηχανικής παραγωγής

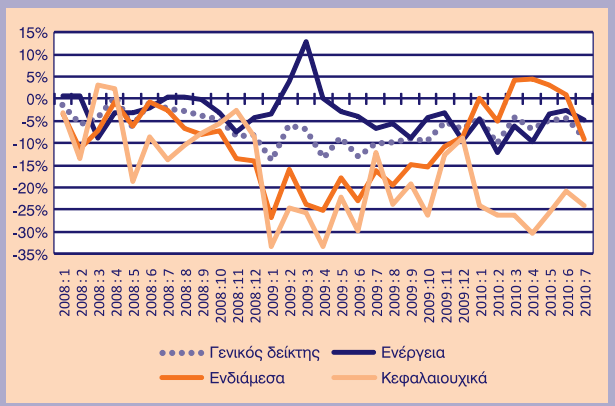

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.3β
Ποσοστιαίες μεταβολές επιμέρους δεικτών βιομηχανικής παραγωγής

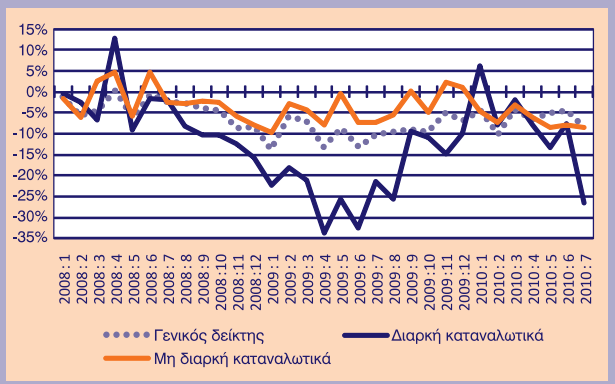

Σημαντικές πληροφορίες για την πορεία της οικονομίας μάς δίνει και ο γενικός δείκτης κύκλου εργασιών στη βιομηχανία[3], ο οποίος μετράει τη δραστηριότητα της βιομηχανίας στην αγορά σε όρους αξίας. Το Διάγραμμα 2.2.4 παρουσιάζει την εξέλιξη του μηνιαίου αυτού δείκτη, προβάλλοντας τις μεταβολές του τόσο σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους όσο και τη μεταβολή του κινητού μέσου 6 μηνών. Παρατηρούμε μία σημαντική μείωση του δείκτη από τα τέλη του 2008, η οποία συνεχίζεται με αυξανόμενους ρυθμούς και για το 2009. Από τον Δεκέμβριο του 2009 παρατηρούμε ότι ο δείκτης αρχίζει να αυξάνεται σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους, η μεταβολή του κινητού μέσου επίσης παίρνει θετικό πρόσημο από τον Απρίλιο του 2010. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τον περιορισμό του ρυθμού μείωσης του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής, αποτελεί μία πρώτη ένδειξη για ενδεχόμενη βελτίωση των προοπτικών της βιομηχανίας. Θα πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι για πρώτη φορά μέσα στο 2010 είχαμε μείωση (κατά 3,6%) του γενικού δείκτη κύκλου εργασιών τον Ιούλιο σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του 2009.

Εκτός από τον γενικό δείκτη κύκλου εργασιών στη βιομηχανία σημαντικές πληροφορίες για την πορεία της οικονομίας μάς δίνει και ο δείκτης κύκλου εργασιών στη βιομηχανία εξωτερικής αγοράς, ο οποίος αφορά εκείνα τα αγαθά και τις υπηρεσίες που προορίζονται για εξαγωγή. Το Διάγραμμα 2.2.5 μάς παρουσιάζει την πορεία των δεικτών αυτών σε ετήσια βάση. Παρατηρούμε ότι, μετά από μία περίοδο σχεδόν συνεχούς αύξησης των δεικτών αυτών, περνάμε στη δραματική μείωση του 2009. Ο δείκτης κύκλου εργασιών μειώθηκε κατά 23% το 2009 πέφτοντας στις 98,5 μονάδες σε σχέση με το 2008, ενώ το 2008 είχε αυξηθεί κατά 6,7%. Η μείωση του δείκτη κύκλου εργασιών εξωτερικής αγοράς σχεδόν άγγιξε το 26% φτάνοντας τις 105,6 μονάδες το 2009, ενώ το 2008 είχε αυξηθεί κατά 5%.

3. Ο γενικός δείκτης κύκλου εργασιών περιλαμβάνει τους κλάδους: ορυχεία και μεταποίηση.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.4
Ποσοστιαίες μεταβολές δείκτη κύκλου εργασιών στη βιομηχανία

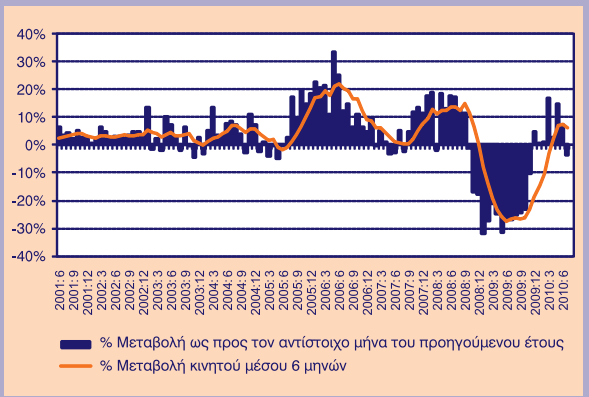

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.5
Ποσοστιαία μεταβολή δεικτών κύκλου εργασιών στη βιομηχανία

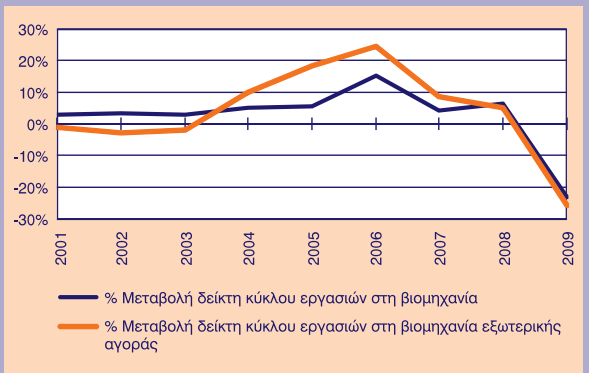

Προκειμένου να δούμε πιο αναλυτικά την πορεία των δύο δεικτών, το Διάγραμμα 2.2.6 παρουσιάζει τις μηνιαίες μεταβολές των δεικτών ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους. Παρατηρούμε ότι η οικονομική κρίση γίνεται εμφανής από τον Οκτώβριο του 2008, ενώ μετά τη σημαντική πτώση που παρατηρείται σε όλη τη διάρκεια του 2009 η οποία έφτασε να αγγίξει το 40%, οι δείκτες ανακάμπτουν από τον Δεκέμβριο του 2009 και ακολουθούν ανοδική πορεία τους έξι πρώτους μήνες του 2010, και ενώ ο γενικός δείκτης μειώνεται τον Ιούλιο ο δείκτης εξωτερικής αγοράς εξακολουθεί να αυξάνεται. Η αύξηση ειδικά του δείκτη κύκλου εργασιών στη βιομηχανία εξωτερικής αγοράς αποτελεί μία θετική ένδειξη για τις εξαγωγές, καθώς η ανάκαμψη των χωρών του εξωτερικού φαίνεται να ενισχύει τις εξαγωγές μας οι οποίες είχαν πληγεί την προηγούμενη χρονιά.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.6
Μηνιαίες ποσοστιαίες μεταβολές στους δείκτες κύκλου εργασιών στη βιομηχανία

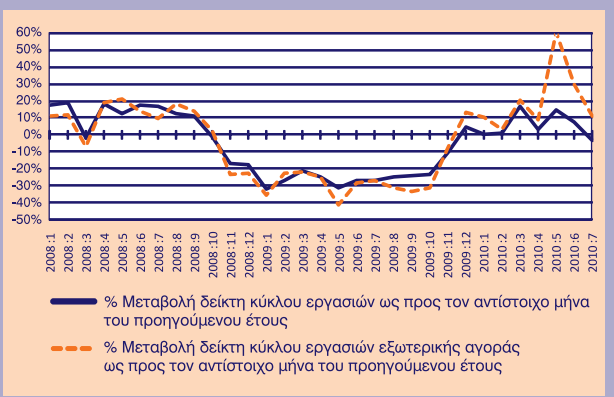

Ιδιαίτερα σημαντικός για τις μελλοντικές εξελίξεις στη βιομηχανική παραγωγή είναι ο δείκτης νέων παραγγελιών στη βιομηχανία[4]. Ο δείκτης αυτός παρουσιάζει την εξέλιξη της ζήτησης για βιομηχανικά προϊόντα και υπηρεσίες ως ένδειξη μελλοντικής παραγωγής. Παρατηρούμε ότι η μείωση του δείκτη αυτού ξεκίνησε στα τέλη του 2008 και κορυφώθηκε το 2009, ξεπερνώντας το 30%. Τον Ιανουάριο του 2010 έχουμε για πρώτη φορά άνοδο του δείκτη σε σχέση με τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους και με εξαίρεση δύο μήνες, όπου παρουσιάστηκε μείωση, τους υπόλοιπους μήνες του πρώτου εξαμήνου του 2010 η αύξηση συνεχίστηκε. Παράλληλα ο κινητός μέσος παρουσιάζει αύξηση από τον Απρίλιο του 2010. Το γεγονός αυτό είναι ενθαρρυντικό, καθώς οι νέες παραγγελίες αποτελούν ένδειξη για μελλοντική αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.7
Ποσοστιαία μεταβολή του δείκτη νέων παραγγελιών

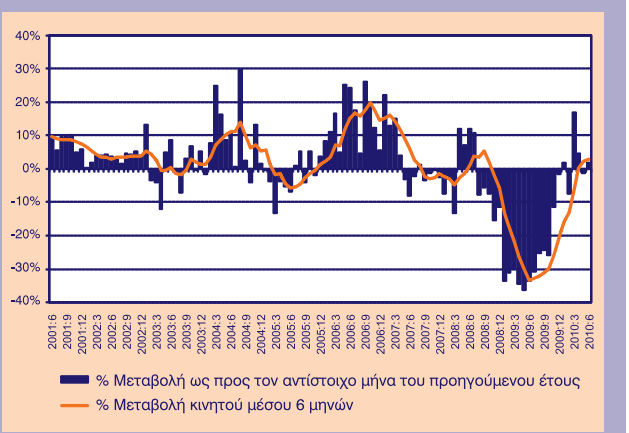

4. Ο γενικός δείκτης νέων παραγγελιών στη βιομηχανία περιλαμβάνει μόνο τον κλάδο της μεταποίησης.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει τόσο ο δείκτης νέων παραγγελιών στη βιομηχανία όσο και ο δείκτης νέων παραγγελιών στη βιομηχανία εξωτερικής αγοράς. Ο τελευταίος αφορά τις νέες παραγγελίες, δηλαδή τη ζήτηση που προέρχεται από την εξωτερική αγορά και επομένως μας δίνει μία επιπλέον ένδειξη για τις μελλοντικές εξαγωγές. Το Διάγραμμα 2.2.8 παρουσιάζει την εξέλιξη των δεικτών αυτών. Παρατηρούμε μία μικρή μείωση των δεικτών το 2008, ο δείκτης νέων παραγγελιών μειώθηκε κατά 2,3% και ο δείκτης νέων παραγγελιών εξωτερικής αγοράς κατά 3,8%, που κατέληξε στη σημαντική μείωση του 2009, η οποία ξεπέρασε το 27% για τον δείκτη νέων παραγγελιών και σχεδόν άγγιξε το 35% για τον δείκτη νέων παραγγελιών εξωτερικής αγοράς. Οι δύο δείκτες έφτασαν τις 83,3 και τις 83 μονάδες, αντίστοιχα, το 2009. Η δραματική αυτή μείωση του τελευταίου δείχνει και τον βαθμό στον οποίο η οικονομική κρίση στις χώρες του εξωτερικού άσκησε πιέσεις στην ελληνική βιομηχανική παραγωγή. Προκειμένου να μελετήσουμε πιο αναλυτικά την πορεία των δύο δεικτών, στο Διάγραμμα 2.2.9 παρουσιάζονται οι δύο δείκτες ανά μήνα από τον Ιανουάριο του 2008 μέχρι και τον Ιούνιο του 2010. Παρατηρούμε ότι η οικονομική κρίση γίνεται εμφανής από τον Αύγουστο του 2008, ενώ από τους πρώτους μήνες του 2010 παρατηρείται βελτίωση των δεικτών. Πιο συγκεκριμένα ο δείκτης νέων παραγγελιών εξωτερικής αγοράς, ενώ είχε μειωθεί μέχρι και 50% μέσα στο 2009, από τον Δεκέμβριο του 2009 και για τους πρώτους επτά μήνες του 2010 παρουσιάζει συνεχή αύξηση. Το γεγονός αυτό είναι ενθαρρυντικό καθώς αποτελεί θετική ένδειξη για τις μελλοντικές εξαγωγές. Από την άλλη πλευρά όμως θα πρέπει να σημειωθεί ότι η μεταβολή του γενικού δείκτη νέων παραγγελιών, παρά το ότι ακολουθεί ανοδική πορεία, δεν φαίνεται να σταθεροποιείται σε θετικά επίπεδα εξαιτίας των πολύ πρόσφατων δυσμενών εξελίξεων στον δείκτη της εσωτερικής αγοράς.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.8
Ποσοστιαία μεταβολή δεικτών νέων παραγγελιών στη βιομηχανία

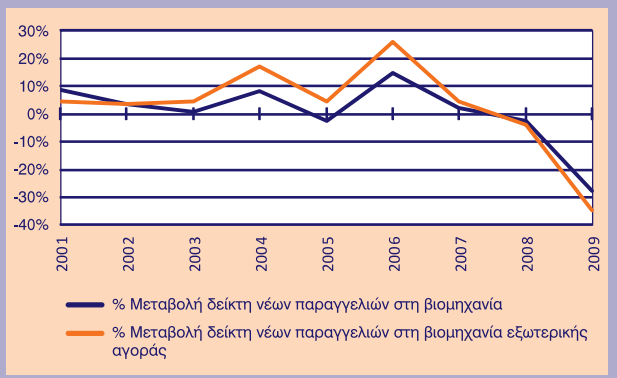

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.2.9
Μηνιαίες ποσοστιαίες μεταβολές δεικτών νέων παραγγελιών

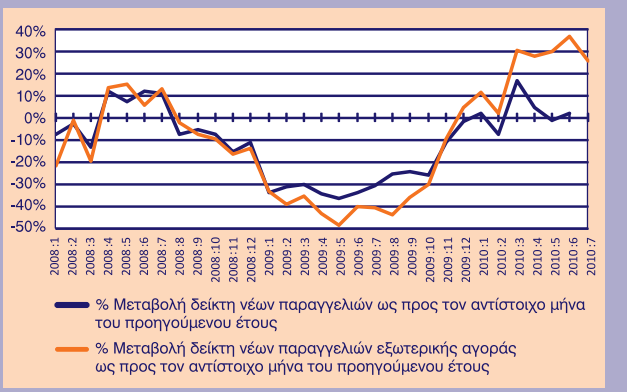

Συμπερασματικά, από τη μελέτη των δεικτών βιομηχανικής παραγωγής και κύκλου εργασιών στη βιομηχανία παρατηρούμε ότι η πτωτική πορεία που ξεκίνησε στα τέλη του 2008 φαίνεται να περιορίζεται τους πρώτους μήνες του 2010. Τα πρώτα ουσιαστικά ελπιδοφόρα σημάδια προέρχονται από τον δείκτη νέων παραγγελιών, η πορεία του οποίου βελτιώθηκε μετά τη δραματική πτώση του 2009. Αν και η αύξηση των πρώτων μηνών του 2010 δεν φαίνεται να σταθεροποιείται, η γενικότερη πορεία αποτελεί θετικό προμήνυμα για μελλοντική βελτίωση της βιομηχανικής παραγωγής. Επιπλέον η σημαντική αύξηση του δείκτη νέων παραγγελιών εξωτερικής αγοράς αποτελεί μία ακόμη ένδειξη για μελλοντική αύξηση των εξαγωγών.

2.3. Εξελίξεις στα δημόσια οικονομικά και τον τραπεζικό τομέα

2.3.1. Πρόσφατες δημοσιονομικές εξελίξεις

Αθανάσιος Μπαλφούσιας

Η εξέλιξη των δημοσιονομικών μεγεθών, όπως είναι τα έσοδα, το έλλειμμα και το δημόσιο χρέος (σε όρους ΑΕΠ), εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το ρυθμό της οικονομικής ανάπτυξης, το ρυθμό του πληθωρισμού, την κατανάλωση (δημόσια και ιδιωτική), καθώς και από τις εξελίξεις στα υπόλοιπα μακροοικονομικά μεγέθη.

Όπως έχει ήδη αναλυθεί στο προηγούμενο τμήμα, με βάση τα μέχρι τώρα στοιχεία, η πορεία της οικονομικής δραστηριότητας έχει επιδεινωθεί σοβαρά στη διάρκεια του 2010 σε σχέση με τις προβλέψεις του Προγράμματος Οικονομικής Πολιτικής, αλλά και ο ρυθμός πληθωρισμού έχει παρουσιάσει σημαντική επιτάχυνση (βλέπε τμήμα 2.4). Οι εξελίξεις αυτές αντανακλώνται στα δημοσιονομικά μεγέθη και διαμορφώνουν το μέγεθος των αποκλίσεων που παρατηρείται μεταξύ των προβλέψεων του Προγράμματος και των πραγματοποιήσεων που προκύπτουν από την εκτέλεση του Κρατικού Προϋπολογισμού.

2.3.1.1. Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού

Με βάση τα προσωρινά στοιχεία του Υπουργείου Οικονομικών για τον Κρατικό Προϋπολογισμό κατά το οκτάμηνο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου 2010, σε δημοσιονομική βάση, το έλλειμμα του Κρατικού Προϋπολογισμού διαμορφώθηκε στα 16.235 εκατ. ευρώ, από 23.579 εκατ. ευρώ που ήταν το αντίστοιχο διάστημα του 2009, δηλαδή περιορίστηκε κατά 31,1%. Ωστόσο, η μείωση αυτή είναι μικρότερη από τον ετήσιο στόχο του Προγράμματος Οικονομικής Πολιτικής που προβλέπει μείωση κατά 36,9% (Πίνακας 2.3.1).

Η μηνιαία πορεία μείωσης του ελλείμματος (31,1%) συνέχισε να κινείται υψηλότερα από τις προβλέψεις του Προγράμματος Οικονομικής Πολιτικής, το οποίο προβλέπει μείωση κατά 26,9% για την περίοδο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου.

Η μειωμένη πτώση του ελλείμματος σε σχέση με τον ετήσιο στόχο του Προγράμματος οφείλεται κατά κύριο λόγο στην υστέρηση στο σκέλος των εσόδων και δευτερευόντως στην αύξηση των δαπανών για τόκους.

Ειδικότερα τα καθαρά έσοδα του τακτικού προϋπολογισμού αυξήθηκαν κατά 3,7%, σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του προηγουμένου έτους (δηλ. από 35.214 σε 36.518 εκατ. ευρώ, αντίστοιχα), έναντι ετήσιου στόχου του Προγράμματος 8,7%. Η σημαντική υστέρηση των δημοσίων εσόδων οφείλεται στη χαμηλή απόδοση των πρόσφατων αυξήσεων που έγιναν στους περισσότερους και σημαντικότερους φόρους του φορολογικού συστήματος, όπως είναι ο ΦΠΑ, ο φόρος εισοδήματος, η φορολογία αυτοκινήτων, οι ειδικοί φόροι καπνού, καυσίμων, ποτών και άλλοι. Ωστόσο, τα έσοδα του ΦΠΑ ανέκαμψαν το Σεπτέμβριο, αφού αυξήθηκαν κατά 16,9% σε σύγκριση με τον περυσινό Σεπτέμβριο. Η υστέρηση των φορολογικών εσόδων προέρχεται κυρίως από τη μείωση της κατανάλωσης που ήταν μεγαλύτερη της αναμενομένης λόγω της ταχύρρυθμης αύξησης των τιμών. Οφείλεται επίσης στη σημαντική μείωση των εισοδημάτων από την περικοπή μισθών και συντάξεων αλλά και στην αναποτελεσματικότητα των εισπρακτικών, ελεγκτικών και δικαστικών μηχανισμών που αφορούν τη συλλογή των δημοσίων εσόδων. Ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας που συνέβαλλε στην υστέρηση των εσόδων είναι το χαμηλό επίπεδο φορολογικής συνείδησης και συμμόρφωσης των οικονομικών μονάδων.

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η λήψη εκτεταμένων μέτρων κατά της φοροδιαφυγής από τη μια πλευρά και η παράλληλη εισαγωγή μέτρων για την «περαίωση εκκρεμών φορολογικών υποθέσεων» από την άλλη, αποτελούν αντικρουόμενες πολιτικές οι οποίες επηρεάζουν αρνητικά την αξιοπιστία της γενικότερης φορολογικής πολιτικής, αλλά και την αποτελεσματικότητα των φορολογικών αρχών. Με αυτό τον τρόπο οι μεσοπρόθεσμοι στόχοι της φορολογικής πολιτικής εκτοπίζονται από την προσπάθεια επίτευξης του στόχου μείωσης του ελλείμματος. Αποτέλεσμα αυτού είναι η περαιτέρω επιδείνωση της δημοσιονομικής απόδοσης των φόρων στις επόμενες οικονομικές χρήσεις, αφού άτομα και οι επιχειρήσεις θα προσπαθήσουν να αναβάλλουν την εκπλήρωση των φορολογικών τους υποχρεώσεων καθώς θα αναμένουν την επόμενη «περαίωση».

Στο ίδιο διάστημα του 2010, οι δαπάνες του Τακτικού Προϋπολογισμού μειώθηκαν κατά 7,1% (από 52.383 εκατ. ευρώ το 2009 σε 48.663 εκατ. ευρώ το 2010), έναντι του ετήσιου στόχου του Προγράμματος που προβλέπει μείωση 7,8%. Έτσι, σε αντίθεση με τους προηγούμενους μήνες, αυτή είναι η πρώτη φορά που δεν υπάρχει «μαξιλαράκι» στις δαπάνες για να αντισταθμίσει την υστέρηση των εσόδων σε σχέση με τον ετήσιο στόχο. Με βάση τα νέα στοιχεία για το πρώτο οκτάμηνο, και τα δύο σκέλη του προϋπολογισμού υστερούν σε σχέση με τους ετήσιους στόχους, συμβάλλοντας έτσι αμφότερα στην υστέρηση του ελλείμματος έναντι του στόχου. Η υστέρηση των δαπανών οφείλεται στην αύξηση των πληρωμών για τόκους κατά 8% που είναι μεγαλύτερη από τον αντίστοιχο στόχο του Προ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.3.1 Εκτέλεση Κρατικού Προϋπολογισμού

	8μηνο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου 2009	8μηνο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου 2010	% Μεταβολή	Στόχος ΠΟΠ[1] για 2010 (%)
	(1)	(2)	(3)=2:1	(4)
Α. Τακτικός Προϋπολογισμός				
1. Καθαρά έσοδα (α-β)	35.214	36.518	3,7	8,7
α. Έσοδα προ επιστροφών φόρων	38.676	39.777	2,8	8,2
β. Επιστροφές φόρων	3.462	3.259	-5,9	3,0
2. Δαπάνες	**52.383**	**48.663**	**-7,1**	**-7,8**
α. Πρωτογενείς δαπάνες	41.590	36.771	-11,6	-9,2
β. Επιχορήγηση νοσηλευτικών ιδρυμάτων για εξόφληση μέρους παλαιών οφειλών τους	0	240	-	-
γ. Τόκοι	10.793	11.652	8,0	7,2
Β. Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων				
3. Έσοδα	1.395	1.349	-3,3	47,7
4. Δαπάνες	7.805	5.438	-30,3	-6,1
Γ. Έλλειμμα Κρατικού Προϋπολογισμού (1-2+3-4)	**23.579**	**16.235**	**-31,1**	**-36,9**

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών.

1. Πρόγραμμα Οικονομικής Πολιτικής.

γράμματος (7,2%). Αντίθετα, η μείωση των πρωτογενών δαπανών κατά 11,6% υπερκαλύπτει τον ετήσιο στόχο που είναι 9,2%.

Στο διάστημα του πρώτου εννιαμήνου του 2010, οι δαπάνες του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) ήσαν μειωμένες κατά 30,3% σε σχέση με το αντίστοιχο εννεάμηνο του 2009, αφού από 7.805 εκατ. ευρώ έπεσαν σε 5.438 εκατ. ευρώ. Από την άλλη πλευρά, τα έσοδα του ΠΔΕ μειώθηκαν κατά 3,3%. Οι μεταβολές που παρατηρούνται και στα δύο σκέλη του ΠΔΕ απέχουν πολύ από τους ετήσιους στόχους του Προγράμματος Οικονομικής Πολιτικής. Πράγματι ο στόχος για τα έσοδα του 2010 είναι αύξηση κατά 47,7% και για τις επενδυτικές δαπάνες είναι μια οριακή μείωση κατά 6,1% (Πίνακας 2.3.1).

2.3.1.2. Δημόσιο χρέος

Με βάση τα τελευταία στοιχεία του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους, στις 30/6/2010, η σύνθεση του δημόσιου χρέους ήταν ως εξής:

- μεταξύ σταθερού και κυμαινόμενου επιτοκίου, είναι 70:30,
- μεταξύ διαπραγματεύσιμου και μη διαπραγματεύσιμου χρέους, είναι 89:11,
- μεταξύ χρέους σε ευρώ και χρέους σε λοιπά νομίσματα, είναι 99:1.

Μεταξύ 31/3/2010 και 30/6/2010 η σύνθεση του χρέους έχει αλλάξει ελαφρώς υπέρ του χρέους με σταθερό επιτόκιο, υπέρ του μη διαπραγματεύσιμου χρέους και υπέρ του χρέους σε εκτός ευρώ νομίσματα (Πίνακας 2.3.2).

Η σύνθεση του χρέους της Κεντρικής Κυβέρνησης σε ευρώ, την 30/6/2010, μεταξύ του Μηχανισμού Στήριξης, της Τράπεζας της Ελλάδος, ομολόγων, εντόκων γραμματίων και λοιπών δανείων είναι ως ακολούθως. Το 80,4% του χρέους είναι σε ομόλογα, το 6,4% το κρατάει ο Μηχανισμός Στήριξης, τα 2,3% είναι σε έντοκα γραμμάτια, το 1,3% το κρατάει η Τράπεζα της Ελλάδος, και το 9% είναι σε λοιπά δάνεια.

Τα δάνεια του Μηχανισμού Στήριξης έχουν τα χαρακτηριστικά και τη διάρθρωση που παρουσιάζονται στον Πίνακα 2.3.3. Τα δάνεια αυτά ανέρχονται σε 20,5 δισεκ. ευρώ και λήγουν την περίοδο 2013-2015. Από αυτά, το ΔΝΤ κρατάει τα 5.549 εκατ. ευρώ και η ΕΕ τα 14.500 εκατ. ευρώ. Η τελευταία στήλη του πίνακα δίνει πληροφορίες για τα αντίστοιχα επιτόκια.

Στη διάρκεια του δεύτερου τριμήνου του 2010 το συνολικό χρέος της Κεντρικής Κυβέρνησης αυξήθηκε κατά 6,5 δισεκ. ευρώ περίπου, σε 316.954,67 εκατ. ευρώ. Η χρονική διάρθρωση του συνολικού χρέους με βάση την υπολειπόμενη διάρκειά του, στις 30/6/2010, παρουσιάζεται στον Πίνακα 2.3.4. Το μεγαλύτερο μέρος του χρέους 51,4% είναι μακροπρόθεσμο (άνω των 5 ετών), το 40% του χρέους είναι μεσοπρόθεσμο (από 1 μέχρι 5 έτη) και το υπόλοιπο 8,6% είναι βραχυπρόθεσμο με λήξη μικρότερη του ενός έτους.

Σε σύγκριση με τη χρονική διάρθρωση του χρέους στις 31/3/2010, παρατηρείται μια αύξηση του μεσοπρόθε-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.3.2 Σύνθεση χρέους Κεντρικής Κυβέρνησης[1] (εκατ. ευρώ)

	31/3/2010[2]	30/6/2010[2]
Ύψος χρέους Κεντρικής Κυβέρνησης	**310.384,06**	**316.954,67**
Α. Σταθερού επιτοκίου[3,4]	75,8%	70,1%
Κυμαινόμενου επιτοκίου[4,5]	24,2%	29,9%
Β. Διαπραγματεύσιμο	95,1%	89,0%
Μη Διαπραγματεύσιμο	4,9%	11,0%
Γ. Σε ευρώ	99,6%	98,7%
Σε νομίσματα εκτός ζώνης ευρώ[6]	0,4%	1,3%
Ταμειακά Διαθέσιμα του Ελληνικού Δημοσίου	**7.159,8**	**7.465,3**

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών.

1. Το χρέος της Κεντρικής Κυβέρνησης διαφέρει από το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης (Χρέος κατά Μάαστριχτ) κατά το ποσό του ενδοκυβερνητικού χρέους και λοιπών στοιχείων που προβλέπονται από τον ESA '95.
2. Περιλαμβάνονται τιτλοποιήσεις.
3. Περιλαμβάνεται ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός.
4. Από 1-1-2004 η σχέση σταθερού/κυμαινόμενου συμπεριλαμβάνει τις πράξεις swap επιτοκίου.
5. Λόγω αλλαγής στη μεθοδολογία, από 31/12/2007 τα τιμαριθμοποιημένα ομόλογα περιλαμβάνονται στα κυμαινόμενα ομόλογα.
6. Συμπεριλαμβάνονται τα δάνεια σε SDR μολονότι, μέσω swap, έχουν μετατραπεί σε υποχρέωση σε ευρώ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.3.3 Δάνεια Χρηματοδοτικού Μηχανισμού Στήριξης

Δόση	Φορέας	Ημερομηνία ανάληψης	Λήξη	Νόμισμα	Ποσό (εκατ. €)	Επιτόκιο
1η	Δ.Ν.Τ.	12/5/2010	Από 12/8/2013 έως 12/5/2015 (ανά τρίμηνο)	SDR	5549	Κλιμακούμενο: - 3M SDR, - 3M SDR + περιθ. 2%, - 3M SDR + περιθ. 3%
1η	Ε.Ε.	18/5/2010	Από 14/6/2013 έως 13/3/2015 (ανά τρίμηνο)	EUR	14500	3M Euribor + περιθ. 3% για τρία πρώτα έτη και 4% για τα επόμενα έτη μέχρι τη λήξη του δανείου

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.3.4 Χρέος Κεντρικής Κυβέρνησης ως προς την υπολειπόμενη φυσική διάρκεια (εκατ. ευρώ)

	31/3/2010	30/6/2010
Συνολικό ποσό	**310384,06**	**316954,67**
εκ του οποίου:		
1. βραχυπρόθεσμο (μέχρι 1 έτος)	11,9%	8,6%
2. μεσοπρόθεσμο (1 έως 5 έτη)	35,6%	40,0%
3. μακροπρόθεσμο (άνω των 5 ετών)	52,5%	51,4%

Μέση υπολειπόμενη φυσική διάρκεια χρέους Κεντρικής Κυβέρνησης την 30/6/2010: 7,65 έτη

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών.

σμου χρέους κατά 4,4 ποσοστιαίες μονάδες (από 35,6% αυξήθηκε σε 40%), με συρρίκνωση κυρίως του βραχυπρόθεσμου χρέους και δευτερευόντως του μακροπρόθεσμου χρέους.

Στις 30/6/2010, η μέση διάρκεια του χρέους της Κεντρικής Κυβέρνησης ήταν 7,65 έτη.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα στοιχεία που αναφέρθηκαν παραπάνω δεν είναι άμεσα συγκρίσιμα με τους στόχους του Προγράμματος Οικονομικής Πολιτικής, αφού τα πρώτα είναι σε δημοσιονομική βάση, ενώ τα στοιχεία του Προγράμματος είναι σε εθνικολογιστική βάση. Περαιτέρω απόκλιση προκύπτει και από το γεγονός ότι το Πρόγραμμα αναφέρεται στη Γενική Κυβέρνηση, ενώ τα παρόντα στοιχεία αφορούν αποκλειστικά την Κεντρική Κυβέρνηση.

2.3.1.3. Δημοσιονομική διαχείριση

Η ψήφιση, πριν από δύο μήνες, του Νόμου 3871-17/8/2010 αποτελεί μια σημαντική εξέλιξη για την εξυγίανση της δημοσιονομικής διαχείρισης και τη διαφάνεια των οικονομικών του κράτους, καθώς με αυτόν θεσμοθετείται ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο κατάρτισης, εκτέλεσης και ελέγχου του Προϋπολογισμού. Ειδικότερα:

- Καθιερώνεται ένα κυλιόμενο τριετές πλαίσιο δημοσιονομικής στρατηγικής, που αποτελεί το πρώτο βήμα για τη μετάβαση σε έναν Προϋπολογισμό προγραμμάτων.
- Προβλέπεται η κατάρτιση Συμπληρωματικού Προϋπολογισμού σε περίπτωση υπέρβασης των δαπανών πέραν του αποθεματικού.
- Εισάγονται δημοσιονομικοί κανόνες για τον έλεγχο της πορείας του δημόσιου χρέους, το ελάχιστο αποδεκτό όριο πρωτογενούς πλεονάσματος και την αναπροσαρμογή των δαπανών ανάλογα με την πορεία των εσόδων.
- Εγκαταλείπεται πλέον η αναχρονιστική ταμειακή λογιστική και προβλέπεται η γενικευμένη εφαρμογή ενός τυποποιημένου διπλογραφικού λογιστικού σχεδίου.

Για την αποτελεσματική λειτουργία του νέου δημοσιονομικού πλαισίου και την υπεράσπιση των αρχών του, το Υπουργείο Οικονομικών αποκτά την εποπτεία της κατάθεσης και της εκτέλεσης των προϋπολογισμών όλων ανεξαιρέτως των φορέων της Γενικής Κυβέρνησης. Παράλληλα, εισάγεται η υποχρεωτική δημοσίευση αποτελεσμάτων και προβλέψεων όχι μόνο για την Κεντρική Κυβέρνηση, αλλά και για ολόκληρη τη Γενική Κυβέρνηση.

Είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντικό ότι το Κοινοβούλιο αποκτά διευρυμένο και ουσιαστικό ρόλο. Συμμετέχει στη διαμόρφωση του μεσοπρόθεσμου δημοσιονομικού πλαισίου και ενισχύεται με το Γραφείο Προϋπολογισμού, ώστε να έχει τη δυνατότητα εποπτείας και ελέγχου του Προϋπολογισμού. Για το σκοπό αυτό, δημιουργείται στη Βουλή το Γραφείο Προϋπολογισμού και για την ενίσχυσή του προβλέπεται η απρόσκοπτη παροχή πληροφόρησης και επιστημονικής υποστήριξης προς αυτό από όλους τους φορείς.

Παραμένει ανοικτό το θέμα του Δημοσιονομικού Ινστιτούτου (Fiscal Institute), δηλαδή του «ανεξάρτητου» ερευνητικού φορέα που θα παρακολουθεί και θα συμβουλεύει το κράτος στην άσκηση δημοσιονομικής πολιτικής. Ο θεσμός του Ινστιτούτου είναι αναγνωρισμένος από την Ε.Ε. και σε πολλές χώρες έχουν αναγνωριστεί ως Δημοσιονομικά Ινστιτούτα περισσότερα του ενός ερευνητικά ιδρύματα. Σύμφωνα με τις ισχύουσες προδιαγραφές, στην Ελλάδα μόνον το ΚΕΠΕ έχει τις προϋποθέσεις ενός αναγνωρισμένου Δημοσιονομικού Ινστιτούτου.

2.3.2. Η ρευστότητα της ελληνικής οικονομίας: Ο ρόλος των ελληνικών τραπεζών

Νικόλαος Γεωργικόπουλος,
Τηλέμαχος Ευθυμιάδης

Την προηγούμενη δεκαετία και πριν από τη χρηματοπιστωτική κρίση, τα ελληνικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας μέσω της ταχείας πιστωτικής επέκτασης. Το τελευταίο χρονικό διάστημα οι επιχειρήσεις, τα ελληνικά νοικοκυριά και κάθε είδους δανειολήπτες δυσκολεύονται να αντλήσουν ρευστότητα για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τις αυξημένες υποχρεώσεις τους. Τα ελληνικά πιστωτικά ιδρύματα εφαρμόζουν αυστηρότερα πιστοληπτικά κριτήρια όταν χορηγούν δάνεια, αλλά και όταν το πράττουν το κόστος για τους πελάτες τους θεωρείται υψηλό. Οι τράπεζες, από την άλλη πλευρά, δικαιολογούν τη στάση τους αυτή καθώς φοβούνται μελλοντική ***αύξηση των επισφαλειών*** στο χαρτοφυλάκιό τους, τη ***δυσκολία να αντλήσουν οι ίδιες φθηνή ρευστότητα*** και λόγω ***της καχυποψίας που υπάρχει απέναντί τους στις αγορές χρήματος και κεφαλαίου.*** Στη συνέχεια αναλύονται οι παραπάνω φράσεις-κλειδιά που έχουν να κάνουν με την ρευστότητα του τραπεζικού συστήματος.

Αύξηση των επισφαλειών: Εξαιτίας των δυσμενών εξελίξεων στην πραγματική οικονομία, της επιδείνωσης του μακροοικονομικού περιβάλλοντος και της υψηλής

έκθεσης στον πιστωτικό κίνδυνο, οι τραπεζικοί όμιλοι προέβησαν σε αύξηση των προβλέψεων χρήσης για τις επισφαλείς απαιτήσεις κατά 38,5% το 1ο εξάμηνο του 2010 σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2009. Παρά το γεγονός, όμως, ότι υπήρχε αξιοσημείωτη αύξηση στα δάνεια σε καθυστέρηση, η σημαντική αύξηση των προβλέψεων είχε ως αποτέλεσμα την ελαφρά βελτίωση του δείκτη των καθυστερούμενων απαιτήσεων από συσσωρευμένες προβλέψεις στο 43,1% τον Ιούνιο 2010 από 41,5% τον Δεκέμβριο 2009. Επισημαίνεται ότι ο συνολικός δείκτης καθυστερήσεων ήταν 8,9% τον Ιούνιο του 2010 (Καταναλωτικά 16,5%, Στεγαστικά 8,7%, Επιχειρηματικά 7,6%).

Επιπροσθέτως, ο ρυθμός πιστωτικής επέκτασης σε επιχειρήσεις και σε νοικοκυριά παρουσίασε επιβράδυνση –σε ετήσια βάση– και διαμορφώθηκε στο 2,4% του Ιούνιο 2010 σε σχέση με τον Ιούνιο του 2009. Η επιβράδυνση αυτή προέρχεται κυρίως από τις χορηγήσεις στα νοικοκυριά, δεδομένου ότι η αύξηση ήταν μόλις κατά 1,6% σε ετήσια βάση (2,3% στα στεγαστικά και 0,4% στα καταναλωτικά), ενώ στις επιχειρήσεις ήταν 3,1%. Αναμένεται ότι στους επόμενους μήνες του 2010 θα υπάρχει περαιτέρω επιβράδυνση της πιστωτικής επέκτασης μέχρι να μηδενιστεί.

Δυσκολία άντλησης φθηνής ρευστότητας: Δεδομένου ότι οι καταθέσεις παρουσιάζουν μια σταθεροποίηση ή ακόμη και ελαφρά κάμψη, οι τράπεζες θα πρέπει να αντλήσουν οι ίδιες ρευστότητα για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τις αυξημένες υποχρεώσεις τους. Σύμφωνα με τα δημοσιευμένα στοιχεία των 19 ελληνικών εμπορικών τραπεζικών ομίλων (σε ενοποιημένη βάση), οι καταθέσεις πελατών μειώθηκαν κατά 15,9 δις € την περίοδο από Ιούνιο 2009 μέχρι και Ιούνιο 2010. Η μείωση αυτή αντικατοπτρίζει όμως την περίοδο του 1ου εξαμήνου του 2010, δεδομένου ότι το 2ο εξάμηνο του 2009 δεν υπήρχε αξιόλογη μεταβολή.

Βεβαίως, οι ελληνικές τράπεζες είχαν τη δυνατότητα να αντλήσουν φθηνή ρευστότητα από το πρόγραμμα της ΕΚΤ, καθ' όλη τη διάρκεια του 2009 και πριν τη σημαντική υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας από τους διεθνείς οίκους αξιολογήσεων το τρέχον έτος. Όμως, δεδομένου του γεγονότος ότι η συνέχιση του προγράμματος θα ισχύει μέχρι τον Ιανουάριο του 2011 (με αρκετά υψηλότερο όμως κόστος), οι ελληνικές τράπεζες καλούνται να αποσβέσουν ή να αναχρηματοδοτήσουν μεγάλο μέρος των συνολικών οφειλών τους (περίπου 96 δις €) στην ΕΚΤ, κατά το 2010. Επιπλέον, οι ελληνικές εμπορικές τράπεζες θα πρέπει να επιστρέψουν μέχρι τα μέσα του επόμενου έτους την οικονομική στήριξη που έχουν λάβει από το κράτος, λόγω της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης (πρόγραμμα 28 δις € για την ενίσχυση της ρευστότητας της ελληνικής οικονομίας).

Επιπροσθέτως, τα υψηλά spreads, η διαφορά δηλαδή των αποδόσεων μεταξύ των ελληνικών και των γερμανικών δεκαετών κρατικών ομολόγων, έχουν μεγάλο αντίκτυπο στο κόστος εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους και της αναχρηματοδότησής του. Αυτό συνεπάγεται ότι και οι τράπεζες θα δανείζονται ακριβότερα το χρήμα από ό,τι το Δημόσιο, περνώντας το υψηλότερο κόστος δανεισμού τους στις επιχειρήσεις και στα νοικοκυριά.

Η πρόσφατη κρίση κατέδειξε την ανάγκη αλλαγής του διεθνούς τραπεζικού επιχειρηματικού μοντέλου, με άλλα λόγια, οι απαιτήσεις κεφαλαιακής επάρκειας για τα ελληνικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα θα είναι σύντομα υψηλότερες, το κόστος για περισσότερο αποδοτικές - ριψοκίνδυνες επενδύσεις θα είναι μεγαλύτερο και η αποδοτικότητα των κεφαλαίων τους χαμηλότερη. Τα παραπάνω γεγονότα δημιουργούν πράγματι ένα αρνητικό περιβάλλον για την άντληση χαμηλού κόστους ρευστότητας για τις ελληνικές τράπεζες στο άμεσο μέλλον.

Καχυποψία στις αγορές χρήματος και κεφαλαίου: Οι ελληνικές τράπεζες κατέχουν περίπου το 20% των ομολόγων που έχουν εκδοθεί από το Ελληνικό Δημόσιο. Αφενός η άμεση έκθεση των ελληνικών τραπεζών σε ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου έχει αρνητική επίδραση στην αξιολόγηση (rating) των ελληνικών τραπεζών. Αφετέρου οι δυσμενείς εξελίξεις στο μακροοικονομικό περιβάλλον και η επίπτωση στην ποιότητα του χαρτοφυλακίου τους επιδρούν αρνητικά στην αξιολόγηση των ελληνικών τραπεζών. Επιπροσθέτως, οι επιπτώσεις της υποβάθμισης της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας μας επηρεάζουν και την αξιολόγηση των τιτλοποιηθέντων δανείων και των καλυμμένων ομολογιών τους.

Σε περιόδους οικονομικής ύφεσης οι πιστωτικοί κίνδυνοι αυξάνονται και τα πιστωτικά ιδρύματα περιορίζουν κατά κανόνα την πιστωτική επέκταση, με αποτέλεσμα την επιδείνωση της ύφεσης. Οι ελληνικές τράπεζες ενδείκνυται να αξιολογούν επαρκώς τους κινδύνους που εμπεριέχονται στις νέες αιτήσεις δανείων των πελατών τους, αλλά με τέτοιο τρόπο που να μην δημιουργούν ασφυκτικές πιέσεις στις αγορές. Θα μπορούσαν αντί να απορρίπτουν αμέσως αιτήσεις που δεν φαίνονται εκ πρώτης όψεως «ελκυστικές» από την εφαρμογή των αυστηρότερων μοντέλων πιστοληπτικής αξιολόγησης, να εκταμιεύουν ένα ποσοστό νέων δάνειων με υψηλότερο επιτόκιο ανάλογα με το βαθμό επικινδυνότητας του δανειολήπτη και ενδεχομένως με μεγαλύτερη διάρκεια ζωής. Ενδείκνυται, επίσης, να αυξήσουν το ποσοστό αναχρηματοδότησης δανείων, που λόγω της αδύναμης οικονομικής δραστηριότητας το επόμενο διάστημα ενδέχεται να χαρακτηριστούν ως προβληματικά,

καθώς επίσης θα μπορούσαν να τροποποιήσουν τους όρους συμβάσεων κάποιων παλαιότερων δανείων, έτσι ώστε να ανακουφιστούν οι δανειολήπτες πελάτες τους από την οικονομική ύφεση που περιορίζει δραστικά τα εισοδήματά τους και ταυτόχρονα να μην χαρακτηριστούν και τα ίδια ως επισφάλειες (Διάγραμμα 2.3.1).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.3.1
Ανάλυση χρηματοδότησης κατοίκων εσωτερικού (Δεκ. 2007-Ιαν. 2010)

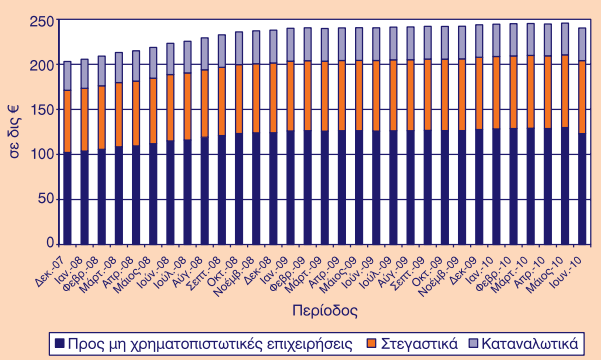

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Λόγω της επιδείνωσης στο μακροοικονομικό περιβάλλον και της στενότητας στην πρόσβαση στις αγορές, οι συγχωνεύσεις και οι εξαγορές αποτελούν ένα χρήσιμο εργαλείο για τους τραπεζικούς ομίλους. Και αυτό διότι μπορούν να συνεισφέρουν στη σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος, στην ενίσχυση της ρευστότητας και στη μεταβολή προς το ευνοϊκότερο του επενδυτικού κλίματος, με άμεση συνέπεια το σταδιακό άνοιγμα των διατραπεζικών αγορών. Επιπροσθέτως, στην Ελλάδα, μπορούν να επιτευχθούν σημαντικές οικονομίες κλίμακας. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι ορισμένοι όμιλοι διαθέτουν δίκτυο καταστημάτων λιανικής τραπεζικής που δραστηριοποιούνται στις ίδιες γεωγραφικές περιοχές. Συνεπώς, κατά την πιθανή συγχώνευσή τους, το λειτουργικό κόστος αναμένεται να μειωθεί δραστικά κυρίως με την κατάργηση των κοινών καταστημάτων. Εναλλακτικά, η μεταφορά του πλεονάζοντος δικτύου σε περιοχές εντός του ελλαδικού χώρου χωρίς προηγούμενη παρουσία των υπό συγχώνευση ομίλων θα βοηθούσε στην περαιτέρω επέκτασή τους. Κατά αυτό τον τρόπο δεν θα είναι αναγκασμένοι να καταφύγουν σε δραστική μείωση του προσωπικού τους, ιδιαίτερα σε μια τόσο κρίσιμη περίοδο για την ελληνική αγορά εργασίας.

Στα πλαίσια της αναδιάρθρωσης του ελληνικού χρηματοπιστωτικού συστήματος, της επίτευξης της αναγκαίας σταθερότητάς του αλλά και της εξασφάλισης της απαιτούμενης ρευστότητας, οι τράπεζες οφείλουν να αυξήσουν τα ίδια κεφάλαια για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τις αυξημένες υποχρεώσεις τους αλλά και να αποφύγουν την προσφυγή στο δίχτυ ασφαλείας του Χρηματοπιστωτικού Ταμείου Σταθερότητας (10 δις €) του ΔΝΤ. Συνεπώς, οι αυξήσεις μετοχικού κεφαλαίου αλλά και οι συγχωνεύσεις/εξαγορές το επόμενο διάστημα για τα ελληνικά τραπεζικά ιδρύματα, ιδιαίτερα γι' αυτά με χαμηλή βαθμολογία στα πρόσφατα σενάρια προσομοίωσης ακραίων καταστάσεων, θεωρούνται αναπόφευκτες.

ΠΛΑΙΣΙΟ 2
Η εξέλιξη των επιτοκίων των ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου

Η εξέλιξη των επιτοκίων των ευρωπαϊκών κρατικών ομολόγων εξακολουθεί να απασχολεί έντονα τον διεθνή Τύπο, καθώς συνδέονται άμεσα με τις δυνατότητες και το κόστος δανεισμού των ευρωπαϊκών χωρών από τις διεθνείς αγορές χρήματος και κεφαλαίου. Συγκεκριμένα, όσον αφορά την πορεία των ελληνικών κρατικών ομολόγων μετά την ένταξη της Ελλάδας στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης υπό την αιγίδα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας διαπιστώνονται τα εξής:

Τους τελευταίους μήνες,[1] τα επιτόκια των ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου δεκαετούς διάρκειας έχουν αυξηθεί ελαφρώς με αποτέλεσμα να διαμορφώνονται σε 11,28% στις 1/9/2010[2] από περίπου 9% τον Ιούνιο 2010 (βλέπε Διάγραμμα 1).[3] Στο διάστημα αυτό υπήρξε υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας από τους διεθνείς οίκους αξιολογήσεων. Για παράδειγμα, ο οίκος Moody's στις 22/4/2010 υποβάθμισε

1. Εκτενής ιστορική εξέλιξη των επιτοκίων των ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου παρουσιάστηκε στο προηγούμενο τεύχος των *Οικονομικών Εξελίξεων* (Τεύχος 12, Μάιος 2010).

2. Τα επιτόκια αναφοράς προκύπτουν μέσω στάθμισης όλων των ομολόγων με τα προαναφερόμενα χαρακτηριστικά που βρίσκονται σε κυκλοφορία (composite index).

3. Ωστόσο είναι χαρακτηριστικό ότι τα επιτόκια δεν επηρεάστηκαν από τις επιφυλάξεις τόσο της Σλοβακίας όσο και της Τσεχίας ως προς τη συμμετοχή τους στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης της Ελλάδας.

την Ελλάδα από “A2” σε “A3” και την 14/6/2010 από “A3” σε “Ba1”, κατατάσσοντας τη χώρα στην κατηγορία εκείνων που θεωρητικά αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο να μην μπορέσουν να αποπληρώσουν το δημόσιο χρέος.[4]

Ωστόσο, η αξία των αντιστοίχων συναλλαγών για τα ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου είναι ιδιαίτερα περιορισμένη[5] με αποτέλεσμα τα επιτόκια αυτά να μην αντανακλούν πλήρως την αξιολόγηση κινδύνου της χώρας από τους επενδυτές. Με άλλα λόγια, τα επιτόκια του Ελληνικού Δημοσίου έχουν απολέσει μερικώς την ιδιότητά τους ως μέσο αποτίμησης του κινδύνου καθώς και αποστροφής του κινδύνου των επενδυτών, κυρίως μετά την ενεργοποίηση του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Στήριξης.[6] Η ανάλυση των συναλλαγών οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στις διεθνείς αγορές έχει επικρατήσει μια τεχνητή στασιμότητα ώσπου να αναδειχθεί εάν η δημοσιονομική προσαρμογή θα είναι επιτυχής.

Στο διάστημα Μαΐου-Αυγούστου 2010 υπήρξε ραγδαία άνοδος των λεγόμενων “spreads”,[7] με αποκορύφωμα τις τελευταίες ημέρες του Αυγούστου. Η άνοδος αυτή οφείλεται (βλέπε Διάγραμμα 1) τόσο στην αύξηση των αποδόσεων των ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου, όσο και στην πτώση των ομολόγων του Γερμανικού Δημοσίου (2,21% την 1/9/2010). Η πτώση των ομολόγων του Γερμανικού Δημοσίου αποδίδεται σε δύο παράγοντες: α) τη μεγαλύτερη από την αναμενόμενη οικονομική μεγέθυνση της γερμανικής οικονομίας κατά 2,2%[8] και β) τα χειρότερα από τα αναμενόμενα αποτελέσματα ως προς τον ρυθμό ανεργίας στις ΗΠΑ[9].

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Τα επιτόκια και οι διαφορές των αποδόσεων μεταξύ των 10-ετών ομολόγων του Ελληνικού Δημοσίου με τα αντίστοιχα γερμανικά (3/5/10-7/9/10)

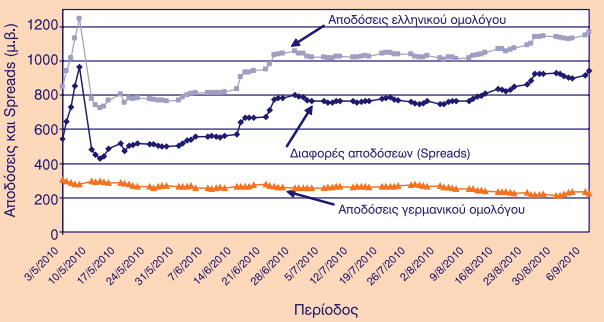

Σημείωση: Αφορά δεκαετή κρατικά ομόλογα, σταθερού επιτοκίου, σε ευρώ. Ημερήσια στοιχεία, τιμή κλεισίματος.

Πηγή: Bloomberg.

Η μελλοντική τάση των επιτοκίων των μακροχρόνιων τίτλων του Ελληνικού Δημοσίου, άρα και των spreads, είναι δύσκολο να εκτιμηθεί, καθώς εξακολουθούμε να βρισκόμαστε σε ένα διεθνές κλίμα αβεβαιότητας. Ωστόσο, σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας είναι η αποτίμηση των αποτελεσμάτων της δημοσιονομικής προσαρμογής της Ελλάδας. Ήδη υπάρχουν θετικά σχόλια από το ΔΝΤ, κορυφαίους παράγοντες της Γερμανίας καθώς και από μεγάλη μερίδα του διεθνή Τύπου. Όμως, για να υπάρξει ραγδαία πτώση των επιτοκίων, καθώς και διατήρηση αυτών σε χαμηλά επίπεδα μεσοπρόθεσμα, θα πρέπει οι αγορές να πειστούν ότι τα μέτρα που έχουν ληφθεί θα διατηρηθούν καθώς και ότι οποιαδήποτε θετικά αποτελέσματα θα έχουν μόνιμο χαρακτήρα. Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο τεύχος αυτού του εντύπου, η επανάκτηση της εμπιστοσύνης των αγορών θα γίνει στη βάση ότι: α) δεν κινδυνεύουν οι τοποθετήσεις σε ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου, το οποίο θα δώσει τη δυνατότητα δανεισμού από τις αγορές κεφαλαίου και χρήματος, β) η δυναμική του δημοσίου χρέους θα είναι διατηρήσιμη, ώστε να μπορούν να εκδίδονται και μακροχρόνιοι τίτλοι και γ) ότι η Ελλάδα προχωρεί σε διαρθρωτικές αλλαγές ώστε να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας για να υπάρξει μείωση του κόστους δανεισμού.

4. Στη συνέχεια η Moody’s υποβάθμισε την πιστοληπτική ικανότητα των μεγαλύτερων ελληνικών εμπορικών τραπεζών.

5. Όπως καταγράφονται στην “Ηλεκτρονική Δευτερογενή Αγορά Τίτλων” (ΗΔΑΤ) της Τράπεζας της Ελλάδος.

6. Αντίστοιχο φαινόμενο καταγράφτηκε στις αρχές του 2009, όταν είχαν σχεδόν μηδενιστεί οι ευρωπαϊκές διατραπεζικές συναλλαγές λόγω της χρηματοπιστωτικής κρίσης, με αποτέλεσμα το επιτόκιο Euribor να κινείται σε τυχαία επίπεδα (random walk).

7. Με τον όρο “spreads” αναφερόμαστε στις διαφορές των αποδόσεων μεταξύ των γερμανικών και των ελληνικών κρατικών ομολόγων. Οι διαφορές αυτές υπολογίζονται με βάση τις αποδόσεις των δεκαετών ομολόγων, σταθερού επιτοκίου που έχουν εκδοθεί σε ευρώ.

8. Αποτελεί τη μεγαλύτερη οικονομική μεγέθυνση της γερμανικής οικονομίας από το 1990. Στοιχεία από Eurostat.

9. Μερίδα αναλυτών θεωρεί ότι, εάν υπήρχαν αρνητικά αποτελέσματα ως προς τη δημοσιονομική προσαρμογή της Ελλάδος, τότε θα υπήρχε και αύξηση των γερμανικών επιτοκίων.

2.4. Εξελίξεις στον πληθωρισμό

2.4.1. Εξελίξεις στο δείκτη τιμών καταναλωτή και οι επιπτώσεις των μεταβολών του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ) στον πληθωρισμό

Στέλιος Καραγιάννης, Γιάννης Παναγόπουλος

2.4.1.1. Πρόσφατες εξελίξεις στο δείκτη τιμών καταναλωτή

Ο πληθωρισμός στη χώρα μας, σύμφωνα με τις μεταβολές του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ), συνεχίζει να παρουσιάζει ανοδική πορεία από 0,5% τον Σεπτέμβριο του 2009 στο 5,5% τον Αύγουστο του 2010 (βλ. Διάγραμμα 2.4.1). Η άνοδος αυτή πηγάζει κυρίως από τις αυξήσεις των τιμών της ομάδας προϊόντων "Αλκοολούχα ποτά και καπνός", της ομάδας προϊόντων και υπηρεσιών "Μεταφορές", λόγω της αύξησης των τιμών των τελών κυκλοφορίας-διοδίων και των καυσίμων και της ομάδας προϊόντων και υπηρεσιών "Στέγαση", λόγω της αύξησης των τιμών του πετρελαίου, του ηλεκτρισμού και των ενοικίων.

Επιπλέον ενημέρωση για την πορεία του πληθωρισμού μάς παρέχει η μεταβολή του πυρήνα του ΔΤΚ καθώς, όπως αναλύσαμε στο προηγούμενο τεύχος, μας παρέχει πληροφορίες για τη μελλοντική πορεία του γενικού ΔΤΚ σε βραχυχρόνιο και μεσο-μακροχρόνιο επίπεδο. Όπως προκύπτει από το Διάγραμμα 2.4.1, η μεταβολή του πυρήνα του ΔΤΚ παρουσιάζει σταδιακή άνοδο κατά το τελευταίο εξάμηνο, από 1,6% τον Ιανουάριο του 2010 στο 4,2% τον Ιούλιο του ίδιου έτους. Η πορεία αυτή βέβαια του πυρήνα του ΔΤΚ επηρεάσθηκε ανοδικά από τις πρόσφατες αυξήσεις του ΦΠΑ. Έτσι, στο άμεσο μέλλον, αναμένεται να επαναπροσδιοριστεί σε χαμηλότερα από τα ήδη εκτιμηθέντα επίπεδα.

Τέλος, η μεταβολή του πληθωρισμού στην Ελλάδα σε σχέση με τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 2.4.2. Παρατηρούμε ότι ο Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή (ΕΔΤΚ) συνεχίζει να αυξάνει με υψηλότερο ρυθμό στη χώρα μας από ό,τι στην Ευρωζώνη, με τη διαφορά να μεγαλώνει από τον Μάιο του 2009. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέταση του πυρήνα του πληθωρισμού (δεν περιλαμβάνονται τα επεξεργασμένα τρόφιμα και η ενέργεια για την Ευρωζώνη) στον οποίο παρατηρούμε ότι η σχετική διαφορά των δύο δεικτών αυξάνεται σημαντικά από τον Φεβρουάριο του 2010. Να σημειωθεί ότι κάτι τέτοιο δεν παρατηρείται σε προηγούμενες περιόδους εξέτασης.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4.1
ΔΤΚ, % μεταβολή ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους

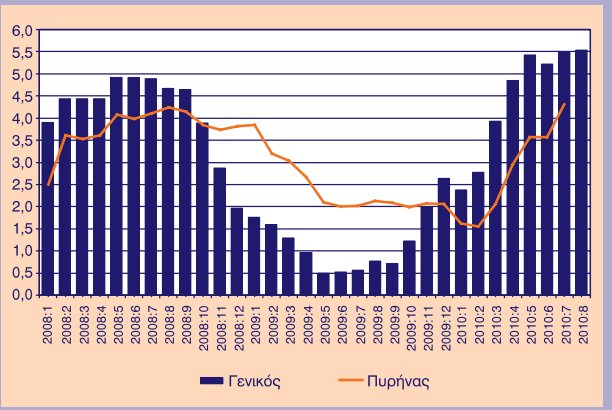

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4.2
Εναρμονισμένος Δείκτης Τιμών Καταναλωτή, % μεταβολή ως προς τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους

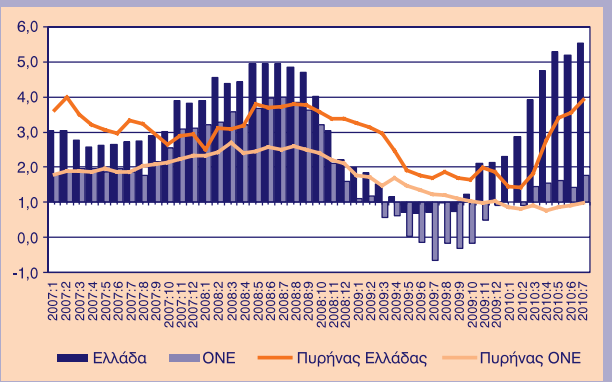

*2.4.1.2. Οι επιπτώσεις του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ) στον πληθωρισμό**

Εισαγωγή

Η ελληνική κυβέρνηση στα πλαίσια μείωσης του δημοσιονομικού ελλείμματος, όπως αυτό προσδιορίζεται και από το σταθεροποιητικό πρόγραμμα, αναζητά πόρους μέσω της εφαρμογής συγκεκριμένων πολιτικών. Μια

* Ευχαριστούμε το Τμήμα Λιανικών Τιμών & Τιμαρίθμων της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής και ιδιαίτερα την κ. Α. Κουρτάκη για την παροχή στοιχείων και τις διευκρινίσεις που μας παρείχε. Επίσης, ευχαριστούμε τον συνάδελφο Νίκο Κανελλόπουλο για τις ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις στις οικονομετρικές εκτιμήσεις του υποδείγματος.

από αυτές είναι και η αύξηση των συντελεστών του ΦΠΑ και των Ειδικών Φόρων Κατανάλωσης (ΕΦΚ). Ειδικότερα την τελευταία περίοδο στη χώρα μας (Ιούλιος 2010) παρατηρήσαμε την εισαγωγή αυξήσεων των συντελεστών του ΦΠΑ κατά 10% (από το 21% στο 23%, από το 10% στο 11% και από 5% στο 5,5%) αλλά και την αύξηση των ΕΦΚ σε καύσιμα, τσιγάρα και ποτά κατά 10%. Τέτοιου είδους μεταβολές εγείρουν συνήθως σοβαρές συζητήσεις σχετικά με τις επιπτώσεις που μπορούν να επιφέρουν στο γενικό Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) και κατ' επέκταση στον πληθωρισμό.

Συγκεκριμένα, υπάρχουν δύο διαφορετικές απόψεις σχετικά με την επίπτωση της αύξησης του ΦΠΑ στις υπάρχουσες τιμές: στην πρώτη περίπτωση η αύξηση των τιμών ενεργοποιείται με την αναγγελία της αύξησης του ΦΠΑ και στη δεύτερη περίπτωση η αύξηση των τιμών ενεργοποιείται με την εφαρμογή της αύξησης του φόρου. Πιο αναλυτικά, στην πρώτη περίπτωση μια αναγγελία, από μέρους του Υπουργείου Οικονομικών, περί μιας μελλοντικής αύξησης του ΦΠΑ οδηγεί τους καταναλωτές σε μια «επιτάχυνση» της κατανάλωσης σε κάποια είδη, έτσι ώστε να αποφύγουν τα υψηλότερα έξοδα που θα τους προκύψουν αργότερα μετά την επιβολή της αύξησης. Όμως μια τέτοια ενέργεια οδηγεί από μόνη της σε *ex ante* αύξηση των τιμών (προ της ενεργοποίησης του ΦΠΑ). Στη δεύτερη περίπτωση δεν θα έχουμε αύξηση των τιμών προ της μεταβολής των συντελεστών του ΦΠΑ, διότι σε πολλά καταναλωτικά είδη δεν έχει έννοια η *ex ante* αύξηση της κατανάλωσης.

Επεκτείνοντας το παραπάνω θεωρητικό δίλημμα σε επίπεδο εφαρμοσμένης πολιτικής, στο παρόν άρθρο θα αναζητήσουμε: α) την ύπαρξη ή μη επίπτωσης του ΦΠΑ στο γενικό ΔΤΚ αλλά και στα επιμέρους στοιχεία του ΔΤΚ και, β) εφόσον η επίπτωση αυτή υπάρχει, τη χρονική αποτύπωσή της (π.χ. με την αναγγελία ή με την ενεργοποίηση). Για την επίλυση του προβλήματος αυτού θα ακολουθήσουμε την οικονομετρική προσέγγιση των Carare & Danninger (IMF, 2008), με τη χρήση διαστρωματικών χρονολογικών σειρών[1] (panel data). Στον Πίνακα 2.4.1 που ακολουθεί παρουσιάζονται αναλυτικά όλες οι κατηγορίες προϊόντων (αγαθά και υπηρεσίες) που αποτελούν τα επιμέρους στοιχεία του εθνικού ΔΤΚ στη χώρα μας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4.1 Βασικές κατηγορίες του ΔΤΚ

Βασικές κατηγορίες	Συντελεστής στάθμισης (w)	Συντελεστής επίπτωσης του ΦΠΑ (*)
Διατροφή & μη αλκοολούχα ποτά	171,88	1
Αλκοολούχα ποτά & καπνός	45,21	1
Ένδυση - Υπόδηση	94,76	1
Στέγαση	88,65	0,62
Διαρκή αγαθά - Είδη νοικοκυριού & υπηρεσίες	70,47	0,93
Υγεία	57,06	0,19
Μεταφορές	130,91	0,96
Επικοινωνίες	38,15	0,99
Αναψυχή - Πολιτιστικές δραστηριότητες	52,89	0,90
Εκπαίδευση	22,69	0
Ξενοδοχεία - Καφέ - Εστιατόρια	163,62	1
Άλλα αγαθά & υπηρεσίες	63,72	0,90
Σύνολο	*1000,00*	-

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2010) και εκτιμήσεις συγγραφέων. Έτος βάσης είναι το 2005.
(*) Ο συντελεστής επίπτωσης του ΦΠΑ κυμαίνεται από 1 έως 0, αντικατοπτρίζοντας το ποσοστό των προϊόντων και υπηρεσιών της κάθε κατηγορίας που επιβαρύνεται με ΦΠΑ. Επιπροσθέτως, οι συντελεστές επιπτώσεων του ΦΠΑ αφορούν μέχρι και τον Ιούνιο 2010.

1. Μια εναλλακτική μη-οικονομετρική διαστρωματική προσέγγιση της επίπτωσης του ΦΠΑ στο ΔΤΚ δίδεται από τους Gabriel & Reiff (2006).

Αξίζει να αναφέρουμε εδώ ότι οι επιμέρους κατηγορίες προϊόντων που συναποτελούν το γενικό ΔΤΚ δεν έχουν τον ίδιο συντελεστή στάθμισης. Επιπροσθέτως δεν υπάρχει για όλα τα αγαθά και υπηρεσίες του κάθε επιμέρους κλάδου επίπτωση στις τιμές τους λόγω του ΦΠΑ. Με άλλα λόγια, όταν υπάρχει επίπτωση ΦΠΑ επί των τιμών όλων των προϊόντων κάποιας κατηγορίας, ο «συντελεστής επίπτωσης του ΦΠΑ» παίρνει την τιμή 1. Όταν μειώνεται ο αριθμός των προϊόντων ενός κλάδου που επιβαρύνονται με ΦΠΑ, μειώνεται και ο αντίστοιχος συντελεστής (για παράδειγμα ο κλάδος *Άλλα αγαθά & υπηρεσίες* έχει συντελεστή επίπτωσης 0,9 περίπου, πράγμα που σημαίνει ότι στο 90% του κλάδου επιβάλλεται ΦΠΑ, ενώ στο 10% (0,1) του κλάδου δεν υπάρχει ΦΠΑ). Το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα είναι από τον Ιανουάριο του 2000 μέχρι τον Ιούνιο του 2010 με τη χρήση μηνιαίων παρατηρήσεων. Στον Πίνακα 2.4.2. που ακολουθεί παρουσιάζονται αναλυτικά οι αυξήσεις των συντελεστών του ΦΠΑ οι οποίες υλοποιήθηκαν από το 2005 έως και σήμερα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4.2 Οι αυξήσεις των συντελεστών του ΦΠΑ

Χρονική περίοδος εφαρμογής της αύξησης	Υψηλός συντελεστής	Μεσαίος συντελεστής	Χαμηλός συντελεστής
Απρίλιος 2005	19%	9%	4,5%
Μάρτιος 2010	21%	10%	5%
Ιούλιος 2010	23%	11%	5,5%

Στην παρούσα εργασία επικεντρωνόμαστε κυρίως στις αυξήσεις των συντελεστών ΦΠΑ που επιβλήθηκαν τον Απρίλιο του 2005 και τον Μάρτιο του 2010. Δεν εξετάζουμε την επίπτωση επιβολή ΦΠΑ τον Ιούλιο του 2010 κυρίως λόγω έλλειψης στοιχείων, αλλά και λόγω της εισαγωγής ΦΠΑ σε μια σειρά επαγγελματιών (π.χ. δικηγόροι). Επιπροσθέτως, να αναφέρουμε ότι, σε αντίθεση με άλλες χώρες (όπως π.χ. στη Γερμανία), η διαφορά του χρόνου ανακοίνωσης μιας αύξησης των συντελεστών του ΦΠΑ από το χρόνο της υλοποίησής τους δεν υπερβαίνει συνήθως τον ένα μήνα. Το στοιχείο αυτό είναι σημαντικό για την (οικονομετρική) ανίχνευση της επίπτωσης της ανακοίνωσης της αύξησης του ΦΠΑ στις τιμές των προϊόντων.

Θεωρητικό υπόδειγμα

Όπως προαναφέρθηκε, σκοπός του συγκεκριμένου μοντέλου είναι η εξέταση των επιπτώσεων των μεταβολών του ΦΠΑ στις μεταβολές των τιμών των επιμέρους κατηγοριών προϊόντων που συναποτελούν το γενικό ΔΤΚ. Έτσι το γενικό θεωρητικό μοντέλο εκτίμησης του πληθωρισμού στη χώρα μας θα έχει την κάτωθι αλγεβρική μορφή:

$$\dot{p}_i^t = a_1 + a_2 \, x \, \dot{p}_{t-i}^t + a_3 \, x \, (k \, x \, Vat_i^t) + \sum a_{ji} \, x \, Z_j^t + v_i + u_{it} \qquad (1)$$

Όπου:

$\dot{p}_i^t$: αντιπροσωπεύει τον πληθωρισμό που απορρέει από τις επιμέρους κατηγορίες των προϊόντων που τον συναποτελούν στη χώρα μας. Η εν λόγω μεταβλητή υπολογίζεται ως εξής: $\dot{p}_i^t = w\left(\frac{p_i^t}{p_i^{t-12}}\right) - 1$ όπου p_i^t αντιπροσωπεύει το δείκτη της κάθε κατηγορίας του Πίνακα 2.4.1 και w αντιπροσωπεύει το ειδικό βάρος της κάθε κατηγορίας στο ΔΤΚ στη χώρα μας.

VAT_i^t: αντιπροσωπεύει τις όποιες αυξήσεις των συντελεστών του ΦΠΑ (βλέπε Πίνακα 2.4.2) το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα υπό μορφή ψευδομεταβλητών[2].

k: αντιπροσωπεύει την εκτίμηση για το ποσοστό των προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών) του εξεταζόμενου κλάδου που υπόκεινται σε ΦΠΑ. Ο συγκεκριμένος συντελεστής παίρνει τιμές από 0 έως 1. Όταν δηλαδή μειώνεται ο αριθμός των προϊόντων ενός κλάδου που επιβαρύνεται με ΦΠΑ, μειώνεται και ο αντίστοιχος συντελεστής (βλέπε Πίνακα 2.4.1).

2. Επιπροσθέτως, ακολουθώντας τη μεθοδολογία των Carare & Danninger (2008), η ενεργοποίηση των ψευδομεταβλητών του ΦΠΑ ξεκινά με την ανακοίνωση της μελλοντικής επιβολής της αύξησης και απενεργοποιείται 1-2 μήνες μετά την εφαρμογή της αύξησης. Η συγκεκριμένη μεταβλητή του ΦΠΑ διαχωρίζεται σε τρία τμήματα: την ψευδομεταβλητή της ανακοίνωσης (announcement effect), την ψευδομεταβλητή της εφαρμογής (implementation) και την ψευδομεταβλητή που ενεργοποιείται μετά την εφαρμογή του ΦΠΑ (post implementation effect).

Z_j^t: αντιπροσωπεύει μια σειρά άλλων επεξηγηματικών μεταβλητών (π.χ. μεταβλητές προσφοράς ή ζήτησης, εξωτερικά shock όπως απότομες αυξήσεις τιμών πετρελαίου κ.λπ.).

v_i: αντιπροσωπεύει τα διαστρωματικά κατάλοιπα της παλινδρόμησης.

Αποτελέσματα

Στον Πίνακα 2.4.3 παρατίθενται τα εκτιμημένα αποτελέσματα του μοντέλου (1) για την ελληνική οικονομία το χρονικό διάστημα 2000:1-2010:6. Αξίζει εδώ να επισημάνουμε ότι η έμφαση της εμπειρικής εκτίμησης του μοντέλου (1) εστιάζει στις επιπτώσεις των αυξήσεων των συντελεστών του ΦΠΑ (VAT_i^t) στον πληθωρισμό και όχι στις επιπτώσεις των υπόλοιπων μεταβλητών. Για το λόγο αυτό οι επεξηγηματικές μεταβλητές προσφοράς, ζήτησης ή εξωτερικών shock (Z_j^t) αντιπροσωπεύονται στις εκτιμήσεις μας με την απλή μορφή της διαχρονικής τάσης (*Time trend*). Επιπροσθέτως, δεν υπάρχουν αναλυτικά δεδομένα για τις εν λόγω μεταβλητές σε διαστρωματικό επίπεδο.

Για την εκτίμηση των συντελεστών χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος εκτίμησης των Fixed Effects. Ειδικότερα, εκτιμούνται τα παρακάτω: α) η επίπτωση στον πληθωρισμό από την αύξηση του ΦΠΑ το 2005 και συγκεκριμένα κατά την ανακοίνωσή της (Μάρτιος 2005), την επιβολή της (Απρίλιος 2005) και μετά την επιβολή της (Μάιος 2005), β) η επίπτωση στον πληθωρισμό από την αύξηση του ΦΠΑ στις αρχές του 2010 και συγκεκριμένα κατά την ανακοίνωσή της (Φεβρουάριος 2010), την επιβολή της (Μάρτιος 2010) και μετά την επιβολή της (Απρίλιος 2010) και γ) η επίπτωση στον πληθωρισμό από την ανακοίνωση της τελευταίας αύξησης του ΦΠΑ τον Ιούλιο του 2010 (Μάιος και Ιούνιος 2010).

Με βάση τα αποτελέσματα του Πίνακα 2.4.3 και πιο συγκεκριμένα στις στήλες (3) και (4), μπορούμε να αναφέρουμε ότι επιβαρύνσεις στον πληθωρισμό παρατηρούνται αμέσως μετά την επιβολή της αύξησης του ΦΠΑ (δηλαδή τον Απρίλιο του 2010) αλλά και από την τελευταία ανακοίνωση της μελλοντικής αύξησης του ΦΠΑ τον Μάιο του 2010. Από την άλλη πλευρά, η αύξηση των συντελεστών του ΦΠΑ τον Απρίλιο του 2005

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4.3 Οι προσδιοριστικοί παράγοντες του πληθωρισμού $\dot{p}_i^t$

Μεταβλητές	FE Estimator (1)	FE Estimator (2)	FE Estimator (3)	FE Estimator (4)
Διαχρονική τάση *(Time trend)*	-	-0,01** (-1,94)		-0,01*** (-3,21)
Ανακοίνωση νέου ΦΠΑ *(Μάρτιος 2005)*	-	-	-0,56 (-0,61)	-0,59 (-0,64)
Εφαρμογή νέου ΦΠΑ *(Απρίλιος 2005)*	-0,15 (-0,17)	-0,18 (-0,20)	-0,10 (-0,11)	-0,13 (0,14)
Μετά την εφαρμογή του νέου ΦΠΑ *(Μάιος 2005)*	-	-	-0,27 (-0,30)	-0,29 (-0,32)
Ανακοίνωση νέου ΦΠΑ *(Φεβρουάριος 2010)*	-	-	-0,31 (-0,34)	0,13 (0,14)
Εφαρμογή νέου ΦΠΑ *(Μάρτιος 2010)*	0,94 (1,00)	1,19 (1,27)	0,99 (1,07)	1,45 (1,55)
Μετά την εφαρμογή του νέου ΦΠΑ *(Απρίλιος 2010)*	-	-	2,01*** (2,16)	2,48*** (2,64)
Ανακοίνωση νέου ΦΠΑ *(Μάιος - Ιούνιος 2010)*	-	-	2,63*** (2,82)	3,11*** (3,31)
Αριθμός παρατηρήσεων	1.368	1.368	1.368	1.368
Αριθμός ομάδων	12	12	12	12

Σημείωση: Περίοδος εξέτασης 2000:1-2010:6. ***, **, στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο 1% και 5%, αντίστοιχα. Η επιλογή ανάμεσα στους εκτιμητές Fixed και Random Effects έγινε με τη χρήση του Hausman test. F test, H_0: $V_i = 0$. Επιπροσθέτως δεν εκτιμάται η υστέρηση της εξαρτημένης μεταβλητής ($\dot{p}_{t-i}^t$) στο οικονομετρικό μας μοντέλο διότι, με βάση τον εκτιμητή Fixed Effect, τα παραγόμενα στατιστικά αποτελέσματα δεν είναι αμερόληπτα.

δεν αποδεικνύεται στατιστικά σημαντική για την πορεία του πληθωρισμού, πράγμα που θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως πιθανή «απορρόφηση» των αυξήσεων από τις επιχειρήσεις την εν λόγω χρονική περίοδο[3]. Τα προαναφερθέντα αποτελέσματα μπορούν σε κάποιο βαθμό να αποδοθούν και στους διαφορετικούς ρυθμούς ανάπτυξης της χώρας το 2005 και το 2010, αντίστοιχα. Συγκεκριμένα, η Ελλάδα το 2005 είχε ρυθμό ανάπτυξης της τάξης του 2,2%, γεγονός που πιθανόν επέτρεπε στις επιχειρήσεις να μην πιέζονται ιδιαιτέρα για να μετακυλίσουν τις όποιες αυξήσεις του ΦΠΑ στους τελικούς καταναλωτές. Από την άλλη πλευρά, η Ελλάδα το 2010 αναμένεται να έχει αρνητικό ρυθμό ανάπτυξης (ύφεση) γεγονός που αναγκάζει τις επιχειρήσεις να προσπαθούν –ανάλογα με την ολιγοπωλιακή διάρθρωση της κάθε αγοράς ξεχωριστά– να μετακυλίσουν τις όποιες φορολογικές αυξήσεις στους τελικούς καταναλωτές.

Βιβλιογραφία

Barrell, R. & Weale, M. (2010). "The Economics of a Reduction in VAT." *Fiscal Studies,* Vol. 30 (1), pp.17-30.

Carare, A. & Danninger, S. (2008). "Inflation Smoothing and the Modest Effect of VAT in Germany." IMF Working Paper, No. 175.

Gabriel, P. & Reiff A. (2006). "The Effect of the Change in VAT Rates on the Consumer Price Index." *MNB Bulletin,* Dec. 2006, pp. 14-20.

2.4.2. Εξέταση του πληθωρισμού με βάση το δείκτη τιμών καταναλωτή και το δείκτη με σταθερούς φορολογικούς συντελεστές

Πάνος Κουτσουβέλης*

2.4.2.1 Μέθοδος προσέγγισης

Στο μέρος αυτό αναλύεται η επίπτωση των φόρων στον πληθωρισμό με βάση τη σύγκριση του Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΕνΔΤΚ) με τον Εναρμονισμένο Δείκτη Τιμών Καταναλωτή με Σταθερούς Φορολογικούς Συντελεστές (ΕνΔΤΚ-ΣΦ). Χρησιμοποιούνται τα επίσημα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛ.ΣΤΑΤ.) και ειδικότερα: α) ο Εν.ΔΤΚ για τους μήνες Ιανουάριο-Ιούλιο των ετών 2009-2010 και β) ο ΕνΔΤΚ-ΣΦ με περίοδο βάσης τον Δεκέμβριο 2002, για τους μήνες Ιανουάριο-Ιούνιο των ετών 2009-2010. Στον Εν.ΔΤΚ-ΣΦ οι φορολογικοί συντελεστές διατηρούνται σταθεροί στο ύψος εκείνων που ίσχυαν κατά την περίοδο βάσης.

Η διαφορά των ρυθμών μεταβολής μεταξύ του τρέχοντος ΕνΔΤΚ και του ΕνΔΤΚ-ΣΦ για μια κατηγορία αγαθών αποτελεί μια ένδειξη **της έκτασης στη οποία η μεταβολή των τιμών οφείλεται στην αλλαγή των φορολογικών συντελεστών των έμμεσων φόρων αυτής της κατηγορίας.** Ειδικότερα, η διαφορά αυτή δεν παρέχει ένα ακριβές μέτρο της επίδρασης, αλλά μάλλον μια ένδειξη για το ανώτατο όριο της επίδρασης των φορολογικών συντελεστών των έμμεσων φόρων στη συνολική μεταβολή της τιμής. Στην πραγματικότητα, η διαφορά μεταξύ των ποσοστών μεταβολής ΕνΔΤΚ και ΕνΔΤΚ-ΣΦ, οποιασδήποτε κατηγορίας και επιπέδου, καταδεικνύει τον αντίκτυπο των φορολογικών αλλαγών στο ρυθμό μεταβολής των τιμών της κατηγορίας αυτής με την υπόθεση στιγμιαίας μετακύλισης των αλλαγών του φορολογικού συντελεστή στην τιμή που πράγματι πληρώνεται από τον καταναλωτή.

Το γινόμενο του ρυθμού μεταβολής της τιμής μιας κατηγορίας επί το μερίδιο της κατηγορίας αυτής στο «καλάθι» του ΕνΔΤΚ καταδεικνύει τη **συμβολή της μεταβολής της τιμής της κατηγορίας αυτής στο Γενικό πληθωρισμό.** Το γινόμενο της διαφοράς μεταξύ των δύο ρυθμών των ΕνΔΤΚ και ΕνΔΤΚ-ΣΦ μιας κατηγορίας επί το μερίδιο της κατηγορίας αυτής στο «καλάθι» του ΕνΔΤΚ καταδεικνύει τη **συμβολή των φορολογικών αλλαγών στο σύνολο του πληθωρισμού που προέρχεται από την κατηγορία αυτή.**

2.4.2.2. Εξέταση Γενικού Δείκτη Τιμών

Σύμφωνα με τον Εναρμονισμένο Δείκτη Τιμών Καταναλωτή η ετήσια μεταβολή του πληθωρισμού έχει αυξητική τάση, από 2,32% μεταξύ Ιανουαρίου 2009-2010, σε 5,19% τον Ιούνιο και σε 5,53% τον Ιούλιο 2009-2010 (βλέπε Πίνακα 2.4.4). Σε επίπεδο μηνιαίων μεταβολών του πληθωρισμού το επτάμηνο του 2010, παρατηρείται μια ταχύτατη μεταστροφή από τα αρνητικά επίπεδα μέχρι και τον Φεβρουάριο του 2010, σε υψηλά επίπεδα από τον Μάρτιο μέχρι και τον Μάιο 2010 (3,06 τον Μάρτιο 2010, 1,24 τον Απρίλιο 2010 και 0,77 τον Μάιο 2010). Παρ' όλα αυτά τον Ιούνιο και τον Ιούλιο επανήλθαν οι αρνητικοί ρυθμοί (-0,17 και -0,43 τον Ιούνιο και Ιούλιο, αντίστοιχα, βλέπε Πίνακα 2.4.5).

3. Επιπροσθέτως όπως παρατηρούμε και στη στήλη (4), η μεταβλητή της διαχρονικής τάσης είναι σημαντική (αν και με πολύ μικρό συντελεστή) πράγμα που μπορεί να σημαίνει ότι πιθανόν κάποιες πιο συγκεκριμένες επεξηγηματικές μεταβλητές προσφοράς ή/και ζήτησης να έχουν επεξηγηματικό ρόλο στην εξέλιξη του πληθωρισμού.

* Μια πιο εκτεταμένη εκδοχή της εργασίας αυτής έχει υποβληθεί στο Υπουργείο Περιφερειακής Ανάπτυξης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4.4 Ρυθμοί πληθωρισμού ΕνΔΤΚ και ΕνΔΤΚ - ΣΦ σε ετήσια βάση

	Ιανουάριος	Φεβρουάριος	Μάρτιος	Απρίλιος	Μάιος	Ιούνιος	Ιούλιος
Εναρμονισμένος ΔΤΚ (1)	2,32	2,86	3,92	4,75	5,30	5,19	5,53
Εναρμονισμένος ΔΤΚ με σταθερούς φόρους (έτος βάσης 12/2002) (2)	1,93	1,92	1,65	1,46	1,34	1,19	0,48
Διαφορά (1)-(2) = Συμβολή φόρων	0,39	0,94	2,27	3,29	3,96	4,00	5,05
Συμβολή φόρων στο σύνολο του Εναρμονισμένου ΔΤΚ	16,8%	32,9%	57,9%	69,3%	74,7%	77,1%	91,0%

Οι ετήσιοι ρυθμοί πληθωρισμού **με σταθερούς φορολογικούς συντελεστές (HICP-CT),** δηλαδή οι ρυθμοί που προέρχονται από άλλες αιτίες εκτός της αλλαγής των φορολογικών συντελεστών, παρουσιάζουν συνεχή αποκλιμάκωση από 1,93 τον Ιανουάριο 2010 σε 0,48 τον Ιούλιο (βλέπε Πίνακα 2.4.4). Επί πλέον οι μηνιαίοι ρυθμοί εμφανίζουν αρνητικά πρόσημα στους 4 από τους 7 μήνες του 2010 (-0,75 τον Ιανουάριο, -1,13 τον Φεβρουάριο, -0,19 τον Ιούνιο και -1,70 τον Ιούλιο, βλέπε Πίνακα 2.4.5). Οι παραπάνω εξελίξεις φανερώνουν τον πρωταρχικό ρόλο των έμμεσων φόρων στη διαμόρφωση του πληθωρισμού το 2010. Από τη σύγκριση του **ΕνΔΤΚ και ΕνΔΤΚ-ΣΦ**, προκύπτει ότι η *ετήσια* μεταβολή του πληθωρισμού εξαιτίας της φορολογικής επιβάρυνσης αυξάνεται εντυπωσιακά. Η επίδραση των φόρων από 0,39 σε σύνολο 2,32 τον Ιανουάριο 2010 (16,6%), έχει αγγίξει το 4 σε σύνολο 5,19 (77,1%) τον Ιούνιο και το 5,05 σε σύνολο 5,53 (91%) τον Ιούλιο (βλέπε Πίνακα 2.4.4). Σε επίπεδο *μηνιαίων* μεταβολών του πληθωρισμού η επίδραση της φορολογικής επιβάρυνσης είναι αυξητική σε όλη τη διάρκεια του 5μηνου Φεβρουαρίου-Ιουνίου 2010. Οι έντονες αυξητικές στάσεις συνδέονται χρονικά με την υιοθέτηση νέων φορολογικών μέτρων (αύξηση ΦΠΑ, ΕΦΚ κ.ά.). Η συμβολή των φόρων κυμάνθηκε σε 0,53 από ρυθμό με φόρους -0,60 (88,3%) τον Φεβρουάριο, σε 1,44 από 3,06 (47,1%) τον Μάρτιο, φθάνοντας το 0,64 από 0,77 (83,1%) τον Μάιο. Τον Ιούλιο η επίδραση των έμμεσων φόρων έφθασε το 1,77 από ρυθμό -0,43 (295%) (Πίνακας 2.4.5).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4.5 Ρυθμοί πληθωρισμού ΕνΔΤΚ και ΕνΔΤΚ - ΣΦ σε μηνιαία βάση

	Ιανουάριος	Φεβρουάριος	Μάρτιος	Απρίλιος	Μάιος	Ιούνιος	Ιούλιος
Εναρμονισμένος ΔΤΚ (1)	-0,76	-0,60	3,06	1,24	0,77	-0,17	-0,43
Εναρμονισμένος ΔΤΚ με σταθερούς φόρους (έτος βάσης 2002) (2)	-0,75	-1,13	1,62	0,47	0,13	-0,19	-1,70
Διαφορά (1)-(2) = Συμβολή φόρων	0,00	0,53	1,44	0,77	0,64	0,03	1,27
Συμβολή φόρων στο σύνολο του εναρμονισμένου ΔΤΚ	0,0%	88,3%	47,1%	62,1%	83,1%	17,3%	295%

2.4.2.3. Ανάλυση επιμέρους κατηγοριών

Πέραν από το γενικό δείκτη γίνεται ανάλυση τόσο σε **επίπεδο των διψήφιων** όσο και σε επίπεδο τετραψήφιων κωδικών. Εξετάζονται οι ρυθμοί και η συμβολή όλων των **τετραψήφιων** για να επιλεγούν αυτοί που εμφάνισαν τους υψηλότερους ρυθμούς μεταβολής και την υψηλότερη συμβολή, έτσι ώστε, σε δεύτερο στάδιο, να αναζητηθούν τα αίτια και να διαμορφωθούν οι κατάλληλες πολιτικές. Τέλος εξετάστηκαν οι μεταβολές των τιμών και σε *ετήσια βάση* (μήνα προς αντίστοιχο μήνα) και σε *μηνιαία βάση.* Οι μηνιαίες μεταβολές θα δείξουν τις εξελίξεις του πληθωρισμού και τις ενδεχόμενες επιδράσεις των έμμεσων φόρων για κάθε τρέχοντα μήνα.

Για τη στάθμιση της συμμετοχής των αγαθών και των υπηρεσιών του Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Κατανα-

λωτή και Εναρμονισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή με Σταθερούς Φόρους, χρησιμοποιούνται οι συντελεστές βαρύτητας της Eurostat και της ΕΚΤ.[4]

Από την εξέταση των επιμέρους κατηγοριών επιλέγουμε να παρουσιάσουμε (α) τη συμβολή των κυριότερων από αυτές στη διαμόρφωση του γενικού δείκτη, (β) τη συμβολή των έμμεσων φόρων κατά κυριότερη κατηγορία στη διαμόρφωση του γενικού δείκτη.

Η *συμβολή των επιμέρους κατηγοριών* εξαρτάται όχι μόνο από τους ρυθμούς μεταβολής της τιμής τους αλλά και από τη βαρύτητα που έχουν στο καλάθι του Εναρμονισμένου δείκτη. Οι κατηγορίες που **συνέβαλαν αυξητικά** (μαζί με τους έμμεσους φόρους) στη διαμόρφωση του *ετήσιου* δείκτη τον Ιούλιο με σειρά σημαντικότητας είναι: τα Καύσιμα-Λιπαντικά (1,43% τον Ιούλιο), το Πετρέλαιο (0,83%) ο Καπνός (0,75%), τα Εστιατόρια-Καφενεία και ζαχαροπλαστεία (0,44%), και οι Αγορές αυτοκινήτων (0,43%). Σε *μηνιαία* βάση αυξητική συμβολή είχαν κυρίως οι κατηγορίες: Ξενοδοχεία-Καφέ-Εστιατόρια (0,04%) και τα Αλκοολούχα ποτά-Καπνός (0,01%) ενώ **μειωτική συμβολή** είχαν με σειρά σημαντικότητας τα Ενδύματα (-0,54%), Είδη κλινοστρωμνής (-0,09%), Λαχανικά (-0,07%), Υαλικά, επιτραπέζια σκεύη και σκεύη οικιακής χρήσης (-0,06%), Προσωπικά είδη (-0,05%), Έπιπλα- Φωτιστικά (-0,03%), Καλύμματα δαπέδου (-0,02%).

Η *συμβολή των έμμεσων φόρων* κατά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών στη διαμόρφωση του Γενικού δείκτη *ετήσιου* πληθωρισμού είναι: Μεταφορές (1,88%), Αλκοολούχα ποτά & Καπνός (1,05%), Ξενοδοχεία-Καφέ-Εστιατόρια (0,37%) και ακολουθούν: Άλλα αγαθά & υπηρεσίες (0,32%), Διατροφή & μη αλκοολούχα ποτά (0,31%). Σε επίπεδο τετραψήφιου τη σημαντικότερη συμβολή σημείωσαν: Τα Καύσιμα-Λιπαντικά (1,18%), τα Αυτοκίνητα (0,58%), και τα Εστιατόρια-Ζαχαροπλαστεία (0,32%). Η συμβολή των έμμεσων φόρων κατά κατηγορία αγαθών και υπηρεσιών στη διαμόρφωση του Γενικού δείκτη *μηνιαίου* πληθωρισμού είναι: Εστιατόρια-Ζαχαροπλαστεία- Καφενεία (0,125%), Ενδύματα (0,097%), Νοσοκομειακή περίθαλψη (0,074%), Καύσιμα-Λιπαντικά (0,071%), και Αυτοκίνητα (0,069%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4.6 Συμβολή επιμέρους κατηγοριών και έμμεσων φόρων κατά κύρια κατηγορία στη διαμόρφωση του γενικού δείκτη

			Ιούλιος			
Κωδ.	**Κατηγορίες**	**Σταθμίσεις**	**Συμβολή κατηγοριών**		**Συμβολή έμμεσων φόρων**	
			Ετήσιος	**Μηνιαίος**	**Ετήσιος**	**Μηνιαίος**
00	**Γενικός**	**100,00**	**5,53**	**-0,43**	**5,05**	**1,270**
01	**Διατροφή & μη αλκοολούχα ποτά**	**17,30**	**0,00**	**-0,04**	**0,31**	**0,155**
0111	Δημητριακά & παρασκευάσματα	2,20			0,04	0,020
0112	Κρέατα γενικά	3,80			0,07	0,034
0113	Ψάρια γενικά	1,30			0,02	0,012
0114	Γαλακτοκομικά & αυγά	3,10	0,05		0,06	0,028
0115	Έλαια & λίπη	1,70	-0,02		0,03	0,015
0116	Φρούτα γενικά	1,30	-0,14		0,02	0,011
0117	Λαχανικά γενικά	2,00	-0,02	-0,07	0,04	0,018
0118	Ζάχαρη - Σοκολάτες - Γλυκά - Παγωτά				0,02	0,009
0122	Μεταλλικό νερό - Αναψυκτικά - Χυμοί φρούτων	0,60				0,005
02	**Αλκοολούχα ποτά & καπνός**	**4,60**	**0,88**	**0,01**	**1,05**	**0,018**
0211	Οινοπνευματώδη ποτά	0,30	0,10	0,01	0,12	
022	Καπνός	3,80	0,75	0,00		
0213	Μπύρες				0,02	
03	**Ένδυση & υπόδηση**	**8,70**	**0,13**	**-0,65**	**0,29**	**0,130**
0311	Υφάσματα	0,10			0,00	

4. (http://www.ecb.int/stats/prices/hicp/html/hicp_coicop_inw_GR_2010.en.html).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4.6 Συνέχεια

Κωδ.	Κατηγορίες	Σταθμίσεις	Ιούλιος Συμβολή κατηγοριών		Ιούλιος Συμβολή έμμεσων φόρων	
			Ετήσιος	Μηνιαίος	Ετήσιος	Μηνιαίος
0312	Ενδύματα	6,50	0,08	-0,54	0,21	0,097
032	Είδη υπόδησης	1,70			0,06	0,026
04	**Στέγαση**	**9,20**	**0,99**	**0,02**	**0,25**	**0,084**
0431	Είδη επισκευής & συντήρησης κατοικίας	0,50			0,02	0,008
0432	Υπηρεσίες επισκευής & συντήρησης κατοικίας	0,70			0,02	0,011
0444	Υπηρεσίες κοινόχρηστων	0,40				0,007
0451	Ηλεκτρισμός	1,20		0,01	0,08	0,011
0453	Πετρέλαιο	2,10	0,83	0,00	0,10	0,034
05	**Διαρκή αγαθά - Είδη νοικοκυριού & υπηρεσίες**	**6,50**	**0,07**	**-0,17**	**0,20**	**0,095**
0511	Έπιπλα και φωτιστικά	1,20		-0,03	0,04	0,019
0512	Καλύμματα δαπέδου	0,20		-0,02		
052	Είδη κλινοστρωμνής - Λευκά είδη	1,20		-0,09	0,04	0,018
0531-2	Οικιακές συσκευές	0,60			0,02	0,010
0533	Επισκευές οικιακών συσκευών	0,10				0,002
054	Υαλικά, επιτραπέζια σκεύη και σκεύη οικιακής χρήσης	0,80		-0,06	0,03	0,012
0561	Είδη άμεσης κατανάλωσης νοικοκυριού	1,60			0,05	0,026
0562	Οικιακές υπηρεσίες - υπηρεσίες οικιακής μέριμνας	0,60				0,002
06	**Υγεία**	**7,40**	**0,15**	**0,05**	**0,09**	**0,078**
0611	Φάρμακα	0,50	-0,08	0,00		
0622	Οδοντιατρικές υπηρεσίες	2,70	0,11			
063	Νοσοκομειακή περίθαλψη	1,00		0,03		0,074
07	**Μεταφορές**	**13,20**	**2,32**	**0,19**	**1,88**	**0,193**
0711	Αυτοκίνητα	4,20	0,43	0,04	0,58	0,069
0721	Ανταλλακτικά αυτοκινήτου	0,90			0,03	0,015
0722	Καύσιμα - Λιπαντικά	3,70	1,43	0,04	1,18	0,071
0723	Συντήρηση και επισκευή αυτοκινήτου -μοτοσυκλέτας	0,70			0,02	0,011
0732	Ταξί - Υπεραστικά λεωφορεία	1,80	0,31	0,13	0,04	0,017
08	**Επικοινωνίες**	**4,00**	**0,15**	**0,06**	**0,22**	**0,065**
09	**Αναψυχή - Πολιτιστικές δραστηριότητες**	**5,30**	**0,04**	**0,01**	**0,11**	**0,054**
0942	Πολιτιστικές δραστηριότητες	1,50			0,02	0,010
10	**Εκπαίδευση**		**0,00**	**0,00**	**0,00**	**0,000**
11	**Ξενοδοχεία - Καφέ - Εστιατόρια**	**14,00**	**0,50**	**0,04**	**0,37**	**0,148**
1111	Εστιατόρια - Ζαχαροπλαστεία - Καφενεία	12,30	0,44	0,01	0,32	0,125
1112	Κυλικεία	0,7				0,006
112	Έξοδα ξενοδοχείων	1,0		0,03	0,03	0,017
12	**Άλλα αγαθά & υπηρεσίες**	**6,90**	**0,24**	**0,01**	**0,32**	**0,223**
1211	Κουρεία - κομμωτήρια	0,60		0,00	0,02	0,010
1212-3	Είδη ατομικής φροντίδας	2,00		0,01	0,07	0,033
123	Προσωπικά είδη		0,11			
1231	Κοσμήματα - Ρολόγια	1,10			0,04	
1232	Είδη ταξιδιού - Είδη καπνιστού - Λοιπά προσωπικά είδη	0,80		-0,05	0,03	0,012
127	Άλλες υπηρεσίες	0,20			0,02	0,020

2.4.3. Η αύξηση της φορολογίας των υγρών καυσίμων και οι επιπτώσεις της στις τιμές και την κατανάλωση

Βασίλης Λυχναράς

Η αγορά των υγρών καυσίμων αποτελεί ένα σημαντικό κλάδο της ελληνικής οικονομίας, καθώς τα καύσιμα για τις μεταφορές καλύπτουν περίπου το 39%[5] της τελικής ενεργειακής κατανάλωσης[6] της χώρας. Η Ελλάδα στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά στις εισαγωγές αργού πετρελαίου και προϊόντων πετρελαίου, γεγονός που αυξάνει τη σημασία του κλάδου στην εκροή κεφαλαίου προς το εξωτερικό. Όπως παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 2.4.3, το 2009, οι πωλήσεις υγρών καυσίμων στην εγχώρια αγορά αφορούσαν κυρίως στα καύσιμα των αυτοκινήτων (διάφοροι τύποι βενζίνης και πετρέλαιο κίνησης), καθώς και το πετρέλαιο θέρμανσης. Μέσα στο 1ο εξάμηνο του 2010 σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές στη φορολογία των καυσίμων των αυτοκινήτων, οι οποίες είχαν άμεσες επιπτώσεις στις τιμές και την κατανάλωσή τους. Ως συνέπεια, φαίνεται να προκύπτουν αντίστοιχες επιδράσεις τόσο στην πορεία του πληθωρισμού, όσο και στα αναμενόμενα κρατικά έσοδα.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4.3
Σύνολο πωλήσεων εταιρειών εμπορίας πετρελαιοειδών, 2009

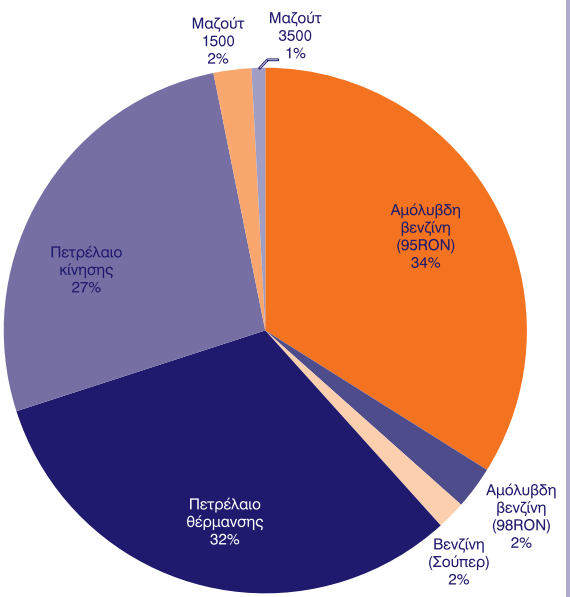

Πηγή στοιχείων: Δ/νση Πετρελαϊκής Πολιτικής, Γενική Γραμματεία Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, ΥΠΕΚΑ.

Σε ό,τι αφορά τα καύσιμα των αυτοκινήτων, οι δύο βασικοί φόροι που επιβάλλονται είναι ο Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης (ΕΦΚ) και ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ) και αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος των τελικών τιμών των καυσίμων. Σήμερα, συγκεκριμένα, το ποσοστό των παραπάνω φόρων ξεπερνά το 60% στην τιμή της βενζίνης και το 50% στην τιμή του πετρελαίου κίνησης. Από το 2005 μέχρι σήμερα, ο ΕΦΚ των καυσίμων κίνησης παρουσιάζει συνεχείς αυξήσεις, ενώ οι μεταβολές του ήταν εντονότερες μέσα στο 2010, εφόσον σημειώθηκαν σημαντικές αυξήσεις με στόχο την ενίσχυση των κρατικών εσόδων. Αρχικά, τον Φεβρουάριο, με το Νόμο 3828 (ΦΕΚ Α΄ 31/25.2.2010), αναπροσαρμόστηκε ο ΕΦΚ της βενζίνης από τα 410 στα 530 €/χιλιόλιτρο (αύξηση 29,3%), καθώς και του πετρελαίου κίνησης από τα 302 στα 352 €/χιλιόλιτρο (αύξηση 16,5%). Στη συνέχεια, τον Μάρτιο, με το Νόμο 3833 (ΦΕΚ Α΄40/15.3.2010), αυξήθηκε ο ΕΦΚ της βενζίνης στα 610 €/χιλιόλιτρο (αύξηση 15,1%) και του πετρελαίου κίνησης στα 382 €/χιλιόλιτρο (αύξηση 8,5%). Τέλος, τον Μάιο, με το Νόμο 3845 (ΦΕΚ Α΄ 65/6.5.2010), υπήρξε περαιτέρω αύξηση του ΕΦΚ βενζίνης στα 670 €/χιλιόλιτρο (αύξηση 9,8%) και του ΕΦΚ πετρελαίου κίνησης στα 412 €/χιλιόλιτρο (αύξηση 7,9%). Συνολικά λοιπόν, μέσα στο έτος, ο ΕΦΚ της βενζίνης αυξήθηκε κατά 63,4%, ενώ του πετρελαίου κίνησης κατά 66,4%. Ταυτόχρονα, με το Νόμο 3833, είχαμε την αύξηση του ΦΠΑ από 19% σε 21% και στη συνέχεια, με το Νόμο 3845, υπήρξε περαιτέρω αύξηση του ΦΠΑ σε 23%. Μάλιστα, ο ΦΠΑ έπεται του ΕΦΚ και συνεπώς οι αυξήσεις του όχι μόνο επηρεάζουν άμεσα τις τελικές τιμές των καυσίμων, αλλά αυξάνουν και τις επιπτώσεις από τις μεταβολές του ΕΦΚ. Ο Πίνακας 2.4.7 παρουσιάζει τη διαχρονική πορεία του ΕΦΚ των καυσίμων των αυτοκινήτων βάσει της ελληνικής νομοθεσίας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη των τιμών προ και μετά φόρων των καυσίμων. Τα Διαγράμματα 2.4.4 και 2.4.5 παρουσιάζουν τις εβδομαδιαίες τιμές στην Ελλάδα για το πρώτο οκτάμηνο του 2010. Για την περίοδο αυτή, η τιμή μετά φόρων της αμόλυβδης βενζίνης παρουσιάζεται αυξημένη κατά 38% (από τα 1.065 στα 1.473 €/χιλιόλιτρο). Αντίθετα, η μέση τιμή προ φόρων είναι αυξημένη μόλις κατά 9% (από 485 σε 527 € /χιλιόλιτρο). Μεγάλη αύξηση παρουσιάζει για το ίδιο χρονικό διάστημα και η τιμή του πετρελαίου κίνησης. Η αύξηση στην τιμή μετά φόρων φτάνει το 29% (από 984

5. Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία για το 2007. *Πηγή:* Επεξεργασία Στοιχείων ΥΠΕΚΑ.

6. Τελική κατανάλωση είναι η ποσότητα της ενέργειας που τελικά καταναλώνεται στις μεταφορές, τη βιομηχανία, το εμπόριο, τη γεωργία, το δημόσιο και τον οικιακό τομέα. Από αυτήν εξαιρούνται οι ποσότητες που καταναλώνονται από τον τομέα μετατροπής της ενέργειας και από τις ίδιες τις βιομηχανίες ενέργειας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4.7 Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης (ΕΦΚ) σε ευρώ/χιλιόλιτρο

Περίοδος	Αμόλυβδη (RON< 96.5)	Αμόλυβδη (RON> 96.5)	Πετρέλαιο κίνησης	Σχετική Νομοθεσία
2001-2005	296	316	245	N.2960/2001
2006	313	327	260	N.3483/2006
2007	331	338	276	
2008	350	349	293	
Από 1/2009 έως 7/2009	359	359	302	
Από 7/2009 έως 2/2010	410	410	302	N.3483/2006 & N.3775/2009
Από 2/2010 έως 3/2010	530	530	352	N.3828/2010
Από 3/2010 έως 5/2010	610	610	382	N.3833/2010
Από 5/2010 έως σήμερα	670	670	412	N.3845/2010

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4.4
Τιμές βενζίνης (σε €/χιλιόλιτρο)

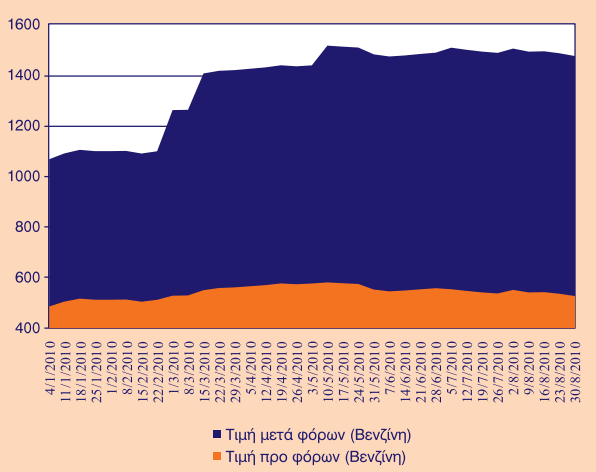

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων EC Market Observatory (http://ec.europa.eu/energy/observatory/oil/bulletin_en.htm

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.4.5
Τιμές πετρελαίου κίνησης (σε €/χιλιόλιτρο)

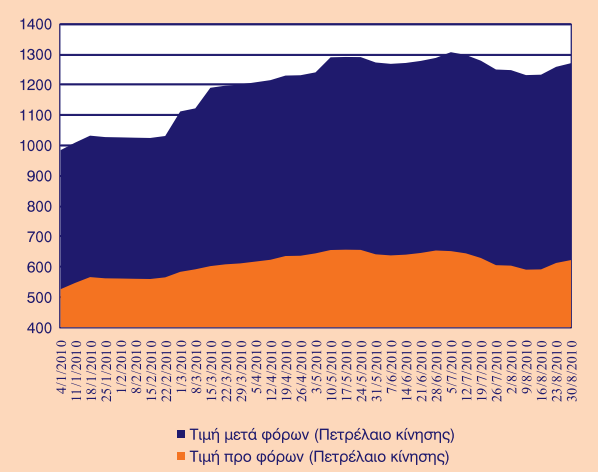

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων EC Market Observatory (http://ec.europa.eu/energy/observatory/oil/bulletin_en.htm)

σε 1.273 €/χιλιόλιτρο), ενώ η αντίστοιχη αύξηση στην τιμή προ φόρων είναι 19% (από 525 σε 623 €/χιλιόλιτρο). Φαίνεται λοιπόν ότι οι αυξήσεις στη φορολογία των καυσίμων κίνησης ευθύνονται κατά κύριο λόγο για την άνοδο των τελικών τιμών. Στα διαγράμματα φαίνονται χαρακτηριστικά οι έντονες μεταβολές στις τελικές τιμές των καυσίμων μετά την εφαρμογή των αυξήσεων στη φορολογία στις 25 Φεβρουαρίου, 15 Μαρτίου και 6 Μαΐου 2010.

Οι αυξήσεις των τιμών πώλησης των καυσίμων αποτελούν σημαντικό στοιχείο μεταβολής του επιπέδου των τιμών που αντιμετωπίζουν τα νοικοκυριά, το εμπόριο και η βιομηχανία και επομένως είναι αναμενόμενο να επηρεάζουν τόσο το επίπεδο του πληθωρισμού, όσο και τη ζήτηση. Η πρώτη σημαντική επίπτωση από τις μεταβολές των τιμών των καυσίμων είναι η επίδραση που έχουν στο Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Έρευνα Οικογενειακού Προϋπολογισμού 2004/2005 της ΕΛ.ΣΤΑΤ., η στάθμιση των καυσίμων των αυτοκινήτων στο ΔΤΚ είναι 38,24‰. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι κάθε αύξηση της τιμής των καυσίμων κατά 10% οδηγεί σε άνοδο του επιπέδου του πληθωρισμού κατά 0,38 μονάδες. Βάσει των μεταβολών στις τιμές της βενζίνης και του πετρελαίου κίνησης και λαμβάνοντας υπόψη τις πωλήσεις[7], εκτιμάται ότι για την

7. Σύμφωνα με τα στοιχεία του 2009 και του 1ου εξαμήνου του 2010, οι βενζίνες καλύπτουν το 59% των πωλήσεων των καυσίμων αυτοκινήτων και το πετρέλαιο κίνησης το υπόλοιπο 41%. *Πηγή:* Επεξεργασία στοιχείων Δ/νσης Πετρελαϊκής Πολιτικής, Γενική Γραμματεία Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, ΥΠΕΚΑ.

περίοδο Ιανουαρίου-Αυγούστου 2010, η μέση σταθμισμένη αύξηση των τελικών τιμών των καυσίμων των αυτοκινήτων φτάνει το 34%. Αυτό οδηγεί σε αύξηση του ΔΤΚ κατά περίπου 1,3 μονάδες, το οποίο και είναι ιδιαίτερα υψηλό αν αναλογιστεί κανείς ότι το επίπεδο του πληθωρισμού για το μήνα Αύγουστο έχει εκτιμηθεί από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. σε 5,5 μονάδες.

Ένα δεύτερο αποτέλεσμα των μεταβολών των τιμών των καυσίμων, σε συνδυασμό με τη μείωση των εισοδημάτων των νοικοκυριών και της οικονομικής δραστηριότητας, είναι η μείωση στην κατανάλωση. Ο Πίνακας 2.4.8 παρουσιάζει συγκριτικά τις μηνιαίες πωλήσεις των εταιρειών εμπορίας πετρελαιοειδών για το 1ο εξάμηνο του 2009 και του 2010, όπου υπάρχουν διαθέσιμα οριστικά στοιχεία. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πτώση των μηνιαίων πωλήσεων φτάνει ακόμα και το 15% σε σχέση με πέρυσι, ενώ η συνολική μείωση από την αρχή του έτους είναι περίπου 7%. Σύμφωνα μάλιστα με τα προσωρινά στοιχεία για το μήνα Ιούλιο, η πτώση στην κατανάλωση αναμένεται ότι θα είναι ακόμα υψηλότερη και εκτιμάται ότι θα φτάσει στο 15% για τις πωλήσεις της βενζίνης και στο 25% για το πετρέλαιο κίνησης, δηλαδή 9% συνολική μείωση από την αρχή του έτους.

Η μείωση στις πωλήσεις των καυσίμων επηρεάζει άμεσα και τα κρατικά έσοδα. Η αυξημένη φορολογία φαίνεται να συνέβαλε στην επιθυμητή αύξηση των φορολογικών εσόδων, αλλά όχι στον αναμενόμενο βαθμό. Λαμβάνοντας ως παράδειγμα το μήνα Ιούνιο, και με βάση τα περσινά επίπεδα κατανάλωσης, τα εκτιμώμενα έσοδα από την επιβολή του υψηλότερου ΕΦΚ θα έπρεπε να είναι αυξημένα κατά 60% σε σχέση με πέρυσι. Στην πραγματικότητα όμως η αύξηση των φορολογικών εσόδων ήταν 44%. Η διαφορά θα είναι ακόμα μεγαλύτερη αν συνυπολογιστούν και τα έσοδα από το ΦΠΑ. Φυσικά, αυτές οι πρώτες εκτιμήσεις είναι ενδεικτικές και μόνο μετά το τέλος του 2010 θα είναι δυνατόν να εξαχθούν οριστικά συμπεράσματα.

Καταλήγοντας, συμπεραίνουμε ότι η αύξηση της φορολογίας των καυσίμων επέφερε σημαντικές αυξήσεις στις τιμές πώλησής τους και οδήγησε σε άνοδο του ΔΤΚ. Ταυτόχρονα, σε συνδυασμό με τη μείωση των εισοδημάτων των νοικοκυριών και της οικονομικής δραστηριότητας, επέφερε πτώση της κατανάλωσης. Ως μέτρο πολιτικής, φαίνεται να συνέβαλε στην αύξηση των κρατικών εσόδων, όχι όμως στον προβλεπόμενο βαθμό. Παρά ταύτα, είναι ακόμα νωρίς να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα του κατά πόσο τα οφέλη από την αύξηση των φορολογικών εσόδων αντισταθμίζουν τις αρνητικές επιπτώσεις του συγκεκριμένου μέτρου στην ελληνική οικονομία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.4.8 Πωλήσεις εταιρειών εμπορίας πετρελαιοειδών (σε τόνους)

	Βενζίνες[8]			Πετρέλαιο κίνησης		
	2009	2010	Μεταβολή	2009	2010	Μεταβολή
Ιανουάριος	301.419	290.071	-3,8%	188.147	178.516	-5,1%
Φεβρουάριος	302.407	295.037	-2,4%	196.958	187.065	-5,0%
Μάρτιος	309.132	307.747	-0,4%	216.893	213.806	-1,4%
Απρίλιος	346.425	307.211	-11,3%	223.091	204.299	-8,4%
Μάιος	330.011	295.900	-10,3%	252.266	215.027	-14,8%
Ιούνιος	362.533	320.985	-11,5%	263.569	248.397	-5.8%
Σύνολο 1ου εξαμήνου	1.951.927	1.816.951	-6,9%	1.340.924	1.247.110	-7,0%

Πηγή στοιχείων: Δ/νση Πετρελαϊκής Πολιτικής, Γενική Γραμματεία Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, ΥΠΕΚΑ.

8. Σύνολο Αμόλυβδης 95 RON, Αμόλυβδης 100 RON και Νέας Σούπερ LRP.

2.5. Εξελίξεις στην αγορά εργασίας

Ιωάννης Χολέζας

2.5.1. Ανεργία

Μία από τις πλέον δυσάρεστες επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης είναι η αύξηση του αριθμού των ανέργων, η οποία οφείλεται στη μείωση της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών από την πλευρά των επιχειρήσεων, άρα μείωση της προσφοράς, σε απάντηση της μειωμένης ζήτησης. Η δε μείωση του εισοδήματος, λόγω αύξησης της ανεργίας, συμπιέζει επιπλέον τη ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών και πυροδοτεί έναν φαύλο κύκλο μειώσεων.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.5.1
Διαχρονική εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας (ηλικίες 15-64 ετών)

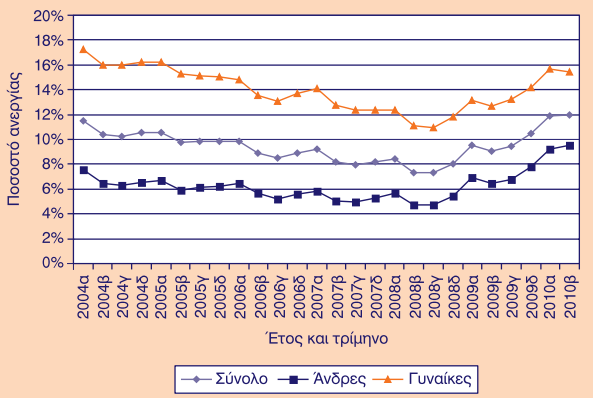

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Έρευνες Εργατικού Δυναμικού.
Σημείωση: Τα στοιχεία βασίζονται στη σύνθεση του πληθυσμού, όπως προέκυψε από την απογραφή του 2001.

Η αύξηση του γενικού επιπέδου ανεργίας που ξεκίνησε το τέταρτο τρίμηνο του 2008 (καθότι το ελάχιστο ύψος ανεργίας, 4,9% για τους άνδρες και 10,8% για τις γυναίκες, σημειώθηκε κατά το 2008γ) συνεχίζεται ως το δεύτερο τρίμηνο του 2010, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.5.1. Το ποσοστό ανεργίας το 2010β ανέρχεται στο 12,0% (9,5% για τους άνδρες και 15,4% για τις γυναίκες). Είναι όμως παρήγορο ότι η ανεργία παρουσιάζει κάποιες τάσεις σταθεροποίησης, καθώς οι άνεργοι συνολικά αυξήθηκαν κατά ένα δέκατο της μονάδας μεταξύ 2010α και 2010β (+7.200 άνεργοι), ενώ μεταξύ 2009δ και 2010α η αύξηση ήταν μιάμιση εκατοστιαία μονάδα (+72.200 άνεργοι). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η διαφορά ανδρών-γυναικών στο ποσοστό ανεργίας φαίνεται να περιορίζεται διαχρονικά, ενδεχομένως διότι η πρόσφατη οικονομική κρίση έπληξε περισσότερο τους άνδρες αυξάνοντας έτσι ταχύτερα τα ποσοστά ανεργίας τους σε σύγκριση με εκείνα των γυναικών και περιορίζοντας την ψαλίδα στις 5,9 εκατοστιαίες μονάδες το 2010β από το μέγιστο των 9,7 εκατοστιαίων μονάδων το 2004α.

Σε περιόδους οικονομικής κρίσης είναι πολύ πιθανόν να παρατηρηθεί διεύρυνση της διάρκειας της ανεργίας και αύξηση των μακροχρόνια ανέργων, καθώς δυσκολεύονται περισσότερο να βρουν εργασία, λόγω απαξίωσης των ικανοτήτων, των δεξιοτήτων και των γνώσεων που ενσωματώνουν (ανθρώπινο κεφάλαιο), αλλά και έντασης του ανταγωνισμού με τις άλλες κατηγορίες ανέργων. Το Διάγραμμα 2.5.2 παρουσιάζει τη σύνθεση των ανέργων με βάση το χρόνο που αναζητούν εργασία. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ανέργων βρίσκεται εκτός εργασίας για διάστημα μεγαλύτερο των δώδεκα μηνών, δηλαδή κατατάσσεται στην κατηγορία των μακροχρόνια ανέργων. Η αύξηση του ποσοστού των μακροχρόνια ανέργων την περίοδο 2009α-2010β (6,4 εκατοστιαίες μονάδες) δεν αποτελεί ισχυρή απόδειξη των αρνητικών επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στη διάρκεια της ανεργίας, ειδικά αν ληφθούν υπόψη τα υψηλά ποσοστά πριν το 2009α (π.χ. 58,5% το 2006γ). Όμως, συγκρίνοντας το δεύτερο τρίμηνο του 2010 με το αμέσως προηγούμενο, συνάγεται ότι η μεγαλύτερη αύξηση στον αριθμό των ανέργων καταγράφεται μεταξύ των μακροχρόνια ανέργων (+22.000). Μάλιστα, η συνέχιση της οικονομικής κρίσης δημιουργεί φόβους περαιτέρω αύξησης του αριθμού των μακροχρόνια ανέργων στο άμεσο μέλλον, καθώς όλο και περισσότεροι άνεργοι δεν θα μπορούν να απορροφηθούν από την αγορά εργασίας ή θα αργούν σημαντικά να το πετύχουν.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.5.2
Σύνθεση της ανεργίας κατά διάρκεια

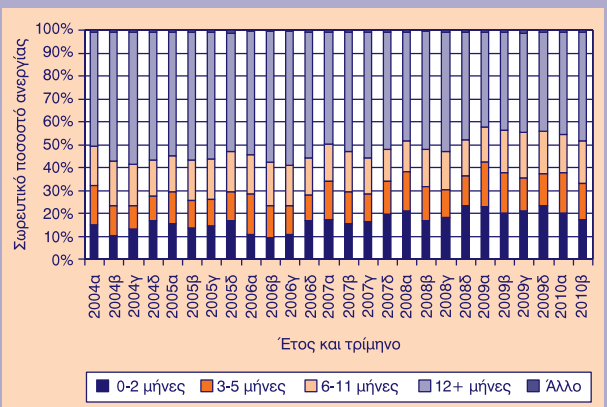

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Το Διάγραμμα 2.5.3 παρουσιάζει τα ποσοστά ανεργίας ανά ευρείες ηλικιακές ομάδες. Η πρώτη διαπίστωση είναι ότι γενικά η ανεργία μειώνεται όσο αυξάνεται η ηλικία του ατόμου. Έτσι, τα νεότερα ηλικιακά άτομα αντιμετωπίζουν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά ανεργίας, σχεδόν τριπλάσια συγκριτικά με το μέσο όρο (2010β: 37,3% η ομάδα 15-19 ετών και 30,6% η ομάδα 20-24 ετών). Η δε ηλικιακή ομάδα 30-44 ετών (10,9%) βρίσκεται πολύ κοντά στο μέσο ποσοστό ανεργίας (11,8% για άτομα μεγαλύτερα των 15 ετών ή 12% για άτομα ηλικίας 15-64 ετών), με τους νεότερους να αντιμετωπίζουν υψηλότερη και τους γηραιότερους χαμηλότερη ανεργία. Το πρόβλημα δεν είναι πρόσφατο, καθώς όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.5.3 οι διαφορές αυτές υπάρχουν σε ολόκληρη την περίοδο αναφοράς, χωρίς μάλιστα να διαφαίνεται σοβαρή τάση περιορισμού τους.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.5.3
Διαχρονική εξέλιξη της ανεργίας ανά ηλικιακή ομάδα

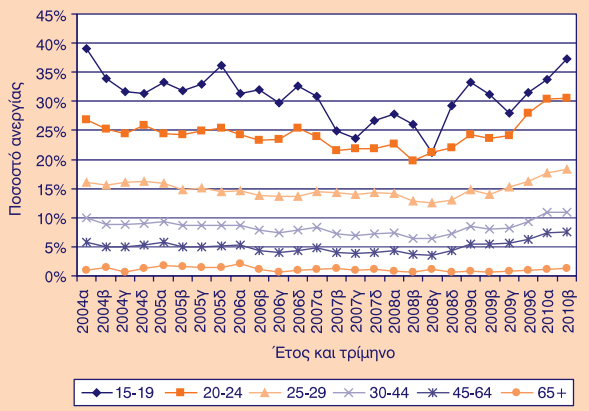

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Έρευνες Εργατικού Δυναμικού.

Η αύξηση του γενικού ποσοστού ανεργίας από το 2008δ, ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης, είχε μικρότερο ή μεγαλύτερο αντίκτυπο σε κάθε ηλικιακή ομάδα. Έτσι, αν ληφθεί ως σημείο αναφοράς το ποσοστό ανεργίας το 2008γ και συγκριθεί με το 2010β, τότε παρατηρεί κάποιος ότι οι νεότεροι αναλογικά επλήγησαν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με τους γηραιότερους (+16,1 εκατοστιαίες μονάδες η ομάδα 15-19, +9,3 εκατοστιαίες μονάδες η ομάδα 20-24 και σχεδόν μηδενική αύξηση η ομάδα 65+). Επομένως, οι νέοι που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση λόγω υψηλών ποσοστών ανεργίας σε σύγκριση με τον υπόλοιπο πληθυσμό είναι αυτοί που πλήττονται περισσότερο από την οικονομική κρίση.

Τα υψηλά ποσοστά ανεργίας εγκυμονούν έναν σημαντικό κίνδυνο, αυτόν της αποθάρρυνσης και, κατά συνέπεια, της αποχώρησης από την αγορά εργασίας. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, τότε θα έπρεπε να καταγράφεται μείωση του εργατικού δυναμικού (άθροισμα αριθμού ανέργων και απασχολουμένων), καθώς τα άτομα χωρίς εργασία θα σταματούσαν την αναζήτηση. Με βάση τα στοιχεία των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού όμως, δεν παρατηρείται κάτι τέτοιο, καθώς την περίοδο 2008β-2010β το εργατικό δυναμικό ηλικίας 15-64 ετών αυξήθηκε κατά 82.700 άτομα. Μάλιστα, η αύξηση αυτή στηρίχθηκε στην εισροή γυναικών στην αγορά εργασίας (1.200 άνδρες αποχώρησαν), οι οποίες θεωρητικά είναι περισσότερο ευάλωτες και, άρα, πιθανότερο να απογοητευθούν και να εξέλθουν από την αγορά εργασίας. Επομένως, παρά τα υψηλά ποσοστά ανεργίας που αντιμετωπίζουν, οι γυναίκες επιμένουν πεισματικά στην αναζήτηση εργασίας, σε αντιδιαστολή με τους άνδρες που εμφανίζουν τάσεις αποχώρησης από την ενεργό δράση.

2.5.2. Απασχόληση

Σε περιόδους οικονομικής κρίσης συνήθως παρατηρείται μείωση της απασχόλησης (απασχολούμενοι προς το σύνολο του πληθυσμού), όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2.5.4. Οι άνδρες παρουσιάζουν σημαντικά υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης (71,5% έναντι 48,7% των γυναικών το 2010β), αλλά η διαφορά μεταξύ των φύλων μειώνεται διαχρονικά και αγγίζει τις 22,8 εκατοστιαίες μονάδες το 2010β (μέγιστη τιμή 28,6 εκατοστιαίες μονάδες το 2005α), λόγω της αύξησης του ποσοστού απασχόλησης των γυναικών κατά περίπου τέσσερις εκατοστιαίες μονάδες μεταξύ 2004α και 2010β. Επιπλέον, όπως και στην περίπτωση της ανεργίας, η πρόσφατη κρίση φαίνεται να επηρεάζει εντονότερα τους άνδρες, καθώς εμφανίζουν μεγαλύτερη μείω-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.5.4
Διαχρονική εξέλιξη του ποσοστού απασχόλησης (ηλικίες 15-64 ετών)

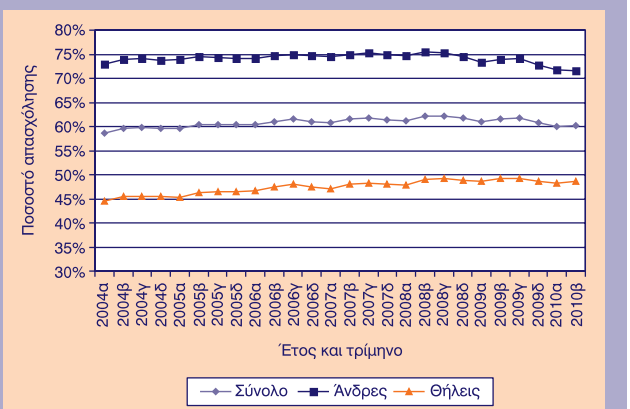

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Έρευνες Εργατικού Δυναμικού.

ση του ποσοστού απασχόλησης που ξεκινά αμέσως μετά το 2008γ (μείωση κατά 3,1 εκατοστιαίες μονάδες έναντι μόλις 0,1 εκατοστιαίων μονάδων στην περίπτωση των γυναικών ή -137.500 άνδρες απασχολούμενοι έναντι -18.900 γυναικών).

Ενδιαφέρον ζήτημα είναι η διαφοροποίηση της έντασης των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στους επιμέρους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα. Η διερεύνηση του ζητήματος επιχειρείται με τον Πίνακα 2.5.1, στον οποίο παρουσιάζεται η κατανομή των απασχολουμένων κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας[1] για το δεύτερο τρίμηνο κάθε έτους, ενώ στις δύο τελευταίες στήλες εμφανίζονται οι μεταβολές στον αριθμό των απασχολουμένων για την περίοδο 1998-2008 και 2008-2010. Σύμφωνα με τον Πίνακα 2.5.1, ο μεγαλύτερος «εργοδότης» είναι ο κλάδος του χονδρικού και λιανικού εμπορίου (18,1% του συνόλου των απασχολουμένων το 2010β) και ακολουθούν ο κλάδος της γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας (12,5%) και η μεταποίηση (10,9%). Την περίοδο 1998-2008, ο κλάδος της γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας υφίσταται τη μεγαλύτερη συρρίκνωση (-201.100 θέσεις εργασίας) και ακολουθεί η μεταποίηση (-47.000 θέσεις). Την ίδια περίοδο αξιοσημείωτη μεγέθυνση παρουσιάζουν ο κλάδος χονδρικού και λιανικού εμπορίου (+157.700 νέες θέσεις) και ο κλάδος διαχείρισης ακίνητης περιουσίας

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.5.1 Κατανομή απασχόλησης κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για το δεύτερο τρίμηνο κάθε έτους (%)

Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας	1998	2004	2008	2010	1998-2008[1]	2008-2010[1]
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο - Επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	16,8	17,3	18,2	18,1	157,7	-31,5
Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	17,9	12,6	11,3	12,5	-201,1	33,0
Μεταποίηση	14,6	13,2	11,8	10,9	-47,0	-55,7
Δημόσια διοίκηση & άμυνα - Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	7,0	8,2	8,3	8,5	100,5	-7,5
Εκπαίδευση	6,1	7,3	7,1	7,5	79,2	7,4
Κατασκευές	7,3	8,1	8,7	7,5	106,1	-69,3
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	6,4	6,5	7,1	6,8	66,0	-23,3
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	4,8	6,5	6,7	6,7	114,9	-12,8
Μεταφορές, αποθήκευση και επικοινωνίες	6,0	6,3	6,3	6,6	46,2	3,2
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	4,6	5,1	5,0	5,6	45,6	16,7
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	3,4	3,6	3,3	3,1	16,7	-16,9
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	2,4	2,6	2,6	2,6	26,2	-5,9
Ιδιωτικά νοικοκυριά που απασχολούν προσωπικό	1,3	1,5	1,6	2,1	20,3	17,9
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος και φυσικού αερίου	0,9	0,9	1,4	1,4	29,6	-6,2
Ορυχεία και λατομεία	0,5	0,3	0,4	0,3	-1,8	-4,6
Ετερόδικοι οργανισμοί και όργανα	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,2	-0,2
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	558,9	-155,6

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, επεξεργασία ΚΕΠΕ.
1. Σε χιλιάδες θέσεις εργασίας.

1. Η Στατιστική Ταξινόμηση των Κλάδων Οικονομικής Δραστηριότητας (ΣΤΑΚΟΔ) άλλαξε το 2008. Επομένως, οι κλάδοι του Πίνακα 2.5.1 έχουν προκύψει από το συνδυασμό των ταξινομήσεων ΣΤΑΚΟΔ 2003 και ΣΤΑΚΟΔ 2008 για λόγους ομοιογένειας.

(+114.900 νέες θέσεις), ενώ μεγάλη είναι η συνεισφορά του κλάδου των κατασκευών (+106.100 νέες θέσεις).

Η τελευταία στήλη επιχειρεί να προσεγγίσει τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην απασχόληση δείχνοντας τις μεταβολές των απασχολουμένων την περίοδο 2008-2010. Στους έντεκα από τους δεκαέξι κλάδους καταγράφεται μείωση της απασχόλησης. Αρνητικοί πρωταγωνιστές είναι ο κλάδος των κατασκευών (-69.300 θέσεις) και η μεταποίηση (-55.700 θέσεις), ενώ ακολουθεί σε απόσταση ο κλάδος του χονδρικού και λιανικού εμπορίου (-31.500 θέσεις). Αυτό που προξενεί εντύπωση είναι η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στον κλάδο της γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας (+33.000 θέσεις) τα τελευταία δύο έτη, παρά τη γενικότερη τάση περιορισμού της σημασίας του κλάδου στην απασχόληση. Μια πιθανή ερμηνεία είναι ότι, ενώ η ενασχόληση με το συγκεκριμένο κλάδο αποτελούσε δεύτερη απασχόληση, έγινε πρώτη για κάποιους, λόγω των οικονομικών προβλημάτων και της μείωσης των θέσεων εργασίας σε άλλους κλάδους.

Αναφορικά με τις διαφορετικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην απασχόληση εργαζομένων διαφορετικών ηλικιακών ομάδων, ο Πίνακας 2.5.2 φανερώνει ότι το υψηλότερο ποσοστό απασχολουμένων εμφανίζει η ηλικιακή ομάδα 30-44 ετών με ποσοστά που συχνά ξεπερνούν του 75% του συνολικού πληθυσμού στη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα και ακολουθεί η ομάδα 25-29 ετών με ποσοστά που κυμαίνονται γύρω στο 70%. Αυτό είναι εν μέρει αναμενόμενο, αν ληφθεί υπόψη ότι σε νεαρότερη ηλικία τα άτομα είτε πηγαίνουν ακόμη σχολείο (15-19 ετών) είτε σπουδάζουν (20-24 ετών), ειδικά τα τελευταία έτη με τη σταδιακή επέκταση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η αύξηση του αριθμού των εισερχομένων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση συνδέεται πιθανότατα με τη διαχρονική μείωση του ποσοστού απασχόλησης που καταγράφεται στις δύο πρώτες ηλικιακές ομάδες. Από την άλλη πλευρά, το χαμηλό ποσοστό απασχόλησης στις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες συνδέεται με τη συνταξιοδότηση, είτε κανονική (65+), είτε πρόωρη (45-64), την οποία η τελευταία αναθεώρηση του ασφαλιστικού συστήματος επιχειρεί να περιορίσει. Η διαχρονική εξέλιξη του ποσοστού απασχόλησης των εργαζομένων 30-64 ετών δείχνει σταδιακή αύξηση έως το 2008β, την οποία διαδέχεται μείωση περίπου μιας (45-64) έως τριών (30-44) εκατοστιαίων μονάδων περίπου. Σε αντιδιαστολή, το ποσοστό απασχόλησης για τους γηραιότερους εργαζόμενους μειώνεται σταθερά την εξεταζόμενη περίοδο.

Με την οικονομική κρίση παρατηρείται συνέχιση της μείωσης της απασχόλησης στις ηλικιακές ομάδες, στις οποίες ήδη καταγραφόταν μείωση διαχρονικά (π.χ. ομάδες 15-19, 20-24, 65+). Αντίθετα, για την ηλικιακή ομάδα 30-44 σημειώνεται αντιστροφή της εικόνας, καθώς τη δημιουργία 333.300 θέσεων απασχόλησης την περίοδο 1998-2008 διαδέχεται η απώλεια 54.800 θέσεων απασχόλησης τη διετία 2008-2010. Πιο ξεκάθαρη εικόνα δίνεται στις δύο τελευταίες στήλες του Πίνακα 2.5.2, όπου είναι εμφανείς οι επιπτώσεις της κρίσης στην αύξηση του ετήσιου ρυθμού απώλειας θέσεων απασχόλησης. Ενδεικτικά, στην ηλικιακή ομάδα 20-24, ενώ την περίοδο 1998-2008 χάνονταν κατά μέσο όρο 9.500 θέσεις απασχόλησης ετησίως, την περίοδο 2008-2010 χάθηκαν 19.000 θέσεις εργασίας ετησίως. Ακόμη και στην περίπτωση όπου καταγράφεται δημιουργία θέσεων απασχόλησης την περίοδο 1998-2008

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.5.2 Ποσοστά απασχόλησης ανά ηλικιακή ομάδα για το δεύτερο τρίμηνο κάθε έτους (%)

Ηλικία	1998	2004	2008	2010	1998-2008[1]	2008-2010[1]	ΜΕΡΜ 1998-2008[1]	ΜΕΡΜ 2008-2010[1]
15-19	11,2	7,8	6,5	4,8	-47,5	-10,4	-4,8	-5,2
20-24	46,4	44,7	40,5	35,9	-94,7	-37,9	-9,5	-19,0
25-29	68,1	70,9	73,5	69,8	48,8	-60,0	4,9	-30,0
30-44	74,4	77,1	79,8	77,1	333,3	-54,8	33,3	-27,4
45-64	52,1	55,7	59,0	57,8	336,5	12,4	33,6	6,2
65 +	6,1	4,1	4,2	3,9	-17,5	-4,8	-1,7	-2,4

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, επεξεργασία ΚΕΠΕ.
1. Σε χιλιάδες θέσεις εργασίας.
Επεξήγηση: ΜΕΡΜ= μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής.

(ηλικίες 25-64), η οικονομική κρίση έχει αντιστρέψει (25-44) ή έχει περιορίσει το φαινόμενο (45-64) την τελευταία διετία.

2.5.3. Ελαστικότητα της αγοράς εργασίας

Θεωρητικά υπάρχουν κατά κανόνα δύο τρόποι με τους οποίους μπορεί να προσαρμοστεί η αγορά εργασίας σε περιόδους οικονομικής ύφεσης ανάλογα με την ελαστικότητα που τη διακρίνει. Αν μια αγορά χαρακτηρίζεται από χαμηλή ελαστικότητα, τότε η ύφεση σχεδόν αναπόφευκτα οδηγεί σε αύξηση του αριθμού των ανέργων. Αν όμως μια αγορά χαρακτηρίζεται από υψηλή ελαστικότητα, τότε η ύφεση μπορεί να οδηγήσει σε μείωση των αποδοχών μέσω περιορισμού των ωρών εργασίας. Η ελληνική αγορά εργασίας παραδοσιακά θεωρείται ανελαστική, επομένως η αύξηση της ανεργίας που διαπιστώθηκε ως τώρα είναι αναμενόμενη. Είναι όμως στην πραγματικότητα έτσι;

Ο Πίνακας 2.5.3 παρουσιάζει τη μεταβολή στις ώρες εργασίας ανά εβδομάδα την περίοδο 2008β-2010β για

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.5.3 Μεταβολή των ωρών εργασίας ανά εβδομάδα (2008β-2010β)

	Απασχολούμενοι		Μισθωτοί	
Κλάδος	**Άνδρες**	**Γυναίκες**	**Άνδρες**	**Γυναίκες**
Γεωργία, δασοκομία, αλιεία	0,8	1,2	0,5	2,3
Ορυχεία και λατομεία	-1,9	*0,0*	-1,9	2,7
Μεταποίηση	-0,5	-0,2	-0,8	-0,6
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	0,3	0,1	0,0	0,0
Παροχή νερού – Επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	0,2	0,4	0,1	1,0
Κατασκευές	-0,6	-0,3	-0,9	-1,2
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο – Επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	-0,6	0,1	-0,7	-0,2
Μεταφορά και αποθήκευση	0,1	0,3	-0,5	-0,3
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	0,1	0,1	-1,5	0,4
Ενημέρωση και επικοινωνία	0,5	0,3	0,3	-0,3
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	0,3	0,6	0,4	0,1
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	-2,6	*-7,5*	-4,4	-4,4
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	-0,2	-0,5	0,0	-1,5
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	-1,4	-0,2	-1,4	-0,1
Δημόσια διοίκηση και άμυνα – Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	-0,2	0,2	-0,2	0,2
Εκπαίδευση	-0,4	-0,4	-0,8	-0,4
Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	0,0	0,2	-0,3	0,0
Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	1,3	-1,9	0,3	-2,1
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	-0,6	0,0	0,0	-1,4
Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών – Μη διαφοροποιημένες δραστηριότητες νοικοκυριών που αφορούν στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για ιδία χρήση	*3,3*	0,8	3,9	0,6
Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	*-1,6*	*-1,3*	-1,6	-1,3
Σύνολο	-0,2	-0,4	-0,5	-0,3

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Έρευνες Εργατικού Δυναμικού, επεξεργασία ΚΕΠΕ.
Η πλάγια γραφή υποδηλώνει λιγότερες από 30 παρατηρήσεις στο δείγμα, επομένως οι όποιες γενικεύσεις κρίνονται παρακινδυνευμένες

το σύνολο των απασχολουμένων και για τους μισθωτούς χωριστά. Αυτό που παρατηρείται σε κάθε περίπτωση είναι πως υπάρχει μείωση στις ώρες εργασίας ανά εβδομάδα (τελευταία γραμμή) ανεξάρτητα από το φύλο και το είδος απασχόλησης. Όμως, η μείωση αυτή είναι μικρή συνολικά (0,2 έως 0,5 ώρες) και, επομένως, αποτελεί ένδειξη ανελαστικότητας στην αγορά εργασίας. Ωστόσο, υπάρχουν και κάποιες αποκλίσεις. Για παράδειγμα, στην περίπτωση των ανδρών ο κλάδος «Διαχείριση ακίνητης περιουσίας» παρουσιάζει αξιόλογη μείωση ωρών εργασίας (-2,6/-4,4) για απασχολούμενους και μισθωτούς, ενώ καταγράφεται αύξηση των ωρών εργασίας στον κλάδο «Γεωργία, δασοκομία, αλιεία» (+0,8 για απασχολούμενους και +0,5 για μισθωτούς). Αντίστοιχα ανομοιογενής είναι η εικόνα και στην περίπτωση των γυναικών. Επομένως, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι, παρά την ευρέως προβαλλόμενη θέση περί μείωσης των ωρών εργασίας, η προσαρμογή της ελληνικής αγοράς εργασίας στην οικονομική ύφεση λαμβάνει χώρα κυρίως μέσω της αύξησης του αριθμού των ανέργων, γεγονός που αποτελεί ένδειξη περιορισμένης ευελιξίας στην αγορά εργασίας. Αυτή η διαπίστωση δύσκολα αναιρείται από το γεγονός ότι την περίοδο 2008β-2010β το ποσοστό των μερικώς απασχολουμένων στο σύνολο της απασχόλησης από 5,8% ανέβηκε στο 6,9% ή ισοδύναμα οι μερικώς απασχολούμενοι αυξήθηκαν κατά περίπου 32.000.

2.5.4. Θεσμικές εξελίξεις

Τρεις είναι οι βασικότερες θεσμικές αλλαγές που προωθήθηκαν το τελευταίο διάστημα στα πλαίσια των υποχρεώσεων που έχει αναλάβει η χώρα με την υπογραφή του Μνημονίου και το Νόμο 3845/2010.

Η πρώτη αφορά στην καθυστερημένη αναθεώρηση του συνταξιοδοτικού-ασφαλιστικού συστήματος για τους εργαζόμενους στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα, όπως ψηφίστηκε με δύο αντίστοιχους νόμους από τη Βουλή. Το γενναιόδωρο –τουλάχιστον για ορισμένες κατηγορίες εργαζομένων– συνταξιοδοτικό σύστημα της δημογραφικά γηράσκουσας και δημοσιονομικά χρεωμένης χώρας δεν ήταν βιώσιμο και η διατήρησή του θα οδηγούσε με βεβαιότητα σε εκρηκτική παραπέρα αύξηση των ελλειμμάτων του Δημοσίου τις προσεχείς δεκαετίες, ενώ και το Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων είχε καταδικάσει τη χώρα για άνιση μεταχείριση των ασφαλισμένων στο Δημόσιο. Η γενναιοδωρία του συστήματος, σε σύγκριση και με πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες, εντοπιζόταν αφενός στην (πλήρη) συνταξιοδότηση για ευρείες κατηγορίες ασφαλισμένων πριν το γενικό όριο συνταξιοδότησης των 65 ετών, καθώς και στα υψηλά ποσοστά αναπλήρωσης για συγκεκριμένες ευρείες κατηγορίες εργαζομένων. Έτσι, βασική επιδίωξη της αναμόρφωσης του συνταξιοδοτικού συστήματος είναι η μείωση του ύψους των συντάξεων (επιβολή εισφοράς αλληλεγγύης για τους συνταξιούχους με υψηλές συντάξεις, η μετατροπή της 13ης και 14ης σύνταξης σε επίδομα προς τους χαμηλοσυνταξιούχους, η καθιέρωση εισοδηματικών κριτηρίων για τις συντάξεις ανύπαντρων θυγατέρων), η σταδιακή επιμήκυνση του χρόνου εργασίας (η 40ετία και η ηλικία 60 ετών αντικαθιστούν την 35ετία και την 37ετία), η ελαχιστοποίηση των πρόωρων συνταξιοδοτήσεων (μητέρες ανηλίκων, «βαρέα και ανθυγιεινά» επαγγέλματα, συντάξεις αναπηρίας), καθώς και ο εξορθολογισμός και η σύντομη προσέγγιση των συνταξιοδοτικών ρυθμίσεων του Δημοσίου προς αυτές του ιδιωτικού τομέα. Το τελευταίο, μεταξύ άλλων, επιδιώκεται και με την ένταξη στο ΙΚΑ για κύρια σύνταξη από το επόμενο κιόλας έτος των νεοπροσλαμβανόμενων στο δημόσιο τομέα. Αυτό μαζί με τη σταδιακή μεταφορά του 30% των εισφορών που συνεισπράττει το ΙΚΑ υπέρ τρίτων (δηλαδή υπέρ ΟΑΕΔ, Εργατικής Εστίας, Οργανισμού Εργατικής Κατοικίας) στον Κλάδο Σύνταξης του ΙΚΑ, αναμένεται να τονώσουν τα οικονομικά των συντάξεων του ΙΚΑ.

Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι οι εκτεταμένες ανισότητες στο ύψος των συντάξεων, καθώς και στις πηγές χρηματοδότησης (κοινωνικοί ή κρατικοί πόροι) για συγκεκριμένες ομάδες παραμένουν, ενώ αίσθηση προκαλεί η ανεξαρτητοποίηση από το ΙΚΑ «ευγενών ταμείων». Οι τελευταίες ρυθμίσεις δύσκολα συμβιβάζονται με τη θεμελίωση ενός «καθολικού, βιώσιμου, εξορθολογισμένου, δομικά απλουστευμένου, διαφανούς και κοινωνικώς δίκαιου» ασφαλιστικού συστήματος, όπως αναφέρει η Αιτιολογική Έκθεση του νόμου ή με τη δημιουργία τριών ασφαλιστικών ταμείων, όπως προβλέπει το Μνημόνιο.

Η δεύτερη θεσμική εξέλιξη περιλαμβάνεται στο Νόμο 3863/2010 για το ασφαλιστικό του ιδιωτικού τομέα με την οποία εξειδικεύονται οι αλλαγές στους κανόνες λειτουργίας της αγοράς εργασίας, που περιλαμβάνει το άρθρο 2 του Νόμου 3845/2010 για το Μνημόνιο που ψηφίστηκε από τη Βουλή το Μάιο του 2010. Η κατεύθυνση των αλλαγών είναι προς την ενίσχυση της ευελιξίας με στόχο την ενθάρρυνση της απασχόλησης. Στις σχετικές ρυθμίσεις περιλαμβάνεται η χαλάρωση της «προστασίας» της απασχόλησης, μέσω δραστικής μείωσης του χρόνου προειδοποίησης για απόλυση (το μέγιστο χρονικό διάστημα περιορίστηκε στους 6 μήνες για τους έχοντες υπηρεσία στην επιχείρηση τουλάχιστον 20 έτη, έναντι 24 μηνών για αυτούς με προϋπηρεσία 28 έτη του προηγούμενου καθεστώτος), οπότε και η αποζημίωση μειώνεται στο ήμισυ και μπορεί να καταβληθεί πλέον σε

μηνιαίες δόσεις. Επίσης, αυξάνεται ο απαιτούμενος αριθμός των απολυθέντων προκειμένου να χαρακτηριστούν οι απολύσεις σε μηνιαία βάση ως ομαδικές, καθώς τότε απαιτούνται διαβουλεύσεις με τις αρχές. Από τα 4 άτομα για επιχειρήσεις 20-200 ατόμων οι επιτρεπόμενες απολύσεις ανέβηκαν στα 6 άτομα σε επιχειρήσεις 20-150 ατόμων και στο 5% του προσωπικού από 2% για μεγαλύτερες επιχειρήσεις, αλλά διατηρώντας ως ελάχιστο τα 30 άτομα, όπως πριν, προκειμένου να χαρακτηριστούν οι απολύσεις ως ομαδικές. Ακόμη, θεσπίζεται η ευχέρεια καταβολής στους νεοεισερχόμενους στην αγορά εργασίας του 84% του κατώτατου βασικού μισθού (της ΕΓΣΣΕ) με πρόβλεψη το υπόλοιπο να καταβάλλεται από τον ΟΑΕΔ μέσω επιδότησης του εργοδότη. Τέλος, μειώνεται το κόστος των υπερωριών, ενώ καθιερώνονται μέτρα υπέρ της απασχόλησης ή ασφάλισης των ώριμων ηλικιακά απολυομένων.

Η τρίτη αξιόλογη θεσμική εξέλιξη είναι η υπογραφή της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας (ΕΓΣΣΕ) από τους εκπροσώπους των εργοδοτών (ΣΕΒ, ΕΣΕΕ, ΓΣΕΒΕΕ) και των εργαζομένων (ΓΣΕΕ) στις 15 Ιουλίου 2010. Η ΕΓΣΣΕ, επηρεασμένη από τις ρυθμίσεις του Μνημονίου και τις ήδη υλοποιημένες μειώσεις μισθών στο δημόσιο τομέα, είναι τριετούς διάρκειας και προβλέπει μηδενικές αυξήσεις στις κατώτατες αποδοχές (μισθοί και ημερομίσθια) μέχρι τον Ιούλιο του 2011 και έκτοτε ανάλογες με το ύψος του πληθωρισμού της Ευρωζώνης (δηλαδή: +1,5% από 1/7/2011 και +1,7% από 1/7/2012 με βάση το ίδιο κριτήριο). Αξίζει να σημειωθεί ότι εκφρασμένη θέση της ελληνικής κυβέρνησης είναι να μην υπάρξουν αυξήσεις μισθών μέσω συλλογικών ρυθμίσεων στον ιδιωτικό τομέα κατά τη διάρκεια ισχύος του Μνημονίου, με προφανή στόχο την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας. Για το λόγο αυτό άλλωστε έχουν αποκλειστεί νομοθετικά (Νόμος 3871/2010 άρ. 51) για την τριετία 2010-2012 οι όποιες αυξήσεις μισθών, πέραν των προβλέψεων της ΕΓΣΣΕ, μέσω προσφυγών στον Οργανισμό Μεσολάβησης και Διαιτησίας (ΟΜΕΔ).

Οι αλλαγές αυτές μαζί με τις προγραμματισμένες για την απελευθέρωση διαφόρων κλάδων (κλειστά επαγγέλματα), ξεκινώντας από τον κλάδο των οδικών εμπορευματικών μεταφορών και σε άλλα επαγγέλματα (φαρμακοποιοί, δικηγόροι, συμβολαιογράφοι κτλ.), παρά τις έντονες αντιδράσεις των αρχικώς θιγομένων, έχουν προφανώς και αναπτυξιακό περιεχόμενο. Καθιστούν τις προσλήψεις περισσότερο ελκυστικές, οδηγούν σε συγκράτηση του κόστους εργασίας κατά τα προσεχή έτη και διευκολύνουν τη δημιουργία θέσεων εργασίας ενθαρρύνοντας έτσι την οικονομική ανάπτυξη.

2.5.5. Προοπτικές

Οι προοπτικές της αγοράς εργασίας συνδέονται στενά με τις προοπτικές της οικονομίας συνολικά και αυτές δεν είναι ιδιαίτερα αισιόδοξες, καθώς τελευταίες εκτιμήσεις κάνουν λόγο για συρρίκνωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) κατά 3%-4% το τρέχον έτος. Αν και η κρίση φέρνει μαζί της και το σπέρμα της αλλαγής της αναποτελεσματικής δομής, εκφράζονται φόβοι για παραπέρα αύξηση της ανεργίας και μείωση των θέσεων απασχόλησης μέχρι το τέλος του 2010, καθώς οι επιχειρήσεις, ιδιαίτερα οι μικρομεσαίες που κυριαρχούν στην οικονομική ζωή της χώρας, βρίσκονται υπό συνεχή πίεση τον τελευταίο χρόνο, με τη ζήτηση να μειώνεται διαρκώς. Εφόσον πραγματοποιηθούν οι φόβοι που εκφράζονται συχνά και ενταθεί το κλείσιμο των επιχειρήσεων, αναμένεται να υπάρξει κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας.

2.6. Εξωτερικές συναλλαγές

2.6.1. Πρόσφατες εξελίξεις και ανάλυση εμπορικού ισοζυγίου

Ιωάννα Κωνσταντακοπούλου

2.6.1.1. Πρόσφατες εξελίξεις

Στο δεύτερο τρίμηνο του 2010[1] το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών συρρικνώθηκε στο 7,93% του ΑΕΠ από 12,15% το αντίστοιχο τρίμηνο του 2009 (Πίνακας 2.6.1). Διαμορφώθηκε στα 4,64 δισεκ. ευρώ από 7,19 δισεκ. ευρώ έναντι του αντίστοιχου τριμήνου του 2009 και 9,88 δισεκ. ευρώ του προηγούμενου τριμήνου του 2010 (Πίνακας 2.6.2).

Η θετική αυτή εξέλιξη αποτελεί συνισταμένη των αποτελεσμάτων των ισοζυγίων που το συνθέτουν.

Αναλυτικότερα, στο έλλειμμα του *εμπορικού ισοζυγίου* σημειώθηκε οριακή μείωση και διαμορφώθηκε στα -7,04 δισεκ. ευρώ έναντι -7,65 δισεκ. ευρώ του αντίστοιχου τριμήνου του 2009 και -8,22 δισεκ. ευρώ του προηγούμενου τριμήνου. Ως ποσοστό του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στα 12,02% από 12,93% το αντίστοιχο τρίμηνο του 2009.

Στο *ισοζύγιο τρεχουσών μεταβιβάσεων* παρατηρήθηκε πλεόνασμα της τάξεως του 1,80 δισεκ. ευρώ έναντι 0,07 δισεκ. ευρώ του αντίστοιχου τριμήνου του 2009 και -0,71 δισεκ. ευρώ του πρώτου τριμήνου 2010. Ενώ το πλεόνασμά του ως ποσοστό του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στα 3,06% έναντι 0,12% και -1,21%, αντίστοιχα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6.1 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών *(ως ποσοστό του ΑΕΠ)*

	ΙΤΣ	Αγαθών	Υπηρεσιών	Εισοδημάτων	Τρεχουσών μεταβιβάσεων
2008	-14,1	-18,2	7,4	-4,5	1,2
2009	-11,2	-13,0	5,3	-4,2	0,5
2010:Q1	-16,8	-14,0	2,0	-3,6	-1,2
2010:Q2	-7,9	-12,0	5,7	-4,7	3,1

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6.2 Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών και οι συνιστώσες του *(σε δισεκ. ευρώ)*

	ΙΤΣ	Αγαθών	Εισαγωγές	Εξαγωγές	Υπηρεσιών	Εισοδημάτων	Τρεχουσών μεταβιβάσεων
2008:Q1	-9,4	-10,8	5,8	4,0	1,9	-1,9	1,5
2008:Q2	-9,7	-11,9	8,7	4,3	4,4	-3,0	0,9
2008:Q3	-5,5	-11,4	13,0	4,4	8,5	-3,0	0,3
2008:Q4	-10,3	-9,9	6,5	4,2	2,3	-2,8	0,1
2009:Q1	-7,3	-7,7	4,6	3,4	1,2	-2,2	1,4
2009:Q2	-7,2	-7,7	6,7	3,5	3,1	-2,8	0,1
2009:Q3	-3,8	-7,8	10,3	3,7	6,6	-2,5	0,0
2009:Q4	-8,4	-7,6	5,4	3,8	1,7	-2,3	-0,2
2010:Q1	-9,9	-8,2	4,9	3,8	1,2	-2,1	-0,7
2010:Q2	-4,6	-7,0	7,2	3,8	3,3	-2,7	1,8
2009 α΄ εξάμηνο	-14,5	-15,4	11,3	6,9	4,4	-4,9	1,5
2010 α΄ εξάμηνο	-14,5	-15,3	12,1	7,6	4,5	-4,8	1,1
Ιαν.-Ιούλ. 2009	-16,2	-18,3	27,1	27,3	6,7	-6,1	1,5
Ιαν.-Ιούλ. 2010	-16,0	-18,0	8,8	9,3	6,0	-6,0	1,1

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

1. Η πηγή των στατιστικών στοιχείων προέρχεται από την Τράπεζα της Ελλάδος. Όπως είναι γνωστό τα στατιστικά στοιχεία της προαναφερθείσας πηγής είναι σε τρέχουσες τιμές και δεν είναι εποχικά διορθωμένα.

Στο *ισοζύγιο υπηρεσιών* παρουσιάστηκε οριακή αύξηση του πλεονάσματός του κατά 0,19 δισεκ. ευρώ σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2009.

Στο *ισοζύγιο εισοδημάτων* σημειώθηκε ελάχιστη διαφοροποίηση της τάξεως των 0,024 δισεκ. ευρώ μείωση του ελλείμματος έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2009, ενώ σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο του 2010 παρατηρήθηκε αύξηση του ελλείμματός του κατά 0,627 δισεκ. ευρώ. Ως ποσοστό του ΑΕΠ το έλλειμμα του ισοζυγίου εισοδημάτων δεν παρουσίασε καμιά σχεδόν μεταβολή ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2009.

Για το πρώτο εξάμηνο του 2010, η κατάσταση του *ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών* παρουσίασε οριακή μεταβολή σε σχέση με την αντίστοιχη χρονική περίοδο του 2009. Το έλλειμμά του ως ποσοστό του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στο 12,38% έναντι 12,23% του ΑΕΠ την αντίστοιχη χρονική περίοδο του 2009. Σε απόλυτα μεγέθη, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών διαμορφώθηκε στα 14,52 δισεκ. ευρώ έναντι 14,49 δισεκ. ευρώ του αντίστοιχου διαστήματος του 2009.

Όσον αφορά το *εμπορικό ισοζύγιο,* παρατηρούνται οριακές μεταβολές σε σχέση με το αντίστοιχο εξάμηνο του προηγούμενου έτους. Αναλυτικότερα, ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν 13,01% για το 2010 σε σχέση με 12,96% του ΑΕΠ το 2009 (Πίνακας 2.6.3), ενώ σε απόλυτα μεγέθη το έλλειμμά του διαμορφώνεται στα 15,27 δισεκ. ευρώ, έναντι 15,36 δισεκ. ευρώ το 2009. Όσον αφορά το ισοζύγιο καυσίμων διαπιστώνουμε ότι το έλλειμμα διευρύνθηκε κατά 23,3% έναντι του αντίστοιχου εξαμήνου 2009 και διαμορφώθηκε στα 4,44 δισεκ. ευρώ, ενώ το εμπορικό ισοζύγιο χωρίς τα καύσιμα σημείωσε μια οριακή μείωση του ελλείμματός του της τάξεως του 0,7% (Διάγραμμα 2.6.1).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.1
Ελλείμματα ισοζυγίου καυσίμων και ΕΙ χωρίς καύσιμα *(σε δισ. ευρώ)*

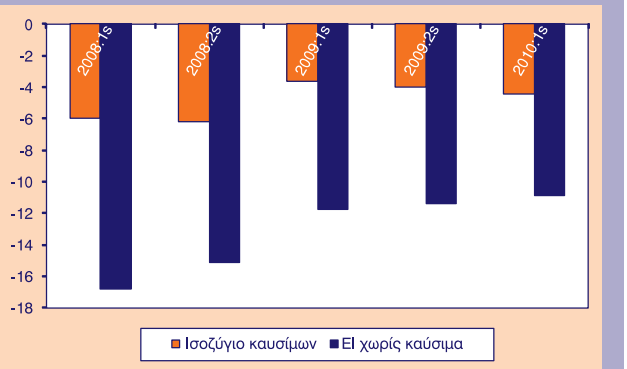

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Στο *ισοζύγιο υπηρεσιών,* το οποίο συντίθεται από τρεις συνιστώσες (ταξιδιωτικών, μεταφορικών και λοιπών υπηρεσιών), όπως παρατηρούμε στον Πίνακα 2.6.4, σημειώθηκε αύξηση του πλεονάσματος η οποία προήλθε κυρίως από τη συνιστώσα των υπηρεσιών μεταφοράς. Συγκεκριμένα, υπήρξε μια αύξηση των ακαθάριστων εισπράξεων από υπηρεσίες μεταφορών της τάξεως του 14,8% σε σχέση με το προηγούμενο εξάμηνο του 2009, καθώς και μια αύξηση των καθαρών πληρωμών κατά 20,1%. Σε απόλυτα μεγέθη, αύξηση του πλεονάσματος

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6.3 Εξαγωγές και Εισαγωγές *(ως ποσοστό του ΑΕΠ)*

	Εξαγωγές				Εισαγωγές			
	(τρέχουσες τιμές)		*(σε σταθερές τιμές του 2000)*		*(τρέχουσες τιμές)*		*(σε σταθερές τιμές του 2000)*	
2008:Q1	7,7		10,0		26,1		27,7	
2008:Q2	8,3	8,0	10,3	10,2	28,2	27,2	26,8	27,2
2008:Q3	9,1		10,0		28,1		26,4	
2008:Q4	8,0	8,6	10,7	10,4	24,4	26,2	27,7	27,1
2009:Q1	6,2		9,0		19,2		25,7	
2009:Q2	6,4	6,3	9,2	9,1	19,3	19,2	23,8	24,7
2009:Q3	6,6		9,3		19,8		22,7	
2009:Q4	6,7	6,6	9,5	9,4	19,3	19,6	22,6	22,7
2010:Q1	6,0		8,9		20,2		23,3	
2010:Q2	7,2	6,6	9,3	9,1	19,2	19,7	19,5	21,4
	Πηγή: ΤτΕ		*Πηγή:* ΕΛ. ΣΤΑΤ.		*Πηγή:* ΤτΕ		*Πηγή:* ΕΛ. ΣΤΑΤ.	

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6.4 Ισοζύγιο υπηρεσιών και οι συνιστώσες του, 2008-2010 *(σε δισεκ. ευρώ)*

	Ιανουάριος - Ιούνιος			Ρυθμός μεταβολής	
	2008	**2009**	**2010**	**2008-2010**	**2009-2010**
Αποτέλεσμα	**6,3**	**4,4**	**4,5**	-28,3	3,1
Εισπράξεις	**14,6**	**11,3**	**12,1**	-17,1	6,9
Ταξιδιωτικό	3,6	3,2	2,8	-23,3	-11,9
Μεταφορές	9,4	6,7	7,7	-17,9	14,8
Λοιπές υπηρεσίες	1,5	1,4	1,6	2,9	11,5
Πληρωμές	**8,3**	**6,9**	**7,6**	-8,5	9,3
Ταξιδιωτικό	1,3	1,2	1,0	-19,7	-10,5
Μεταφορές	4,6	3,4	4,1	-10,9	20,1
Λοιπές υπηρεσίες	2,4	2,3	2,4	2,2	3,3

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

κατά 0,0304 δισεκ. ευρώ σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2009. Οι υπόλοιπες συνιστώσες του ισοζυγίου υπηρεσιών συνέβαλαν, αλλά σε μικρότερο βαθμό, στο θετικό του πρόσημο.

Το πλεόνασμα του *ισοζυγίου τρεχουσών μεταβιβάσεων* μειώθηκε κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου κατά 0,365 δισεκ. ευρώ έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2009, μια μεταβολή της τάξεως του 25,14%. Ως ποσοστό του ΑΕΠ, το πλεόνασμα διαμορφώθηκε στο 0,93% έναντι 1,22% της αντίστοιχης περιόδου του 2009.

2.6.1.2. Ανάλυση εμπορικού ισοζυγίου

Η έκταση του ελλείμματος *του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών* συνδέεται στενά με το αποτέλεσμα του εμπορικού ισοζυγίου. Το κύριο πρόβλημα εντοπίζεται στην υψηλή εξάρτηση της χώρας από τις εισαγωγές.

Εισαγωγές-Εξαγωγές

Αναλυτικότερα, *σε τρέχουσες τιμές*, για το πρώτο εξάμηνο του έτους, οι εισαγωγές διαμορφώθηκαν στα 19,73% του ΑΕΠ έναντι 19,24% του ΑΕΠ το αντίστοιχο εξάμηνο του 2009. Ενώ οι εξαγωγές διαμορφώθηκαν στα 6,59% του ΑΕΠ έναντι 6,28% του ΑΕΠ το αντίστοιχο διάστημα του 2009 (Πίνακας 2.6.3). Σε απόλυτα μεγέθη οι εισαγωγές προσέγγισαν τα 23,06 δισεκ. ευρώ έναντι 22,8 δισεκ. ευρώ το αντίστοιχο εξάμηνο του 2009, δηλαδή μια μεταβολή της τάξεως του 1,12%. Ταυτόχρονα ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ ήταν 1,06%. Αναλογικά οι εξαγωγές αποτελούν το ένα τρίτο των εισαγωγών.

Σε σταθερές τιμές 2000, οι εισαγωγές περιορίστηκαν αισθητά στο 19,4% του ΑΕΠ έναντι 23,77% του αντίστοιχου εξαμήνου του 2009, μια μεταβολή της τάξεως του 18,06%. Σε απόλυτα μεγέθη διαμορφώθηκαν στα 18,98 δισεκ. ευρώ έναντι 22,57 δισεκ. ευρώ του αντίστοιχου εξαμήνου του 2009, μια μεταβολή της τάξεως του 15,9%, ενώ στο ίδιο διάστημα ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στο -3,7%. Ο εξαγωγές διατηρήθηκαν σταθερές στο 9,09% του ΑΕΠ σε σχέση με το αντίστοιχο εξάμηνο του 2009.

Εξέλιξη όγκου εισαγωγών και εξαγωγών

Στο Διάγραμμα 2.6.2 απεικονίζονται οι ρυθμοί μεταβολής σε σταθερές τιμές των εισαγωγών και εξαγωγών[2]. Παρατηρούμε θετικούς ρυθμούς μεταβολής του όγκου των εισαγωγών έως και το τέταρτο τρίμηνο του 2007, κατόπιν έχουμε μια αλλαγή συμπεριφοράς. Ειδικότερα οι ρυθμοί μεταβολής του όγκου των εισαγωγών μετατρέπονται σε αρνητικούς και η τάση αυτή ενισχύεται έως και το δεύτερο τρίμηνο του 2010. Παρόμοια μεταβολή εμφανίζει και η άλλη μεταβλητή μας, όπου οι αρνητικοί ρυθμοί κάνουν την εμφάνισή τους από το πρώτο τρίμηνο 2009 έως και το δεύτερο του 2010. Σημειώνουμε ότι οι αρνητικοί ρυθμοί μεταβολής του όγκου των εισαγωγών είναι υψηλότεροι από αυτούς των εξαγωγών. Επιπλέον, υπάρχει τάση ο όγκος των προϊόντων που εισάγουμε να μειώνεται με γοργούς ρυθμούς. Αντίστροφη τάση υπάρχει για τον όγκο των εξαγωγών.

2. Έτος βάσης 2000.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.2
Μεταβολή όγκου εμπορίου αγαθών
(μεταβολή ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους)

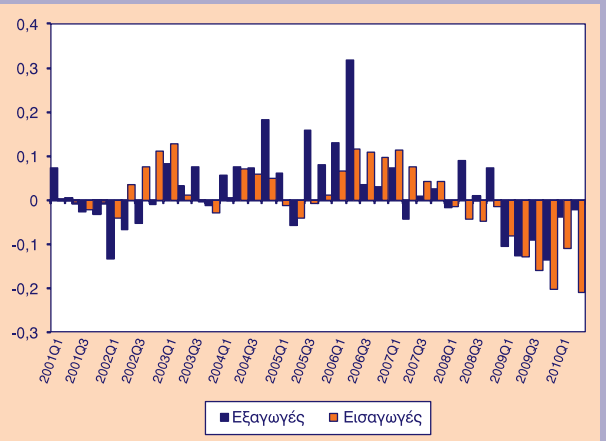

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Ανταγωνιστικότητα

Την προαναφερθείσα μεταβολή της τάσης των εξαγωγών δικαιολογεί και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, και χρησιμοποιώντας όλους τους δείκτες που μετρούν την ανταγωνιστικότητα, το πρώτο τρίμηνο του 2010 παρουσιάζεται σαφής κάμψη της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας (Διάγραμμα 2.6.3).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.3
Πραγματική Συναλλαγματική Ισοτιμία

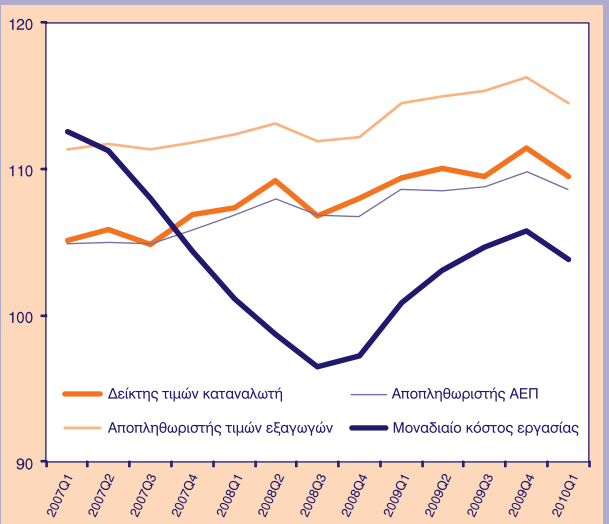

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
Σημείωση: Οι σταθμίσεις περιλαμβάνουν τις 36 βιομηχανικές χώρες (27 ΕΕ χώρες, και τις Νορβηγία, Αυστραλία, Καναδά, Ιαπωνία, ΗΠΑ, Μεξικό, Νέα Ζηλανδία, Τουρκία και Ελβετία).

Γεωγραφική κατανομή εξαγωγών και εισαγωγών

Η ανάλυση της γεωγραφικής κατανομής του εμπορίου είναι σημαντική για την πρόβλεψη του αποτελέσματος του εμπορικού ισοζυγίου καθώς και για την άσκηση διαρθρωτικής οικονομικής πολιτικής. Από τα Διαγράμματα 2.6.4 και 2.6.5 παρατηρούμε ότι κατά μέσο όρο τη χρονική περίοδο 2000-2009 περίπου το 42,8% του συνόλου των εισαγωγών προερχόταν από τις χώρες της Ευρωζώνης και το 56,06% από τις 27 χώρες τις Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για τις εξαγωγές, τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν 36,73% και 54,58%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.4
Γεωγραφική διάρθρωση εισαγωγών
(Μερίδια (%) επί των συνολικών εισαγωγών, 2000-2009)

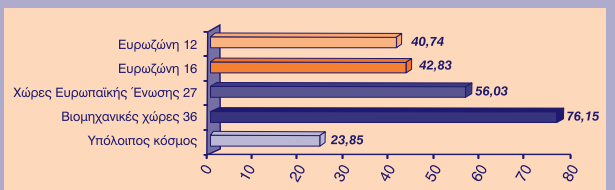

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.5
Γεωγραφική διάρθρωση εξαγωγών
(Μερίδια (%) επί των συνολικών εξαγωγών, 2000-2009)

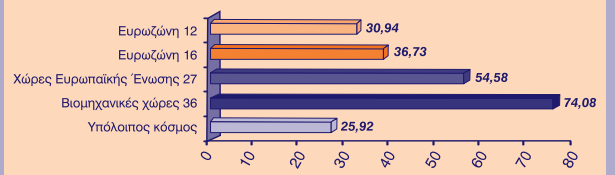

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Αναφορικά με τους μεγαλύτερους εμπορικούς μας εταίρους, για το 2009, από τη Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιταλία, τις ΗΠΑ, την Ελβετία και τη Γαλλία η Ελλάδα εισήγαγε το 50,1% του συνόλου των εισαγόμενων προϊόντων, ενώ για τις ίδιες χώρες το μερίδιο των εξαγωγών μας διαμορφώνεται στο 44,53% (Πίνακες 2.6.7 και 2.6.8).

Η σύνθεση των προϊόντων εξαγωγών- εισαγωγών

Όσον αφορά την εξέλιξη της σύνθεσης των προϊόντων που απαρτίζουν τις ελληνικές εξαγωγές και εισαγωγές για το χρονικό διάστημα 2000-09 αρχικά χρησιμοποιούμε τη στατιστική βάση της Eurostat, η οποία ακολουθεί τις εξής υποδιαιρέσεις: (i) τρόφιμα, ποτά και καπνός,

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6.7
Οι 15 μεγαλύτερες εξαγωγικές αγορές το 2009
(μερίδια επί των συνολικών εξαγωγών)

Χώρες	Ποσοστά
Γερμανία	10,77
Ηνωμένο Βασίλειο	10,18
Ιταλία	6,91
Ελβετία	6,24
ΗΠΑ	5,98
Κύπρος	5,84
Γαλλία	4,45
Βουλγαρία	3,33
Ολλανδία	2,71
Ρουμανία	2,11
Τουρκία	2,04
Βέλγιο	1,73
Ισπανία	1,55
Δανία	0,79
Αυστρία	0,76
Υπόλοιπος Κόσμος	65,40

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6.8
Οι 15 μεγαλύτερες εισαγωγικές αγορές το 2009
(μερίδια επί των συνολικών εισαγωγών)

Χώρες	Ποσοστά
Γερμανία	10,76
Ηνωμένο Βασίλειο	9,76
Ιταλία	9,30
ΗΠΑ	9,20
Ελβετία	6,61
Γαλλία	5,36
Ολλανδία	4,83
Κίνα	3,93
Ρωσία	3,56
Βέλγιο	3,32
Νότια Κορέα	3,09
Κύπρος	2,46
Ισπανία	2,17
Ιαπωνία	2,11
Τουρκία	1,90
Υπόλοιπος Κόσμος	21,63

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

(ii) πρώτες ύλες, (iii) ορυκτά καύσιμα, (iv) χημικά, (v) μηχανήματα, (vi) βιομηχανικά προϊόντα. Στα Διαγράμματα 2.6.6 και 2.6.7 απεικονίζονται τα μερίδια που καταλαμβάνουν οι προηγούμενες κατηγορίες. Διαπιστώνουμε ότι τα μεγαλύτερα μερίδια των εισαγωγών κατευθύνονται προς μηχανήματα και βιομηχανικά προϊόντα σε ποσοστά 31,59% και 26,25%, αντίστοιχα. Ενώ οι εξαγωγές μας, οι οποίες αποτελούν κατά μέσο όρο τη χρονική περίοδο 2000-2009 το ένα τρίτο των εισαγωγών, κατευθύνονται σε βιομηχανικά προϊόντα σε ποσοστό 36% και σε τρόφιμα, ποτά και καπνό 19,9%.

Τα προϊόντα με τις μεγαλύτερες εισαγωγές και εξαγωγές παρουσιάζονται στους Πίνακες 2.6.9 και 2.6.10, οι οποίοι έχουν καταρτιστεί με βάση στατιστικά στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος. Παρατηρούμε μεγάλη διασπορά στα προϊόντα που εξάγουμε. Χαρακτηριστικό

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.6
Σύνθεση εισαγωγών
(μερίδια (%) επί των συνολικών εισαγωγών, 2000-2009)

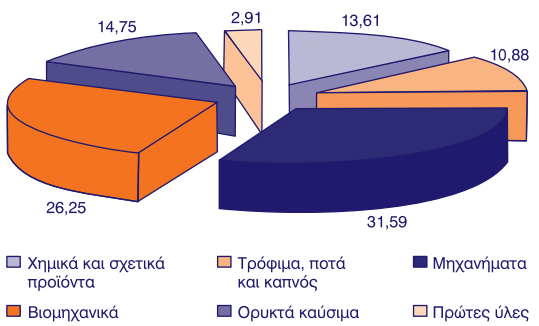

Πηγή: Eurostat.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.7
Σύνθεση εξαγωγών
(μερίδια (%) επί των συνολικών εξαγωγών, 2000-2009)

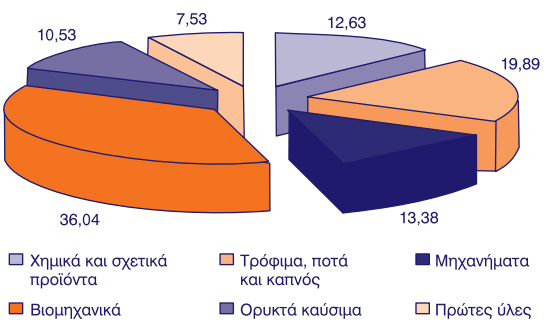

Πηγή: Eurostat.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6.9
Σύνθεση εξαγωγών
(Μερίδια (%) επί των συνολικών εξαγωγών 2009)

Εξαγωγές	Ποσοστά
Πετρελαιοειδή, άσφαλτος, ορυκτά κεριά, υγραέριο	19,92
Ναυσιπλοΐα - Είδη - Εξαρτήματα	5,04
Φαρμακευτικά προϊόντα, αίμα, φάρμακα, ράμματα	4,27
Μηχανές - Συσκευές, τηλεοράσεις, βίντεο, μαγνητόφωνα κλπ. - Μέρη - Εξαρτήματα	3,25
Αλουμίνιο - Βωξίτης - Αργίλιο - Είδη	3,24
Παρασκευάσματα, κονσέρβες, λαχανικών - φρούτων κλπ.	2,51
Είδη ζαχαροπλαστικής, παρασκευάσματα δημητριακών	2,42
Λέβητες, Μέρη μηχανών και αυτοκινήτων	2,40
Είδη από σίδερα	2,32
Πλαστικές ύλες και τεχνουργήματα (σωλήνες, πλαστικά διάφορα)	2,22
Αλάτι, θείο, γύψος, ασβέστης, τσιμέντα, πέτρες και γαίες	2,10
Καρποί - Φρούτα βρώσιμα	1,92
Καπνά, τσιγάρα	1,87
Είδη από κοινά μέταλλα - Κεραμομεταλλουργικά είδη	1,76
Ψάρια & μαλακόστρακα - Υδρόβια	1,74
Σύνολο	57,00

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6.10
Σύνθεση εισαγωγών
(Μερίδια (%) επί των συνολικών εισαγωγών 2009)

Εισαγωγές	Ποσοστά
Πετρελαιοειδή, άσφαλτος, ορυκτά κεριά, υγραέριο	23,13
Ναυσιπλοΐα - Είδη - Εξαρτήματα	9,07
Λέβητες, Μέρη μηχανών και αυτοκινήτων	7,94
Αυτοκίνητα, ελκυστήρες, ποδήλατα - Μέρη και εξαρτήματα	7,93
Μηχανές συσκευές, τηλεοράσεις, βίντεο, μαγνητόφωνα κλπ. - Μέρη - Εξαρτήματα	5,53
Φαρμακευτικά προϊόντα, αίμα, φάρμακα, ράμματα	4,28
Αεροπλοΐα - Είδη - Εξαρτήματα	2,49
Πλαστικές ύλες και τεχνουργήματα (σωλήνες, πλαστικά διάφορα)	2,24
Οπτικά - Φωτογραφικά - Κινηματογραφικά - Ιατροχειρουργικά είδη	2,14
Σίδηρος, χυτοσίδηρος, χάλυβας	2,08
Κρέατα & παραπροϊόντα βρώσιμα	1,91
Ενδύματα - Συμπληρώματα πλεκτά	1,85
Γάλα, αυγά, μέλι. Βρώσιμα ζωικά προϊόντα, τυριά	1,35
Οργανικά χημικά προϊόντα. Υδρογονάνθρακες, αλκοόλες, αιθέρες	1,35
Ενδύματα - Συμπληρώματα άλλα από τα πλεκτά	1,30
Σύνολο	74,59

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

είναι το γεγονός ότι τα 15 πρώτα προϊόντα με τη μεγαλύτερη εξαγωγική επίδοση έχουν 57% μερίδιο επί του συνόλου των εξαγωγών, ενώ, αντίστοιχα, οι εισαγωγές κατευθύνονται σε συγκεκριμένες κατηγορίες προϊόντων και έχουν μερίδιο 74,6%. Τέλος, η κατηγορία των προϊόντων που περιλαμβάνει τα πετρελαιοειδή, άσφαλτο, ορυκτά κεριά και υγραέριο έχουν το υψηλότερο μερίδιο και στις εισαγωγές και στις εξαγωγές μας.

Συμπεράσματα - Προοπτικές

Η μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών εξαρτάται κυρίως από την πορεία του αποτελέσματος του εμπορικού ισοζυγίου. Ενισχυτικά λειτουργούν τα πλεονάσματα των ισοζυγίων υπηρεσιών και τρεχουσών μεταβιβάσεων, τα οποία το αμβλύνουν. Μελλοντική απειλή μπορεί να αποτελέσει το συνεχώς διευρυνόμενο έλλειμμα του ισοζυγίου εισοδημάτων, εξαιτίας των αυξημένων μελλοντικών απαιτήσεων σε τόκους.

Το τρίτο τρίμηνο του 2010, αναμένουμε μία οριακή βελτίωση του αποτελέσματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών η οποία θα προέλθει: (α) από την αύξηση του πλεονάσματος του ισοζυγίου υπηρεσιών λόγω εποχικότητας[3], (β) από τη μείωση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου εκτός καυσίμων και πλοίων, εξαιτίας της αύξησης των εξαγωγών λόγω: (i) της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων καθώς και (ii) της διαφαινόμενης φάσης ανάκαμψης στην οποία βρίσκονται οι κύριοι εμπορικοί εταίροι και (γ) από τη μείωση των εισαγωγών σε συγκεκριμένες κατηγορίες, κυρίως των αγαθών, εξαιτίας του αρνητικού ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας.

3. Σημειώνουμε ότι παρατηρείται κατά το δεύτερο και τρίτο τρίμηνο του έτους εποχική αύξηση του ισοζυγίου υπηρεσιών.

2.6.2. Τουρισμός

Νίκος Βαγιονής

ΠΛΑΙΣΙΟ 3
Εξελίξεις στον διεθνή τουρισμό

Σε παγκόσμιο επίπεδο, η ίδρυση του σώματος των Τ-20, των υπουργών τουρισμού των 20 ισχυρότερων οικονομιών του κόσμου, που έγινε το 2010 στα πλαίσια της σύσκεψης των G-20[1] χαρακτηρίζει την παγκόσμια οικονομική σημασία του Τουρισμού. Η Τ-20 έθεσε ως στόχο την ενίσχυση της παγκόσμιας συνεργασίας που οδηγεί στη βιώσιμη και υπεύθυνη τουριστική ανάπτυξη. Η ιδρυτική σύσκεψη του σώματος έγινε στις 23 Φεβρουαρίου 2010 στη Νότια Αφρική, ενώ η επόμενη θα γίνει στις 11-13 Οκτωβρίου 2010 στην Κορέα. Η κατεύθυνση είναι ότι ο τουρισμός είναι βασικός μοχλός για ισχυρή και βιώσιμη ανάπτυξη, για τον έλεγχο της κλιματικής αλλαγής, για την προστασία των πιο ευάλωτων οικονομιών και για μια ανοικτή παγκόσμια οικονομία.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ο τουρισμός είναι η τρίτη μεγαλύτερη οικονομική δραστηριότητα στην ΕΕ, παράγει το 10% του συνολικού ΑΕΠ και συντηρεί το 12% της απασχόλησης. Η Ευρώπη είναι η πρώτη ήπειρος παγκοσμίως σε τουριστικές αφίξεις και έσοδα. Στα πλαίσια της Συνθήκης της Λισαβόνας, η τρέχουσα Ισπανική Προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) προωθεί το ευρωπαϊκό μοντέλο του "Κοινωνικά Υπεύθυνου" τουρισμού.

Ο ***Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού*** (ΠΟΤ) γνωστοποίησε ότι θα εναρμονίσει την παγκόσμια ατζέντα του με τις ευρω-μεσογειακές προτεραιότητες της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, της περιβαλλοντικής προστασίας και βιωσιμότητας και του διαπολιτισμικού διαλόγου. Επίσης ο ΠΟΤ και η διεθνής κοινότητα αφιερώνουν τη φετινή ***Παγκόσμια Ημέρα Τουρισμού,*** 27 Σεπτεμβρίου 2010, στο θέμα "Τουρισμός και Βιοποικιλότητα", στα πλαίσια του διεθνούς έτους Βιοποικιλότητας, 2010. Είναι προφανή τα κέρδη του τουρισμού, μιας και έτσι διασφαλίζεται η ελκυστικότητα και η επισκεψιμότητα οικοσυστημάτων και κοινωνιών.

Όσον αφορά τα παγκόσμια τουριστικά στατιστικά δεδομένα για το 2009, οι ισχυρότερες χώρες στην τουριστική βιομηχανία παγκοσμίως, όσον αφορά τις αφίξεις και τις εισπράξεις, έχουν ως εξής (βλέπε και Πίνακα 1):

Στην πρώτη θέση των ***αφίξεων*** βρίσκεται και το 2009 η Γαλλία με 74,2 εκατ. αφίξεις, ακολουθούμενη από τις ΗΠΑ με 54,9 εκατ., την Ισπανία με 52,2 και την Κίνα με 50,9 εκατ. αφίξεις. Έπονται το Ηνωμένο Βασίλειο, η Τουρκία και άλλες χώρες, ενώ η Ελλάδα είχε περί τα 14,5 εκατ. αφίξεις.

Όμως στην πρώτη θέση των ***εισπράξεων*** βρίσκονται οι ΗΠΑ με 94,2 δις δολάρια, δεύτερη η Ισπανία με 53,2 και τρίτη η Γαλλία με 48,7 δις δολάρια. Ακολουθούν Ιταλία, Κίνα, Γερμανία και Ην. Βασίλειο και άλλες χώρες, ενώ η Ελλάδα είχε περί τα 15,5 δις δολάρια εισπράξεις.

Ο δείκτης ***"της μέσης δαπάνης ανά άφιξη",*** που εξαρτάται από την ημερήσια τουριστική δαπάνη και από τη μέση διάρκεια των τουριστικών επισκέψεων, και περιγράφει συνοπτικά το μέσο έσοδο ανά τουρίστα, ανέρχεται στις ΗΠΑ σε 1.720 δολ. ανά άφιξη, το Ηνωμένο Βασίλειο 1.080 δολ., την Ισπανία 1.020 δολ. ανά άφιξη, την Ιταλία 930, την Τουρκία 835, την Κίνα 780 και τη Γαλλία 660 δολ. ανά άφιξη.

Οι τάσεις στον παγκόσμιο τουρισμό[2] για το 2010 είναι και πάλι έντονα αυξητικές μετά την κάμψη του 2009. Ειδικότερα στο πρώτο επτάμηνο του 2010 (Ιανουάριος-Ιούλιος), επί 140 χωρών οι 110 έχουν αυξημένα μεγέθη έναντι του 2009 και μόνο 30 χώρες έχουν συνεχιζόμενη κάμψη.

1. Πίτσμπουργκ, Σεπτέμβριος 2009.

2. Τα στοιχεία στο τμήμα αυτό προέρχονται από τον δικτυακό τόπο του UN-WTO, www.unwto.org, Αύγουστος 2010.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Στοιχεία παγκόσμιου τουρισμού, έτος 2009

	Τουριστικές αφίξεις (εκατ.)	Τουριστικές εισπράξεις (δισ. δολ.)	Μέση δαπάνη ανά άφιξη (δολ.)
Γαλλία	74,0	49,0	660
ΗΠΑ	55,0	94,0	1720
Ισπανία	52,0	53,0	1020
Κίνα	51,0	40,0	780
Ιταλία	43,0	40,0	930
Ην. Βασίλειο	28,0	30,0	1080
Τουρκία	25,5	21,3	835
Γερμανία	24,2	...	...
Μαλαισία	23,6	...	...
Μεξικό	21,5	...	...
Ελλάδα	14,5	15,5	1070

Η γενική αύξηση στις παγκόσμιες αφίξεις του 2010 έναντι του 2009 είναι πολύ ενθαρρυντική. Μέχρι στιγμής ανέρχεται στο +7% και πάντως πάνω από το 4% της πρόβλεψης στις αρχές του έτους. Η νέα πρόβλεψη για το 2010 είναι 6,9%. Ειδικότερα, ο Μάιος 2010 ήταν στο +10%, ο Μάρτιος +9%, ο Ιούνιος +8%, ενώ ο Απρίλιος αυξημένος μόνο κατά +2%, λόγω του κλεισίματος του ευρωπαϊκού εναέριου χώρου από τη στάχτη του ισλανδικού ηφαιστείου για μερικές μέρες. Βλέπε και Διάγραμμα 1.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Μεταβολές τουριστικών αφίξεων παγκοσμίως

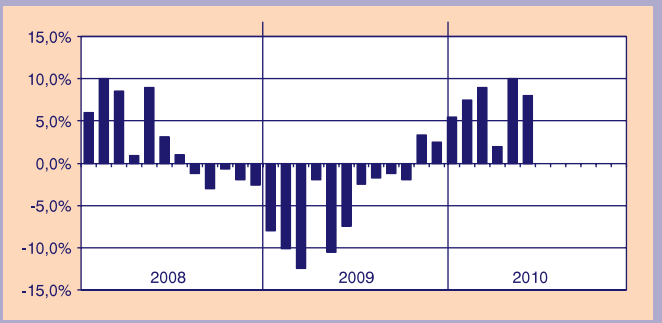

Όσον αφορά την κατανομή κατά περιοχές, η Μέση Ανατολή είχε αύξηση +20% (έναντι όμως ενός πολύ κακού -16% το 2009), η Ωκεανία +5%, η Βορειοανατολική Ασία +16%, η Νοτιοανατολική Ασία +12%, η Νότια Ασία +14% (να σημειώσουμε ενδεικτικά Ιαπωνία +36%, Βιετνάμ +35%, Ταϊβάν +29%, Μακάο +23%, Χονγκ-Κονγκ +23%). Η Αφρική +9%, επί ενός ήδη αυξητικού 2009, με σαφή την επίδραση του Παγκοσμίου Κυπέλλου στη Ν. Αφρική. Η Αμερική σημειώνει αύξηση κοντά στον παγκόσμιο μέσο, με τη Βόρεια Αμερική στο +8%, την Κεντρική Αμερική στο +9%, τη Νότια Αμερική στο +6% και την Καραϊβική στο +4%. Τέλος η Ευρώπη καταγράφει τη μικρότερη αύξηση, κατά μέσο όρο +2%, με τη Δυτική Ευρώπη στο +5%, τη Μεσογειακή ζώνη στο +3%, την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη στο 0% και τη Βόρεια Ευρώπη στο -3% μέχρι στιγμής.

2.6.2.1. Οι τουριστικές εξελίξεις στην Ελλάδα

Για την Ελλάδα ενδεικτικός της πορείας του τουριστικού φαινομένου είναι ο Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Καταλύματος και Εστίασης[4], ο οποίος και παρατίθεται διαγραμματικά ακολούθως (βλ. Διάγραμμα 2.6.8) με βάση 100 το 2005. Αναλύοντας ειδικότερα την ανά τρίμηνο διαμόρφωση του δείκτη, φαίνεται ότι στο πρώτο τρίμηνο του 2010 σημειώθηκε μια ενθαρρυντική βελτίωση της τάξης του 2,9% (Βλ. Διάγραμμα 2.6.9, Α΄ τρίμηνο) έναντι του αντίστοιχου δείκτη του 2009, όσον αφορά τον κύκλο εργασιών. Τα γεγονότα και οι συγκυρίες όμως που διαδραματίστηκαν στη χώρα κατά τη διάρκεια του πρώτου τριμήνου του 2010 επέδρασαν δυσμενώς στις κρατήσεις και τα έσοδα του δευτέρου τριμήνου (Βλ. Διάγραμμα 2.6.8), που ήταν 10,2% κάτω από το 2009 που ήταν ήδη χαμηλότερο του 2008 (Βλ. Διάγραμμα 2.6.9, Β΄ τρίμηνο).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.8
Ελλάδα: Δείκτης Κύκλου Εργασιών Παροχής Καταλύματος-Εστίασης
Μέσος έτους και τρίμηνα, 2005=100

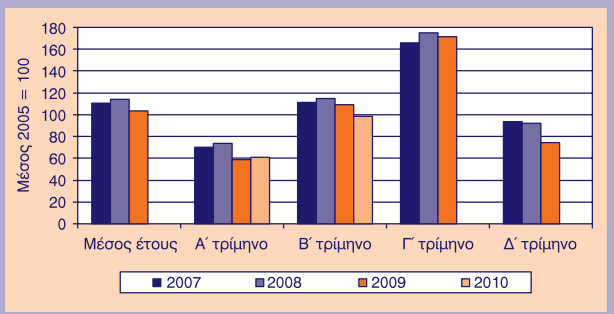

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.9
Ελλάδα: Δείκτης Κύκλου Εργασιών Παροχής Καταλύματος-Εστίασης
Ετήσιες % μεταβολές μέσου έτους και τριμήνων

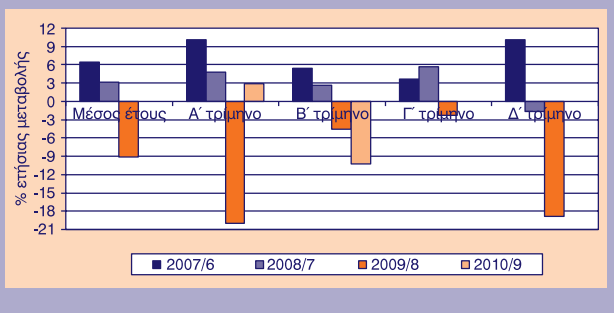

Γίνεται μάλλον σαφές ότι η διεθνής ανάκαμψη του τουρισμού, που περιγράφηκε στο παραπάνω πλαίσιο, σε ένα βαθμό χτύπησε και την πόρτα της Ελλάδας, στο πρώτο τρίμηνο. Όμως λάθος χειρισμοί από διάφορες πλευρές και η αρνητική δημοσιότητα που επέφεραν, επέδρασαν αρνητικά στο ευαίσθητο τουριστικό φαινόμενο.

Οι αγορές και τα επιμελητήρια του τουριστικού κλάδου ενημερώνουν ότι το πρώτο εξάμηνο του 2010 οι απώλειες στα έσοδα από κάθε είδους τουρίστες ήταν της τάξης του 8%[5]. Τα δε έσοδα από μη κατοίκους της χώρας για το πρώτο εξάμηνο ήταν μειωμένα κατά 11,9%[6]. Από την άλλη πλευρά, η μείωση των αφίξεων αλλοδαπών στα ελληνικά αεροδρόμια περιορίστηκε μόνο στο 1,02% στο επτάμηνο Ιανουαρίου-Ιουλίου, σύμφωνα με τα στοιχεία της Υπηρεσίας Πολιτικής Αεροπορίας που δημοσιοποίησε ο Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ). Εδώ φαίνεται η προσπάθεια να κρατηθεί η τουριστική κίνηση και να λειτουργήσουν οι τουριστικές ανωδομές με σημαντικά μειωμένες τιμές (κατά μέσο όρο 10%), όπως δείχνουν τα παραπάνω στοιχεία, ενώ σε αρκετές περιοχές η μέση μείωση τιμών ήταν πολύ υψηλότερη.

Βέβαια υπάρχουν ενδείξεις ότι στο τρίτο τρίμηνο τα πράγματα βελτιώνονται. Για παράδειγμα στη Ρόδο οι αφίξεις αλλοδαπών τον Αύγουστο κατέγραψαν άνοδο 9,22%, ενώ στην Κω οι αντίστοιχες αφίξεις σημείωσαν άνοδο 10,16%. Θετικά έκλεισε το σύνολο των πρώτων οκτώ μηνών στην Κεφαλλονιά καθώς οι αφίξεις ξένων εμφάνισαν άνοδο 5,0%, ενώ τον Αύγουστο ήταν αυξημένες κατά 11,90%. Στο αεροδρόμιο της Σαντορίνης τον Αύγουστο οι αφίξεις ξένων κατέγραψαν άνοδο 21,76%, ενώ για ολόκληρο το οκτάμηνο η αύξηση ανήλθε στο 9,03%. Στο αεροδρόμιο του Ηρακλείου καταγράφηκαν 49.305 αφίξεις εσωτερικού έναντι 54.770 τον περσινό Ιούλιο, αλλά 414.163 αφίξεις με πτήσεις τσάρτερ έναντι 405.155 πέρυσι. Όσον αφορά τις εισπράξεις από αλλοδαπούς, η Τράπεζα Ελλάδος για τον Ιούλιο[7] εκτιμά βελτίωση των εισπράξεων και περιορισμό της υστέρησης εισπράξεων από αλλοδαπούς έναντι της αντίστοιχης περιόδου του 2009, στο -9% στο τέλος Ιουλίου, έναντι του -11,9% του τέλους Ιουνίου. Βέβαια είναι νωρίς ακόμα και να εκτιμηθεί η θετική αυτή καμπή και η επίδρασή της μένει να επιβεβαιωθεί από τους τελικούς αριθμούς ολόκληρου του Γ΄ τριμήνου.

4. Ελληνική Στατιστική Αρχή, Δείκτης Κύκλου Εργασιών στον Τομέα Παροχής Υπηρεσιών Καταλύματος και Εστίασης, Α΄ και Β΄ τριμήνου 2010. Πειραιάς, 10 Σεπτεμβρίου 2010.

5. Αύξηση +2,9 το Α΄ τρίμηνο 2010 έναντι του Α΄ 2009 και μείωση -10,2 το Β΄ τρίμηνο 2010 / 2009.

6. Τράπεζα Ελλάδος, Ισοζύγιο Πληρωμών Ιουνίου 2010.

7. Τράπεζα Ελλάδος, Ισοζύγιο Πληρωμών Ιουλίου 2010.

Οι μειώσεις τιμών και το ήρεμο κοινωνικοπολιτικό κλίμα φέρνουν θετικό αποτέλεσμα[8] μια και η τουριστική ζήτηση είναι μάλλον ελαστική. Σημασία επίσης έχει ότι το τουριστικό προϊόν χρειάζεται συνεχή βελτίωση και διαφοροποίηση προς διάφορες εναλλακτικές μορφές τουρισμού, που η Ελλάδα μπορεί κάλλιστα να αναπτύξει περαιτέρω. Επομένως παρατηρούμε, πρώτον, ότι η βελτίωση του πρώτου τριμήνου δεν αφορά το μοντέλο «ήλιος και θάλασσα» και έτσι αποδεικνύεται πως η στρατηγική της ανάπτυξης 12μηνου τουριστικού προϊόντος έχει βάση. Δεύτερον, ότι το κλίμα που προβάλλεται προς τα έξω είναι καθοριστικό, όπως έδειξε η αρνητική εμπειρία του δεύτερου τριμήνου. Αυτό επίσης επέδρασε ιδιαίτερα αρνητικά στον τουρισμό της πρωτεύουσας. Τρίτον, ότι η παγκόσμια ζήτηση φαίνεται να στρέφεται μάλλον ανατολικά, αλλά στη χώρα συνεχίζουν να υπάρχουν περιοχές ισχυρότατης έλξης, όπως δείχνουν τα στοιχεία του Αυγούστου.

2.6.3. Η απελευθέρωση της κρουαζιέρας στην Ελλάδα

Σοφία Σπαθή

Η κρουαζιέρα στην Ελλάδα αποτελεί κλάδο του διεθνούς θαλάσσιου τουρισμού, εφόσον τα ελληνικά λιμάνια αποτελούν τόπους προορισμού σημαντικού αριθμού προγραμμάτων κρουαζιέρας που ξεκινούν από το εξωτερικό. Σύμφωνα με σχετική μελέτη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Κρουαζιέρας[9], στοιχεία της οποίας εμφανίζονται στον Πίνακα 2.6.11, ο αριθμός των επιβατών κρουαζιέρας επιβίβασης σε ελληνικό λιμάνι, καθώς και των επιβατών προορισμού στην Ελλάδα αυξάνει αλματωδώς την περίοδο 2005-08. Κατά 36,1% ετησίως οι επιβάτες επιβίβασης και κατά 27,3% οι επιβάτες προορισμού, έναντι του 18,2% σε όλη την Ευρώπη. Αξιοσημείωτο είναι ότι η Ελλάδα αποτελεί τη δεύτερη χώρα προορισμού το 2008, μετά την Ιταλία, και ξεπέρασε την Ισπανία που κατείχε τη δεύτερη θέση το 2005. Ωστόσο πρέπει να σημειωθεί ότι οι επιβάτες προορισμού, δηλαδή οι διερχόμενοι επιβάτες που έφθασαν με πλοία προερχόμενα από γειτονικές χώρες, κυρίως από την Ιταλία, είναι πολλαπλάσιοι από τους επιβάτες που πραγματοποίησαν κρουαζιέρα από ελληνικό λιμάνι επιβίβασης-αποβίβασης (αναλογία 9 προς 1). Αντίθετα, μεσογειακές χώρες που θεωρούνται ανταγωνιστικές της Ελλάδος, όπως η Ιταλία και η Ισπανία, εμφανίζουν λόγο επιβατών προορισμού προς επιβάτες επιβίβασης 3 και 3,5, αντίστοιχα.

Λόγω των ανωτέρω τα έσοδα από την κρουαζιέρα δεν αντιστοιχούν στο ύψος της κίνησης επιβατών. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2.6.12, οι άμεσες εισπράξεις για την Ελλάδα το 2008 ανήλθαν σε 471 εκατ. ευρώ επί του συνόλου των 14,2 δισ. ευρώ των χωρών της ΕΕ και χωρών του ΕΟΧ[10]. Εκείνο όμως που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι η Ελλάδα, λόγω του προστατευτισμού (καμποτάζ) στα κρουαζερόπλοια, συγκεντρώνει το 10,1% των επιβατών επιβίβασης σε όλη την Ευρώπη αλλά και το 19,6% των επιβατών προορισμού, ως εκ τούτου καρπούται μόνο το 3,3% των άμεσων εισπράξεων. Η γειτονική Ιταλία, αντίθετα, αποσπά το 30,4% των εισπράξεων συγκεντρώνοντας τους περισσότερους επιβάτες επιβίβασης, σχεδόν το 36% σε όλη την Ευρώπη. Αυτό αποδίδεται και στο ότι η κρουαζιέρα στην Ιταλία έχει απελευθερωθεί και επιπλέον λαμβάνει κρατική υποστήριξη με την πλήρη κάλυψη επιδότησης της απασχόλησης, καθώς και εγγραφή στο διεθνές νηολόγιο[11].

Με την άρση του προστατευτισμού της κρουαζιέρας η Ελλάδα αναμένεται να ωφεληθεί με σημαντική εισροή συναλλάγματος, αφού σύμφωνα με τη μελέτη αυτή η μέση δαπάνη ανά επιβάτη κρουαζιέρας από 60 ευρώ που είναι σε κάθε λιμάνι που επισκέπτεται αυξάνει σε 90 ευρώ (χωρίς τα αεροπορικά εισιτήρια) στο λιμάνι που χρησιμοποιείται για κυκλικό ταξίδι. Εξάλλου η Ελλάδα σημείωσε, μετά τη Γαλλία, μεταξύ των ετών 2005-08 την υψηλότερη μέση ετήσια αύξηση των άμεσων εισπράξεών της από την κρουαζιέρα, κατά 33%. Ακόμα, σύμφωνα με την ίδια μελέτη, η κρουαζιέρα αποτελεί τον ταχύτερα αναπτυσσόμενο κλάδο του τουρισμού, αφού έχει υπερδιπλασιαστεί η ζήτησή της από 7,79 σε 16,24 εκατ. επιβάτες μεταξύ 1998-08, δηλαδή μέση ετήσια αύξηση κατά 7,6% έναντι του 6,8% του γενικού του-

8. Βλέπε στοιχεία Αυγούστου, υποσημ. 5.

9. GP Wild Limited and Business Research and Economic Advisors (BREA), «Contribution of Cruise Tourism to the economies of Europe», European Cruise Council, Euroyards, Cruise Europe and Medcruise, 2007 και 2009.

10. Ο Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος (ΕΟΧ) περιλαμβάνει χώρες του Ευρωπαϊκού Συνδέσμου Ελεύθερων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ) και της ΕΕ. Σχεδιάστηκε ώστε οι χώρες της ΕΖΕΣ (Ελβετία, Ισλανδία, Λιχτενστάιν και Νορβηγία) να συμμετέχουν στην Ευρωπαϊκή Κοινή Αγορά χωρίς να χρειάζεται να γίνουν μέλη της ΕΕ. Η Ελβετία δεν αποτελεί μέλος του ΕΟΧ αλλά συνδέεται με την ΕΕ με διμερείς συμφωνίες.

11. Το διεθνές νηολόγιο δίνει τη δυνατότητα στα πλοία να φέρουν τη σημαία της χώρας τους, ενώ έχουν προνόμια των σημαιών ευκαιρίας (λιγότεροι φόροι, ελαστική σύνθεση πληρωμάτων, κλπ.).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6.11 Αριθμός επιβατών (σε χιλ.) του κλάδου της κρουαζιέρας κατά χώρα επιβίβασης και προορισμού

Χώρα	2005	%	2005	%	2008	%	2008	%	ΜΕΡΜ 2005-08	
	Επιβίβασης		Προορισμού		Επιβίβασης		Προορισμού		Επιβί-βασης	Προορι-σμού
Ιταλία	986,3	34,7	3028,2	23,0	1682,0	35,9	4993,0	23,0	19,5	18,1
Ελλάδα	187,1	6,6	2069,8	15,7	472,0	10,1	4269,0	19,6	36,1	27,3
Ισπανία	586,7	20,7	2627,7	20,0	1038,0	22,1	3600,0	16,6	20,9	11,1
Γαλλία	93,3	3,3	1034,1	7,9	110,0	2,3	1787,0	8,2	5,6	20,0
Πορτογαλία	21,8	0,8	498,4	3,8	37,0	0,8	786,0	3,6	19,3	16,4
Μάλτα	25,0	0,9	336,4	2,6	12,0	0,3	512,0	2,4	-21,7	15,0
Σουηδία	14,1	0,5	301,8	2,3	20,0	0,4	433,0	2,0	12,2	12,8
Ηνωμένο Βασίλειο	503,0	17,7	322,0	2,4	724,0	15,4	406,0	1,9	12,9	8,0
Δανία	126,0	4,4	116,1	0,9	157,0	3,3	338,0	1,6	7,6	42,8
Κύπρος	99,7	3,5	151,9	1,2	74,0	1,6	227,0	1,0	-9,4	14,3
Γερμανία	139,1	4,9	201,7	1,5	215,0	4,6	196,0	0,9	15,6	-1,0
Ολλανδία	39,6	1,4	169,1	1,3	72,0	1,5	79,0	0,4	22,1	-22,4
Λοιπή Ευρώπη	17,4	0,6	2288,7	17,4	74,0	1,6	4102,0	18,9	61,9	21,5
Σύνολο*	2839,2	100,0	13146,0	100,0	4687,0	100,0	21728,0	100,0	18,2	18,2

Σημείωση: * Περιλαμβάνονται όλες οι χώρες της Ευρώπης, ΜΕΡΜ: Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής.
Πηγή: Business Research and Economic Advisors, «Contribution of Cruise Tourism to the economies of Europe», European Cruise Council and its partners, 2007 και 2009.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6.12 Άμεσες δαπάνες του κλάδου της κρουαζιέρας κατά χώρα της Ευρώπης*

Χώρες	2005 εκατ. ευρώ	%	2008 εκατ. ευρώ	%	ΜΕΡΜ 2005-08
Ιταλία	2501	30,0	4318	30,4	20,0
Γερμανία	1073	12,9	2351	16,5	29,9
Ηνωμένο Βασίλειο	1686	20,2	2263	15,9	10,3
Γαλλία	536	6,4	1399	9,8	37,7
Ισπανία	683	8,2	1078	7,6	16,4
Φινλανδία	621	7,5	902	6,3	13,3
Νορβηγία	276	3,3	477	3,4	20,0
Ελλάδα	200	2,4	471	3,3	33,0
Ολλανδία	156	1,9	204	1,4	9,4
Λοιπή Ευρώπη	594	7,1	753	5,3	8,2
Σύνολο	8326	100,0	14216	100,0	19,5

Σημείωση: *Περιλαμβάνονται οι χώρες της ΕΕ και η Ελβετία συν 2 χώρες του ΕΟΧ Νορβηγία, Ισλανδία. Στις άμεσες δαπάνες περιλαμβάνονται οι δαπάνες των επιβατών, οι δαπάνες για νεοκατασκευές-επενδύσεις-επισκευές κρουαζιερόπλοιων, οι διάφορες αγορές των εταιρειών κρουαζιέρας, οι μισθοί μαζί με τις ασφαλιστικές εισφορές του προσωπικού και του πληρώματος.
Πηγή: Βλ. Πίνακα 2.6.11.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.6.13 Κατάπλοι τουριστικών πλοίων στους κυριότερους ελληνικούς λιμένες

	2005		2006		2007		2005-2007			Ποσοστιαία κατανομή 2005-07		ΜΕΡΜ 2005-07	
Λιμάνια	Αριθμός πλοίων	χιλ. κκχ	Αριθμός πλοίων	χιλ. κκχ	Αριθμός πλοίων	χιλ. κκχ	Αριθμός πλοίων	χιλ. κκχ	Μέση χωρητικότητα χιλ. κκχ	Αριθμός πλοίων	χιλ. κκχ	Αριθμός πλοίων	χιλ. κκχ
Σύνολο	2947	34186,7	3614	44117,7	5064	45327,9	11625	123632,3	10,6	*100,00*	*100,00*	31,09	15,15
Πειραιεύς	545	6435,2	654	9811,9	874	10780,8	2073	27027,9	13,0	*17,83*	*21,86*	26,64	29,43
Ρόδος	466	5474,5	644	8771,7	721	6055,5	1831	20301,7	11,1	*15,75*	*16,42*	24,39	5,17
Μύκονος	220	4084,6	519	7759,4	646	5425,4	1385	17269,3	12,5	*11,91*	*13,97*	71,36	15,25
Κατάκολο	241	4966,6	243	6330,5	285	3703,3	769	15000,4	19,5	*6,62*	*12,13*	8,75	-13,65
Κέρκυρα	328	4000,6	334	4083,7	350	4947,0	1012	13031,3	12,9	*8,71*	*10,54*	3,30	11,20
Θήρα	451	6425,1	1	9,4	642	5813,5	1094	12248,1	11,2	*9,41*	*9,91*	19,31	-4,88
Ηράκλειο	239	2517,5	254	2711,0	354	2689,9	847	7918,4	9,3	*7,29*	*6,40*	21,70	3,37
Πάτμος	356	1839,4	421	2170,8	524	2767,8	1301	6778,0	5,2	*11,19*	*5,48*	21,32	22,67
Αργοστόλι	42	587,3	22	220,6	37	213,6	101	1021,4	10,1	*0,87*	*0,83*	-6,14	-39,69
Βόλος	26	135,1	33	346,0	38	322,3	97	803,4	8,3	*0,83*	*0,65*	20,89	54,48
Ζάκυνθος	30	337,5	9	206,1	7	37,0	46	580,6	12,6	*0,40*	*0,47*	-51,70	-66,91

Σημείωση: ΜΕΡΜ: Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής, κκχ: κόροι καθαρής χωρητικότητας.
Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

ρισμού στην ξηρά που έφθασε περί τους 924 εκατ. τουρίστες το 2008. Ακόμα, όπως αναφέρει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Κρουαζιέρας, η Μεσόγειος αποτελεί τον δημοφιλέστερο προορισμό κρουαζιέρας σε όλη την Ευρώπη παρουσιάζοντας αύξηση κατά 20% το 2009, που ξεπέρασε ακόμα και την αύξηση του 19% των νήσων της Καραϊβικής και του λοιπού κόσμου.

Στα ελληνικά λιμάνια που δέχονται κρουαζιερόπλοια, σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ., στην 3ετία 2005-07 κατέπλευσαν 11.625 τουριστικά πλοία και θαλαμηγοί προερχόμενα από το εσωτερικό και το εξωτερικό, συνολικής χωρητικότητας 123,6 εκατ. κκχ[12] (Πίνακας 2.6.13). Επίσης μεταξύ των ετών 2005-07 σημειώθηκε μέση αύξηση κατά 31% σε αριθμό πλοίων και κατά 15,1% σε χωρητικότητα.

Τα περισσότερα πλοία καταπλέουν στο λιμάνι του Πειραιά, που συγκεντρώνει το 17,8% του αριθμού πλοίων και 21,9% της χωρητικότητας σε κκχ. Ακολουθεί το λιμάνι της Ρόδου με αντίστοιχα ποσοστά 15,8% και 16,4%, της Μυκόνου με 11,9% και 14%, του Κατάκολου με 6,6% και 12,1%, της Κέρκυρας με 8,7% και 10,5%, της Θήρας, 9,4% και 9,9%, του Ηρακλείου με 7,3% και 6,4%, της Πάτμου με 11,2% και 5,5%. Τα μεγαλύτερα πλοία μέσης χωρητικότητας 19,5 χιλ. κκχ, κατέπλευσαν στο λιμάνι του Κατάκολου, ακολουθούν τα λιμάνια του Πειραιά και της Κέρκυρας με 13,0 χιλ. κκχ, της Μυκόνου με 12,5 χιλ. κκχ, της Ζακύνθου με 12,6 χιλ. κκχ, ενώ ο λιμένας της Πάτμου δέχεται μικρής χωρητικότητας τουριστικά πλοία 5,2 χιλ. κκχ, δηλαδή περισσότερες θαλαμηγούς.

Όσον αφορά τους επιβάτες, τη διετία 2006-07 παρατηρείται (Διάγραμμα 2.6.10) ότι οι επιβιβασθέντες από ελληνικό λιμάνι συγκεντρώνονται κυρίως σε τρία λιμάνια: του Πειραιά, του Ηρακλείου και της Κέρκυρας, οι οποίοι αναγόμενοι σε ποσοστά του συνόλου αντιστοιχούν κατά σειρά στο 73,7%, 17,4%, 7,2%. Αντίθετα, οι διερχόμενοι επιβάτες κατανέμονται με μικρές διαφορές ποσοστών σε αρκετά λιμάνια όπως του Πειραιά κατά το 19,5%, της Ρόδου 17,1%, της Μυκόνου 14,8%, του Κατάκολου 12,8%, της Θήρας 10,8%, της Κέρκυρας 9,5%, του Ηρακλείου 5,9%, της Πάτμου 5,4% και στα υπόλοιπα λιμάνια το 6,6%.

Οι περιορισμοί που θέτει ο πραστατευτισμός επιτρέπουν μόνο στα κρουαζιερόπλοια με σημαία κράτους μέλους της ΕΕ ή του ΕΟΧ να έχουν ελληνικό λιμάνι για άφιξη και αναχώρηση (home port), ενώ απαγορεύουν

12. Οι κόροι καθαρής χωρητικότητας (κκχ) προσδιορίζουν τη μεταφορική ικανότητα του πλοίου σε μονάδες όγκου, δηλαδή όγκος ολικής χωρητικότητας σε κοχ (grt) μείον όγκος μη εκμεταλλεύσιμων χώρων του πλοίου σε κοχ (grt).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.6.10
Επιβάτες τουριστικών πλοίων στους κυριότερους ελληνικούς λιμένες

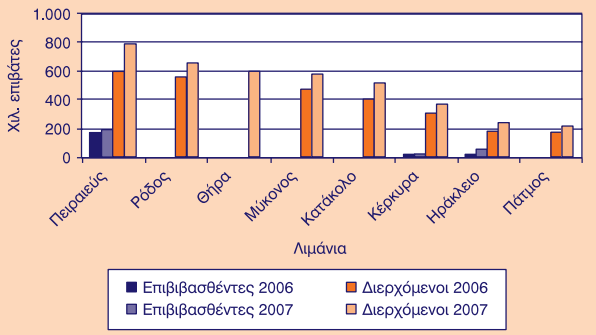

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

στα κρουαζερόπλοια με ξένη σημαία να επιβιβάζουν και να αποβιβάζουν τους ίδιους επιβάτες σε ελληνικό λιμάνι. Η Ελλάδα με αυτόν τον τρόπο αποκλείει το μεγαλύτερο μέρος του διεθνούς στόλου να πραγματοποιεί κρουαζιέρες κυκλικών ταξιδιών, δεδομένου ότι τα περισσότερα των κρουαζιερόπλοιων φέρουν σημαία τρίτων χωρών. Ο παγκόσμιος στόλος την 1.7.2009 αριθμούσε 286 πλοία, χωρητικότητας 14,9 εκατ. gt[13] των 384 χιλ. κλινών εκ των οποίων άνω του 68% των πλοίων ήταν νηολογημένα σε μη κοινοτικές σημαίες.

Οι προοπτικές της κρουαζιέρας με επιβίβαση-αποβίβαση από ελληνικά λιμάνια είναι θετικές, αφού υπάρχει έντονο ενδιαφέρον από διεθνείς ομίλους κρουαζιέρας. Εξάλλου, τα πολυάριθμα ελληνικά νησιά με τα διαφορετικά μορφολογικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά θα αποτελούν νέους προορισμούς στα προγράμματα κρουαζιέρας προβαλλόμενα κάθε φορά ως καινούργια λιμάνια και λειτουργώντας με αυτό τον τρόπο υπέρ της διαφημιστικής προβολής της Ελλάδας. Με την αλλαγή του σχετικού θεσμικού πλαισίου και την άρση του προστατευτισμού, η χώρα μπορεί να εξελιχθεί σε κέντρο θαλάσσιας κρουαζιέρας και να αποκτήσει λιμάνια-κόμβους για να καταστεί ελκυστικός προορισμός σε όλη τη Μεσόγειο. Η Ελλάδα θα έχει άμεσο τουριστικό όφελος σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, αφού θα αναπτυχθούν επιπλέον τουριστικά προγράμματα πριν ή μετά την κρουαζιέρα για περισσότερο χρόνο, δεδομένου ότι η κρουαζιέρα αποτελεί δραστηριότητα που επεκτείνεται πέρα των καλοκαιρινών μηνών. Μελλοντικά αναπτύσσονται και άλλες παράπλευρες δραστηριότητες με νέες θέσεις εργασίας στους κλάδους της ναυτιλίας και του τουρισμού (επενδύσεις σε πλοία, λιμενικά έργα, επιβατηγοί σταθμοί, επισκευές σε ναυπηγεία, προμήθεια υλικών και τροφοδοσίας, έσοδα σε αεροδρόμια, ξενοδοχεία, εστιατόρια, ενοικιάσεις αυτοκινήτων, ταξιδιωτικά γραφεία, καταστήματα τουριστικών ειδών, κλπ.).

Ο Νόμος 3872/3.9.2010, που ψηφίστηκε στη Βουλή τελευταία, επιτρέπει την εκτέλεση περιηγητικών πλόων από πλοία ξένης σημαίας με αφετηρία ελληνικό λιμάνι, ανοίγει τον τομέα της κρουαζιέρας και εξομοιώνει τα πλοία ξένης χώρας με ό,τι ισχύει για τα πλοία με σημαία των χωρών της ΕΕ και του ΕΟΧ. Όμως η απελευθέρωση στον εν λόγω νόμο γίνεται υπό προϋποθέσεις όπως η υποχρεωτική παραμονή του πλοίου στο αφετήριο λιμάνι τουλάχιστον 8 ώρες και η κατ' ελάχιστο 48ωρη διάρκεια του ταξιδιού, η μέχρι 3 έτη σύναψη σύμβασης μεταξύ ενδιαφερόμενων εταιρειών και του αρμόδιου υπουργείου, η επιβολή εισφοράς ανά επιβάτη υπέρ του Κεφαλαίου Ανεργίας και Ασθενείας Ναυτικών, η προστασία της εργασίας των Ελλήνων ναυτικών με όρους σύμφωνους με την ελληνική νομοθεσία. Παράλληλα, γίνεται λόγος για κίνητρα πρόσληψης Ελλήνων ναυτικών και διενέργεια επενδύσεων εκ μέρους των πλοιοκτητριών εταιρειών, ενώ θα ρυθμίζονται διάφορα θέματα με Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις των αρμόδιων Υπουργείων για τη ναυτιλία και τον τουρισμό (ανάλογα με τη στελέχωση του πλοίου, τη μεταφορική του ικανότητα, τη συχνότητα των δρομολογίων, την τήρηση των διεθνών συμβάσεων ασφάλειας ναυσιπλοΐας, προστασίας της ζωής στη θάλασσα, προστασίας του θαλασσίου περιβάλλοντος). Αυτά σημαίνουν μερική απελευθέρωση με την εμπλοκή των ιδιωτών σε γραφειοκρατικές διαδικασίες και την αδειοδότηση των εταιρειών με όρους και κίνητρα προκειμένου να γίνουν επενδύσεις και να απασχολούνται Έλληνες ναυτικοί (επιδοτούνται οι ασφαλιστικές εισφορές στο ΝΑΤ των Ελλήνων ναυτικών στα ελληνικής σημαίας κρουαζιερόπλοια, σύμφωνα με το άρθρο 24 του Ν.3409/2005).

Ο εν λόγω νόμος μπορεί να μην καθιστά πλήρη την απελευθέρωση της κρουαζιέρας αλλά δημιουργεί μακροχρόνια βάσεις για περαιτέρω ανάπτυξη του συγκεκριμένου κλάδου στην Ελλάδα, τη λήψη μέτρων για ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής σημαίας, τη βελτίωση των υποδομών λιμενικών έργων και την κατασκευή επιβατηγών σταθμών υποδοχής μεγάλων κρουαζιερόπλοιων στα μεγάλα και μικρότερα νησιά, την εκπαίδευση και κατάρτιση των ναυτικών, καθώς και την επιμόρφωση εξειδικευμένου ναυτικού προσωπικού ξενοδοχειακού τύπου, δεδομένου ότι αυτό αποτελεί το 70% του συνολικού προσωπικού στα κρουαζιερόπλοια.

13. Η χωρητικότητα σε gt (gross tonnage) αποδίδει τον συνολικό όγκο όλων των μόνιμα σκεπαστών και κλειστών χώρων του πλοίου μετρούμενο από την εξωτερική πλευρά του σκάφους, σε αντίθεση με τη χωρητικότητα σε grt που μετράει τον όγκο όλων των εσωτερικών χώρων του πλοίου. Η αριθμητική τιμή του όγκου ενός πλοίου σε gt είναι μικρότερη από την τιμή της χωρητικότητας σε grt.

Οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα: Επιδόσεις, αδυναμίες και ο ρόλος της πολιτικής

Στέλλα Σάββα-Μπαλφούσια

1. Εισαγωγή

Η ανάπτυξη είναι περίπλοκη οικονομική, κοινωνική και πολιτική διαδικασία η κατανόηση της οποίας παραμένει ατελής, παρά την πρόοδο που έχει επέλθει όσον αφορά την περιγραφή επιμέρους μηχανισμών που την διαμορφώνουν. Οι οικονομολόγοι αποδίδουν την αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε τρεις βασικούς συντελεστές: τη συσσώρευση του φυσικού κεφαλαίου, την εξέλιξη της τεχνολογίας και τη βελτίωση του ανθρωπίνου κεφαλαίου. Βέβαια η αύξηση και βελτίωση του αποθέματος των συντελεστών παραγωγής και κυρίως η τεχνολογική πρόοδος αντανακλούν σωρεία άλλων παραγόντων που αποτελούν τις βαθύτερες αιτίες της ανάπτυξης, όπως η επιστημονική πρόοδος, η ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου, η βελτίωση της εκπαίδευσης, της ιατρικής και της δημόσιας υγείας, αλλά και η βελτίωση της ποιότητας διακυβέρνησης.

Τις τελευταίες δεκαετίες το ενδιαφέρον για την οικονομική ανάπτυξη έχει ανανεωθεί τόσο στο θεωρητικό πεδίο όσο και στο πεδίο της εμπειρικής έρευνας, ενώ, παράλληλα, έχει ανανεωθεί και η αντίστοιχη πολιτική συζήτηση.

Στο θεωρητικό πεδίο ένα σημαντικό βήμα υπήρξε η ανάπτυξη ενός ευρέος φάσματος υποδειγμάτων τα οποία καθιστούν την τεχνολογική πρόοδο ενδογενή διαδικασία, επιτρέποντας τη σύνδεση της οικονομικής ανάπτυξης με την άσκηση συγκεκριμένων πολιτικών. Οι εξελίξεις αυτές έδωσαν περαιτέρω ώθηση στην ανάπτυξη της εμπειρικής έρευνας, η οποία στηρίχθηκε επιπλέον σε μεγαλύτερες και πιο πλούσιες βάσεις δεδομένων και στην αξιοποίηση καλύτερων οικονομετρικών εργαλείων. Αν και εκφράζεται σοβαρή αμφισβήτηση γύρω από ένα μεγάλο όγκο εμπειρικών εργασιών ο οποίος θεωρείται ότι δεν εδράζεται σε σαφές θεωρητικό πλαίσιο, η εμπειρική έρευνα έχει αποδώσει ουσιαστικά αποτελέσματα.

Στο πεδίο της άσκησης πολιτικής η επίτευξη υψηλών και σταθερών ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης αποτελεί κεντρικό στόχο, ιδιαίτερα σε χώρες που υστερούν σε σύγκριση με τις ανεπτυγμένες οικονομίες. Εντούτοις, στην πράξη αποδεικνύεται πολύ δύσκολος στόχος, καθώς, συχνά, περίοδοι επιτυχούς πορείας ακολουθούνται από περιόδους στασιμότητας ή και υποχώρησης του βιοτικού επιπέδου.

Από τα τέλη της δεκαετίας 1980, η συζήτηση για την αναγκαιότητα και το χαρακτήρα της αναπτυξιακής πολιτικής συνέκλινε στην άποψη ότι η ανάπτυξη είναι θέμα δρομολόγησης ενός συγκεκριμένου πλέγματος ορθών πολιτικών. Είτε επρόκειτο για χώρες της μετάβασης, είτε για χώρες του ανεπτυγμένου κόσμου, σωστές πολιτικές σήμαιναν λιγότερους περιορισμούς στο διεθνές εμπόριο και τις ροές κεφαλαίου, μεγαλύτερο ρόλο στις αγορές για την κατανομή των πόρων και χαμηλότερα δημοσιονομικά ελλείμματα, ανεξαρτήτως της ιστορίας, της πολιτικής οικονομίας, ή των τοπικών θεσμών.[1]

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, και εντεύθεν, τέτοιου τύπου πολιτικές εφαρμόστηκαν σε πολλές χώρες του κόσμου.[2] Το πεδίο εφαρμογής, το πλάτος, και το βάθος των μεταρρυθμίσεων ήταν άνευ προηγουμένου στην πρόσφατη οικονομική ιστορία. Ανεξάρτητα από τη γνώμη που έχει κάποιος για τη σκοπιμότητα ή την ταχύτητα εφαρμογής ορισμένων από αυτές τις μεταρρυθμίσεις, είναι γεγονός ότι ο αναπτυσσόμενος κόσμος που προέκυψε κατόπιν χαρακτηρίζεται από πιο ανοικτές και ανταγωνιστικές οικονομίες, με χαμηλότερους ρυθμούς πληθωρισμού, χαμηλότερα δημοσιονο-

1. Εν πολλοίς, το όραμα αυτό εκφράστηκε στη «Συναίνεση της Ουάσινγκτον» (Washington Consensus), όπως διατυπώθηκε από τον John Williamson το 1990. Η «συναίνεση» συνέθετε κυρίως τις απόψεις των οικονομολόγων της Παγκόσμιας Τράπεζας, του ΔΝΤ και του αμερικανικού Υπουργείου Οικονομικών. Αν και η συναίνεση αυτή δεν είχε προταθεί ως μηχανική φόρμουλα αλλά ως πλαίσιο που θα έπρεπε να εφαρμόζεται κριτικά και κατά περίπτωση, στην πράξη αποτέλεσε γενικό οδηγό για τις περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες.

2. Στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, την πτώση του κομμουνισμού ακολούθησαν μεταρρυθμίσεις αγοράς, στην Κίνα συνεχίστηκαν οι μεταρρυθμίσεις προσανατολισμένες στην ελεύθερη λειτουργία της αγοράς και η Ινδία εγκατέλειψε τον κεντρικό προγραμματισμό, υιοθετώντας ένα ευρύ φάσμα μεταρρυθμίσεων. Παράλληλα, πολλές χώρες της Λατινικής Αμερικής ακολούθησαν πολιτικές σταθεροποίησης και περαιτέρω ανοίγματος των αγορών στις διεθνείς συναλλαγές αλλά και ιδιωτικοποίησης δημόσιων επιχειρήσεων, ενώ παρόμοιες πολιτικές εφαρμόσθηκαν και σε πολλές χώρες της Αφρικής.

μικά ελλείμματα, μικρότερο κράτος και λιγότερους περιορισμούς στις δραστηριότητες του ιδιωτικού τομέα.

Τα αποτελέσματα των μεταρρυθμίσεων υπήρξαν μεικτά και σε πολλές περιπτώσεις απρόσμενα. Άλλοτε υπερέβησαν και τις πιο αισιόδοξες προβλέψεις (Κίνα), ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις υπολείπονται σημαντικά των προσδοκιών (Λατινική Αμερική).

Τα τελευταία χρόνια γίνεται προσπάθεια να προωθηθούν πιο επιλεκτικές πολιτικές που στηρίζονται στον εντοπισμό προτεραιοτήτων και λαμβάνουν υπόψη τις ειδικότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει κάθε χώρα.[3]

Η Ελλάδα, ως μια χώρα μεσαίου εισοδήματος η οποία έχει διανύσει ένα σοβαρό μέρος του δρόμου προς τη σύγκλιση με τις πλέον ανεπτυγμένες χώρες, αντιμετωπίζει ιδιαίτερες προκλήσεις στην παρούσα φάση, όχι μόνο εξαιτίας των δημοσιονομικών προβλημάτων αλλά και γιατί η ανθεκτικότητα της αναπτυξιακής πορείας έχει τεθεί υπό αμφισβήτηση. Από πολλές απόψεις φαίνεται ότι ο δρόμος που έχει ακολουθηθεί οδήγησε σε αναπτυξιακό αδιέξοδο, γεγονός που προκαλεί μια ευρεία συζήτηση περί «νέου αναπτυξιακού υποδείγματος».

Πριν, όμως, από οποιαδήποτε επεξεργασία λύσεων είναι απαραίτητο να διερευνηθεί η φυσιογνωμία και τα παγιότερα χαρακτηριστικά της πρόσφατης αναπτυξιακής πορείας, αφού αυτά συνδέονται με την κρίση που επακολούθησε αλλά και τις μελλοντικές προοπτικές. Πρέπει επίσης να εντοπισθούν οι πολιτικές που διαμόρφωσαν τα ανωτέρω χαρακτηριστικά, καθώς η πληρέστερη κατανόηση των αστοχιών ή των αρνητικών πλευρών της μέχρι τώρα οικονομικής πολιτικής είναι αναγκαία για τη διατύπωση ορθότερων αναπτυξιακών επιλογών.

Το άρθρο αυτό επιχειρεί να συμβάλει προς την κατεύθυνση αυτή με υπόβαθρο τα ευρήματα της διεθνούς εμπειρικής έρευνας για τους παράγοντες που προσδιορίζουν την ανάπτυξη και τη σημασία τους. Η επισκόπηση των θεωρητικών απόψεων και η συζήτηση των ευρημάτων της εμπειρικής έρευνας γίνεται στην επόμενη ενότητα. Στην τρίτη ενότητα αποτυπώνονται οι αναπτυξιακές επιδόσεις της Ελληνικής Οικονομίας και αποτιμάται ο ρόλος της πολιτικής. Στην τελευταία ενότητα διατυπώνονται ορισμένες προτάσεις πολιτικής.

2. Αναπτυξιακές πολιτικές: Θεωρία και εμπειρική έρευνα

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η κυβερνητική δράση παίζει σημαντικό ρόλο στον καθορισμό του οικονομικού πλαισίου εντός του οποίου πραγματοποιείται η οικονομική ανάπτυξη. Καταρχήν, ορισμένες από τις δραστηριότητες του κράτους έχουν θετικό αντίκτυπο στην ανάπτυξη καθώς είτε προσθέτουν άμεσα στο παραγωγικό κεφάλαιο (π.χ. επενδύσεις σε υποδομές) είτε αποσκοπούν στο να ξεπεράσουν τις αδυναμίες της αγοράς. Από την άλλη πλευρά, είναι γεγονός ότι ορισμένες από τις δραστηριότητες του Δημοσίου προσανατολίζονται σε αναδιανεμητικούς και ευρύτερους στόχους κοινωνικής πολιτικής που, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα, δεν αποσκοπούν σε μεγαλύτερη οικονομική ανάπτυξη. Ιδιαίτερη σημασία, εν προκειμένω, αποκτά ο εντοπισμός εκείνων των κρατικών παρεμβάσεων οι οποίες ενδέχεται να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην αποτελεσματικότητα της κατανομής των πόρων και συνεπώς και στην ανάπτυξη, εφόσον το κοινωνικό τους κόστος υπερβαίνει το όφελος.

Η εμπειρική βιβλιογραφία αποσκοπεί κυρίως στην ερμηνεία των διαφορών στις αναπτυξιακές επιδόσεις κατά χώρα και διαχρονικά και το συσχετισμό αυτών των διαφορών με τους κύριους αναπτυξιακούς παράγοντες και τη διαρθρωτική και μακροοικονομική πολιτική.

Πρέπει εξαρχής να σημειωθεί ότι ούτε η θεωρία ούτε και η εμπειρία οδηγούν σε απολύτως ασφαλείς και εξαντλητικές προτάσεις που έχουν εφαρμογή σε κάθε περίπτωση.

2.1. Ο ρόλος της πολιτικής στην οικονομική θεωρία της ανάπτυξης

Το παραδοσιακό νεοκλασικό υπόδειγμα μεγέθυνσης υποθέτει εξωγενείς ρυθμούς αποταμίευσης και αύξησης του πληθυσμού καθώς και εξωγενή τεχνολογική πρόοδο, σε συνδυασμό με φθίνουσα απόδοση του κεφαλαίου. Στο υπόδειγμα αυτό δεν υπάρχει, εκ πρώτης όψεως, κανένας ρόλος για την πολιτική. Βελτιωμένες εκδόσεις της νεοκλασικής θεωρίας έχουν χαλαρώσει τις ανωτέρω υποθέσεις, παρέχοντας περιθώρια για την πολιτική να επηρεάζει την ανάπτυξη βραχυπρόθεσμα αλλά και μεσοπρόθεσμα μέσω των επιδράσεων στις αποταμιεύσεις και τις επενδύσεις. Μία από τις βασικές προεκτάσεις του νεοκλασικού υποδείγματος, που παρέχει τέτοιες δυνατότητες, στηρίζεται στη διεύρυνση της έννοιας του κεφαλαίου. Η παραγωγή στο πλαίσιο αυτό δεν απαιτεί μόνο υλικό κεφάλαιο και εργασία, αλλά και ανθρώπινο κεφάλαιο, ο ρόλος του οποίου είναι ανάλογος με αυτόν του φυσικού κεφαλαίου. Με αυτή τη διευρυμένη έννοια του κεφαλαίου είναι δυνατόν να χαλαρώσει η υπόθεση της φθίνουσας απόδοσης. Με σταθερές ή αυξανόμενες αποδόσεις στο διευρυμένο κεφάλαιο, ο μακροχρόνιος ρυθμός ανάπτυξης καθίσταται ενδογενής, με την έννοια ότι εξαρτάται από τις αποφάσεις για επενδύσεις οι οποίες με τη σει-

3. Βλέπε Roberto Zagha, Gobind Nankani, and Indermit Gill, “Rethinking Growth”.

ρά τους θα μπορούσαν να επηρεαστούν από την οικονομική πολιτική.

Ωστόσο, η ενίσχυση της άποψης ότι η πολιτική και οι θεσμικές ρυθμίσεις μπορούν να αλλάξουν το μακροχρόνιο ρυθμό της οικονομικής μεγέθυνσης προήλθε, κατ' εξοχήν, από τις θεωρίες της ενδογενούς ανάπτυξης. Οι θεωρίες αυτές έχουν προκαλέσει μια ολόκληρη σειρά νέων ιδεών σχετικά με την πιθανή σημασία υποκειμένων δυνάμεων που αποτελούν τους κινητήριους μηχανισμούς της οικονομικής ανάπτυξης και οι οποίες επιτρέπουν στην πολιτική να διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο. Υπάρχουν εντούτοις σημαντικές διαφορές απόψεων, σε θεωρητικό επίπεδο, όσον αφορά τις ακριβείς βάσεις της ανάπτυξης, οι οποίες αντανακλώνται σε εναλλακτικά οικονομικά υποδείγματα. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα υποδείγματα αναπτύσσονται γύρω από την υπόθεση ότι η κοινωνική αποδοτικότητα των ιδιωτικών δράσεων υπερβαίνει τα ιδιωτικά κέρδη. Τα υποδείγματα αυτά υποδεικνύουν επιμέρους παράγοντες που διαμορφώνουν την ανάπτυξη, και οι οποίοι συχνά συνδέονται με την άσκηση πολιτικής. Η εμπειρική βιβλιογραφία, από την άλλη πλευρά, αποσκοπεί κυρίως στην ερμηνεία των διαφορών στις αναπτυξιακές επιδόσεις κατά χώρα και διαχρονικά και το συσχετισμό αυτών των διαφορών με τους κύριους αναπτυξιακούς παράγοντες και τη διαρθρωτική και μακροοικονομική πολιτική. Στη συνέχεια εξετάζονται συνοπτικά οι βασικότεροι από τους παράγοντες αυτούς και γίνεται αναφορά στα ευρήματα της εμπειρικής έρευνας.

2.2. Παράγοντες ανάπτυξης και σημασία των διαρθρωτικών πολιτικών

Η συσσώρευση φυσικού, ανθρωπίνου και γνωστικού κεφαλαίου

Το ποσοστό της συσσώρευσης του φυσικού κεφαλαίου, που συνήθως προσεγγίζεται από το μερίδιο των επενδύσεων στο ΑΕΠ, θεωρείται ένας από τους κύριους παράγοντες που καθορίζουν το επίπεδο της πραγματικής κατά κεφαλήν παραγωγής, καθώς μια εφάπαξ αύξηση του ποσοστού επενδύσεων οδηγεί καταρχήν σε μια μεταβατική περίοδο αύξησης της παραγωγής. Παράλληλα, οι επενδύσεις σε εξοπλισμό ενσωματώνουν την τεχνολογική πρόοδο, ιδιαίτερα σε χώρες όπως η Ελλάδα στις οποίες δεν παράγεται σοβαρή τεχνολογική έρευνα.

Οι επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο (π.χ. υψηλότερες δαπάνες για εκπαίδευση και κατάρτιση) συνεισφέρουν στην ανάπτυξη μέσα από τη βελτίωση των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού. Επιπλέον, διαδραματίζουν έναν πιο μακροχρόνιο ρόλο στη διαδικασία ανάπτυξης μέσα από τη συμβολή τους στην καινοτομία, δοθέντος ότι οι εξελίξεις στην τεχνολογική πρόοδο συχνά έχουν ισχυρούς δεσμούς με την εκπαίδευση, ιδίως στο υψηλότερο επίπεδο. Στην εμπειρική έρευνα γίνεται συνήθως η παραδοχή ότι το ανθρώπινο κεφάλαιο αντιπροσωπεύεται από το μέσο αριθμό των ετών εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού.

Οι δαπάνες του ιδιωτικού τομέα για την έρευνα και ανάπτυξη (Ε&Α) οδηγούν σε σημαντικές τεχνολογικές εξελίξεις. Όμως, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γνώσης, δηλαδή η αδυναμία πλήρους αποκλεισμού και η μη αντιπαλότητα στη χρήση, συνεπάγονται ότι ο ιδιωτικός τομέας επιδίδεται σε χαμηλότερες δαπάνες για Ε&Α από ό,τι είναι κοινωνικά βέλτιστο. Το γεγονός αυτό δικαιολογεί τη συμμετοχή του κράτους στην Ε&Α, τόσο με την άμεση παροχή και χρηματοδότηση, όσο και με έμμεσα μέτρα ενθάρρυνσης της δράσης του ιδιωτικού τομέα, όπως φορολογικά κίνητρα και προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας. Ένα ζήτημα που έχει σημαντική διάσταση πολιτικής είναι κατά πόσον η σχέση μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής έρευνας και ανάπτυξης είναι σχέση συμπληρωματικότητας ή υποκατάστασης.

Λοιποί διαρθρωτικοί και μικροοικονομικοί παράγοντες

Μια σειρά θεσμικοί παράγοντες και διαρθρωτικές πολιτικές είναι πιθανό να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη, καθώς επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα με την οποία λειτουργούν οι αγορές προϊόντων και εργασίας, αλλά επηρεάζουν και την ικανότητα των αγορών να προσαρμοστούν στις νέες τεχνολογίες, ιδιαίτερα όταν απαιτείται ανακατανομή πόρων σε νέες δραστηριότητες. Για παράδειγμα, υπερβολικές κανονιστικές ρυθμίσεις, καθώς και αδιαφάνεια των διαδικασιών, προσθέτουν επιπλέον κόστος που μπορεί να αποθαρρύνει την είσοδο επιχειρήσεων ή τις ξένες επενδύσεις. Από την άλλη πλευρά, οι καλά ανεπτυγμένες χρηματοπιστωτικές αγορές διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην κατανομή των πόρων και ιδιαίτερα στην κατεύθυνσή τους προς νέες δραστηριότητες.

Συμπεράσματα από την εμπειρική βιβλιογραφία[4]

Οι πολιτικές και θεσμικές διαστάσεις που εξετάζονται στην εμπειρική έρευνα προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό από τα διαθέσιμα στοιχεία και τη δυνατότητα μέτρησης των μεταβλητών που ενδιαφέρουν.[5] Σε γενικές

4. Οι αναφορές στα αποτελέσματα της εμπειρικής βιβλιογραφίας στηρίζονται σε μελέτες του ΟΟΣΑ από το 2000 έως το 2005, και ιδιαίτερα τα Working Papers 246, 283, 381,388,415. Βλέπε βιβλιογραφία.

5. Παράλληλα, διατυπώνεται και μια σοβαρή κριτική για μέρος τουλάχιστον της βιβλιογραφίας, ότι δηλαδή συχνά η επιλογή των μεταβλητών για τις εμπειρικές έρευνες γίνεται χωρίς επαρκή θεωρητική βάση.

γραμμές, η εμπειρική έρευνα τεκμηριώνει ότι οι χώρες παρουσιάζουν διαφορές του βιοτικού επιπέδου και ρυθμού ανάπτυξης λόγω των διαφορών στους ρυθμούς αποταμίευσης και των γενικότερων συνθηκών λειτουργίας της οικονομίας. Τα αποτελέσματα υποστηρίζουν σθεναρά την ιδέα ότι η συσσώρευση του φυσικού και, ιδίως, του ανθρώπινου κεφαλαίου είναι σημαντική για την ανάπτυξη. Επιβεβαιώνεται επίσης η σημασία της Ε&Α. Ειδικότερα οι δαπάνες Ε&Α που αναλαμβάνονται από τον επιχειρηματικό τομέα φαίνεται να έχουν υψηλή κοινωνική απόδοση.

Αναμενόμενα είναι, επίσης, και τα αποτελέσματα της διερεύνησης της σημασίας των διαρθρωτικών και μικροοικονομικών πολιτικών. Ειδικότερα, ο βαθμός στον οποίο ο πληθυσμός της εργάσιμης ηλικίας πράγματι απασχολείται αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Ταυτόχρονα, διαπιστώνεται ότι η πολιτική και οι θεσμοί έχουν σαφώς έναν ισχυρό ρόλο για τον καθορισμό του επιπέδου απασχόλησης του πληθυσμού παραγωγικών ηλικιών κάθε χώρας.

Οι μελέτες που ερευνούν τις επιπτώσεις των ρυθμίσεων της αγοράς προϊόντων για την ανάπτυξη είναι περιορισμένες εξαιτίας της έλλειψης των αναγκαίων δεικτών. Εντούτοις, συσχετίσεις μεταξύ ορισμένων δεικτών του κανονιστικού πλαισίου και της ανάπτυξης φαίνεται να παρέχουν αποδεικτικά στοιχεία ότι οι εκτεταμένες κανονιστικές ρυθμίσεις έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην αποτελεσματικότητα των αγορών προϊόντων και την οικονομική ανάπτυξη. Διάφορες επιμέρους πτυχές του κανονιστικού πλαισίου, όπως είναι ο βαθμός της διοικητικής επιβάρυνσης των επιχειρήσεων, για παράδειγμα ο τρόπος και χρόνος αδειοδότησης, οι κανόνες επικοινωνίας και οι διοικητικές επιβαρύνσεις φαίνεται να επηρεάζουν αρνητικά τις επενδύσεις και την παραγωγικότητα.

Τέλος, τα εμπειρικά στοιχεία επιβεβαιώνουν τη σημασία των ανεπτυγμένων χρηματοπιστωτικών αγορών για την αναπτυξιακή διαδικασία μέσα από την ενθάρρυνση των επενδύσεων και τη διοχέτευση πόρων προς τις πλέον αποδοτικές δραστηριότητες. Ειδικότερα, ο βαθμός της χρηματιστηριακής κεφαλαιοποίησης διαπιστώνεται ότι συνδέεται έντονα με την παραγωγή και με το ποσοστό επενδύσεων.

2.3. Οι αναπτυξιακές διαστάσεις της μακροοικονομικής πολιτικής και τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας

Το ευρύτερα οικονομικά επιχειρήματα για τη σχέση της μακροοικονομικής πολιτικής με την αναπτυξιακή διαδικασία συνδέονται αφενός με τα οφέλη που προκύπτουν από τη μακροοικονομική σταθερότητα, καθώς η τελευταία περιορίζει την αβεβαιότητα στην οικονομία, και αφετέρου από την πιθανή διαστρέβλωση των οικονομικών κινήτρων από ένα αναποτελεσματικό δημοσιονομικό σύστημα. Η βιβλιογραφία έχει επικεντρωθεί σε τρία ζητήματα: τα οφέλη από τη διατήρηση χαμηλού πληθωρισμού, τις επιπτώσεις των δημοσίων ελλειμμάτων στις ιδιωτικές επενδύσεις, και τις ενδεχόμενες αρνητικές επιπτώσεις για την ανάπτυξη που απορρέουν από έναν υπερβολικά μεγάλο δημόσιο τομέα που συνεπάγεται υψηλή φορολογική πίεση.

Πληθωρισμός και ανάπτυξη

Οι επιπτώσεις στις επενδύσεις, και συνεπώς στην ανάπτυξη, μπορεί να είναι ευθεία συνάρτηση του επιπέδου του πληθωρισμού, αλλά ενδέχεται να επέρχονται και μέσω των επιπτώσεών του στην αβεβαιότητα. Η αβεβαιότητα σχετικά με τον πληθωρισμό είναι πιθανόν να αυξάνεται ανάλογα με το επίπεδο ή τη διακύμανση του πληθωρισμού. Όμως, η σχέση μεταξύ αβεβαιότητας και επενδύσεων είναι λιγότερο σαφής. Η ιδέα ότι η αβεβαιότητα είναι επιβλαβής για τις επενδύσεις βρίσκει μεγαλύτερη απήχηση στην περίπτωση των μη αναστρέψιμων επενδύσεων.

Δημοσιονομικές πολιτικές και οικονομική μεγέθυνση

Η κυβέρνηση μπορεί να επηρεάσει το ποσοστό των επενδύσεων σε υλικό κεφάλαιο είτε άμεσα (υποδομές μεταφορών και επικοινωνιών, αστικές υποδομές) είτε έμμεσα επηρεάζοντας τα κίνητρα για επενδύσεις στον ιδιωτικό τομέα. Όμως η δράση του Δημοσίου ενδέχεται να οδηγήσει σε στρέβλωση των οικονομικών κίνητρων και αναποτελεσματική κατανομή των πόρων. Η στρέβλωση συνδέεται κυρίως με τη σύνθεση των φόρων και των δημοσίων δαπανών. Ειδικότερα, όπου τα δημόσια ελλείμματα χρηματοδοτούν την κατανάλωση ή τις μεταβιβάσεις έχει βάση το παραδοσιακό επιχείρημα του εκτοπισμού του ιδιωτικού τομέα.

Σε γενικές γραμμές, η δυσμενής φορολόγηση ενδέχεται να επηρεάσει την επενδυτική απόφαση των οικονομικών παραγόντων, όσον αφορά το επίπεδο και τη σύνθεση του φυσικού και του ανθρωπίνου κεφαλαίου.[6] Με την ίδια λογική η επίδραση των δημόσιων δαπανών διαφέρει ανάλογα με το αν ταξινομούνται ως παραγωγικές (π.χ. επενδύσεις σε υποδομές) και έτσι έχουν άμεση επίδραση στην ανάπτυξη, ή αντίθετα ταξινομούνται ως

6. Δυσμενής φορολογία είναι η φορολογία των εισοδημάτων από επιχειρηματική δράση, η φορολόγηση των μισθών και του εργατικού δυναμικού. Μη δυσμενής φορολογία θεωρείται η φορολογία επί των εγχωρίων αγαθών και υπηρεσιών, επειδή αυτή δεν φαίνεται να επηρεάζει τη δραστηριότητα των οικονομικών παραγόντων και συνεπώς είναι ουδέτερη όσον αφορά την αύξηση της παραγωγής.

μη παραγωγικές. Επιπλέον, ο συνολικός όγκος των δημόσιων δαπανών και των απαιτούμενων φόρων μπορεί να φτάσει σε επίπεδα όπου οι αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη δεσπόζουν. Αυτό μπορεί να αντικατοπτρίζει είτε την αναποτελεσματικότητα του συστήματος, είτε την επέκταση των κυβερνητικών δραστηριοτήτων σε τομείς που ενδέχεται να είναι πιο αποτελεσματική η δράση του ιδιωτικού τομέα.

Τέλος, εάν η φορολογική πολιτική θεωρηθεί ότι βρίσκεται σε αντίθεση με τη νομισματική πολιτική, ενδέχεται να υπονομεύσει την αξιοπιστία της τελευταίας, οδηγώντας σε υψηλά ασφάλιστρα κινδύνου με αρνητικές επιδράσεις στις επενδύσεις.

Συμπεράσματα από την εμπειρική βιβλιογραφία

Το κύριο συμπέρασμα από τη βιβλιογραφία είναι ότι η κρατική παρέμβαση μπορεί να έχει αρνητικές επιδράσεις στην αποτελεσματική κατανομή των πόρων και συνεπώς στην ανάπτυξη, τόσο εξαιτίας της σύνθεσης των δημόσιων δαπανών και του τρόπου χρηματοδότησής τους, όσο και εξαιτίας του μεγέθους του δημόσιου τομέα.

Όσον αφορά τις επιδράσεις των φόρων, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι για συγκεκριμένο επίπεδο συνολικής φορολογίας, αύξηση των άμεσων φόρων οδηγεί σε χαμηλότερο κατά κεφαλήν προϊόν. Από την πλευρά των δαπανών οι μεταβιβάσεις, σε αντιδιαστολή με τη δημόσια κατανάλωση, και ιδιαίτερα σε αντιδιαστολή με τις δημόσιες επενδύσεις, οδηγούν επίσης σε χαμηλότερο κατά κεφαλήν προϊόν.

Σύμφωνα με τις περισσότερες εκτιμήσεις, οι δημόσιες επενδύσεις έχουν θετική επίδραση στην ανάπτυξη, καθώς βελτιώνουν τις συνθήκες του πλαισίου δράσης του ιδιωτικού τομέα (καλύτερη υποδομή). Τα εμπειρικά στοιχεία προσδίδουν, τέλος, κάποια υποστήριξη στην ιδέα ότι η συνολική συμμετοχή του κράτους στην οικονομία μπορεί να φτάσει σε επίπεδα που παρακωλύουν την ανάπτυξη.[7]

Τα εμπειρικά αποτελέσματα αναφορικά με τη σχέση μεταξύ πληθωρισμού και ανάπτυξης είναι κάπως ασαφή. Ενώ η σύνδεση είναι ασθενής σε περιπτώσεις μέτριου ή χαμηλού πληθωρισμού, στις περιπτώσεις υψηλού πληθωρισμού παρουσιάζεται ισχυρή αρνητική συσχέτιση. Ειδικότερα, τα στοιχεία δείχνουν ότι ο υψηλός πληθωρισμός συνδέεται αρνητικά με τη συσσώρευση του φυσικού κεφαλαίου στον ιδιωτικό τομέα και, μέσω αυτού του διαύλου, έχει αρνητική επίπτωση στην παραγωγή. Επιπλέον, η μεγάλη μεταβλητότητα του πληθωρισμού επηρεάζει την ανάπτυξη, κυρίως επειδή προκαλεί μεταβολές στη σύνθεση των επενδύσεων.

Αυτά τα θεωρητικά και εμπειρικά δεδομένα μπορούν να αποτελέσουν σημείο αναφοράς για την αξιολόγηση της οικονομικής πολιτικής που εφαρμόστηκε στην Ελλάδα για μεγάλο χρονικό διάστημα. Προηγείται όμως μια επισκόπηση των αναπτυξιακών επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας.

3. Οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας και ο ρόλος της πολιτικής

3.1. Παράγοντες ανάπτυξης: επιτεύγματα και αδυναμίες

Η Ελλάδα, στο παρελθόν, είχε επιτύχει συγκριτικά υψηλές αναπτυξιακές επιδόσεις για μακρά περίοδο. Ιδιαίτερα στις δεκαετίες του 1950, ’60, και ’70 ο ρυθμός ανόδου υπήρξε πολύ υψηλότερος των ευρωπαϊκών και συγκρίσιμος με τους υψηλότερους στον ΟΟΣΑ. Στις δεκαετίες του 1980 και 1990 ο δυναμισμός της ελληνικής οικονομίας εξασθένησε. Ειδικότερα, σε ολόκληρη την εικοσαετία 1974-1995, ο μέσος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ ήταν χαμηλότερος εκείνου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΟΟΣΑ, με απόκλιση που διευρύνθηκε σημαντικά στην περίοδο 1985-95. Οι εξελίξεις στη συνέχεια παρουσίασαν μια νέα δυναμική, η δε φάση της οικονομικής ανάπτυξης, που ξεκίνησε τα μέσα της δεκαετίας του 1990, διάρκεσε πέραν της δεκαετίας, και χαρακτηρίσθηκε από ικανοποιητικές αναπτυξιακές επιδόσεις τόσο σε απόλυτους όσο και σε συγκριτικούς όρους (Διάγραμμα 1).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Κατά κεφαλήν ΑΕΠ (Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης) ΕΕ27=100

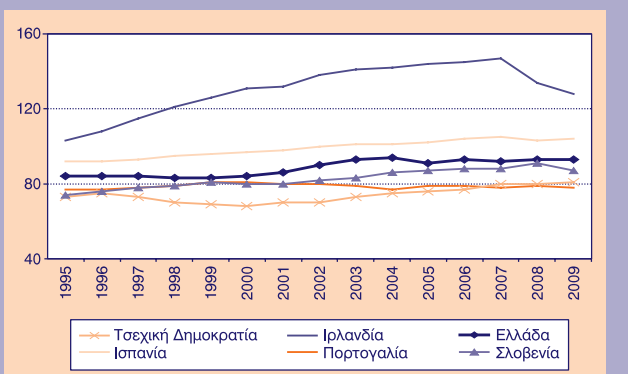

Πηγή: Eurostat.

7. Σχετικά με το μέγεθος του κράτους θα πρέπει να τονιστεί ότι, στο βαθμό που ορισμένες δημόσιες υπηρεσίες έχουν ελαστική ζήτηση ως προς το εισόδημα, η σχέση αιτιότητας ενδέχεται να είναι αμφίδρομη.

Η πλέον θετική εξέλιξη της τελευταίας περιόδου είναι η πρόοδος που έχει συντελεστεί από την άποψη της αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας, η οποία υπήρξε αξιόλογη, συγκρινόμενη και με τα μέσα ευρωπαϊκά επίπεδα. Η αύξηση της παραγωγικότητας σε όρους ωρών απασχόλησης, αν και μικρότερη, υπήρξε επίσης αξιοσημείωτη (Πίνακας 1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Παραγωγικότητα εργασίας (Βασισμένη σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης ανά απασχολούμενο άτομο)

	1995	2000	2005	2009
Πολωνία	46,0	55,2	61,3	65,2
Τσεχική Δημοκρατία	61,0	61,8	68,5	71,8
Πορτογαλία	70,9	71,5	72,3	73,8
Σλοβενία	66,7	76,2	83,8	82,0
Ελλάδα	**89,7**	**93,6**	**98,7**	**102,0**
Ισπανία	110,3	103,7	101,2	110,8
Ιρλανδία	119,3	127,4	134,2	135,2

Πραγματική παραγωγικότητα εργασίας ανά ώρα εργασίας

	2000	2005	2009	Συνολική μεταβολή
Πολωνία	100,0	120,2	128,5	28,5%
Τσεχική Δημοκρατία	100,0	124,4	137,5	37,5%
Πορτογαλία	100,0	104,2	107,6	7,6%
Ελλάδα	**100,0**	**116,2**	**122,1**	**22,1%**
Ισπανία	100,0	103,8	110,0	10,0%
Ιρλανδία	100,0	116,4	124,0	24,0%

Πηγή: Eurostat.

Η αύξηση της παραγωγικότητας οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη συγκριτικά υψηλή συμμετοχή των ακαθάριστων επενδύσεων στο ΑΕΠ (από 17% το 1995 σε 22% κατά μέσο όρο στην περίοδο 2001-07) και την αντίστοιχη επιτάχυνση των ρυθμών σχηματισμού κεφαλαίου. Ιδιαίτερη σημασία έχει εν προκειμένω η σύνθεση των επενδύσεων. Σε σύγκριση με τις εξελίξεις σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, η συμμετοχή των επενδύσεων σε κατοικίες παρέμεινε σχετικά υψηλή για το μεγαλύτερο μέρος της περιόδου. Αντίθετα, η συμμετοχή των επενδύσεων σε μηχανήματα και εξοπλισμό, οι οποίες είναι κατεξοχήν κρίσιμες για την ενίσχυση των παραγωγικών δομών, παρέμεινε σε συγκριτικά χαμηλά ποσοστά παρά την πρόοδο που παρουσιάστηκε (Διάγραμμα 2). Είναι γεγονός ότι τα συγκριτικά υψηλά επίπεδα οικοδομικής δραστηριότητας έχουν χαρακτηρίσει τις οικονομικές εξελίξεις στη χώρα για μακρύ χρονικό διάστημα, οι δε τάσεις αυτές ενισχύθηκαν με την ανάπτυξη της στεγαστικής τραπεζικής πίστης. Τίθεται όμως το ερώτημα κατά πόσο η ταχύτατη αύξηση των επενδύσεων σε κατοικία στα πρόσφατα έτη (μέχρι και το 2006) με χρηματοδότηση κατά μεγάλο μέρος από ξένο κεφάλαιο έχει αποτελέσει την οικονομικά αποδοτικότερη επιλογή.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2
Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, Μέσος όρος 2001-2007

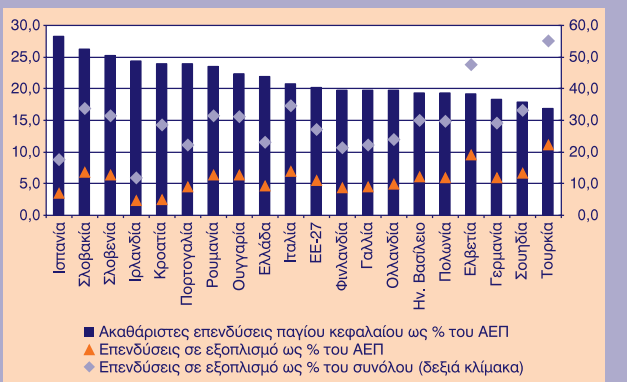

Πηγή: Eurostat.

Θετική ήταν και η συμβολή της εργασίας στην ανάπτυξη, ως αποτέλεσμα των ικανοποιητικών ρυθμών αύξησης του εργατικού δυναμικού καθώς και η ουσιώδης –αν και βραδεία– αύξηση των ποσοστών συμμετοχής του πληθυσμού σε αυτό. Όμως, ο βαθμός χρησιμοποίησης του εργατικού δυναμικού παρέμεινε χαμηλός, και η ανεργία συγκεντρώθηκε στις ίδιες κοινωνικές ομάδες, γεγονός που παραπέμπει στη μειωμένη ευελιξία της αγοράς εργασίας.

Όσον αφορά τη βελτίωση του ανθρωπίνου κεφαλαίου, είναι σαφές ότι ο βαθμός εκπαίδευσης των απασχολουμένων παρουσίασε άνοδο, κυρίως λόγω της σοβαρής αύξησης των ποσοστών αποφοίτησης από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η πρόοδος με βάση το ποσοστό του εργατικού δυναμικού που έχει ολοκληρώσει τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι συγκριτικά περιορισμένη (Διάγραμμα 3), ενώ τα ποσοστά αποφοίτησης από την τριτοβάθμια εκπαίδευση, παρά την πρόοδο που σημειώθηκε, παραμένουν χαμηλά σε σύγκριση με άλλες χώρες (Διάγραμμα 4). Όμως η ακριβής συμβολή του ανθρωπίνου κεφαλαίου στην αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας είναι δύσκολο να θεμελιωθεί στατιστικά, καθώς οι ποσοτικοί δείκτες δεν συλλαμβάνουν το ποιοτικό περιεχόμενο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Είναι αξιοσημείωτο ότι, από τα τέλη της δεκαετίας του ’70 και ιδιαίτερα στη δεκαετία του ’80 όταν η συνολική παραγωγικότητα είχε ουσιαστικά παραμείνει στά-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3
Πληθυσμός ηλικίας 25-64 που έχει ολοκληρώσει Τριτοβάθμια Εκπαίδευση

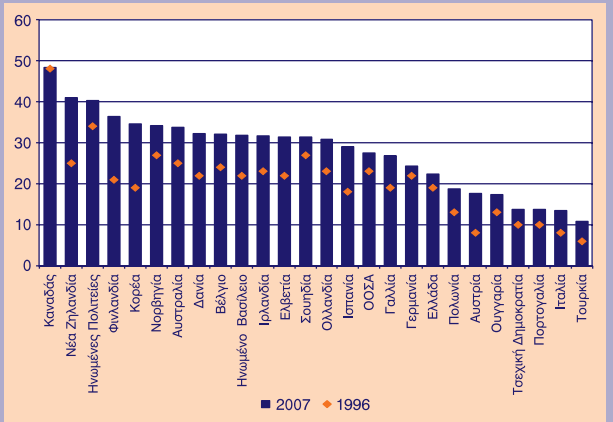

Πηγή: OECD, *Education at a Glance,* 2009.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4
Αριθμός των σπουδαστών που ολοκλήρωσαν τριτοβάθμια πανεπιστημιακή εκπαίδευση για πρώτη φορά ως ποσοστό της σχετικής ομάδας

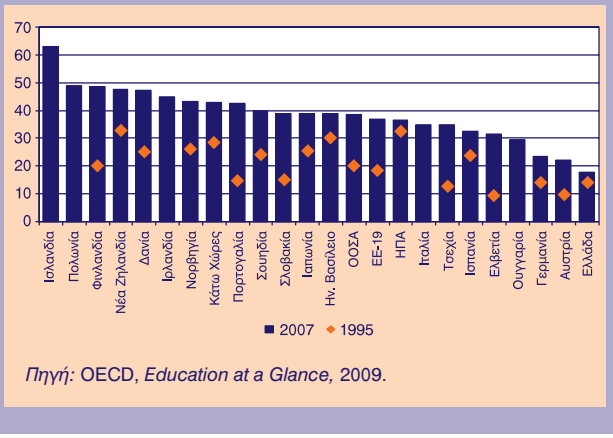

Πηγή: OECD, *Education at a Glance,* 2009.

σιμη, ή είχε κατά περιόδους μειωθεί, ο δείκτης εκπαίδευσης παρουσιάζει αυξητική τάση.

Η τεκμηρίωση της συμβολής της έρευνας και της καινοτομίας στην ανάπτυξη των τελευταίων χρόνων είναι πιο προβληματική από την περίπτωση του ανθρωπίνου κεφαλαίου, καθώς οι επενδύσεις για Ε&Α κυμαίνονται διαχρονικά σε χαμηλά επίπεδα. Ειδικότερα, οι δαπάνες για Ε&Α στον τομέα των επιχειρήσεων, ως ποσοστό του ΑΕΠ, ήταν καθ' όλη την περίοδο από τις χαμηλότερες μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Το χαμηλό ποσοστό των δεικτών καινοτομίας σε σχέση με εκείνους των άλλων προηγμένων οικονομιών αντανακλά την κλαδική διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας, αλλά και την επιχειρηματική δομή που χαρακτηρίζεται από υψηλό ποσοστό παραδοσιακών, οικογενειακών επιχειρήσεων προσανατολισμένων στην παραγωγή απλών αγαθών και υπηρεσιών.

Ο ικανοποιητικός ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ θα πρέπει να συνεξετασθεί με τις εξελίξεις στη σύνθεση της συνολικής δαπάνης και την κλαδική διάσταση της ανάπτυξης, παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται η σταθερότητα και η διάρκεια της αναπτυξιακής διαδικασίας. Στην Ελλάδα, η γρήγορη οικονομική άνοδος της τελευταίας περιόδου στηρίχθηκε κατά βάση στην εσωτερική ζήτηση, η αύξηση της οποίας διευκολύνθηκε από την ένταξη στην Ευρωζώνη και τις χαλαρές νομισματικές συνθήκες που επικράτησαν. Η κλαδική διάσταση της ανάπτυξης ήταν επίσης εσωστρεφής, καθώς η συμβολή των κλάδων παραγωγής που είναι εκτεθειμένοι στο διεθνή ανταγωνισμό και στους οποίους η χώρα ειδικεύεται δεν υπήρξε αποφασιστική. Όμως, οι εσωστρεφείς στρατηγικές ανάπτυξης γρήγορα εξασθενούν. Η εγχώρια ζήτηση δεν αποτελεί υποκατάστατο για τη δυναμική παγκόσμια αγορά. Το πρόβλημα δεν αφορά μόνο το μέγεθος και τη σχετική ανελαστικότητα της εσωτερικής αγοράς, αλλά το γεγονός ότι τα πλεονεκτήματα της εσωτερικής προσφοράς δεν αντιστοιχούν στη διάρθρωση της εγχώριας δαπάνης. Δοθέντος ότι η άνοδος που τροφοδοτήθηκε από την εσωτερική ζήτηση δεν συνοδεύτηκε από ικανοποιητικές εξαγωγικές επιδόσεις, η διόγκωση των ελλειμμάτων του ισοζυγίου πληρωμών ήταν αναπόφευκτη.

Είναι, τέλος, αναγκαίο να γίνει αναφορά στη σχέση αποταμίευσης και αναπτυξιακής διαδικασίας κατά τη διάρκεια της υπό εξέταση περιόδου. Διατυπώνεται συχνά η άποψη ότι στις σημερινές συνθήκες η έλλειψη εγχώριων αποταμιευτικών πόρων δεν αποτελεί καθοριστικό περιοριστικό παράγοντα για το σχηματισμό κεφαλαίου, διότι έχουν αρθεί οι φραγμοί στη διεθνή κίνηση κεφαλαίων. Εντούτοις, σύμφωνα με τη διεθνή εμπειρία, οι χώρες που παρουσίασαν υψηλή, βιώσιμη ανάπτυξη επιστράτευσαν εντυπωσιακούς ρυθμούς αποταμίευσης.[8] Στην Ελλάδα, από τα μέσα της δεκαετίας του '90, η ταχεία αύξηση της ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση και τελικά το μηδενισμό της ροπής προς αποταμίευση των νοικοκυριών. Η δυσμενής αυτή τάση, που ήρθε να προστεθεί στην έντονα αρνητική αποταμίευση της Κεντρικής Κυβέρνησης, οδήγησε σε εκτεταμένη χρηματοδότηση της εσωτερικής ζήτησης από τον τραπεζικό δανεισμό, γεγονός που αύξησε το βαθμό εξάρτησης των επενδύσεων και της οικονομικής δραστηριότητας από εξωτερικούς πόρους με σοβαρό κόστος για την εθνική οικονομία (Πίνακας 2).

8. Για παράδειγμα, σύμφωνα με το *Growth Report* της Παγκόσμιας Τράπεζας το ποσοστό αποταμίευσης στην Κίνα και την Ινδία παρουσίασε συστηματική άνοδο τα τελευταία χρόνια, υπερβαίνοντας το 35% και 25%, αντίστοιχα.

3.2. Οι επιδράσεις της μακροοικονομικής πολιτικής

Η μακροοικονομική διαχείριση είχε βελτιωθεί αποφασιστικά στην περίοδο αμέσως πριν από την ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ, σε σύγκριση με το παρελθόν. Στη συνέχεια, όμως, διολίσθησε προς τις κακές πρακτικές του παρελθόντος, με αποτέλεσμα να συσσωρευτούν με την πάροδο του χρόνου σοβαρά και δισεπίλυτα προβλήματα. Ειδικότερα, η υπέρμετρα επεκτατική δημοσιονομική πολιτική και η χαλαρή εισοδηματική πολιτική οδήγησαν σε σοβαρή διεύρυνση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και διόγκωση του δημοσίου χρέους. Παράλληλα συνέτειναν στη χειροτέρευση των άλλων μακροοικονομικών ανισορροπιών, όπως ο πληθωρισμός και τα ελλείμματα στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών.

Η συνολική φορολογική επιβάρυνση ως ποσοστό του ΑΕΠ κινήθηκε γενικά σε επίπεδα χαμηλότερα του ευρωπαϊκού μέσου, όμως, οι νομοθετημένοι φορολογικοί συντελεστές για τα εισοδήματα φυσικών και νομικών προσώπων, καθώς και οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης ήταν συχνά πάνω από το μέσο όρο των αντίστοιχων διεθνών μεγεθών. Μάλιστα, η οριακή φορολογική επιβάρυνση, που είναι ιδιαίτερα σημαντική για τις αποφάσεις των ατόμων και των επιχειρήσεων, κυμάνθηκε σε συγκριτικά υψηλά ποσοστά για το μεγαλύτερο μέρος της περιόδου.

Όσον αφορά τη σύνθεση των δαπανών, οι μακροχρόνιες τάσεις αντιστρατεύονται και εδώ τους αναπτυξιακούς στόχους. Το ταχύτερα αυξανόμενο κονδύλι των δημοσίων δαπανών ως ποσοστό του ΑΕΠ υπήρξαν οι μεταβιβάσεις, με μέσο ρυθμό αύξησης 2,38% στην περίοδο 1995-2008. Επιπλέον, ο ρυθμός ανόδου του ποσοστού της δημόσιας κατανάλωσης ήταν σαφώς υψηλότερος εκείνου των επενδύσεων (1,0% και 0,43%, αντίστοιχα).

Χωρίς αμφιβολία οι δημόσιες επενδύσεις είχαν θετική επίδραση στην αναπτυξιακή διαδικασία. Σε ό,τι αφορά τα μεγάλα έργα υποδομής όπως για παράδειγμα οι μεταφορές, μπορεί να εκφράζονται επιφυλάξεις για το κατά πόσον ο σχεδιασμός τους ήταν ο καταλληλότερος, ή το σχετικό κόστος το μικρότερο δυνατό, όμως, η συμβολή στην ανάπτυξη δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Ωστόσο, το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων και κυρίως το συγχρηματοδοτούμενο με την ΕΕ τμήμα του, αφιερώνει κατά πάγια τακτική, σημαντικό μέρος των διαθέσιμων πόρων σε μεγάλο αριθμό ενεργειών και παρεμβάσεων αμφίβολης αναπτυξιακής σημασίας. Το επιχείρημα που συνήθως προβάλλεται, δηλαδή η ανάγκη απορρόφησης κοινοτικών πόρων, δεν έχει επαρκή αναπτυξιακή λογική, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη ότι η εθνική συμβολή καταβάλλεται από πόρους που εξευρίσκονται με δανεισμό. Παρόμοιες αμφιβολίες εγείρονται και για την πραγματική αναπτυξιακή διάσταση κάποιων μορφών εκπαίδευσης και κατάρτισης, που χρηματοδοτούνται στο πλαίσιο των Κοινοτικών Προγραμμάτων Στήριξης.

Οι ισχυρές πληθωριστικές πιέσεις προϋπήρχαν της ένταξης στην ΟΝΕ. Στην πραγματικότητα, η προσπάθεια για ικανοποίηση του κριτηρίου του πληθωρισμού, που περιλαμβάνεται στη συνθήκη του Μάαστριχτ, οδήγησε στην προσωρινή αποκλιμάκωσή του, η οποία, σε κάποια έκταση, έγινε με τη βοήθεια διοικητικών μέτρων που εξ ορισμού είχαν βραχυχρόνιο χαρακτήρα. Μετά την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ οι πληθωριστικές πιέσεις αναπόφευκτα απελευθερώθηκαν και στη συνέχεια ενισχύθηκαν περαιτέρω από το γεγονός ότι η πολιτική επιτοκίων της ΕΚΤ δεν ήταν συμβατή με τα επιτόκια που θα ήταν απαραίτητα για να συγκρατηθεί ο ελληνικός πληθωρισμός σε χαμηλότερα επίπεδα.

Υπήρχε, επομένως, πολύ μεγάλη ανάγκη για μια δημοσιονομική πολιτική που θα λειτουργούσε αντιπληθωριστικά. Ατυχώς, ο τρόπος με τον οποίο οι αρχές διαχειρίστηκαν τη δημοσιονομική πολιτική οδήγησε στη διατήρηση υψηλών ρυθμών πληθωρισμού για μακρά περίοδο. Τα ελλείμματα οδηγούσαν σε αύξηση της ζήτησης και ο πληθωρισμός αύξανε τις πιέσεις για παροχές και για αύξηση των δημοσίων δαπανών. Και τα δύο μαζί οδήγησαν σε επιδείνωση της ελλειμματικότητας του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, καθώς ο μεν πληθωρισμός αποδυνάμωσε την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας, τα δε δημοσιονομικά ελλείμματα δημιουργούσαν ζήτηση χωρίς επαρκές παραγωγικό αντίκρισμα, η οποία διέρρεε τελικά προς το εξωτερικό. Ως αποτέλεσμα, ο βαθμός εξάρτησης της ελληνικής οικονομίας από εξωτερικούς πόρους, ο οποίος ήταν ήδη υψηλός, παρουσίασε σοβαρή τάση περαιτέρω επιδείνωσης (Πίνακας 2).

Επιπλέον αρνητικός παράγοντας ήταν το γεγονός ότι η αύξηση της εξάρτησης από ξένους αποταμιευτικούς πόρους έλαβε χώρα σε περίοδο ουσιαστικής απουσίας άμεσων ξένων επενδύσεων.

Τα τελευταία χρόνια τα υψηλά ελλείμματα παρουσιάζουν πλέον ενδογενή τάση περαιτέρω επιδείνωσης. Η δυσμενέστερη εξέλιξη αφορά το έλλειμμα του ισοζυγίου εισοδημάτων, η αύξηση του οποίου κατέστη σοβαρό δομικό πρόβλημα, καθώς τα ποσά ξένου κεφαλαίου που η χώρα καλείται να εξυπηρετήσει γίνονται όλο και μεγαλύτερα.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η συμμετοχή στην Ευρωζώνη διεύρυνε σε μεγάλο βαθμό τα περιθώρια μέσα στα οποία μπορούσε να κινηθεί το έλλειμμα στις εξωτερικές πληρωμές, πριν αυτό καταστεί περιοριστικός παράγοντας της ανάπτυξης, γεγονός που λειτούργησε αρνητικά για την έγκαιρη αναθεώρηση της μακροοικονομικής πολιτικής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Μακροοικονομικές ανισορροπίες

	1995	1999	2003	2006	2007	2008	2009
Αποπληθωριστής ιδιωτικής κατανάλωσης	9,0	2,3	3,4	3,4	3,3	4,0	1,1
Ποσοστό ανεργίας	9,1	12,3	9,4	8,5	7,8	7,3	9,0
Καθαρός δανεισμός της Γενικής Κυβέρνησης (% ΑΕΠ)	-9,1	-3,1	-5,9	-3,1	-5,1	-7,7	-13,6
Δημόσιο χρέος της Γενικής Κυβέρνησης (% ΑΕΠ)	97,1	94,0	97,3	97,8	95,7	99,2	115,1
Καθαρός δανεισμός των νοικοκυριών (% του διαθέσιμου εισοδήματος)*	(11,4)	(5,8)	-14,1	-17,3	-11,7	-15,4	
Καθαρός δανεισμός από τον υπόλοιπο κόσμο (% ΑΕΠ)	-0,1	-3,9	-10,7	-10,5	-12,5	-12,4	-12,3

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

* Τα στοιχεία πριν το 2000 στηρίζονται σε διαφορετικό ορισμό και δεν είναι απόλυτα συγκρίσιμα

Αναπόφευκτο αποτέλεσμα των ανωτέρω εξελίξεων ήταν η κάμψη του ρυθμού ανάπτυξης. Η κάμψη, ίσως δε και η ύφεση, ήταν, με βάση τα όσα σκιαγραφήθηκαν, αναπόφευκτη ακόμα και χωρίς τη διεθνή οικονομική κρίση.

3.3. Διαρθρωτικά εμπόδια και άλλοι ανασχετικοί παράγοντες

Από ορισμένες απόψεις, το καθεστώς λειτουργίας μεγάλου μέρους του ιδιωτικού τομέα βελτιώθηκε σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες. Η πρόοδος συνδέεται καταρχήν με την άρση της προστασίας από τον εξωτερικό ανταγωνισμό, που άρχισε με την πλήρη ένταξη της χώρας στην ΕΕ το 1981 και ολοκληρώθηκε σταδιακά, με την εφαρμογή της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς. Επίσης, στην αλλαγή του καθεστώτος συνέτεινε και η σταδιακή απάλειψη διαφόρων μορφών επιδοτήσεων, εν μέρει ως αποτέλεσμα της κοινοτικής πολιτικής. Οι αλλαγές αυτές εξέθεσαν ιδιαίτερα το μεταποιητικό τομέα στην πλήρη πίεση του ανταγωνισμού, οδηγώντας σε αντίστοιχες μεταβολές στις προτεραιότητες και τη στρατηγική των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων που ευνόησαν τις αναπτυξιακές προοπτικές ορισμένων κλάδων ή προϊόντων.

Παράλληλα, μεγάλο μέρος του γεωργικού τομέα συνέχισε να διατηρεί μια συμβιωτική σχέση με το κράτος, η οποία με την πάροδο του χρόνου απώλεσε τα όποια στοιχεία εδράζονταν σε αναπτυξιακά ή γενικότερα οικονομικά επιχειρήματα. Στον τομέα των υπηρεσιών, από την άλλη πλευρά, πολλοί κλάδοι παρέμειναν προστατευμένοι, ή συνέχισαν να υπόκεινται σε ένα περιορισμένο ανταγωνιστικό καθεστώς, είτε λόγω επιδοτήσεων, είτε λόγω εμποδίων εισόδου. Για παράδειγμα, σε σύγκριση με άλλες χώρες, παρατηρήθηκε σοβαρή καθυστέρηση στον αποτελεσματικό ανταγωνισμό στις επιχειρήσεις δικτύων, ενώ ο τομέας της ενέργειας ανήκει κατά μεγάλο μέρος στο Δημόσιο και συνεχίζει να χαρακτηρίζεται από κάθετη ενοποίηση. Ο ανταγωνισμός στην αγορά των τηλεπικοινωνιών έχει αναπτυχθεί περισσότερο, αλλά η πρόσβαση στις ευρυζωνικές υπηρεσίες, οι οποίες αναπτύσσονται με ταχείς ρυθμούς, είναι περιορισμένη καθώς η πρόοδος για την αποδέσμευση των τοπικών βρόγχων κινήθηκε με αργούς ρυθμούς. Τέλος, αν και έχουν ιδιωτικοποιηθεί πολλές δημόσιες επιχειρήσεις, η συμμετοχή του κράτους στην οικονομική δραστηριότητα παρέμεινε υπερβολική.

Γενικότερα, το διοικητικό κόστος δημιουργίας και λειτουργίας των επιχειρήσεων είναι υψηλό, η δε ρύθμιση των τιμών εξακολούθησε να είναι διαδεδομένη, ειδικότερα στον τομέα των μεταφορών. Η μη έγκαιρη άρση των εμποδίων του ανταγωνισμού περιορίζει την είσοδο στην αγορά και την ανάπτυξη πιο παραγωγικών επιχειρήσεων, ενώ αποτελεί αρνητικό παράγοντα και για τις ξένες επενδύσεις, περιορίζοντας έτσι και τις επιδόσεις στον τομέα της καινοτομίας.

Έχει επισημανθεί από πολλές πλευρές ότι οι θεσμικές ρυθμίσεις στην αγορά εργασίας δεν επέτρεπαν στις επιχειρήσεις να προσαρμόζονται στις αλλαγές των συνθηκών της αγοράς. Ιδιαίτερα έχει τονιστεί ο υψηλός βαθμός «προστασίας» της απασχόλησης, ο οποίος αποθάρρυνε τις προσλήψεις, το υψηλό κόστος των υπερωριών και ο τρόπος διαπραγμάτευσης του ύψους των αποδοχών, ο οποίος υπήρξε υπερβολικά αυστηρός. Το αποτέλεσμα όλων αυτών των στρεβλώσεων –ορισμένες από τις οποίες έχουν αρθεί πολύ πρόσφατα– ήταν ότι το ποσοστό ανεργίας διατηρήθηκε σε υψηλά επίπεδα σε σύγκριση με τις περισσότερες χώρες της ΕΕ.

Τέλος, σε ό,τι αφορά το θέμα της αποτελεσματικής λειτουργίας του κράτους, παρά τις κατά καιρούς διακηρύξεις, δεν έχει γίνει σοβαρή μεταρρυθμιστική προσπάθεια αλλά ούτε και έχει επιχειρηθεί η σοβαρή μελέτη των προβλημάτων, για αρκετές δεκαετίες. Στην εκπαίδευση, αντίθετα, οι επανειλημμένες μεταρρυθμιστικές απόπειρες δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα, ενώ από πολλές απόψεις έχει επέλθει υποβάθμιση του εκπαιδευτικού αποτελέσματος.

3.4. Συμπεράσματα

Όπως συνάγεται από την ανάλυση που προηγήθηκε, η οικονομική μεγέθυνση στη περίοδο μετά το 1995 υπήρξε ουσιαστική από ορισμένες πλευρές. Όμως, δεν συνοδεύτηκε από τις αναγκαίες βελτιώσεις στις παραγωγικές δομές και στην οικονομική συμπεριφορά, που θα καθιστούσαν την αναπτυξιακή διαδικασία βιώσιμη μακροχρόνια. Όσον αφορά το ρόλο της οικονομικής πολιτικής, είναι φανερό ότι δεν ασκήθηκαν οι απαραίτητες θεσμικές παρεμβάσεις που θα ενίσχυαν τα θετικά αναπτυξιακά αποτελέσματα και θα τους προσέδιδαν προοπτική. Οι μεν διαρθρωτικές πολιτικές υπήρξαν ανεπαρκείς, η δε μακροοικονομική πολιτική είχε εν πολλοίς αντιαναπτυξιακό χαρακτήρα.

Χωρίς αμφιβολία η κρίση που διανύουμε είναι προϊόν παραγόντων που βρίσκονται σε εξέλιξη επί μακρόν. Ειδικότερα, το διαφαινόμενο αναπτυξιακό αδιέξοδο δεν είναι αποτέλεσμα της πρόσφατης προσπάθειας σταθεροποίησης, αλλά αποτελεί το αποκορύφωμα διεργασιών και εξελίξεων που έχουν εκτυλιχθεί σταδιακά και των οποίων η πλήρης σημασία δεν είχε εκτιμηθεί ορθά.[9]

Βεβαίως, στην παρούσα φάση, η ύφεση εντείνεται από την προσπάθεια για δημοσιονομική προσαρμογή. Αν η χώρα δεν είχε τόσο υψηλό δημόσιο χρέος και αν στην περίοδο της ταχείας ανόδου η δημοσιονομική διαχείριση είχε δημιουργήσει πλεονάσματα, τότε θα υπήρχαν τα περιθώρια τόνωσης της ζήτησης μέσα από μια αντικυκλική δημοσιονομική πολιτική, ώστε να αμβλυνθούν οι συνέπειες της ύφεσης και να βοηθηθεί η οικονομία να ανακάμψει. Η διέξοδος αυτή δεν είναι πλέον διαθέσιμη. Μόνη διέξοδος για την επάνοδο σε επίπεδα ισορροπίας και για την ανάκτηση του χαμένου εδάφους στο πεδίο της ανταγωνιστικότητας είναι η επίπονη διαδικασία αποπληθωρισμού, η οποία συνεπάγεται, τουλάχιστον για ένα διάστημα, επώδυνες δυσμενείς μεταβολές στα πραγματικά εισοδήματα και την απασχόληση.

Η επάνοδος σε θετικούς ρυθμούς αύξησης του προϊόντος έχει ως προϋπόθεση την ουσιαστική άμβλυνση των μακροοικονομικών ανισορροπιών. Όμως, η εμπέδωση μιας διαδικασίας βιώσιμης ανάπτυξης απαιτεί, επιπλέον, μακροχρόνια προσπάθεια για την αναστροφή των τάσεων που έχουν σκιαγραφηθεί παραπάνω και για την ενίσχυση των παραγόντων που προσδιορίζουν την ανάπτυξη.

4. Τα στοιχεία μιας αναπτυξιακής στρατηγικής

Δεν υπάρχει εύκολος κατάλογος δράσεων ούτε απλοί κανόνες διαμόρφωσης στρατηγικής. Εδώ διατυπώνονται επιλεκτικά ορισμένες προτάσεις, με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, αναφορικά με τη δημοσιονομική διαχείριση, την αποτελεσματική αξιοποίηση των δημόσιων επενδυτικών πόρων, το κανονιστικό πλαίσιο, τη δημόσια διοίκηση και την εκπαίδευση.

Δημοσιονομική διαχείριση

Αναμφίβολα, η συνετή δημοσιονομική διαχείριση έχει κρίσιμο ρόλο στη διαμόρφωση μακροοικονομικής σταθερότητας και επομένως οι δημοσιονομικές αρχές θα πρέπει να παραμένουν σε εγρήγορση για την επίτευξη των στόχων. Παράλληλα, οι δημοσιονομικές επιλογές από την πλευρά των δημοσίων εσόδων θα πρέπει να αποβλέπουν στην όσο το δυνατό μικρότερη στρέβλωση των οικονομικών κινήτρων, από δε την πλευρά των δαπανών στην αποτελεσματικότητα της χρήσης των πόρων. Όμως, υπάρχει πάντα ανάγκη καθορισμού προτεραιοτήτων, καθώς η χώρα πρέπει να επιλέξει μεταξύ πολιτικών που ενθαρρύνουν τη συνολική αποταμίευση, όπως η αύξηση της αποταμίευσης του Δημοσίου, και πολιτικών που ευνοούν την ιδιωτική απόδοση, όπως η μείωση των φόρων. Η διάκριση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι βρίσκεται στο κέντρο των αποφάσεων που πρέπει να ληφθούν στην παρούσα φάση.

Τα οικονομικά αντικίνητρα που συνδέονται με την υψηλή φορολογία αποτελούν σοβαρό πρόβλημα και η άμβλυνσή τους θα οδηγούσε σε αύξηση της απόδοσης του κεφαλαίου. Ωστόσο, δεν θα είχε άμεσο αντίκτυπο στην ανάπτυξη, καθώς θα προσέκρουε στην έλλειψη των μέσων για την εκμετάλλευση των νέων επενδυτικών ευκαιριών. Πολύ πιο δεσμευτικός περιορισμός είναι η έλλειψη αποταμιευτικών πόρων. Εν προκειμένω, η σημερινή στρατηγική, η οποία επικεντρώνεται στη δημοσιονομική εξυγίανση και τη μείωση του δημόσιου χρέους, είναι καλύτερη επιλογή, παρά τις μικροοικονομικές ανεπάρκειες. Επιπλέον, η μείωση της επιβάρυνσης για τις συντάξεις μέσω μεταρρύθμισης της κοινωνικής ασφάλισης, είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος για την αύξηση της συνολικής αποταμίευσης.

Παρ' όλα αυτά πολλά μπορούν να γίνουν ακόμα στο φορολογικό πεδίο. Ειδικότερα, το σύστημα φορολογικών εσόδων και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης μπορεί να βελτιωθεί σημαντικά με την ενοποίηση των εισπρακτικών και ελεγκτικών μηχανισμών τους και την κατάργηση των προνομίων, που παραμένουν παρά τις πρόσφατες μεταρρυθμίσεις. Η κατάργηση των ειδικών ρυθμίσεων που αποτελούν φόρους υπέρ τρίτων και των ενισχύσεων συγκεκριμένων επαγγελματικών ή επιχειρηματικών ομάδων θα συνέβαλλε σημαντικά στην άρση

9. Ήδη σε παλαιότερες εκδόσεις των *Οικονομικών Εξελίξεων* και σε άλλες μελέτες του ΚΕΠΕ οι κίνδυνοι για την ανατροπή της αναπτυξιακής διαδικασίας είχαν εντοπιστεί και αναλυθεί εκτενώς.

των στρεβλώσεων. Ο κατάλογος της έμμεσης φορολόγησης αυτού του τύπου δεν έχει εξαντληθεί και η υπάρχουσα καταγραφή είναι κατά πάσα πιθανότητα ατελής.

Όσον αφορά τη μακροχρόνια κατεύθυνση του φορολογικού συστήματος, ένας λογικός στόχος είναι η μείωση της διαφοράς των συντελεστών του εισοδήματος των νομικών προσώπων από τους αντίστοιχους μέσους όρους της ΕΕ. Παρόμοια επιδίωξη για τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης των εργοδοτών θα είχε σοβαρό αναπτυξιακό αντίκρισμα.

Από την πλευρά των δαπανών, είναι αναμενόμενο ότι οι πρόσφατες αλλαγές στο κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα θα συμβάλλουν μακροχρόνια στη μείωση του μεριδίου των μεταβιβάσεων στις τρέχουσες δημόσιες δαπάνες. Η μείωση του ποσοστού της δημόσιας κατανάλωσης είναι πολύ πιο δύσκολος στόχος και σχετίζεται με την αναδιάρθρωση του κρατικής μηχανής, θέμα που συζητείται παρακάτω.

Σε κάθε περίπτωση, ισχύει το επιχείρημα ότι οποιαδήποτε μεταρρύθμιση του συστήματος φόρων και δαπανών δεν μπορεί να έχει εγγυημένο αποτέλεσμα για την προώθηση της ευημερίας, όταν παραμένουν σε ισχύ πολυάριθμες στρεβλώσεις σε άλλους τομείς.

Δημόσιοι επενδυτικοί πόροι

Η αποτελεσματική αξιοποίηση των δημόσιων επενδυτικών πόρων αποτελεί πολύ σοβαρή λειτουργία του κράτους που άπτεται άμεσα της αναπτυξιακής διαδικασίας. Στη χώρα μας η συζήτηση εξαντλείται συχνά στο θέμα της απορρόφησης των κοινοτικών κονδυλίων, ενώ διαφεύγει της προσοχής ότι τα συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα δεσμεύουν και πολύ σημαντικούς ίδιους πόρους, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων προέρχεται από δανεισμό του Δημοσίου που επιβαρύνει την οικονομία με το κόστος εξυπηρέτησης. Είναι επομένως ανάγκη να ακολουθούνται πρακτικές που εξασφαλίζουν επαρκές αναπτυξιακό αντίκρισμα σε κάθε δράση. Από την άλλη πλευρά, ο σχεδιασμός του συνολικού προγράμματος θα πρέπει να στηρίζεται σε ρεαλιστική αποτίμηση των εκτελεστικών δυνατοτήτων της κρατικής μηχανής.

Όσον αφορά το ρόλο του κράτους στην παροχή στήριξης ή ώθησης στον ιδιωτικό τομέα, οι επιλογές δεν θα πρέπει να αψηφούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα, ούτε να λαμβάνουν το χαρακτήρα εκτεταμένων μεταβιβάσεων προς κλάδους ή κατηγορίες επαγγελματιών. Αντίθετα, οι παρεμβάσεις αυτές πρέπει να αφορούν περιορισμένο αριθμό προσεκτικά επιλεγμένων κινήτρων, η εφαρμογή των οποίων να είναι σχετικά απλή και διαφανής. Οι κανόνες με γενική ισχύ που έχουν ευνοϊκή επίδραση στο κόστος χρήσης κεφαλαίου έχουν το μεγαλύτερο αναπτυξιακό αντίκτυπο.

Ο περιορισμός των ρυθμίσεων της αγοράς

Η πρόσφατη μεταρρύθμιση του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος και της εργατικής νομοθεσίας έδειξε ότι ορισμένες σημαντικές μεταρρυθμίσεις είναι δυνατό να πραγματοποιηθούν σε σύντομο χρόνο και είναι τεχνικά εύκολο να εφαρμοστούν. Ήδη θεσπίστηκαν σοβαρές μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας με το ασφαλιστικό νομοσχέδιο. Περαιτέρω αλλαγές που αφορούν τον καθορισμό των αμοιβών, το καθεστώς μερικής απασχόλησης, τη διαιτησία και τη διευθέτηση του χρόνου εργασίας, σε κλάδους με μεγάλες εποχικές διακυμάνσεις όπως ο τουρισμός, θα ενισχύσουν την ευελιξία της αγοράς και θα βοηθήσουν στην αύξηση του βαθμού χρησιμοποίησης της εργασίας και την αύξηση της συμβολής της στην ανάπτυξη.

Παράλληλα, ο ανταγωνισμός πρέπει να αναπτυχθεί και σε άλλους τομείς των αγορών προϊόντων και υπηρεσιών όπου παρατηρούνται δυσλειτουργίες. Η άρση των περιορισμών για την προσφορά επαγγελματικών υπηρεσιών είναι ένα σημαντικό πεδίο δράσης, καθώς σε πολλές περιπτώσεις οι περιορισμοί στις αμοιβές ή στις τιμές που επιβάλλονται δημιουργούν σημαντικά εμπόδια. Στις αγορές αγαθών ιδιαίτερη σημασία έχει η τροποποίηση του ρυθμιστικού πλαισίου για την ενίσχυση του ανταγωνισμού στον τομέα του λιανικού εμπορίου καθώς και η προώθηση της ανάπτυξης των δικτύων εμπορίας. Αποφασιστικής σημασίας είναι, επίσης, η μείωση του αριθμού των διαδικασιών και του χρόνου που απαιτούνται όχι μόνο για την ίδρυση αλλά και για τη λειτουργία μιας επιχείρησης.

Ένας τρόπος να διασφαλιστεί ότι το νομοθετικό πλαίσιο δεν περιορίζει υπέρμετρα την ικανότητα και τα κίνητρα των επιχειρήσεων για ανταγωνισμό είναι η σύσταση θεσμικών μηχανισμών που θα έχουν στόχο τον εντοπισμό νόμων και κανονισμών που ενδεχομένως περιορίζουν αδικαιολόγητα τον ανταγωνισμό.

Η υγιής δημοσιονομική διαχείριση και η περιοριστική μισθολογική πολιτική σε συνδυασμό με την ενίσχυση του ανταγωνισμού αναμένεται να έχουν ευεργετική επίδραση στη σταθερότητα των τιμών, συμβάλλοντας καίρια στην ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και στην ενίσχυση των αναπτυξιακών προοπτικών.

Δημόσια διοίκηση

Η αποτελεσματική λειτουργία του κράτους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ανάπτυξη, όχι μόνο γιατί αποτελεί μια σημαντική παράμετρο της λειτουργίας του ιδιωτικού τομέα, αλλά και γιατί η ποιότητα των δημοσίων υπηρεσιών επηρεάζει ευθέως το επίπεδο της ευημερίας ακόμα και αν δεν αντανακλάται στο ύψος του ΑΕΠ, όπως αποτιμάται στατιστικά.

Η απόκτηση αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης προϋποθέτει τη μακροχρόνια πολιτική δέσμευση για την απο-

φυγή ανάμειξης των πολιτικών αρχόντων στο καθαυτό έργο της κρατικής μηχανής και για την οικοδόμηση των αναγκαίων θεσμών που θα επιτρέψουν τη συσσώρευση ικανοτήτων και κύρους. Η πρόοδος στα περισσότερα από αυτά τα μέτωπα είναι σταδιακή και βραδεία.

Οι βασικές κατευθύνσεις προς τις οποίες πρέπει να κινηθεί η πολιτική για τη βελτίωση της λειτουργίας της κρατικής μηχανής είναι η ενίσχυση των οικονομικών κινήτρων και αντικινήτρων, η ενίσχυση των ιεραρχικών δομών και η διαμόρφωση πρακτικών διαχείρισης δεξιοτήτων. Η καλλιέργεια της ποιότητας προϋποθέτει επίσης ενίσχυση των μηχανισμών αξιολόγησης.

Για την ενίσχυση των οικονομικών κινήτρων χρειάζεται να οικοδομηθεί ένα σύστημα προσλήψεων και αμοιβών στο οποίο δεν κυριαρχούν αναδιανεμητικά κριτήρια, η προαγωγή δεν είναι αυτόματη ούτε ανεξάρτητη από την απόδοση και οι απολαβές και τα επιδόματα παραγωγικότητας δεν είναι κυρίως συνάρτηση του χρόνου απασχόλησης. Από την άλλη πλευρά, χρειάζεται ένα ουσιαστικό σύστημα αντικινήτρων που περιλαμβάνει πραγματική επιβολή σοβαρών κυρώσεων για πράξεις ή παραλείψεις που συνιστούν παράβαση καθήκοντος.

Τέλος, υπάρχει ανάγκη σταδιακού περιορισμού του αριθμού των θέσεων στο Δημόσιο στα απολύτως αναγκαία επίπεδα. Για το σκοπό αυτό θα πρέπει να αναληφθούν ειδικές μελέτες οι οποίες να χρησιμοποιήσουν διεθνή συγκριτικά στοιχεία. Ο περιορισμός των ουσιαστικά υπεραρίθμων που έχουν προσληφθεί διαχρονικά, είτε για ικανοποίηση της κοινωνικής ζήτησης για θέσεις στο Δημόσιο, είτε στο πλαίσιο της χρησιμοποίησης του δημόσιου τομέα ως εργοδότη ύστατης λύσης, μπορεί να γίνει σταδιακά και με τον κατάλληλο σχεδιασμό. Βραχυπρόθεσμα, μπορεί να ληφθούν περισσότερα μέτρα για την καλύτερη χρήση του υπάρχοντος προσωπικού, με την εισαγωγή πολιτικών κινητικότητας και κίνητρων για τη βελτίωση της συμπεριφοράς ή των εργασιακών πρακτικών.

Εκπαίδευση, ανθρώπινο κεφάλαιο και καινοτομία

Η αποτελεσματική κατανομή των πόρων στην εκπαίδευση θα πρέπει να συσχετίζεται με την αξιολόγηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και του εκπαιδευτικού αποτελέσματος και με το στοιχείο της ποιότητας που είναι ιδιαίτερα σημαντικό στην περίπτωση της εκπαίδευσης.

Η ποιότητα στην εκπαίδευση θα μπορούσε να βελτιωθεί μέσω της ενίσχυσης του ανταγωνισμού στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης. Ταυτόχρονα, η χρηματοδότηση των ιδρυμάτων θα μπορούσε να συνδεθεί με απλούς και διαφανείς δείκτες αποδοτικότητας, που θα βελτίωναν την αποτελεσματικότητα του συστήματος.

Όσον αφορά την αναπτυξιακή διάσταση του εκπαιδευτικού αποτελέσματος, αυτή μπορεί να ενισχυθεί με την ενδυνάμωση του συνδέσμου μεταξύ της δημόσιας έρευνας και της ελληνικής βιομηχανίας και άλλων παραγωγικών κλάδων, όπως ορισμένες υπηρεσίες.

Η τόνωση της καινοτομίας στον επιχειρηματικό τομέα θα πρέπει να διευρυνθεί πέρα από μία στενή έμφαση στην Ε&Α, για να συμπεριλάβει καινοτομίες στην οργάνωση και, επιπροσθέτως, στην ανάπτυξη ενδοεπιχειρησιακών ικανοτήτων εκπαίδευσης.

Συμπερασματικά:

Οι κρίσεις, συχνά, διαταράσσουν τις πάγιες πρακτικές διαμόρφωσης πολιτικής, παρέχοντας ένα άνοιγμα για την υλοποίηση μειζόνων μεταρρυθμίσεων. Με αυτή την έννοια η παρούσα κρίση μπορεί να άρει τα εμπόδια στην καλή αναπτυξιακή στρατηγική και να συμβάλει ώστε η επιδίωξη της ανάπτυξης να αποτελέσει την οργανωτική τάση της χώρας. Αν και δεν μπορούμε να εξασφαλίσουμε ότι μια καλή στρατηγική όντως θα επιλεγεί και θα υλοποιηθεί, είναι φανερό ότι ορισμένα ουσιαστικά στοιχεία έχουν ήδη δρομολογηθεί.

Η βιώσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει, παράλληλα, ότι οι πολίτες θα απαρνηθούν την κατανάλωση σήμερα σε αντάλλαγμα για υψηλότερα πρότυπα διαβίωσης αύριο. Μια τέτοια επιλογή γίνεται αποδεκτή μόνο εάν οι φορείς χάραξης πολιτικής ανακοινώνουν ένα αξιόπιστο όραμα για το μέλλον και μια στρατηγική για να το πετύχουν. Πρέπει επίσης οι υποσχέσεις για μελλοντικές ανταμοιβές να είναι περιεκτικές, ώστε να πείθουν για τα επικείμενα οφέλη.

Βιβλιογραφία

Ahn, S. and Hemmings, P., 2000, "Policy Influences on Economic Growth in OECD Countries: An Evaluation of the Evidence", OECD Economics Department Working Papers, No. 246.

Bassanini, A., Scarpetta, S. and Hemmings, P., 2001, "Economic Growth: The Role of Policies and Institutions. Panel Data Evidence from OECD Countries", OECD Economics Department Working Papers, No. 283.

Gjersem, C., Hemmings, P. and Reindl A., 2004, "Product Market Competition and Economic Performance in Hungary", OECD Economics Department Working Papers, No. 381.

Kennedy, M., and Slok, T., 2005, "Structural Policy Reforms and External Imbalances", OECD Economics Department Working Papers, No. 415.

Roseveare, D., Jorgensen, M., and Goranson, L., 2004, "Product Market Competition and Economic Performance in Sweden", OECD Economics Department Working Papers, No. 388.

The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development, 2008, Commission on Growth and Development, World Bank.

Williamson, I., 1990, "Latin America Adjustment – How Much Has it Happened?", Institute for International Economics, Washington. DC.

Zagha, R., Nankani, G., and Gill, I., 2006, "Rethinking Growth", IMF, *Finance and Development,* Volume 43.

Η σχετική υστέρηση της Ελλάδας στην προσέλκυση ΑΞΕ: μερικές ενδείξεις για την προέλευσή της

Jeffrey B. Nugent
University of Southern California
Κωνσταντίνος Γκλεζάκος
California State University, Long Beach

Η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό να συγκρίνει την ικανότητα της Ελλάδας να προσελκύει άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ) εν συγκρίσει με 24 άλλες χώρες που ανήκουν στην Κεντρική, Ανατολική, Νότια Ευρώπη, Βόρειο Αφρική και Δυτική Ασία (ΚΑΝΕΒΑΔΑ) και είναι εκείνες με τις οποίες η Ελλάδα όχι μόνον ανταγωνίζεται για την προσέλκυση ΑΞΕ αλλά και τοποθετεί σε αυτές τις δικές της επενδύσεις εξωτερικού. Οι ενδείξεις είναι ότι η Ελλάδα όχι μόνον υστερεί εν συγκρίσει με τις περισσότερες χώρες της περιοχής ΚΑΝΕΒΑΔΑ στο ποσοστό ΑΞΕ/ΑΕΠ αλλά επίσης και σε αρκετούς από τους συναφείς δείκτες που αντιπροσωπεύουν τεχνολογικούς και θεσμικούς παράγοντες. Επί τη βάσει της βιβλιογραφίας του ίδιου θέματος, οι δείκτες αυτοί δείχνουν πολύ πιθανόν και τους παράγοντες οι οποίοι πρέπει να βελτιωθούν, αν η Ελλάδα μπορέσει να τα καταφέρει στο μέλλον που προβλέπεται αβέβαιο.

Μεταξύ αυτών των παραγόντων είναι το βραδύ και δαπανηρό νομικό σύστημα για την επίλυση εμπορικών διαφορών, η ακαμψία που διακρίνει τους νόμους στην αγορά εργασίας και προϊόντων, ο σχετικά υψηλός κίνδυνος επενδύσεων (ο οποίος φαίνεται να είναι συνδεδεμένος με το μεγάλο και αυξανόμενο δημοσιονομικό έλλειμμα και εξωτερικό χρέος), η υποχρέωση που αισθάνονται οι επιχειρήσεις να δωροδωκήσουν δημόσιους λειτουργούς για τις υπηρεσίες που έλαβαν, και κατά κάποιον τρόπο απρόσμενα, οι δασμοί εισαγωγών οι οποίοι είναι υψηλοί συγκρινόμενοι με τους δασμούς των άλλων χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ.

Παρά το γεγονός ότι το δείγμα μας είναι πολύ μικρό και καλύπτει μια πολύ περιορισμένη περίοδο, ώστε τα αποτελέσματα της εργασίας να θεωρηθούν μόνο κατά προσέγγιση, οι παράγοντες που προσδιορίσαμε ως δυνατόν σημαντικούς και οι μεταρρυθμίσεις πολιτικής που συνιστούμε αξίζει να τύχουν σοβαρής προσοχής.

I. Εισαγωγή

Σε απόλυτους όρους η εισροή ΑΞΕ έχει αυξηθεί ραγδαίως από τα μέσα της δεκαετίας του 1970. Επίσης, παρά το γεγονός ότι η εισροή των ΑΞΕ στην Ελλάδα έχει διακυμανθεί σημαντικά, κατά μέσον όρο το ύψος τους έχει δεκαπλασιαστεί από τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Δεδομένου ότι οι ΑΞΕ έχουν αναγνωρισθεί γενικά ως σημαντική πηγή τεχνολογικής ανάπτυξης και παρέχουν τη δυνατότητα μεγαλύτερου ανταγωνισμού στην αγορά προϊόντων, διαχειριστικής εμπειρίας και συσσωρεύσεως κεφαλαίου, αναμφιβόλως έχουν επιπροσθέτως συμβάλει στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας.

Πράγματι, η Ελλάδα γνώρισε τον δεύτερο υψηλότερο ρυθμό αύξησης στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεταξύ των 12 χωρών της Ευρωζώνης και επίσης μεταξύ των 30 χωρών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) (OECD) κατά την περίοδο του 1995 έως 2005 (OECD, *Policy Brief,* May 2007).

Παρά ταύτα, σε σχετικούς όρους η Ελλάδα έχει συνεχώς μείνει πίσω στις ΑΞΕ. Πράγματι, οι ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ έχουν μειωθεί, από άνω του 1% του ΑΕΠ που ήταν κατά μέσον όρο στην εικοσαετία 1975 μέχρι 1995, σε κάτω από 1% του ΑΕΠ τουλάχιστον μέχρι το 2008, μια περίοδο κατά την οποία παγκοσμίως η εισροή ΑΞΕ αυξήθηκε πολύ ταχύτερα από το ΑΕΠ. Εν συγκρίσει με την παγκόσμια ροή ΑΞΕ, σύμφωνα με τα στοιχεία της UNCTAD *(World Investment Report),* το μερίδιο της Ελλάδας μειώθηκε από το 1% του συνόλου που επετεύχθη στα τέλη της δεκαετίας του 1970 σε λιγότερο από ένα δέκατο του 1% μετά το 1997. Το περίεργο είναι ότι αυτή η μείωση συνέβη παρά την ύπαρξη ενός σημαντικού αριθμού παραγόντων οι οποίοι έπρεπε να είχαν ευνοήσει την εισροή ΑΞΕ στην Ελλάδα. Οι παράγοντες αυτοί περιλαμβάνουν την ένταξη στην ΕΕ το 1992, τη σημαντική ιδιωτικοποίηση κρατικών επιχειρήσεων και την προσχώρηση στην Ευρωζώνη το 2002. Πρέπει να παρατηρηθεί ότι στο προαναφερθέν *Policy Brief* του ΟΟΣΑ, το οποίο ανέφερε την αξιοσημείωτη οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας στην προηγούμενη δεκαετία, αναφέρθηκε επίσης ότι η Ελλάδα κατατάχθηκε τελευταία μεταξύ των χωρών της Ευρωζώνης και 29η μεταξύ των 30 χωρών του ΟΟΣΑ σχετικά με τις ΑΞΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ κατά τη δεκαετία πριν το 2007.

Στην παρούσα εργασία κάνουμε χρήση των συγκρίσεων μεταξύ Ελλάδας και των 24 άλλων χωρών που ευρίσκονται στην περιοχή της Κεντρικής, Ανατολικής και Νοτίου Ευρώπης, Βόρειας Αφρικής και Δυτικής Ασίας την οποία για συντομία καλούμε ΚΑΝΕΒΑΔΑ. Οι χώρες αυτές είναι σχετικά παρόμοιες με την Ελλάδα, η Ελλάδα ανταγωνίζεται με αυτές για την προσέλκυση ΑΞΕ και επίσης τοποθετεί τις δικές της εξαγόμενες ΑΞΕ (Bitzenis, 2005). Τα στοιχεία του Πίνακα 1 δείχνουν ότι κατά την περίοδο 2001-2008, η εισροή ΑΞΕ ήταν κατά

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Τιμές των σχετικών μεταβλητών για την Ελλάδα και 24 άλλες χώρες της Κεντρικής, Ανατολικής, Νότιας Ευρώπης, Βόρειας Αφρικής και Δυτικής Ασίας (ΚΑΝΕΒΑΔΑ)

Μεταβλητή	Πηγή στοιχείων	Ελλάδα	24 άλλες χώρες της περιοχής ΚΑΝΕΒΑΔΑ	T value της στατιστικής διαφοράς
ΑΞΕ/ΑΕΠ 2001-08 Μ.Ο.	*World Investment Report* (UNCTAD) και World Bank WDI	0,009	0,055	-7,4
TECH CERT	*Enterprise Surveys,* World Bank	11,72	22,4	-6,1
R&D ως % του ΑΕΠ	World Bank (WDI)	0,60	0,98	-2,4
ΑΕΠ 2008 (δις δολ.)	World Bank (WDI)	357	201	3,2
DURTIC	Djankov et al. (2003) και World Bank, *Doing Business in 2004*	315	405,9	-1,55
EDUC	Barro and Lee Data Set	8,51	7,70	1,85
AV. TAR	Econ. Freedom of the World	9,2	7,05	3,54
FDEV	Econ. Freedom of the World	0,473	0,490	-0,18
REG	*Enterprise Surveys,* World Bank	8115	967,5	29,49
RISK	Business Environment Risk Institute	73,3	68,05	2,61
EXPGIFTS	*Enterprise Surveys,* World Bank	55,9	13,34	9,07
LEGSYS	Econ. Freedom of the World	5,70	6,43	-3,18
BMP	Sachs and Warner (1995), Rodrik and Rodríguez (2001)	1,24	12,88	4,24
RIGEMPL (2007)	World Bank, *Doing Business in 2007*	58	40,9	3,5
FIRINGC (2007)	World Bank, *Doing Business in 2007*	69	41,8	2,9
PROCCOMP	World Bank, *Doing Business in 2004*	64	50,5	1,86
CPI (2009)	Transparency International	71	71	0,0

μέσο όρο 5,5% του ΑΕΠ στις υπόλοιπες χώρες της περιοχής ΚΑΝΕΒΑΔΑ και μόνο 0,9% για την Ελλάδα. Ένα άλλο απογοητευτικό χαρακτηριστικό της περιορισμένης εισροής ΑΞΕ στην Ελλάδα κατά την περίοδο αυτή είναι ότι οι ξένες επενδύσεις ήταν σχεδόν αποκλειστικά για συγχωνεύσεις και εξαγορά υπαρχουσών ελληνικών επιχειρήσεων παρά για νέες επενδύσεις τύπου «Πράσινης Ανάπτυξης» που κατά πάσα πιθανότητα θα περιελάμβαναν μεταφορά τεχνολογίας, πρόσθετες δυνατότητες αύξησης της απασχόλησης και δυνατότητα εξαγωγών[1].

Οι χαμηλές και μειούμενες ΑΞΕ θα ήταν δυνατόν να μην αποτελούν σοβαρό πρόβλημα, εάν η Ελλάδα πήγαινε καλά όσον αφορά την τεχνολογική ανάπτυξη, ή αν υπήρχαν άλλες πηγές μακροχρόνιας εισροής κεφαλαίων. Δυστυχώς και στις δύο περιπτώσεις η πραγματικότητα δεν είναι ενθαρρυντική. Όσον αφορά άλλες πηγές μακροχρόνιας εισροής κεφαλαίου (όπως επενδύσεις χαρτοφυλακίου, τραπεζιτικό χρήμα ή ξένη βοήθεια), όπως συνέβη σε ολόκληρο τον κόσμο, οι πηγές αυτές έχουν μειωθεί σημαντικά σε σχέση με τις ΑΞΕ (Hsiao et. al, 2008). Επίσης, όσον αφορά την τεχνολογία, σύμφωνα με στοιχεία συγκεντρωθέντα από συγκριτικές μελέτες επιχειρήσεων των τελευταίων ετών από την Παγκόσμια Τράπεζα, έως το 2005 μόνο 11,72% των ελληνικών εταιρειών δήλωσαν ότι έχουν διεθνώς αναγνωρισμένα πιστοποιητικά ποιότητας. Το ποσοστό αυτό δεν ήταν μόνο πολύ χαμηλότερο από τον μέσο όρο των χωρών της Ανατολικής Ασίας και άλλων περιοχών με υψηλή τεχνολογία, αλλά και κατώτερο ακόμη και από τον μέσο όρο των χωρών της αφρικανικής περιοχής νοτίως της Σαχάρας. Το ελληνικό ποσοστό 11,72% ήταν επίσης αρκετά χαμηλότερο του μέσου όρου (22,4%) των 24 υπολοίπων χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ. Αν και ο αριθμός των χωρών για τις οποίες υπάρχουν στοιχεία δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη ως ποσοστό του ΑΕΠ από την Παγκόσμια Τράπεζα είναι λιγότερο πλήρης εν συγκρίσει με άλλα προαναφερθέντα στοιχεία, οι

1. Ο Stergiou (2009) επιβεβαιώνει ότι η εισροή ΑΞΕ έχει παραμείνει αποκλειστικά στη μορφή συγχωνεύσεων και εξαγοράς μέχρι σήμερα και σχεδόν στο σύνολό τους έχουν γίνει σε μη εξαγωγικές επιχειρήσεις όπως τράπεζες, εταιρείες τσιμέντου και υπηρεσίες.

δαπάνες της Ελλάδας για έρευνα και ανάπτυξη ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι μόνο 0,6%, το οποίο είναι κατά πολύ χαμηλότερο από το αντίστοιχο μέσο και διάμεσο των χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ και του Ισραήλ (που ήταν 5,1% κατά την περίοδο 1997-2002).

Λόγω αυτών των αιτίων, η απογοητευτική ικανότητα της Ελλάδας να προσελκύσει ΑΞΕ και να βελτιώσει την τεχνολογία της κατά την τελευταία δεκαετία εμφανίζεται να είναι πολύ προβληματική.

Ο σκοπός της εργασίας αυτής είναι να ερευνήσει τις πιθανές αιτίες που προκάλεσαν αυτήν την ελαττούμενη ικανότητα να προσελκύσει ΑΞΕ κατά την περίοδο του 2001-2008, η οποία ήταν περίοδος ταχείας αυξήσεως στην εισροή ΑΞΕ παγκοσμίως. Γιατί και πώς η Ελλάδα, η οποία είχε πάει τόσο καλά στο να προσελκύει ΑΞΕ εις το παρελθόν κατέληξε να είναι μία από τις πιο καθυστερημένες χώρες της περιοχής ΚΑΝΕΒΑΔΑ σε αυτόν τον τομέα;

Η εργασία μας είναι οργανωμένη ως εξής: Το Μέρος ΙΙ παρουσιάζει συνοπτικά τη σχετική βιβλιογραφία, προσδιορίζει τη μέτρηση των σχετικών μεταβλητών και συγκρίνει την Ελλάδα με τις άλλες 24 χώρες της περιοχής ΚΑΝΕΒΑΔΑ επί τη βάσει αυτών των μετρήσεων. Το Μέρος ΙΙΙ παρουσιάζει τα αποτελέσματα της στατιστικής μας ανάλυσης [της οποίας το πλήρες κείμενο θα είναι διαθέσιμο σε προσεχή μελέτη μας (Nugent and Glezakos, 2010)]. Το Μέρος IV παρουσιάζει συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής.

ΙΙ. Επισκόπηση του θέματος, μετρήσεις και εφαρμογή στην Ελλάδα

Ως γνωστόν, υπάρχει τεράστια βιβλιογραφία σχετικά με τους παράγοντες που προσδιορίζουν τις ΑΞΕ. Οι παράγοντες αυτοί μπορεί να ταξινομηθούν σε πέντε κατηγορίες: (1) εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, (2) ιδιωτικοποίηση των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων κατά την οποία μόνο αρκετά μεγάλου μεγέθους ξένες ή πολυεθνικές επιχειρήσεις δύνανται να αγοράσουν μέρος τους, (3) το μέγεθος της αγοράς και η ανταγωνιστικότητα της χώρας που δέχεται τις ΑΞΕ, (4) η ύπαρξη ειδικευμένων εργατών ή χαμηλού κόστους ανειδίκευτων πειθαρχημένων εργατών και (5) η υποδομή της χώρας, οι θεσμοί της και το πολιτειακό περιβάλλον της.

Μερικοί από αυτούς τους παράγοντες όμως φαίνεται να έχουν λίγη πρακτική αξία για να χρησιμοποιηθούν σε πολιτική προσέλκυσης ΑΞΕ στην Ελλάδα. Π.χ. η Ελλάδα δεν έχει αξιόλογη ποσότητα πετρελαίου ή υγραερίου και έχει ελάχιστες ποσότητες μεταλλευμάτων, παράγοντες οι οποίοι έχουν προσελκύσει σημαντικές ΑΞΕ σε χώρες σαν την Ανγκόλα ή την Ισημερινή Γουϊνέα που δεν έχουν άλλους παράγοντες για να τις προσελκύσουν.

Σαφώς δεν υπάρχει καμία πολιτική η οποία θα μπορέσει να πετύχει κάτι σχετικά με την έλλειψη φυσικών πόρων. Όμως μια και η Ελλάδα έχει πανέμορφες ακτές, ιστορικά μνημεία σε ωραίες τοποθεσίες και πολύ κατάλληλο περιβάλλον που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μαγνήτες για επενδύσεις σε ξενοδοχεία, μέσα μεταφορών και τουριστικές υπηρεσίες, ακόμη και για την Ελλάδα οι φυσικοί πόροι, σε τελική ανάλυση, ίσως μπορούν να ασκήσουν μια θετική έλξη για ΑΞΕ. Προγράμματα ιδιωτικοποίησης, ειδικά μεγάλων κρατικών μονοπωλίων τα οποία η Ελλάδα είχε αναλάβει τις δύο τελευταίες δεκαετίες (OECD, 1994, 2007), θα έπρεπε να είχαν ασκήσει μια σχετικά θετική επίδραση στην εισροή ΑΞΕ στη χώρα τα τελευταία χρόνια.

Εν πάση περιπτώσει, εφόσον η ελκυστικότητα της Ελλάδας όσον αφορά τις κατηγορίες (1) και (2) δεν φαίνεται να έχει μειωθεί με την πάροδο του χρόνου, οι δύο πρώτοι παράγοντες δεν παρουσιάζονται ως οι πιθανοί λόγοι που εξηγούν την κατηφορική πορεία των ΑΞΕ στην Ελλάδα εν συγκρίσει με τις άλλες χώρες. Πολύ πιθανόν οι παράγοντες οι οποίοι εξηγούν τη σημαντική αύξηση των ΑΞΕ στον κόσμο και την απογοητευτική ελληνική κατάσταση σε αυτήν την περίπτωση, θα είναι οι πιο πάνω αναφερθέντες παράγοντες (3) έως (5). Στη συνέχεια θα συζητήσουμε διαδοχικώς έκαστο εξ αυτών των παραγόντων εν συντομία και, σε κάθε περίπτωση που εκ πρώτης όψεως υπάρχει η δυνατότητα, θα επιχειρήσουμε να συστήσουμε τα δυνάμενα να εφαρμοσθούν σχετικά μέτρα κυβερνητικής πολιτικής.

Όσον αφορά τον παράγοντα (3) οι ΑΞΕ γενικά προσελκύονται από την ύπαρξη μεγάλης αγοράς. Αυτό φυσικά είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι η μεγάλη αγορά επιτρέπει στις νέες επενδύσεις το πλεονέκτημα των οικονομιών κλίμακος. Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι μια μικρή οικονομία, οι ελεύθερες εξαγωγές της σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών δίνουν στις επιχειρήσεις της πρόσβαση σε μια αγορά πολύ μεγαλύτερου μεγέθους και ως εκ τούτου, η χώρα έχει τη δυνατότητα να προσελκύσει ΑΞΕ από το εξωτερικό. Όμως ακόμη και αν η χώρα έχει ελεύθερες εξαγωγές, ο κίνδυνος του συναλλάγματος συνιστά ένα σημαντικό εμπόδιο για τις ξένες επενδύσεις. Γι' αυτό τον λόγο είναι αυτονόητο ότι κάθε χώρα που συμμετέχει σε μια κοινότητα με κοινό νόμισμα έχει μια πιο πλεονεκτική θέση για την προσέλκυση ΑΞΕ σε σύγκριση με μια άλλη χώρα που δεν έχει τέτοια συμμετοχή.

Ποια είναι η θέση της Ελλάδας σε αυτήν την περίπτωση; Παρά το γεγονός ότι η χώρα έχει πληθυσμό

γύρω στα 11 εκατομμύρια και μπορεί να υποτεθεί ότι μειονεκτεί όσον αφορά το μέγεθος της αγοράς της, εντούτοις, λόγω του υψηλού κατά κεφαλήν εισοδήματός της, δεν είναι σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τις χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ. Πράγματι, όπως φαίνεται από την τέταρτη γραμμή του Πίνακα 1, το ΑΕΠ της Ελλάδας είναι 75% υψηλότερο από τον μέσο όρο του ΑΕΠ των υπολοίπων χωρών της περιοχής.

Σχετικά με την εξαγωγική ανταγωνιστικότητα η Ελλάδα είναι σημαντικά ανοικτή για την εισαγωγή κεφαλαίου και ως μέλος της ΕΕ έχει ουσιαστικά ελεύθερο εμπόριο με τις άλλες χώρες-μέλη της ΕΕ που περιλαμβάνει και αρκετές από τις χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ. Όπως δείχνει η γραμμή με το σύμβολο BMP, η Ελλάδα έχει ακόμα ένα άλλο πλεονέκτημα από το γεγονός ότι την διακρίνει μια πολλή χαμηλή πρόσοδος της μαύρης αγοράς συναλλάγματος (Black Market Premium) εν σχέσει με τις άλλες χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ[2].

Τελικά, λόγω της συμμετοχής στην Ευρωζώνη, η ροή των ΑΞΕ στην Ελλάδα από χώρες με πολύ σημαντικές ξένες επενδύσεις, τουλάχιστον θεωρητικά, είναι απαλλαγμένη από τον κίνδυνο του ξένου συναλλάγματος που ενεργεί ως εμπόδιο των ΑΞΕ σε πολλές άλλες χώρες, συμπεριλαμβανομένων και πολλών χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ οι οποίες έχουν σχετικά ασταθές ξένο συνάλλαγμα. Ο μόνος παράγοντας στην κατηγορία (3) ο οποίος δεν είναι ευνοϊκός για την Ελλάδα όσον αφορά την εισροή ΑΞΕ είναι οι δασμοί των χωρών που δεν είναι μέλη της ΕΕ. Αν και τα ποσοστά κοινών δασμών της ΕΕ δεν είναι ιδιαίτερα υψηλά, όπως φαίνεται από τη γραμμή με το σύμβολο AV.TAR του Πίνακα 1, σε σχέση με τις άλλες χώρες της περιοχής ΚΑΝΕΒΑΔΑ, πολλές των οποίων έχουν κατορθώσει σημαντικές μειώσεις δασμών την τελευταία δεκαετία, οι ελληνικοί δασμοί είναι τώρα άνω του μέσου όρου [9,2% έναντι του 7,05%]. Ένας επιπλέον λόγος ο οποίος μπορεί να έχει συντελέσει στην απώλεια ελκυστικότητας της Ελλάδας για ΑΞΕ είναι η κατάργηση ενός μεγαλύτερου αριθμού περιορισμών για ξένες επενδύσεις που εφήρμοσαν οι άλλες χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ εν συγκρίσει με την Ελλάδα (UNCTAD, *World Investment Reports* 2000-2009).

Όσον αφορά τον παράγοντα (4), δηλαδή το εργατικό δυναμικό, είναι προφανές ότι η Ελλάδα δεν είναι χώρα φθηνού ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού, αλλά φαίνεται διατεθειμένη να επιτρέπει την εισαγωγή του. Πράγματι υπολογίζεται ότι οι μετανάστες εργάτες αποτελούν περίπου το 20% του εργατικού δυναμικού. Όπως δείχνει η γραμμή EDUK του Πίνακα 1, το ελληνικό εργατικό δυναμικό είναι συγκριτικά καλά εκπαιδευμένο (κατά μέσον όρο με 8,51 χρόνια εκπαίδευσης εν συγκρίσει με τα 7,7 χρόνια των άλλων 24 χωρών της περιοχής ΚΑΝΕΒΑΔΑ). Πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι μετά από δική του έρευνα επιχειρήσεων, ο Souitaris (2002) αποδεικνύει ότι το μέγιστο μέρος της ελάχιστης ελληνικής έρευνας και ανάπτυξης και της υιοθέτησης μοντέρνων διοικητικών μεθόδων περιορίζεται μόνο στις εταιρείες με σχετικά μεγάλο αριθμό καλώς εκπαιδευμένου εργατικού δυναμικού. Περαιτέρω, κάτι πιθανόν ανησυχητικό είναι η αποτελεσματικότητα της ελληνικής παιδείας. Με τη χρήση μιας ποιοτικώς προσαρμοσμένης βάσης, μπορεί να αποδειχθεί ότι το επίπεδο κατάρτισης των Ελλήνων εργαζομένων (και μαθητών) δεν είναι τόσο υψηλό όσο θα δικαιολογούσαν οι εκπαιδευτικές δαπάνες της χώρας. Έχει υποστηριχθεί ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα είναι υπερβολικά κρατικοποιημένο και χαρακτηρίζεται από πολύ αδύνατα κίνητρα (Tsipouri, 1991· Souitaris, 2002· OECD, 2007). Επίσης, οι Έλληνες καθηγητές πανεπιστημίων και επιστήμονες υστερούν από διάφορες απόψεις σε σχέση με τους συναδέλφους τους σε μερικές άλλες χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ.

Ο μόνος παράγων που απομένει στο να εξηγήσει το πού οφείλεται η πτώση της δυνατότητας της Ελλάδας να προσελκύσει την εισροή ΑΞΕ είναι ο παράγων (5), δηλαδή ο ρόλος των θεσμών και της πολιτικής. Μεταξύ των θεσμών και της πολιτικής που έχουν συζητηθεί σε σχετικές μελέτες είναι οι νόμοι που επικρατούν στον τομέα εργασίας, στις αγορές και τιμές προϊόντων, στην έναρξη νέων επιχειρήσεων, στην επίλυση εμπορικών διαφορών, και η αδυναμία της μακροοικονομικής και δημοσιονομικής πολιτικής.

Αρχίζουμε με την έλλειψη ευελιξίας ή την ακαμψία στην αγορά εργασίας. Ο Allard (2005) παρέχει τις πιο ομογενείς σειρές δεικτών του Νόμου Προστασίας Εργασίας [EPL] για 21 χώρες του ΟΟΣΑ για την περίοδο 1950-2003. Οι δείκτες αυτοί αποτελούνται από τη βαθμολογία 36 κατηγοριών, η καθεμία εκ των οποίων αντιπροσωπεύει μια άποψη των περιοριστικών κανονισμών στην αγορά εργασίας. Και ενώ οι περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ έχουν, τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα, αυξήσει το EPL τους ως αποτέλεσμα των προσπαθειών τους για καλύτερη κοινωνική προστασία καθώς οι οικονομίες τους έχουν γίνει πιο παραγωγικές και πλουσιότερες, η Ελλάδα έχει προχωρήσει πολύ πιο πέρα από όλες τις

2. Η πρόσοδος της μαύρης αγοράς συναλλάγματος είναι ένα σημαντικό συστατικό του γνωστού δείκτη διεθνούς εμπορικής ελευθερίας Sachs-Warner [Sachs and Warner, 1995] που οι Rodrik και Rodríguez (2001) απέδειξαν ότι ασκεί μια ιδιαίτερα δυνατή επιρροή όχι μόνον στον δείκτη αλλά επίσης και στον ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης.

άλλες χώρες του ΟΟΣΑ προς αυτή την κατεύθυνση. Το EPL της Ελλάδας αυξήθηκε διαδοχικά από 0,8 το 1950, στο 3,8 μεταξύ 1988 και 2003 που ήταν το υψηλότερο μεταξύ των 21 χωρών του ΟΟΣΑ. Αυτή ήταν μια πολύ μεγάλη αλλαγή, δεδομένου ότι το 1982 το EPL της Ελλάδας ήταν 1,7 και χαμηλότερο από το EPL των 12 από τις 21 χώρες. Επίσης οι Campos και Nugent στη μελέτη τους (2009) από τα στοιχεία που αντιπροσωπεύουν έλλειψη ευελιξίας στην αγορά εργασίας έχουν αποδείξει ότι η Ελλάδα είναι μεταξύ των χωρών με την ελάχιστη ευελιξία της αγοράς εργασίας στον κόσμο.

Υψηλότερα αποτελέσματα σε αυτόν το δείκτη (EPL) σημαίνουν έλλειψη ευελιξίας στην αγορά εργασίας, πράγμα το οποίο συντελεί στο να κάνει πιο δύσκολη και πιο δαπανηρή την απόλυση εργαζομένων και ως εκ τούτου το αναμενόμενο κόστος προσλήψεώς των. Παρά το γεγονός ότι ο δείκτης EPL και παρόμοιοι δείκτες είναι αμφισβητήσιμοι, οι περισσότερες μελέτες που τους έχουν χρησιμοποιήσει έχουν αποδείξει ότι υψηλότερα αποτελέσματα σε αυτούς τους δείκτες συσχετίζονται με υψηλότερη ανεργία για νέους, χαμηλότερη συμμετοχή γυναικών στο εργατικό δυναμικό και χαμηλότερο βαθμό τυπικότητας στις σχέσεις μεταξύ εργαζομένων και επιχειρήσεων. Όπως συμβαίνει στις περισσότερες χώρες στις οποίες ο δείκτης αυτός είναι υψηλός, λείπει η αυστηρή επιβολή εργατικών νόμων, ειδικά σε μικρές επιχειρήσεις με αλλοδαπούς εργάτες. Αυτό φυσικά εξηγεί γιατί περίπου 20% του ελληνικού εργατικού δυναμικού συνίσταται από αλλοδαπούς που εργάζονται σε εργασίες με χαμηλό μισθό και σε μικροεπιχειρήσεις.

Η σχέση των προαναφερθέντων με το θέμα των ΑΞΕ και την Ελλάδα έχει να κάνει με το γεγονός ότι υπάρχει μικρότερη πιθανότητα οι ξένες εταιρείες να είναι διατεθειμένες να διακινδυνεύσουν παράβαση των εργατικών νόμων της χώρας και πιο πιθανόν να προβλέπουν ότι οι νόμοι θα εφαρμόζονται πιο αυστηρά γι' αυτές παρά για τις μικρότερες εγχώριες εταιρείες. Ως αποτέλεσμα, μια χώρα σαν την Ελλάδα με υψηλό δείκτη EPL είναι λογικό ότι αποθαρρύνει ξένες επιχειρήσεις από το να πραγματοποιήσουν μεγάλες επενδύσεις και να απασχολήσουν πολλούς εργάτες.

Για να επιβεβαιώσουμε περαιτέρω το υψηλό εργατικό κόστος που συνδέεται με τον δείκτη EPL, παραθέτουμε τρεις άλλους δείκτες. Δύο εξ αυτών έχουν ληφθεί από τη γνωστή δειγματοληψία *Doing Business Surveys* της Παγκόσμιας Τράπεζας, που υπάρχει και για τις 25 χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ. Ο ένας εξ αυτών είναι παρόμοιος με τον EPL και τον καλούμε Δείκτη Ακαμψίας στην Απασχόληση (RIGEMPL). Ο άλλος αντιπροσωπεύει το κόστος εργασίας (FIRINGC που μετράει το κόστος σε εβδομάδες μισθού που πρέπει να πληρωθεί ένας απολυόμενος τακτικός εργαζόμενος). Όπως φαίνεται από τις αντίστοιχες σειρές του Πίνακα 1, και στους δύο αυτούς δείκτες η Ελλάδα έχει σημαντικά υψηλότερα αποτελέσματα από τον μέσο όρο των υπολοίπων 24 χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ. Ο τρίτος δείκτης που είναι σχετικός με την αγορά εργασίας αφορά τη συνταξιοδότηση. Σύμφωνα με αυτόν τον δείκτη ενθάρρυνσης πρόωρης συνταξιοδότησης, τον οποίο εκδίδει ο ΟΟΣΑ (OECD, 2007), η Ελλάδα παρουσιάζεται να έχει τις πιο ευνοϊκές συνθήκες που είναι ένας επιπλέον παράγων ο οποίος αυξάνει το κόστος πρόσληψης εργαζομένων.

Με δεδομένες τις πιο πάνω πληροφορίες σχετικά με τις υπάρχουσες συνθήκες στην αγορά εργασίας δεν προκαλεί και μεγάλη έκπληξη το ότι ακόμη και το 2005, έτος κατά το οποίο η απασχόληση ενηλίκων ανδρών ήταν η υψηλότερη μεταξύ των 12 χωρών της ΕΝΕ (EMU), η Ελλάδα, όσον αφορά το ποσοστό ανεργίας για μεγαλύτερης ηλικίας εργαζόμενους, νεαρούς εργαζόμενους και γυναίκες, ήταν αντίστοιχα έβδομη, έβδομη και ενδέκατη μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ (OECD, 2007)[3]. Δεδομένης της σοβαρότητας των ενδείξεων που υποστηρίζουν αυτή την άποψη για την επίδραση της αγοράς εργασίας και της ελαστικότητας όσον αφορά την προσέλκυση ΑΞΕ, θεωρήσαμε σκόπιμο να κάνουμε χρήση των τριών αυτών δεικτών στη στατιστική μας ανάλυση που παρουσιάζουμε στο Μέρος ΙΙΙ.

Μια δεύτερη ομάδα νομικών κανονισμών που υποτίθεται ότι παρεμποδίζουν τον ελεύθερο ανταγωνισμό και ως εκ τούτου μειώνουν τα κίνητρα για τεχνολογικές βελτιώσεις και ΑΞΕ αφορά την αγορά προϊόντων. Διάφορες μετρήσεις αυτής της κατηγορίας επιτρέπουν τη σύγκριση μεταξύ Ελλάδας και των άλλων κρατών. Μια εξ αυτών είναι το κόστος ενάρξεως μιας νέας επιχείρησης (τα νομικά έξοδα για την καταγραφή της επιχείρησης, τα αναγκαία έξοδα συμμόρφωσης με τους νόμους των Ανωνύμων Εταιρειών, τον Εμπορικό Κώδικα και άλλους ειδικούς κανονισμούς). Η δειγματοληψία *Doing Business* (2004) της Παγκόσμιας Τράπεζας παρουσιάζει μετρήσεις αυτών των εξόδων για ένα μεγάλο αριθμό χωρών που περιλαμβάνουν και τις χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ. Το αποτέλεσμα αυτής της μεταβλητής (που ση-

3. Ο OECD (2007, σελ. 6) αποδίδει την έλλειψη κινήτρων προς συνέχιση της εργασίας των μεγαλύτερης ηλικίας εργαζομένων στο ότι «υπάρχει πολύ χαλαρή συσχέτιση μεταξύ εισφορών και ευεργετημάτων και ένας μεγάλος αριθμός ειδικών όρων που επιτρέπουν την πρόωρη συνταξιοδότηση». Προφανώς αυτοί οι ειδικοί όροι καλύπτουν περίπου το 40% όλων των συνταξιούχων ανδρών και γενικά είναι πιο ευεργετικοί προς εργαζόμενους που έχουν την ολιγότερη ανάγκη υποστήριξης.

μειώνεται ως REG) για την Ελλάδα, όπως δείχνει ο Πίνακας 1, είναι κατά πολύ υψηλότερο από όλες τις χώρες της περιοχής ΚΑΝΕΒΑΔΑ και στην πραγματικότητα χαμηλότερο μόνο από αυτό της Σενεγάλης, μεταξύ των 117 χωρών που συγκρίθηκαν σε αυτό το θέμα. Δεδομένου ότι οι νέες επιχειρήσεις είναι συχνά και η πηγή τεχνολογικών αλλαγών και νέων προϊόντων, μια συνέπεια του υψηλού κόστους ενάρξεως επιχειρήσεων δύναται να εμφανισθεί από τη σύγκριση του μέσου όρου ηλικίας των τυχαίως περιλαμβανομένων εταιρειών στη δειγματοληψία της Παγκόσμιας Τράπεζας η οποία δείχνει ότι η μέση ηλικία των ελληνικών εταιρειών είναι περίπου 5 χρόνια υψηλότερη από αυτήν των άλλων χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ.

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (OECD, 2007), οι ρυθμίσεις στην αγορά προϊόντων και τιμών, περιλαμβανομένων και των αναγκαίων αδειών, είναι επιβλαβείς ειδικότερα όσον αφορά τον ανταγωνισμό σε επιχειρήσεις λιανικού εμπορίου, προσωπικών υπηρεσιών διαφόρων κατηγοριών και στη δυνατότητα ξένων εταιρειών να ανταγωνισθούν επιτυχώς σε τουριστικά θέρετρα και επιχειρήσεις Ίντερνετ, περιλαμβανομένων και των δημοσίων υπηρεσιών (public utilities).

Ένας πρόσθετος τομέας στον οποίο οι υπάρχοντες θεσμοί δύνανται να βλάψουν την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και να γίνουν κώλυμα για τους αλλοδαπούς επενδυτές είναι ο χρόνος και τα έξοδα που απαιτούνται για τη δικαστική επίλυση των διαφωνιών με τους πελάτες τους. Δύο σχετικοί δείκτες που αντιπροσωπεύουν αυτούς τους παράγοντες είναι ο αριθμός ημερών που χρειάζονται κατά μέσο όρο για να εισπραχθεί μια άκυρη επιταγή (DURTIC) και ένας δείκτης του βαθμού περιπλοκής της διαδικασίας για την επίλυση τέτοιων υποθέσεων (PROCCOMP). Μετρήσεις του πρώτου δείκτη ελήφθησαν από ένα μεγάλο δείγμα χωρών της μελέτης του Djankov (2003) στον οποίο προσθέσαμε και μερικές άλλες χώρες με στοιχεία από την Παγκοσμια Τράπεζα. Ο Djankov και οι συνεργάτες του (2003) έδειξαν στη μελέτη τους ότι ο χρόνος που χρειάζεται για να επιλυθεί μια διαφωνία σχετικά με την πληρωμή με άκυρη επιταγή συσχετίζεται κατά πολύ με τον αριθμό και την περιπλοκή των απαιτούμενων διαδικασιών. Επίσης επιβεβαίωσαν ότι τα ίδια χαρακτηριστικά επηρεάζουν ένα μεγάλο αριθμό θεσμών που συσχετίζονται με επενδύσεις, όπως ο βαθμός αναπτύξεως της χρηματαγοράς, οι κανονισμοί εργασίας, οι κανονισμοί εισόδου σε τομείς παραγωγής, κλπ. (ίδε La Porta et al., 2008). Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας λόγω της διαθεσιμότητάς των για ένα μεγάλο αριθμό χωρών και επίσης λόγω του ότι είναι πολύ πιθανόν να συσχετίζονται με άλλους συναφείς δείκτες, στον Πίνακα 1 παρουσιάζουμε τον μέσο όρο και των δύο δεικτών (DURTIC και PROCCOMP) για την Ελλάδα και τις άλλες 24 χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ. Όπως εύκολα βλέπει κανείς από αυτόν τον Πίνακα, η Ελλάδα έχει χαμηλότερο αποτέλεσμα στο DURTIC από τον μέσο όρο των 24 άλλων χωρών αλλά υψηλότερο αποτέλεσμα στον PROCCOMP.

Ένας άλλος δείκτης θεσμών που όχι μόνον αυξάνουν το κόστος των επενδύσεων αλλά και που αποθαρρύνουν τις ΑΞΕ είναι η δωροδοκία δημοσίων λειτουργών. Ένας δείκτης που χρησιμοποιείται συχνά για τη μέτρηση της δωροδοκίας είναι ο δείκτης εντυπώσεως δωροδοκίας CPI που μετράει την κλιμάκωση χωρών από την Transparency International επί τη βάσει διαφόρων μετρήσεων. Στην πραγματικότητα ο δείκτης αυτός είναι ένα αντίστροφο μέτρο της δωροδοκίας και ένα υψηλό αποτέλεσμα του δείκτη αντιπροσωπεύει έλλειψη δωροδοκίας. Για άλλη μια φορά, όπως δείχνει ο Πίνακας 1, παρά το γεγονός ότι έχει υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, η Ελλάδα δεν κατατάσσεται πάνω από τον μέσο όρο των 24 χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ, και είναι 71η. Ο άλλος δείκτης που χρησιμοποιήσαμε βασίζεται αποκλειστικά στις δηλώσεις των εταιρειών που λειτουργούν στη χώρα και τις οποίες συλλέγει η Παγκόσμια Τράπεζα. Και παρ' ότι ο δείκτης αυτός δεν υπάρχει για τόσες χώρες όσο και ο CPI, εντούτοις έχει μεγάλη σχέση με το κόστος επιχειρήσεων και αντιπροσωπεύει το ποσοστό των επιχειρήσεων που δηλώνουν ότι αισθάνονται ότι πρέπει να δωροδοκήσουν τους δημόσιους λειτουργούς για να λάβουν τις υπηρεσίες που χρειάζονται (ο δείκτης αυτός ονομάζεται EXPGIFTS στον Πίνακα 1). Όσον αφορά τον δείκτη EXPGIFTS, η Ελλάδα κατατάσσεται πολύ υψηλά με 55,9% των επιχειρήσεων του δείγματος να έχουν δηλώσει ότι ανέμεναν ότι θα δωροδοκήσουν εν συγκρίσει με τον μέσο όρο του 13,4% των άλλων χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ.

Ένας άλλος παράγων που αντιπροσωπεύει την ανάπτυξη θεσμών και αγοράς και θεωρείται ότι συσχετίζεται με τις ΑΞΕ είναι ο βαθμός ανάπτυξης της χρηματαγοράς. Στον Πίνακα 1 παρουσιάζουμε δύο μετρήσεις ανάπτυξης της χρηματαγοράς: η μία, FDEV, που αντιπροσωπεύει τη χρηματιστηριακή ανάπτυξη και η άλλη, RISK, που εκφράζει τον βαθμό κινδύνου για τους επενδυτές στη χώρα. Και στις δύο περιπτώσεις τα αποτελέσματα της Ελλάδας φαίνονται να είναι λιγότερο ευνοϊκά από τον μέσο όρο των υπολοίπων χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ. Όσον αφορά τη FDEV, ο δείκτης της Ελλάδας είναι χαμηλότερος (αλλά όχι κατά πολύ) από τον μέσο όρο των άλλων χωρών. Σχετικά με τον δείκτη RISK, το αποτέλεσμα της Ελλάδας υποδεικνύει ότι οι επενδύσεις στη χώρα εκτίθενται σε υψηλότερο κίνδυνο από ό,τι στις υπόλοιπες χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ.

Τελικά, για μια μεταβλητή που αντιπροσωπεύει θεσμικούς παράγοντες και που έχει συχνά αναφερθεί ότι

επηρεάζει ευνοϊκά τις ΑΞΕ και γενικά όλες τις επενδύσεις και ως εκ τούτου τη μακροχρόνια οικονομική ανάπτυξη, κάνουμε χρήση του δείκτη της ισχύος των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (LEGSYS) από την *World Bank Financial Survey*. Ο δείκτης αυτός βασίζεται σε μια κλίμακα δέκα βαθμών κατά την οποία το αποτέλεσμα της Ελλάδας είναι 5,7, κατώτερο από τον μέσο όρο των αποτελεσμάτων των άλλων χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ που είναι 6,43 (και ο παγκόσμιος μέσος όρος 6,2).

III. Συγκριτική ανάλυση

Ο σκοπός αυτού του μέρους είναι να παρουσιάσει τα αποτελέσματα της στατιστικής μας ανάλυσης και να προσπαθήσει να υποδείξει τον βαθμό επιρροής του κάθε παράγοντα που αναφέρθηκε στα προηγούμενα ότι μπορεί να έχει αρνητική επίδραση στην ικανότητα της Ελλάδας να προσελκύει ΑΞΕ.

Η μεθοδολογία μας (η οποία περιγράφεται λεπτομερώς στην υπό δημοσίευση εργασία μας Nugent and Glezakos, 2010), κάνει χρήση των προαναφερθέντων διαχωρικών δεικτών για την Ελλάδα και τις άλλες χώρες της περιοχής ΚΑΝΕΒΑΔΑ ως ερμηνευτικών (ανεξαρτήτων) μεταβλητών σε μια πολυμεταβλητή παλινδρόμηση που έχει ως αντικείμενο να εξηγήσει τις διαφορές που παρατηρήθηκαν στο μέσο ποσοστό ΑΞΕ/ΑΕΠ της περιόδου 2001-2008 για τις 25 χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ. Τα βασικά αποτελέσματα παρουσιάζονται στον Πίνακα 3 της προαναφερθείσας μελέτης μας. Δεδομένου ότι το δείγμα της μελέτης μας περιλαμβάνει μόνον 25 χώρες και σε μερικές περιπτώσεις 15 ή 16 λόγω ελλείψεως στοιχείων σε μία ή περισσότερες μεταβλητές του μοντέλου μας, τα αποτελέσματα που παρουσιάζουμε πρέπει να θεωρηθούν ως τελείως πειραματικά και κατά προσέγγιση.

Το βασικό μοντέλο μας απλώς υποθέτει ότι το ποσοστό ΑΞΕ/ΑΕΠ είναι μια γραμμική συνάρτηση των ακόλουθων (προαναφερθέντων) δεικτών: DURTIC, EDUC, AV. TAR, FDEV, REG και RISK. Όπως έχει προαναφερθεί, ο DURTIC αντιπροσωπεύει τον αριθμό ημερών που χρειάζονται κατά μέσο όρο για την είσπραξη μιας άκυρης επιταγής, EDUC είναι ο αριθμός ετών που έχουν σπουδάσει κατά μέσο όρο τα μέλη του εργατικού δυναμικού της χώρας, AV. TAR είναι ο μέσος όρος δασμών εισαγωγής, ο δείκτης FDEV αντιπροσωπεύει τον βαθμό ανάπτυξης της χρηματαγοράς, REG είναι ο δείκτης του κόστους ενάρξεως νέων επιχειρήσεων, RISK είναι το ύψος κινδύνου που αντιμετωπίζουν οι επενδυτές σε μια δεδομένη χώρα, LEGSYS είναι ο δείκτης που μετράει την ισχύ των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, EXGIFTS είναι το ποσοστό των εταιρειών που δηλώνουν ότι αισθάνονται την υποχρέωση δωροδοκίας των δημοσίων λειτουργών για να λάβουν τις υπηρεσίες που χρειάζονται και RIGEMPL είναι ο δείκτης ελλείψεως ευελιξίας στην αγορά εργασίας.

Στα επόμενα απλώς παρουσιάζουμε περιληπτικά μερικά από τα αποτελέσματα, εφιστώντας την προσοχή στους παράγοντες οι οποίοι στη βιβλιογραφία εμφανίζονται ως οι πλέον σχετικοί και οι οποίοι επίσης έδειξαν τους πιο σταθερούς συντελεστές άσχετα με τον προσδιορισμό του εκάστοτε μοντέλου.

1. Όπως ανεμένετο, ο DURTIC είχε σημαντική αρνητική επίδραση επί του ποσοστού ΑΞΕ/ΑΕΠ σε κάθε προσδιορισμό του μοντέλου που χρησιμοποιήθηκε. Όπως έδειξαν τα αποτελέσματα, μια αύξηση 100 ημερών στην είσπραξη μιας άκυρης επιταγής κατά μέσο όρο οδηγεί στη μείωση κατά 2% στο ποσοστό ΑΞΕ/ΑΕΠ. Το αποτέλεσμα αυτό είναι σχετικά σταθερό (εύρωστο) στους διαφόρους συνδυασμούς των ανεξάρτητων μεταβλητών που χρησιμοποιήθηκαν. Επίσης, μια και το Hausman τεστ που χρησιμοποιήθηκε για να εξετασθεί εάν η μεταβλητή DURTIC είναι ενδογενής έδωσε αρνητικά αποτελέσματα, η χρήση της απλής μεθόδου των ελαχίστων τετραγώνων θα πρέπει να θεωρηθεί ως ικανοποιητική.

2. Η μεταβλητή EDUC βρέθηκε να έχει θετική επίδραση επί του ποσοστού ΑΞΕ/ΑΕΠ. Το αποτέλεσμα αυτό πρέπει να επιστήσει την προσοχή στη σπουδαιότητα που έχει ο παράγων παιδεία και στον οποίο η χώρα υπερέχει εν συγκρίσει με τις περισσότερες χώρες της περιοχής ΚΑΝΕΒΑΔΑ. Είναι προφανές ότι ένα περισσότερο εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό συμβάλλει σημαντικά στην προσέλκυση ΑΞΕ.

3. Οι δασμοί εισαγωγών (AV. TAR) όπως αναμένετο, έχουν αρνητική επίδραση επί του ποσοστού ΑΞΕ/ΑΕΠ. Δεδομένου ότι, όπως δείχνει ο Πίνακας 1, οι εξωτερικοί δασμοί στα πρόσφατα χρόνια είναι σημαντικά υψηλότεροι από τον μέσο όρο των χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ, το αποτέλεσμα αυτό υπονοεί ότι οι υπάρχοντες δασμοί εισαγωγών συμβάλλουν στην αποθάρρυνση των ΑΞΕ της Ελλάδας. Ως αποτέλεσμα των χαμηλών δασμών τους οι άλλες χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ έχουν κατορθώσει να εξουδετερώσουν το πλεονέκτημα που έχει η Ελλάδα στο ΑΕΠ και το μέγεθος της αγοράς. Αυτό συνάγεται από το γεγονός ότι όσο πιο ανοικτή είναι η οικονομία στη διεθνή αγορά τόσο μεγαλύτερο είναι το πραγματικό μέγεθος της αγοράς στην οποία οι επιχειρήσεις της έχουν πρόσβαση.

4. Ναι μεν τα αποτελέσματα σχετικά με τον βαθμό αναπτύξεως της χρηματαγοράς (FDEV) είναι κάπως

πιο ευαίσθητα στον τύπο του εκάστοτε μοντέλου και στη μέθοδο υπολογισμού, εντούτοις παρέχουν κάποια ένδειξη ότι η μεταβλητή αυτή έχει την αναμενόμενη θετική επίδραση επί του ποσοστού ΑΞΕ/ΑΕΠ. Μια και όπως δείχνει ο Πίνακας 1, ο FDEV είναι ένας άλλος δείκτης στον οποίο το αποτέλεσμα της Ελλάδας είναι κάπως χαμηλότερο από τον μέσο όρο των χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ, το στατιστικό μας αποτέλεσμα δείχνει έναν άλλο τομέα τον οποίο η Ελλάδα θα μπορούσε να βελτιώσει και δι' αυτού να έχει μεγαλύτερη επιτυχία στην προσέλκυση ΑΞΕ.

5. Παρά το γεγονός ότι η επίδραση του κόστους ενάρξεως νέων επιχειρήσεων (REG) δεν παρουσιάζεται να είναι στατιστικώς σημαντική, είναι όμως ανεξαιρέτως αρνητική, όπως και ανεμένετο επί τη βάσει της υπάρχουσας βιβλιογραφίας. Και εφόσον σε αυτόν τον δείκτη η Ελλάδα έχει ένα πολύ υψηλό αποτέλεσμα, είναι λογικό ότι η χώρα θα πρέπει να δώσει μεγάλη προσοχή στη βελτίωση των συνθηκών σε αυτόν τον τομέα για να καταφέρει να είναι πιο αποτελεσματική από το παρελθόν στην προσέλκυση ΑΞΕ.

6. Επίσης, αν και ο επενδυτικός κίνδυνος (RISK) δεν βρέθηκε σε όλες τις περιπτώσεις να έχει στατιστικώς σημαντική επιρροή, εντούτοις η επίδρασή του είναι πάντοτε αρνητική, όπως λογικά θα ανέμενε κανείς. Δεδομένου του υψηλού αποτελέσματος που έχει η Ελλάδα σε αυτόν τον δείκτη εν συγκρίσει με τις άλλες χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ και του ΟΟΣΑ, η μείωση του κινδύνου επενδύσεων φαίνεται να είναι ένας άλλος παράγων πολιτικής που σχετίζεται με τις ΑΞΕ που πρέπει να του δοθεί προσοχή.

7. Τελικά καμία από τις άλλες μεταβλητές που είχαν θεωρηθεί ως εύλογοι παράγοντες που επηρεάζουν το ποσοστό ΑΞΕ/ΑΕΠ [δηλαδή η ισχύς των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (LEGSYS), ο δείκτης δωροδοκίας δημοσίων λειτουργών (EXGIFTS) και ο δείκτης ευελιξίας στην αγορά εργασίας (RIGEMPL)] δεν ευρέθη να έχει στατιστικώς σημαντική επίδραση επ' αυτού. Παρά ταύτα, η βαρύτητα των παραγόντων που αντιπροσωπεύουν οι δείκτες EXGIFTS και RIGEMPL δεν πρέπει να υποτιμηθεί, ιδιαίτερα λόγω του ότι έχουν υψηλά αποτελέσματα για την Ελλάδα και επίσης ισχυρή ευλογοφάνεια σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφία.

IV. Συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής και περαιτέρω έρευνας

Τα στοιχεία του ποσοστού ΑΞΕ/ΑΕΠ για την περίοδο 2001-2008 που παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 δείχνουν ότι η Ελλάδα πραγματικά έχει μείνει σημαντικά πίσω από τις χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ, οι οποίες πιστεύουμε ότι αποτελούν ένα πολύ σχετικό γκρουπ (όμιλο) χωρών με τις οποίες μπορεί να συγκριθεί.

Από την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας των παραγόντων που επηρεάζουν τις ΑΞΕ, προσδιορίσαμε μετρήσεις για αυτούς τους παράγοντες τις οποίες χρησιμοποιήσαμε στη στατιστική μας ανάλυση. Λόγω του ότι το δείγμα μας είναι πολύ μικρό, τα αποτελέσματα της εργασίας μας και τα συμπεράσματα που ακολούθησαν πρέπει να ληφθούν υπόψη με αρκετή επιφύλαξη και να θεωρηθούν ως λίαν προκαταρκτικά.

Παρά ταύτα, εν συνδυασμώ με τις ενδείξεις από διάφορες άλλες μελέτες και τις εκτιμήσεις πολιτικής από διεθνείς υπηρεσίες, η δική μας ανάλυση αφενός επισημαίνει διάφορους πιθανούς παράγοντες οι οποίοι έχουν συμβάλει εις το να δημιουργήσουν μια σχετικά χαμηλή ροή ΑΞΕ στην Ελλάδα και αφετέρου καταδεικνύει αλλαγές πολιτικής οι οποίες μπορούν να βελτιώσουν τη μελλοντική της ανταγωνιστικότητα σε αυτόν και άλλους τομείς.

1. Η ελευθερία στο διεθνές εμπόριο έχει αποδειχθεί ότι έχει θετική επίδραση στις ΑΞΕ που έχουν εξαγωγικό προορισμό. Οι ελληνικοί δασμοί εισαγωγών κατά μέσο όρο είναι υψηλότεροι από τους δασμούς των χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ, παρά το γεγονός ότι δεν είναι και τόσο υψηλοί εν συγκρίσει με τον υπόλοιπο κόσμο. Και ενώ από μόνη της η Ελλάδα δεν είναι εις θέση να μειώσει τους δασμούς της, είναι όμως δυνατόν να προσφέρει κίνητρα στους εξαγωγείς που έχουν την τάση να αντισταθμίζουν αυτό το μειονέκτημα.

2. Η έλλειψη κινδύνου συναλλάγματος που οφείλεται στο ότι η Ελλάδα είναι μέλος της Ευρωζώνης αναμφιβόλως συντελεί εις το άνοιγμα του διεθνούς εμπορίου για τη χώρα και τη μείωση κινδύνου στη χρηματαγορά. Ως εκ τούτου, τα δύο αυτά πλεονεκτήματα αναμένοντο να έχουν μια θετική επίδραση στη δυνατότητα της Ελλάδας να προσελκύει ΑΞΕ. Παρά ταύτα, το αποτέλεσμα της Ελλάδας στον δείκτη RISK είναι κατά πολύ υψηλότερο από τον μέσο όρο των χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ. Αυτό ίσως οφείλεται εις το ότι η χώρα έχει μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα (τα οποία στα τελευταία χρόνια έχουν ήδη υπερβεί τα όρια της EMU). Αυτά τα ελλείμματα έχουν επίσης αυξήσει το εξωτερικό χρέος της Ελλάδας το οποίο προς το παρόν αναμένεται να υπερβεί το 125% του ΑΕΠ [*Economist,* 2009]. Εν συνδυασμώ με τη σταθερή τιμή του Ευρώ μεταξύ των χωρών της Ευρωζώνης του οποίου μέχρις εσχάτως η τιμή ανέ-

βαινε εν συγκρίσει με το δολάριο και τα νομίσματα των άλλων χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ, τα ελλείμματα αυτά συνετέλεσαν εις το να δημιουργήσουν υψηλότερο πληθωρισμό και υψηλότερα ονομαστικά επιτόκια στην Ελλάδα σε σχέση με τις άλλες χώρες της Ευρωζώνης. Και οι δύο αυτές επιδράσεις αναμφιβόλως συνέβαλαν στην υπονόμευση της ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας στο εμπόριο και τις ΑΞΕ. Οι ίδιοι παράγοντες επίσης μπορεί να είναι υπεύθυνοι για το κάπως δυσμενές αποτέλεσμα της Ελλάδας στον δείκτη χρηματιστηριακής ανάπτυξης (FDEV).

3. Όπως δηλώθηκε εμφατικά στη δημοσίευση του ΟΟΣΑ (OECD, 2007) και από τα σημαντικά υψηλότερα αποτελέσματα της Ελλάδας στους δείκτες RIGEMPL και FIRINGC, η αγορά εργασίας και οι κανονισμοί του συνταξιοδοτικού συστήματος φαίνεται να χρειάζονται σημαντική μεταρρύθμιση, αν η Ελλάδα θέλει να αυξήσει την ικανότητά της για την προσέλκυση ΑΞΕ. Όπως σημειώθηκε προηγουμένως και ειδικά από τον ΟΟΣΑ (OECD, 2007), οι κανονισμοί του ελληνικού συνταξιοδοτικού συστήματος πρέπει να απαλλαγούν τελείως από τον μεγάλο αριθμό διαστρεβλώσεων που δημιουργούνται από τις εξαιρέσεις για ειδικά επαγγέλματα και κάνουν την πρώιμη συνταξιοδότηση οικονομικώς ελκυστική. Οι νόμοι αποζημιώσεως για την απόλυση από την εργασία πρέπει να προσαρμοστούν, ούτως ώστε η ανταμοιβή να είναι ανάλογη με τη διάρκεια εργασίας και τις εύλογες ανάγκες των εργαζομένων. Επίσης το σχετικά υψηλό νομοθετημένο ελάχιστο ημερομίσθιο, το οποίο έχει αυξηθεί με τον πληθωρισμό, πρέπει να αναθεωρηθεί γι' αυτούς που πρωτοεισέρχονται στο εργατικό δυναμικό και για τις επιστρέφουσες γυναίκες, ούτως ώστε να αυξήσουν τα κίνητρα των επιχειρήσεων να τους προσλάβουν. Μια τέτοια αλλαγή θα έχει σοβαρή επίδραση και στο να μειώσει την αυξανόμενη προσωρινότητα στην αγορά εργασίας, η οποία ίσως είναι δυσμενής και για τους εργοδότες και τους εργαζόμενους. Όλοι αυτοί οι παράγοντες ίσως είναι ιδιαίτερα σημαντικοί για την προσέλκυση των ΑΞΕ δεδομένης της μεγαλύτερης τάσης των ξένων επιχειρήσεων να συμμορφώνονται περισσότερο με τους υπάρχοντες νόμους εργασίας από ό,τι οι μικρές ιδιωτικές επιχειρήσεις εσωτερικού.

4. Αν και δεν εξετάστηκε λεπτομερώς στην παρούσα εργασία, εν όψει του προφανούς πλεονεκτήματος της Ελλάδας στον δείκτη EDUC (που μετράει τα χρόνια εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού) και του αποτελέσματος ότι η μεταβλητή αυτή έχει έστω και οριακά θετική επίδραση επί του ποσοστού ΑΞΕ/ΑΕΠ για το δείγμα των χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ, ίσως να είναι επωφελές για την Ελλάδα να μεταρρυθμίσει τους υπερβολικά συγκεντρωτικούς νόμους που διέπουν την ανώτατη παιδεία. Ειδικότερα, θα ήταν ίσως επιθυμητό αφενός να γίνει μια ισχυρότερη συσχέτιση μεταξύ των ειδικοτήτων που χρειάζονται στις ιδιωτικές επιχειρήσεις και αυτών που διδάσκονται στα πανεπιστήμια, και αφετέρου να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού συστήματος.

5. Τελικά, όπως σημειώθηκε προηγουμένως, η Ελλάδα δεν έχει χαμηλότερο αποτέλεσμα από τον μέσο όρο των χωρών της ΚΑΝΕΒΑΔΑ στον αντίστροφο δείκτη εντυπώσεως δωροδοκίας (CPI) και ο δείκτης EXPGIFTS δεν φάνηκε να έχει σημαντική αρνητική επίδραση επί του ποσοστού ΑΞΕ/ΑΕΠ. Παρά ταύτα, το γεγονός ότι πολλές φορές το ποσοστό των εταιρειών που δήλωσαν στη δειγματοληψία *Greek Enterprise Survey* του 2005 ότι αναμένοντο να δωροδοκήσουν για τις δημόσιες υπηρεσίες που έλαβαν ήταν υψηλότερο κατά μέσο όρο από αυτό που δήλωσαν οι επιχειρήσεις στις χώρες της ΚΑΝΕΒΑΔΑ, είναι ανησυχητικό. Θα ήταν καλό η Ελληνική Δικαιοσύνη να εξετάσει προσεκτικά το τι μπορεί να γίνει για να ελαττωθεί αυτή η εντύπωση εκ μέρους των επιχειρήσεων, οποιαδήποτε και αν είναι η αιτία.

Βιβλιογραφία

Allard, Gayle (2005). "Measuring Job Security over Time: In Search of a Historical Indicator for EPL (Employment Protection Legislation)". Insituto de Empresa, Spain, Working Paper WP05-17.

Besley, Timothy and Robin Burgess (2004). "Can Labor Regulation Hinder Economic Performance? Evidence from India". *Quarterly Journal of Economics* 119, (1), 91-134.

Bhattacharjea, Aditya (2006). "Labour Market Regulation and Industrial Performance in India: A Critical Review of Empirical Evidence". *Indian Journal of Labour Economics* 49 (2), 211-232.

Bitzenis, Aristidis P. (2005). "Company Oriented Investment Interest and Cross-Border Transactions under Globalization: Geographical Proximity Still Matters". *European Business Review* 17 (6), 547-565.

Blanchard, O. and J. Wolfers (2000). "The Role of Shocks and Institutions in The Rise of European Unemployment: The Aggregate Evidence". *Economic Journal,* 110, 1-33.

Boeri, Tito, G. Nicoletti and S. Scarpetta (2000). "Regulations and Labor Market Performance". CEPR Discussion Paper 2420.

Botero, J., S. Djankov, R. La Porta, F. Lopez-de-Silanes, and A. Shleifer (2004). "The Regulation of Labor". *Quarterly Journal of Economics* 119: 1339-1382.

Campos, Nauro and Jeffrey B. Nugent (2009). "A New Dataset of Labor Market Rigidity and Reform Indexes for up to 145 Countries since 1960 in Some Cases (LAMRIG)". Paper to be presented at the IZA Workshop "The Political Economy of Labor Market Reform in Transition and Emerging Economies", in Bonn, October 9, 2009.

Di Tella, Rafael and Robert MacCulloch (1999). "The Concequences of Labor Market Flexibility: Panel Evidence Based on Survey Data". *European Economic Review* 49 (5), 1225-1259.

Djankov, S., R., La Porta, F., Lopez-de-Silanes and A. Shleifer (2003) "Courts". *Quarterly Journal of Economics* 118(2): 453-517.

Economist (2009). "Papandreou Attempts to Prop up the Pillars", December 19, p. 89-90.

Heckman, James J., and Carmen Pages (eds) (2004). *Law and Employment: Lessons from Latin America and the Caribbean.* New York: University of Chicago Press.

Hsiao, Cheng, Jeffrey B. Nugent and Yan Shen (2008). "Foreign Direct Investment and the Importance of Institutions - A Reconciliation of Cross-Sectional and Panel Data Analysis". *India Macroeconomics Annual 2008*, 39-58.

La Porta, Rafael, Florencio Lopez-de-Silanes, Andre Shliefer and Robert Vishny (1998). "Law and Finance". *Journal of Political Economy* 106 (6), 1113-1155.

Nugent, Jeffrey B. and Constantine Glezakos (2009). "Why Does It Take So Long to Collect on a Bad Check through the Courts? A Case of Institutional Path Dependence with Special Reference to the MENA Region" στο Serdar Sayan (ed.), *Economic Performance in the Middle East and North Africa: Institutions, Corruption and Reform.* London: Routledge, 67-93.

Nugent, Jeffrey B. and Constantine Glezakos (2010). "To What Extent Does Greece Underperforms in its Efforts to Attract FDI Relative to Its Regional Competitors and Why?" KEPE, Athens, Greece (forthcoming).

OECD (1994). "The Greek Regulatory Framework Today" στο OECD, *Reviews of Foreign Direct Investment: Greece.* Paris: OECD.

OECD (2007). *Economic Survey of Greece,* 2007. Paris: OECD, Policy Brief, May 2007 .

Rodrik, D. and F. Rodríguez (2001). "Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence" στο B. Bernanke and K. Rogoff (editors), *NBER Macroeconomics Annual 2000,* Vol. 15, MIT Press: 261-325.

Rodrik, D. and Wacziarg, R. (2005). "Do Democratic Transitions Produce Bad Economic Outcomes?". *American Economic Review* 95, pp. 50-56.

Sachs, Jeffrey D. and Andrew Warner (1995). "Economic Reform and the Process of Global Integration". *Brookings Papers on Economic Activity* 1, 1-118.

Souitaris, Vangelis (2002). "Firm-Specific Competencies Determining Technological Innovation: A Survey in Greece". *R & D Management* 32 (1) 61-77.

Stergiou, Leonidas (2009). "Foreign Direct Investment Continue to Decline in Greece". *Kathimerini*, Dec. 2009.

Tsipouri, L.J. (1991). "The Transfer of Technology Revisited: Some Evidence from Greece". *Entrepreneurship and Regional Development 3*, 145-157.

UNCTAD (2000-2009). *World Investment Reports. Surveys on Changes in Foreign Investment Regulations.* Geneva, UNCTAD.

World Bank, *Enterprise Surveys* (http://www.enterprisesurveys.org).

Συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (ΣΔΙΤ) ως εργαλείο οικονομικής ανάπτυξης

Περικλής Σαραγιώτης
Εμπειρογνώμονας ΣΔΙΤ
Παγκόσμια Τράπεζα

Οι συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα μπορούν να χρησιμοποιηθούν –υπό προϋποθέσεις– για την τόνωση της αναπτυξιακής δυναμικής της ελληνικής οικονομίας. Δέσμες μέτρων που να ενθαρρύνουν τα μεγάλα κατασκευαστικά έργα σε στρατηγικούς τομείς της οικονομίας, όπως αυτούς των οδικών δικτύων, σιδηροδρόμων, λιμανιών, παραγωγής και διανομής ενέργειας, έχουν χρησιμοποιηθεί στο παρελθόν ως εργαλείο τόνωσης της οικονομικής ανάπτυξης και μεγέθυνσης. Η χρησιμοποίηση αυτών των χρηματοοικονομικών εργαλείων πρέπει να εφαρμοστεί σε συνάρτηση με την επιβαλλόμενη δημοσιονομική πολιτική λιτότητας και παράλληλα με τον σχεδιασμό ενός ευρύτερου σχεδίου στρατηγικής ανάπτυξης υποδομών.

Το παρόν άρθρο αναφέρεται αρχικά στον ιστορικό ρόλο του κράτους και του ιδιωτικού τομέα στην ανάπτυξη των υποδομών καθώς και την αναπτυξιακή συνεισφορά των τελευταίων σε περιόδους ύφεσης. Κατόπιν, αναλύει την δομή και τις προοπτικές του ελληνικού προγράμματος ΣΔΙΤ, έτσι όπως διαμορφώθηκε τα τελευταία πέντε χρόνια. Τελικώς, προτείνει πολιτικές ενδυνάμωσης του υπάρχοντος πλαισίου με ιδιαίτερη έμφαση στην δημιουργία ενός δημοσιονομικού πλαισίου ΣΔΙΤ το οποίο θα αξιολογεί τις επιπτώσεις του προγράμματος στον εθνικό προϋπολογισμό.

Ανάπτυξη και υποδομές

Τα αποτελέσματα ερευνών για την επίδραση των δημοσίων επενδύσεων στον τομέα των υποδομών παραμένουν αντικρουόμενα, παρά το γεγονός ότι μελέτες βασισμένες στην μέθοδο των χρονολογικών σειρών που έχουν προσπαθήσει να συνδέσουν τις συνολικές δαπάνες για την ανάπτυξη υποδομών με την αύξηση του ΑΕΠ έχουν δείξει πολύ υψηλές αποδόσεις. Σήμερα, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο ρόλος των υποδομών στην οικονομική ανάπτυξη και μεγέθυνση είναι ουσιαστικός και σημαντικά ανώτερος από αυτόν που αφορά σε επενδύσεις άλλων μορφών κεφαλαίου. Οι δημόσιες επενδύσεις στις μεταφορές, τηλεπικοινωνίες, ενέργεια, ύδρευση και αποχέτευση, καθώς και σε άλλους τομείς της οικονομίας, μειώνουν το κόστος παραγωγής, παρέχουν πρόσβαση στις αγορές, ενισχύουν το διεθνές εμπόριο και βελτιώνουν το επιχειρηματικό κλίμα, διευκολύνοντας έτσι την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων.

Οι δημόσιες δαπάνες σε έργα υποδομών αποτελούν σημαντικό εργαλείο δημοσιονομικής τόνωσης και ανάκαμψης σε περίοδο οικονομικής ύφεσης σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα[1]. Η εφαρμογή δραστηριοτήτων εντάσεως εργασίας στην κατασκευή και συντήρηση μεγάλων έργων αποτελεί σημαντικό εργαλείο για την επίτευξη ανάπτυξης μέσω της ενίσχυσης της μαζικής απασχόλησης. Γιγάντια έργα υποδομών, όπως το φράγμα Χούβερ, βοήθησαν τις Ηνωμένες Πολιτείες να εξέλθουν από την «Μεγάλη Ύφεση» στις αρχές του 20ού αιώνα. Σε οικονομίες που βρίσκονται κάτω από δημοσιονομική πίεση, όπως αυτή την στιγμή η Ελλάδα, η αναγνώριση και επιλογή έργων υποδομών με υψηλούς δείκτες απόδοσης γίνεται πιο επιτακτική από ποτέ, δεδομένων των δημοσιονομικών περιορισμών και των πολιτικών πιέσεων για την βέλτιστη χρήση ανεπαρκών δημοσίων κεφαλαίων. Βραχυπρόθεσμοι και μεσοπρόθεσμοι χρηματοοικονομικοί περιορισμοί έχουν συχνά οδηγήσει τον πολιτικό κόσμο σε δυσανάλογες περικοπές των δημοσίων επενδύσεων σε υποδομές, αδυνατώντας έτσι να αναγνωρίσουν την μελλοντική τους συμβολή στην ανάπτυξη μετά το πέρας της περιόδου οικονομικής προσαρμογής.

Ο ρόλος του δημόσιου τομέα στην κατασκευή νέων και την συντήρηση υπαρχουσών υποδομών έχει αναθεωρηθεί τα τελευταία 10-15 χρόνια. Η κυριαρχία που απολάμβανε ήταν απόρροια της οικονομικής και πολιτικής του σημασίας, σε συνδυασμό με την πίστη ότι η κυβέρνηση μπορεί να επιτύχει εκεί που οι αγορές αποτυγχάνουν. Η αποκλειστική παροχή υποδομών από μονολιθικούς κρατικούς φορείς καθετοποιημένης δομής δημιούργησε αρκετά προβλήματα, τα οποία αντανακλούσαν μειωμένες λειτουργικές αποδόσεις, ανεπαρκή κεφάλαια για συντήρηση και επέκταση, υπερβολική εξάρτηση από δημόσια κεφάλαια και την επακόλουθη έλλειψη προσαρμογής στις ανάγκες των τελικών χρηστών (καταναλωτών). Ξεπερνώντας το γενικευμένο αλλά και αμφισβητούμενο κύμα των ιδιωτικοποιήσεων της δεκαετίας του ’80, το νέο μοντέλο ανάπτυξης υποδομών πηγάζει από την εκμετάλλευση των σχετικών πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων του δημόσιου τομέα, αλλά και της ελεύθερης αγοράς. Μέσα σε αυτό το δυ-

1. *World Development Report 1994*, World Bank, Washington D.C.

ναμικό πλαίσιο, το ελληνικό κράτος θα πρέπει να καθορίσει ποιοι τομείς υποδομών μπορούν να λειτουργήσουν με κανόνες ελεύθερης αγοράς, ποιοι απαιτούν πρωτοβουλίες του δημόσιου τομέα και ποιοι προϋποθέτουν δημόσιες και ιδιωτικές μορφές συνεργασιών και συμπράξεων.

Συμπράξεις μεταξύ του κράτους και ιδιωτικών κοινοπραξιών έχουν εκτενώς χρησιμοποιηθεί από τα μέσα της δεκαετίας του '90 με στόχο να επιτύχουν την μέγιστη απόδοση στην ανάπτυξη ευρείας γκάμας υποδομών. Οι συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (ΣΔΙΤ), εκφρασμένες σε διάφορες μορφές και σχήματα, θεωρούνται μηχανισμοί για την εισαγωγή του ιδιωτικού κεφαλαίου και τεχνογνωσίας σε τομείς παραδοσιακά ενταγμένους στο πλαίσιο των κρατικών αρμοδιοτήτων (Σχήμα 1). Η χρήση αυτών των χρηματοοικονομικών εργαλείων επιτρέπει στο κράτος να παρέχει δημόσιες υποδομές και υπηρεσίες δίχως να απολέσει τον έλεγχο της ποιότητας αυτών και της διαμόρφωσης των τελικών τους τιμών. Η διεθνής εμπειρία αποδεικνύει ότι οι ΣΔΙΤ εισάγουν ιδιωτικές πρακτικές λειτουργικής αποδοτικότητας και προωθούν τον ανταγωνισμό στις αγορές. Συγκρίνοντάς τες με πρακτικές του παρελθόντος, το μεγάλο πλεονέκτημα των ΣΔΙΤ είναι ότι επιτυγχάνουν παρόμοιες οικονομικές ωφέλειες με τις ιδιωτικοποιήσεις, διατηρώντας όμως τον ρυθμιστικό έλεγχο τιμών και ποιότητας καθώς και την ιδιοκτησία των παγίων, διασφαλίζοντας έτσι πιο αποτελεσματικά το δημόσιο συμφέρον.

ΣΧΗΜΑ 1
Μοντέλα ανάπτυξης δημοσίων υποδομών

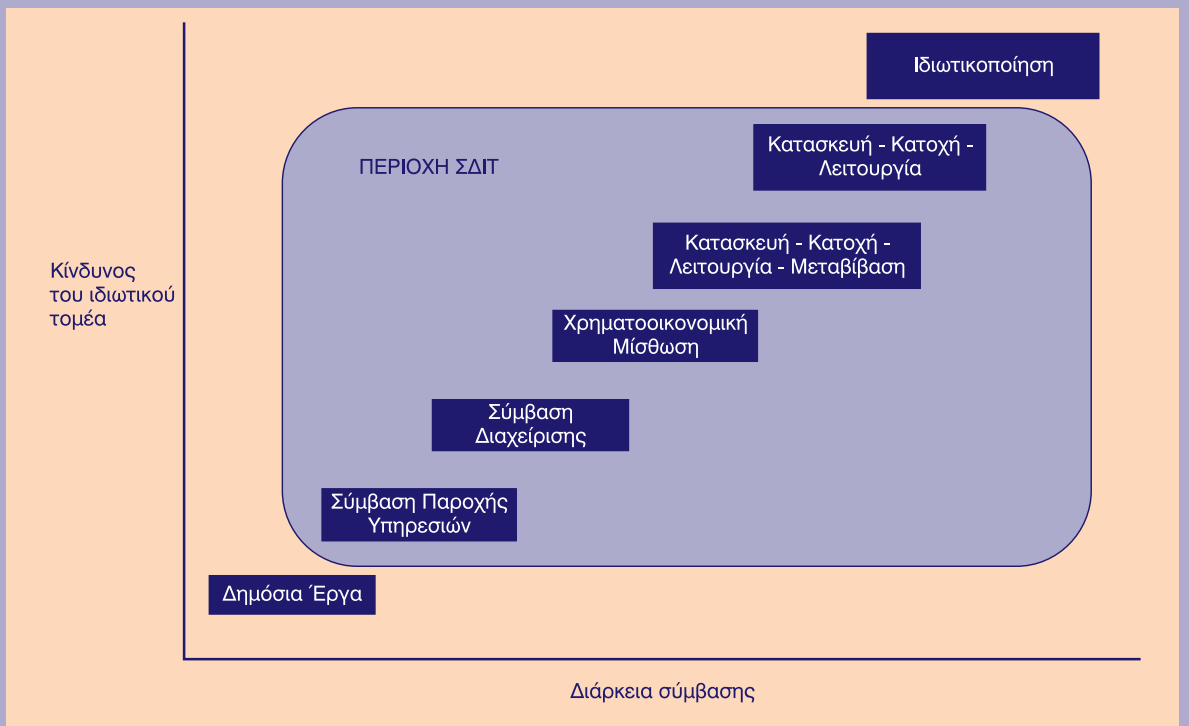

Το ελληνικό πρόγραμμα ΣΔΙΤ

Η ολοκλήρωση μεγάλων έργων μεταφορών στην αρχή της τρέχουσας δεκαετίας εισήγαγε τις ΣΔΙΤ στην ελληνική οικονομία και έβαλε τις βάσεις για την διαμόρφωση μίας εξειδικευμένης εγχώριας αγοράς. Η Αττική Οδός, η γέφυρα του Ρίου-Αντιρρίου, το αεροδρόμιο Ελευθέριος Βενιζέλος και το Αττικό μετρό αποτελούν έργα ΣΔΙΤ με την μορφή παραχωρήσεων, τα οποία κατασκευάστηκαν στο πλαίσιο της προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Εν απουσία ενός ξεκάθαρου και διαφανούς νομικού και θεσμικού πλαισίου, η διαδικασία ανάθεσης αποδείχθηκε χρονοβόρα και προβληματική προϋποθέτοντας την επικύρωση των σχετικών συμφωνιών και συμβολαίων παραχώρησης από την Ελληνική Βουλή ως ξεχωριστών νομοθετημάτων. Αυτό ανάγκασε το κράτος να υιοθετήσει δέσμη μέτρων για την δημιουργία νομικού και ρυθμιστικού πλαισίου των ΣΔΙΤ. Το πιο σημαντικό σκέλος αυτών των μέτρων αποτελεί η ψήφιση του νόμου 3389/2005. Ο νόμος αυτός δίνει την δυνατότητα στο Δημόσιο να προκηρύσσει έργα ΣΔΙΤ μέσα σε ένα συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο, αφαιρώντας ταυτόχρονα την υποχρέωση για επικύ-

ρωση των συμβολαίων από το Κοινοβούλιο, γεγονός που τροφοδοτούσε τα επιχειρήματα των σκεπτικιστών. Αυτό ήταν το πρώτο βήμα σε μία σειρά από μέτρα που αποσκοπούσαν στην δημιουργία μιας νέας δυναμικής αγοράς και προέβλεπαν την δημιουργία: (α) Διυπουργικής Επιτροπής ΣΔΙΤ η οποία συμμετέχει στην διαδικασία έγκρισης των έργων, και (β) Ειδικής Γραμματείας ΣΔΙΤ ως μέρους του Υπουργείου Οικονομίας και Οικονομικών και με αρμοδιότητες συντονισμού, προώθησης και παρακολούθησης των διαδικασιών ανάθεσης.

Αναφορικά με την δόμηση του προγράμματος, η Κυβέρνηση ακολούθησε το παράδειγμα της Μεγάλης Βρετανίας και το πετυχημένο μοντέλο της Πρωτοβουλίας Ιδιωτικής Χρηματοδότησης (Private Finance Initiative). Εντούτοις η δομή του ελληνικού προγράμματος είναι μάλλον περιοριστική και περιλαμβάνει αποκλειστικά έργα διαθεσιμότητας σχετικά μικρού κόστους. Παρότι ο νόμος ΣΔΙΤ δημιουργήθηκε με σκοπό να άρει θεσμικά εμπόδια στην πραγματοποίηση έργων παραχωρήσεων, αυτά τα έργα βρέθηκαν εκτός πλαισίου και προωθήθηκαν αποκλειστικά από το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ). Παρ' όλες τις θεσμικές ιδιαιτερότητές του, το πρόγραμμα έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας ΣΔΙΤ και δημιούργησε θετικές προσδοκίες για το μέλλον.

ΣΧΗΜΑ 2
Τομεακή κατανομή εγκεκριμένων ελληνικών ΣΔΙΤ

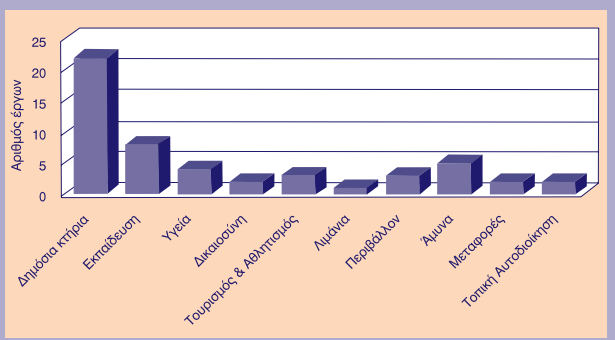

Πηγή: http://www.sdit.mnec.gr/en/projects/

Από τον Μάρτιο του 2006, η Διυπουργική Επιτροπή ενέκρινε 52 έργα συνολικού κόστους €5,7 δις. Από αυτό το σύνολο, 16 έργα αξίας €1,5 δις δημοπρατήθηκαν και η πρώτη σύμβαση ΣΔΙΤ υπογράφηκε τον Απρίλιο του 2009. Η σύνδεση της Ελλάδας με τις διεθνείς αγορές ΣΔΙΤ εντάθηκε μέσω εκτεταμένων συμφωνιών τεχνικής βοήθειας με την Παγκόσμια Τράπεζα, και χρηματοδότησης έργων από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων[2] (ΕΤΕ). Ως αποτέλεσμα αυτών των δραστηριοτήτων, η Ειδική Γραμματεία (Ε.Γ.) ΣΔΙΤ θεωρείται σήμερα ως σημείο αναφοράς για τις χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και της Μεσογείου.

Τον Ιούνιο του 2010, η Κυβέρνηση ανακοίνωσε το σχέδιο της για την αναβίωση του προγράμματος και την ταχεία προώθηση έργων συνολικής αξίας €2 δις. Στο πλαίσιο του σύγχρονου οικονομικού περιβάλλοντος που χαρακτηρίζεται από τις αρνητικές επιπτώσεις της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης και του Μνημονίου με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, οι ΣΔΙΤ έχουν κερδίσει σημαντικό έδαφος λόγω των βραχυπρόθεσμων θετικών επιπτώσεών τους στον προϋπολογισμό. Σύμφωνα με τους όρους της παραπάνω συμφωνίας, το κράτος θα πρέπει να μειώσει τις δημόσιες επενδύσεις κατά €500 εκατ. ετησίως για την περίοδο 2010-12 – ποσό που αντιστοιχεί με το 0,2% του ΑΕΠ. Κατά συνέπεια, η εισροή ιδιωτικών κεφαλαίων για την ανάπτυξη δημοσίων υποδομών μέσω ΣΔΙΤ γίνεται επίκαιρη και αποκτά σημαντική προτεραιότητα ως μηχανισμός προώθησης επενδύσεων και εξαγωγών σε τομείς στρατηγικής σημασίας όπως η πράσινη ανάπτυξη, τα λιμάνια και οι σιδηρόδρομοι[3].

Οι ΣΔΙΤ μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό μέρος της προσπάθειας αναδιάρθρωσης της ελληνικής οικονομίας. Η κυβέρνηση θα πρέπει να τοποθετήσει το υπάρχον πρόγραμμα στο επίκεντρο της αναπτυξιακής ατζέντας. Η διεθνής εμπειρία έχει αποδείξει ότι επαρκώς δομημένα προγράμματα ΣΔΙΤ μπορούν να βοηθήσουν την οικονομική ανάπτυξη και μεγέθυνση μέσω της παροχής δημοσίων υποδομών στρατηγικής σημασίας. Στο πλαίσιο της ελληνικής οικονομίας, οι ΣΔΙΤ μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να:

- **Μειωθεί το μέγεθος του δημόσιου τομέα στην συνολική οικονομική δραστηριότητα.** Έτσι, το κράτος θα μπορέσει να επικεντρωθεί στην άσκηση πολιτικής και σχεδιασμού, αναθέτοντας τις κατασκευαστικές και λειτουργικές αρμοδιότητες στον ιδιωτικό τομέα.
- **Συνεχιστεί το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων χωρίς την βραχυχρόνια δέσμευση κρατικών κεφαλαίων.** Με αυτό τον τρόπο απελευθερώνονται κεφάλαια για επενδύσεις σε κοινωνικά ευαίσθητους τομείς της οικονομίας όπως η υγεία και η εκπαίδευση.

2. Η οποία συγχρηματοδότησε το πρώτο έργο ΣΔΙΤ.

3. *Greece: Request for Stand-by Agreement,* IMF, May 2010.

- **Αναπτυχθεί περαιτέρω ο ιδιωτικός τομέας και πιο συγκεκριμένα ο τραπεζικός, κατασκευαστικός και συμβουλευτικός κλάδος.** Η μακροπρόθεσμη ανάμειξη ελληνικών ιδιωτικών εταιρειών στην εγχώρια αγορά ΣΔΙΤ θα τους προσδώσει την ανάλογη εμπειρία για επέκταση στις αντίστοιχες αναδυόμενες αγορές των γειτονικών χωρών.
- **Κάμψει τους ρυθμούς ανεργίας στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα.** Κατα την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, το ελληνικό εργατικό δυναμικό αυξήθηκε απο 4,526 εκατ. το 1998 σε 4,844 το 2004 –αντικατοπτρίζοντας μία αύξηση της τάξεως του 7%. Εν αντιθέσει, την ίδια περίοδο το εργατικό δυναμικό στην Αττική αυξήθηκε απο 1.596 εκατ. σε 1.784 εκατ. εργαζόμενους, μία αύξηση της τάξεως του 11,8%. Προσεκτική διαλογή στρατηγικών έργων θα ωφελήσει ισομερώς μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού και θα δημιουργήσει βιώσιμες ευκαιρίες απασχόλησης με ανταγωνιστικούς μισθούς.

Η Κυβέρνηση πρέπει να εκμεταλλευτεί την παρούσα συγκυρία και να στραφεί προς την δομική και λειτουργική αναβάθμιση, καθώς και στην μοντελοποίηση και επέκταση του προγράμματος. Το πρώτο βήμα θα έπρεπε να είναι η ειλικρινής και αντικειμενική αξιολόγηση του συνόλου των έργων με σκοπό την ρεαλιστική εκτίμηση των οικονομικά εφικτών και χρηματοδοτικά ικανών έργων, συνυπολογίζοντας την επίδραση του παρόντος χρηματοοικονομικού περιβάλλοντος. Η παγκόσμια οικονομική κρίση και η επακόλουθη έλλειψη ρευστότητας των τραπεζών έχουν επηρεάσει την δομή των συμπράξεων. Τα αυξημένα περιθώρια κέρδους έχουν μεγαλώσει το κόστος δανεισμού, ενώ οι δανειακές προθεσμίες μειώθηκαν στα 10-12 χρόνια, εκφράζοντας την επιφυλακτικότητα των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων να χρηματοδοτήσουν επενδύσεις με υψηλό δείκτη κινδύνου. Έργα ήδη σε διαδικασία ανάθεσης χρειάζονται επανεξέταση και πιθανώς αναδιάρθρωση, ώστε να προσαρμοστούν στα καινούρια οικονομικά δεδομένα.

Συμπερασματικά, οι ΣΔΙΤ αποτελούν σημαντικό εργαλείο αναδιάρθρωσης και κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Παρακάτω, παρατίθεται σειρά μέτρων για την βελτίωση της αποτελεσματικότητας του προγράμματος. Αυτά αναφέρονται κυρίως στην δημιουργία ενός πλαισίου δημοσιονομικής διαχείρισης που θα επιτρέψει στο κράτος να γνωρίζει τις χρηματοοικονομικές υποχρεώσεις που απορρέουν από το πρόγραμμα ΣΔΙΤ.

Δημιουργία δημοσιονομικού πλαισίου ΣΔΙΤ

Κάτω από τις πιέσεις της δημοσιονομικής κρίσης το κράτος θα αναγκαστεί να αυξήσει το εύρος εφαρμογής των ΣΔΙΤ και να συμπεριλάβει στο πρόγραμμα συμβάσεις παραχώρησης. Μέχρι σήμερα το πρόγραμμα έχει επικεντρωθεί στην ανάπτυξη έργων τύπου Πρωτοβουλίας Ιδιωτικής Χρηματοδότησης. Αυτές είναι συνήθως συμβάσεις μικρού μεγέθους, κάτω από το όριο των €200 εκατ. που θέτει ο νόμος, και ανατίθενται για την κατασκευή κτηρίων κοινωνικού χαρακτήρα όπως διοικητήρια, αθλητικές εγκαταστάσεις, αστυνομικοί-πυροσβεστικοί σταθμοί, πανεπιστημιακές εστίες κ.ά. Έργα συμβάσεων παραχώρησης, όπως οι αυτοκινητόδρομοι, εξακολουθούν να δημοπρατούνται εκτός συστήματος ΣΔΙΤ και κάτω από την εποπτεία του Υπουργείου Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων (ΥπΥΜΕΔ). Αυτό σημαίνει ότι μεγάλα έργα αυτοκινητοδρόμων, λιμανιών, και σιδηροδρόμων –που συνήθως αποπληρώνονται από τους τελικούς χρήστες– δεν συμπεριλαμβάνονται στο πρόγραμμα ΣΔΙΤ, παρότι αποτελούν κλασική μορφή τους. Αυτή η πολιτική διαχωρισμού ακούγεται πολύ παράξενη, ειδικά αν αναλογιστεί κάνεις ότι ο λόγος της προώθησης του νόμου και της μονάδας ΣΔΙΤ ήταν η διευκόλυνση των μεγάλων έργων παραχώρησης. Η ένταξη και των δύο τύπων συμπράξεων κάτω από την θεσμική ομπρέλα της Ε.Γ. ΣΔΙΤ θα έχει τα ακόλουθα πλεονεκτήματα:

- Διαφάνεια στην επιλογή του αναδόχου στα μεγάλα έργα παραχώρησης, αφού θα ακολουθείται το ήδη εδραιωμένο σύστημα ανάθεσης. Κατά συνέπεια θα μειώνεται ο ρυθμιστικός κίνδυνος και θα βελτιώνεται το επενδυτικό κλίμα.
- Καλύτερο έλεγχο του συνόλου των έργων που χρηματοδοτούνται από ιδιωτικά κεφάλαια και αξιολόγηση των επιπτώσεων τους στον εθνικό προϋπολογισμό.

Μια τέτοια, αναπόφευκτη ίσως, εξέλιξη θα μεγεθύνει τους συνολικούς δημοσιονομικούς κινδύνους των ΣΔΙΤ και θα δημιουργήσει την ανάγκη για συνεχή παρακολούθησή τους. Η έλλειψη ενός θεσμικού και ρυθμιστικού πλαισίου για την αξιολόγηση αυτών σε συνδυασμό με την μη-υποχρεωτική καταχώρισή τους στον προϋπολογισμό, διαστρεβλώνει την μακροχρόνια αξία τους. Η δημοτικότητα των ΣΔΙΤ οφείλεται στο γεγονός ότι επιτρέπουν στο κράτος να προσφέρει ποιοτικές υπηρεσίες στην ανάλογη τιμή. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι τα έργα αυτά δεν κοστίζουν καθόλου στον δημόσιο τομέα. Οι χρηματοοικονομικές υποχρεώσεις της Κυβέρνησης σε έργα διαθεσιμότητας –όπως σχολεία, νοσοκομεία, σωφρονιστικά ιδρύματα κτλ.– αντιστοιχούν σε ετήσιες περιοδικές πληρωμές τις οποίες αποδίδει το κράτος στην ανάδοχο εταιρεία όταν το έργο διατεθεί προς χρήση. Στα έργα ανταποδοτικότητας, όπως οι παραχωρήσεις αυτοκινητοδρόμων, παρότι οι περισσό-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Πίνακας δημοσιονομικών κινδύνων – Υποχρεώσεις δημοσίων επενδύσεων

	Άμεσες Γενικές υποχρεώσεις	Ενδεχόμενες Ειδικές υποχρεώσεις
Καταγεγραμμένες *Κρατικές υποχρεώσεις καταγεγραμμένες σε σύμβαση ή νόμο*	• Κρατικό χρέος δεσμευμένο για συμβάσεις σε επενδύσεις υποδομών • Επιδοτήσεις της κεντρικής κυβέρνησης και συμφωνίες παραλαβής ή αποζημίωσης (take-or-pay) μακροχρόνιας δέσμευσης • Φόρος επί των συνολικών δαπανών, όπως οι φοροαπαλλαγές, οι οποίες μειώνουν τα μελλοντικά κυβερνητικά έσοδα	• Κρατικές εγγυήσεις για μακροχρόνια αγορά συμβολαίων επιχειρήσεων κοινής ωφελείας • Κρατικές εγγυήσεις για χρέη, εισοδήματα, συναλλαγματικές ισοτιμίες και κατασκευαστικό κόστος των ιδιωτικών έργων υποδομών • Κρατικές εγγυήσεις για τον δανεισμό κρατικών εταιρειών υποδομών • Κρατικές εγγυήσεις των χρηματοπιστωτικών οργανισμών εμπλεκόμενων στην χρηματοδότηση υποδομών • Κρατικές εγγυήσεις για τον δανεισμό τοπικών κυβερνήσεων που σχετίζονται με υποδομές
Μη- Καταγεγραμμένες *Πολιτική υποχρέωση του κράτους σε περίπτωση πιέσεων από κοινωνικές ομάδες ειδικών συμφερόντων*	• Το μελλοντικό κόστος οποιωνδήποτε εξωσυμβατικών αλλά πολιτικά αναπόφευκτων επιχορηγήσεων από τον γενικό προϋπολογισμό • Μελλοντικό περιοδικό κόστος των δημοσίων επενδύσεων υποδομών	• Εξωσυμβατικές απαιτήσεις που θα προκύψουν από ιδιωτικές επενδύσεις σε υποδομές • Απαιτήσεις από κρατικές εταιρείες υποδομών για την κάλυψη των ζημιών, καθυστερημένων οφειλών, εξόδων συντήρησης και χρεών • Απαιτήσεις από τις τοπικές κυβερνήσεις για την κάλυψη των μη εγγυημένων χρεών, των προσωπικών τους εγγυήσεων, καθυστερημένων οφειλών και άλλων υποχρεώσεων που σχετίζονται με τις υποδομές • Απαιτήσεις αποτυχουσών χρηματοπιστωτικών εταιρειών των οποίων τα χαρτοφυλάκια έχουν αδυνατίσει από την χρηματοδότηση έργων υποδομών

Πηγή: Brixi, Hana Polackova and Timothy Irwin (2004), *Fiscal Support for Infrastructure: Toward a More Effective and Transparent Approach.* World Bank.

τεροι κίνδυνοι μεταφέρονται στον κατασκευαστή, το κράτος απορροφά τους πιο σημαντικούς από αυτούς. Επιπλέον, συχνά προσφέρει εγγυήσεις στην ανάδοχο εταιρεία για να διασφαλίσει ένα ελάχιστο επίπεδο εισοδήματος από τις πληρωμές των τελικών χρηστών[4]. Κατά συνέπεια, αν και το κράτος δεν είναι συνήθως αναγκασμένο να καταγράψει αυτές τις εγγυήσεις, αντιμετωπίζει τον κίνδυνο να χρειαστεί να τις πληρώσει στο μέλλον, και μάλιστα όταν θα είναι λιγότερο διατεθειμένο να το κάνει. Αυτό είναι αποτέλεσμα κακοσχεδιασμένων συμβάσεων που στην ουσία δημιουργούν μια θετική στάση απέναντι στις ΣΔΙΤ, οι οποίες τείνουν να επιλεχθούν ακόμα και αν είναι πιο ακριβές σε σχέση με τα δημόσια έργα.

Το υπάρχον πλαίσιο του ελληνικού προγράμματος ΣΔΙΤ είναι ανεπαρκές όσον αφορά την αξιολόγηση και διαχείριση των δημοσιονομικών κίνδυνων του κάθε έργου ξεχωριστά όπως και όλου του προγράμματος συνολικά. Σύμφωνα με τον εγκεκριμένο κύκλο διαχείρισης έργων, η αναθέτουσα αρχή υποχρεούται να καταθέσει μελέτη για την εκτίμηση της σχέσης κόστους-ωφέλειας (Value for Money) για την αξιολόγηση του συγκεκριμένου έργου σε σχέση με τον Συγκριτικό Δείκτη Δημοσίου Τομέα (Public Sector Comparator). Η μονάδα ΣΔΙΤ εξετάζει την εγκυρότητα των μελετών και κρίνει εάν το έργο θα πρέπει να χρηματοδοτηθεί με δημόσια ή ιδιωτικά κεφάλαια. Αυτή η προσέγγιση προϋποθέτει ότι η μονάδα ΣΔΙΤ είναι θεσμικά συνδεδεμένη με το Δημόσιο Ταμείο (Treasury) και ότι έχει την ικανότητα και τις δεξιότητες να αξιολογήσει τις δημοσιονομικές επιπτώσεις σε επίπεδο έργου, αλλά και σε προγραμματικό επίπεδο. Η παρούσα τοποθέτηση της Ε.Γ. ΣΔΙΤ μακριά από το Υπουργείο Οικονομικών (Υπ.Ο.) θέτει εύλογα ερωτήματα για το επίπεδο συντονισμού όσον αφορά την οικονομική βιωσιμότητα (affordability) του προγράμματος.

Άλλο ένα πρόβλημα, το οποίο αναδύεται από την παρούσα δομή του κύκλου διαχείρισης, είναι το χαμηλό επίπεδο συμμετοχής του Υπ.Ο. στην όλη διαδικασία και η παντελής απουσία του από το στάδιο της ανά-

4. Εγγυήσεις Ελάχιστου Εισοδήματος (ΕΕΕ) - Minimum Level Guarantees.

θεσης. Αυτό έχει άμεση επίδραση στην ακριβή καταγραφή των κρατικών υποχρεώσεων και κινδύνων. Για παράδειγμα, σύμφωνα με το υπάρχον σύστημα ανάθεσης, το επίπεδο της κρατικής συνεισφοράς –συμπεριλαμβανομένων και των εγγυήσεων– εγκρίνεται μόνο στα αρχικά στάδια της διαδικασίας ως μέρος της πρώτης φάσης αξιολόγησης. Στην πράξη όμως το ακριβές επίπεδο της κρατικής συνεισφοράς καθορίζεται περισσότερο στα τελικά στάδια της διαδικασίας, στις φάσεις των διαπραγματεύσεων και πριν το κλείσιμο χρηματοοικονομικής συμφωνίας (financial closure) Είναι αβέβαιο εάν το υπάρχον πλαίσιο επιβάλλει σχετική έγκριση από το Δημόσιο Ταμείο για την επικύρωση της χρηματοοικονομικής δομής, του πίνακα κινδύνων και του ποσού των εγγυήσεων για την στήριξη του έργου.

Η διεθνής βέλτιστη πρακτική προτείνει την χρήση «πυλών έγκρισης» (gateways) σε όλες τις φάσεις του κύκλου (Πίνακας 2). Η εφαρμογή αυτού του μέτρου ενδυναμώνει το Υπ.Ο. και του δίνει το δικαίωμα να σταματήσει ή ακόμα και να ακυρώσει ένα έργο ΣΔΙΤ, εάν δεν καλύπτει κάποιες προϋποθέσεις. Η ευθύνη σχεδίασης και ανάθεσης παραμένει στις αναθέτουσες αρχές,

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Χρήση των πυλών έγκρισης στον κύκλο διαχείρισης του προγράμματος ΣΔΙΤ Νοτίου Αφρικής

Μονάδα ΣΔΙΤ

ΚΥΚΛΟΣ ΕΡΓΟΥ ΣΔΙΤ

Εφαρμογή του Κανονισμού Δημοσίου Ταμείου 16 της Απόφασης Δημόσιας Οικονομικής Διοίκησης, 1999

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΕΡΓΟΥ

ΦΑΣΗ Ι

ΕΝΑΡΞΗ
- Καταχώριση έργου στο Δημόσιο Ταμείο (Treasury)
- Πρόσληψη project officer
- Πρόσληψη συναλλακτικών συμβούλων

ΦΑΣΗ ΙΙ

ΜΕΛΕΤΗ ΕΦΙΚΤΟΤΗΤΑΣ

Προετοιμασία μελέτης εφικτότητας η οποία περιλαμβάνει:
- Ανάλυση αναγκών
- Ανάλυση επιλογών
- Διαδικασία δέουσας επιμέλειας έργου
- Εκτίμηση ωφελείας
- Οικονομική εκτίμηση
- Πλάνο Συμβάσεων

Έγκριση Δημοσίου Ταμείου: Ι

ΦΑΣΗ ΙΙΙ

ΣΥΝΑΨΗ ΣΥΜΒΑΣΗΣ
- Σχεδιασμός μίας δίκαιης, διαφανούς, ανταγωνιστικής, οικονομικά αποδοτικής, διαδικασίας σύναψης συμβασης
- Προετοιμασία εγγράφων προσφορών συμπεριλαμβανομένου του προσχεδίου της σύμβασης ΣΔΙΤ

Έγκριση Δημοσίου Ταμείου: ΙΙΑ

- Προεπιλογή μερών
- Έκδοση εισηγητικών αιτήσεων και του προσχεδίου της σύμβασης ΣΔΙΤ
- Λήψη προσφορών
- Σύγκριση προσφορών με την μελέτη εφικτότητας και μεταξύ τους
- Επιλογή προτιμώμενης προσφοράς
- Προετοιμασία μελέτης σχέσης κόστους ωφελείας

Έγκριση Δημοσίου Ταμείου: ΙΙΒ

- Διαπραγμάτευση με κοινοπραξία προτιμώμενης προσφοράς
- Οριστικοποίηση του διαχειριστικού πλάνου της σύμβασης ΣΔΙΤ

Έγκριση Δημοσίου Ταμείου: ΙΙΙ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

Υπογεγραμμένη Σύμβαση ΣΔΙΤ

ΦΑΣΗ IV — **ΑΝΑΠΤΥΞΗ**
- Μέτρηση προϊόντος, εποπτεία και ρύθμιση απόδοσης, αποτελεσματική επικοινωνία, διευθέτηση διαφορών

ΦΑΣΗ V — **ΠΑΡΑΔΟΣΗ**
- Αναφορά Προόδου στον Ετήσιο Προϋπολογισμό

ΦΑΣΗ VI — **ΕΞΟΔΟΣ**
- Επιφύλαξη από τον Γενικό Ελεγκτή

Πηγή: Εγχειρίδιο ΣΔΙΤ, Εθνικό Δημόσιο Ταμείο, 2005, Πρετόρια, Νότια Αφρική.

όμως το Υπ.Ο. διενεργεί λειτουργία φιλτραρίσματος σε συγκεκριμένες φάσεις του κύκλου. Οι πύλες έγκρισης (Π.Ε.) θα πρέπει να εγκατασταθούν –όχι μόνο στην φάση της αξιολόγησης– αλλά και σε συγκεκριμένα στάδια προετοιμασίας, επιλογής, διαπραγμάτευσης και παρακολούθησης του έργου. Παραχωρώντας συγκεκριμένες αρμοδιότητες στο Υπ.Ο, η εφαρμογή των Π.Ε. διασφαλίζει ότι αποφάσεις-κλειδιά κατά την διάρκεια της διαδικασίας ανακοινώνονται συστηματικά στο Υπ.Ο. δίνοντάς του το δικαίωμα να σταματήσει την διαδικασία ή να ζητήσει διευκρινίσεις όταν το σύνολο των κινδύνων επιβαρύνουν την βιωσιμότητα του κυβερνητικού προϋπολογισμού. Έμπειρες μονάδες ΣΔΙΤ απαιτούν τουλάχιστον τέσσερις εγκρίσεις από το Δημόσιο Ταμείο κατά την διάρκεια της διαδικασίας, με την τελευταία έγκριση να απαιτείται πριν από το κλείσιμο χρηματοοικονομικής συμφωνίας με το Υπ.Ο. Η Ειδική Γραμματεία ΣΔΙΤ, στο πλαίσιο του θεσμοθετημένου ρόλου της πρέπει να συνεργάζεται στενότερα με το Υπ.Ο. για να αναθεωρήσει το υπάρχον ρυθμιστικό πλαίσιο και να υιοθετήσει περισσότερα σημεία ελέγχου (checking points) και πιθανώς να καθιερώσει ένα δημοσιονομικό ελεγκτικό μηχανισμό για την διασφάλιση της βιωσιμότητας του προγράμματος σε βάθος χρόνου. Οι αρμοδιότητες της μονάδας ΣΔΙΤ θα περιλαμβάνουν την συνολική αξιολόγηση των δημοσιονομικών επιπτώσεων σε επίπεδο έργου αλλά και προγράμματος.

Η Κυβέρνηση θα πρέπει να εφαρμόσει πάγιες προδιαγραφές καταχώρισης ΣΔΙΤ. Η Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat) επιτρέπει την καταχώριση των ΣΔΙΤ εκτός του κρατικού προϋπολογισμού, στην περίπτωση που οι ιδιωτικοί φορείς αναλάβουν τον κίνδυνο κατασκευής και ένα σημαντικό μέρος του κινδύνου διαθεσιμότητας ή ζήτησης. Αυτή η κατάταξη επιτρέπει την απαλλαγή του κράτους από την υποχρέωση καταγραφής υποχρεώσεων και δημοσιονομικών κινδύνων που συμπεριλαμβάνονται στην δομή των ΣΔΙΤ. Παρότι η Eurostat δεν το επιβάλλει, είναι σημαντικό για το κράτος να αναγνωρίσει και να καταγράψει λογιστικά τις ετήσιες περιοδικές, καθώς και τις ενδεχόμενες πληρωμές, επιτρέποντας έτσι την πλήρη ενημέρωση για τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στα δημόσια οικονομικά. Σε αυτή την κατεύθυνση, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο έχει προτείνει μία δέσμη μέτρων καταγραφής των κινδύνων ΣΔΙΤ τα οποία περιλαμβάνουν:

- Μελλοντικές πληρωμές σε μορφή ετησίων πληρωμών των έργων διαθεσιμότητας.
- Λεπτομερείς όρους συμβάσεων σχετικούς με τις ενδεχόμενες πληρωμές όπως οι κρατικές εγγυήσεις.
- Ποσό και όρους χρηματοδότησης των συμβάσεων που δανειοδοτούνται από κρατικούς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς και δημόσιες υπηρεσίες.
- Πληροφορίες για το μέγεθος της επίπτωσης των μεμονωμένων και του συνόλου των έργων στο δημόσιο χρέος.
- Κατά πόσο τα πάγια περιουσιακά στοιχεία των ΣΔΙΤ θα λογιστούν στον προϋπολογισμό.

Συμπεράσματα

Σε περίοδο κρίσης δημοσίου χρέους, η δυνατότητα πρόσβασης σε ένα σύστημα αξιολόγησης και καταμέτρησης των επιπτώσεων των ΣΔΙΤ στα δημόσια οικονομικά μεγέθη αποτελεί προτεραιότητα κορυφαίας σημασίας. Η δημιουργία ενός πλαισίου δημοσιονομικής προστασίας αποτελεί επιτακτική αναγκαιότητα, αν αναλογιστεί κανείς την αναμενόμενη διόγκωση του προγράμματος με την ανάπτυξη επιπλέον έργων διαθεσιμότητας και –πιθανών– συμβάσεων παραχώρησης. Η Ε.Γ. ΣΔΙΤ παίζει σημαντικό ρόλο στην συνολική αξιολόγηση του προγράμματος και θα πρέπει να λάβει τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να βελτιώσει την ανάλυση δημοσιονομικών κινδύνων σε όλες τις φάσεις της διαδικασίας ανάθεσης. Αυτό προϋποθέτει την απόκτηση των δεξιοτήτων εκ μέρους των αναθετουσών αρχών, ώστε να διενεργούν με ακρίβεια τις απαραίτητες μελέτες, υπολογίζοντας έτσι το ποσό της κρατικής επιβάρυνσης σε βάθος χρόνου.

Καινοτομία στην Ελλάδα: Τάσεις και αναπτυξιακές επιπτώσεις

Σωτήρης Παπαϊωάννου

1. Εισαγωγή

Η οικονομική θεωρία έχει καταστήσει την τεχνολογική πρόοδο ως τον πιο βασικό παράγοντα της αναπτυξιακής διαδικασίας (Grossman και Helpman 1991). Ειδικότερα, η Έρευνα και Ανάπτυξη (Ε&Α) και η τεχνολογική καινοτομία θεωρούνται ότι έχουν συμβάλει ουσιαστικά στα σημαντικά ποσοστά οικονομικής ανάπτυξης των ΗΠΑ κατά τη δεκαετία 1995-2005 (*EU Economy Review,* 2004). Επιπλέον, σύμφωνα με το *EU Economy Review* (2004), μια σημαντική αύξηση στο ποσοστό των επενδύσεων σε Ε&Α θα είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του ποσοστού ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) από 0,5% έως 0,75% ετησίως για ένα χρονικό ορίζοντα 5-10 ετών.

Η χρηματοδότηση της Ε&Α θεωρείται, επομένως, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την προώθηση της καινοτομίας, την αύξηση των οικονομικών επιδόσεων των κρατών και την ευρύτερη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, έχουν αναληφθεί σημαντικές πρωτοβουλίες για την προώθηση της έρευνας και της καινοτομίας. Με τη Στρατηγική της Λισαβόνας έχει αποτυπωθεί η πρόθεση των χωρών μελών της Ε.Ε. να καταστήσουν την ευρωπαϊκή οικονομία ως την πιο ανταγωνιστική οικονομία παγκοσμίως ως αποτέλεσμα της έρευνας και της καινοτομίας. Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία της Eurostat (2009), ελάχιστες ευρωπαϊκές χώρες επιτυγχάνουν το στόχο της Στρατηγικής της Λισαβόνας για δαπάνες σε Ε&Α στο 3% του ΑΕΠ.

Ο κύριος σκοπός του παρόντος άρθρου είναι η εκτίμηση της επίδρασης της Ε&Α στην παραγωγικότητα των κλάδων της ελληνικής οικονομίας. Επιπλέον, με το παρόν άρθρο:

- Παρουσιάζεται μια σύντομη επισκόπηση της διεθνούς αρθρογραφίας, με αναφορές στην οικονομική θεωρία και στην εμπειρική αρθρογραφία που εξετάζουν την επίδραση της Ε&Α στην παραγωγικότητα και στην οικονομική μεγέθυνση.
- Περιγράφονται οι εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας διαχρονικά και συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε., όσον αφορά στις δαπάνες για Ε&Α. Επιπλέον, αποτυπώνεται η ένταση της καινοτομικής δραστηριότητας στους κλάδους της ελληνικής οικονομίας, ώστε να φανεί ποιοι τομείς έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα στις δαπάνες για Ε&Α.
- Διατυπώνονται συμπεράσματα και προτείνονται πολιτικές για την ενδυνάμωση της καινοτομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα.

Τα αποτελέσματα, τα οποία βασίζονται σε 32 κλάδους της ελληνικής οικονομίας για την περίοδο 2001-2005, μας παρέχουν κάποιες προκαταρκτικές ενδείξεις ότι υπάρχει μια θετική επίδραση της Ε&Α στην αύξηση της παραγωγικότητας. Επιπλέον, όταν απομονώνεται η επίδραση της Ε&Α στους κλάδους των υπηρεσιών, τότε η επίδρασή της γίνεται θετική και στατιστικά σημαντική.

Ακολουθεί η ενότητα 2 όπου γίνεται μια επισκόπηση της σχετικής αρθρογραφίας. Στις ενότητες 3 και 4 απεικονίζονται τα στατιστικά δεδομένα και παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της οικονομετρικής εκτίμησης. Η ενότητα 5 ανακεφαλαιώνει και παρέχει κάποιες ενδεικτικές προτάσεις για την άσκηση πολιτικής.

2. Επισκόπηση βιβλιογραφίας

Ο Solow (1957) ήταν ένας από τους πιο σημαντικούς οικονομολόγους που έδειξε ότι η οικονομική ανάπτυξη, σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα, είναι αποτέλεσμα της τεχνολογικής προόδου. Παρά τη σπουδαιότητα που της απέδωσε ο Solow, η τεχνολογική πρόοδος εμφανιζόταν στο υπόδειγμά του ως ένα κατάλοιπο (το γνωστό κατάλοιπο του Solow), εξωγενώς προσδιοριζόμενο, το οποίο παρέμεινε ανεξήγητο για τρεις δεκαετίες, μέχρι την εποχή όπου εμφανίστηκαν οι θεωρίες της ενδογενούς οικονομικής μεγέθυνσης (endogenous growth theory).

Ο πυρήνας της θεματολογίας των υποδειγμάτων ενδογενούς οικονομικής μεγέθυνσης εστιάζει, μεταξύ των άλλων, στη διαδικασία της τεχνολογικής προόδου και της καινοτομίας και στον τρόπο που επιδρούν στην οικονομική μεγέθυνση. Αυτό που διαφοροποιεί τα υποδείγματα ενδογενούς οικονομικής μεγέθυνσης από το νεοκλασικό υπόδειγμα του Solow είναι ότι η τεχνολογική πρόοδος δεν αποτελεί ένα ανεξήγητο εξωγενές κατάλοιπο, αλλά, αντιθέτως, η τεχνολογική ανάπτυξη ερμηνεύεται ως ένα ενδογενές φαινόμενο του οικονομικού συστήματος. Χάρη στη συμβολή σπουδαίων οικονομολόγων, όπως οι Romer (1986, 1990), Lucas (1988), Grossman και Helpman (1991) και Aghion και Howitt (1992), το ενδιαφέρον της οικονομικής επιστήμης στράφηκε στους μηχανισμούς επίτευξης της τεχνολογικής

προόδου, όπου η έρευνα και η ανάπτυξη, η καινοτομία και το ανθρώπινο κεφάλαιο διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο.

Σε εμπειρικό επίπεδο, υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός ερευνών που έχει εκπονηθεί, σε επίπεδο επιχειρήσεων, κλάδων και χωρών και εκτιμά την επίδραση των δαπανών για Ε&Α στην παραγωγικότητα και στην οικονομική ανάπτυξη. Αρκετές από αυτές έχουν καταδείξει μια μετρήσιμη και σημαντική σχέση με την οικονομική ανάπτυξη και την παραγωγικότητα που αυξάνεται διαχρονικά. Ο Πίνακας 1 συνοψίζει τα αποτελέσματα των πιο αντιπροσωπευτικών μελετών. Στην πλειονότητα αυτών των ερευνών εκτιμάται μια σημαντική και θετική σχέση μεταξύ των δαπανών για Ε&Α και του παραγόμενου προϊόντος.

Δύο από τις πιο αντιπροσωπευτικές εργασίες –των Jones και Williams (1998) σε επίπεδο κλάδων δραστηριότητας και των Coe και Helpman (1995) σε επίπεδο χωρών– έχουν δείξει ότι τα οφέλη από τις δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη δεν αποφέρουν χρησιμότητα αποκλειστικά στον ιδιώτη που επωμίζεται το κόστος, αλλά, αντιθέτως, οι θετικές επιπτώσεις τους διαχέονται στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας.

Επιπλέον, η σχετική βιβλιογραφία έχει καταδείξει ότι το κοινωνικό όφελος από τις επενδύσεις σε Ε&Α είναι πολύ υψηλότερο από την ιδιωτική αποδοτικότητα (Griliches 1992) με την επιπλέον κοινωνική απόδοση (social return) της Ε&Α να κυμαίνεται μεταξύ 20% και 50%. Τα ευρήματα αυτά παρέχουν πληροφόρηση για το πόσο σημαντική είναι η Ε&Α για την οικονομική ανάπτυξη και αποτελούν το βασικό επιχείρημα για την ύπαρξη κρατικών επιδοτήσεων, δεδομένου ότι οι αποφάσεις των επιχειρήσεων βασίζονται στην ιδιωτική απόδοση των επενδύσεων[1]. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι Jones και Williams (1998) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το βέλτιστο ποσοστό επενδύσεων σε Ε&Α θα έπρεπε να είναι περίπου τέσσερις φορές υψηλότερο από ό,τι το πραγματικό ποσοστό που επενδύθηκε στις ΗΠΑ την περίοδο 1960-1990. Επειδή είναι κοινή η πεποίθηση ότι το κοινωνικό όφελος είναι σημαντικά υψηλότερο από την ιδιωτική απόδοση, οι πολιτικές των κυβερνήσεων που στοχεύουν στην αύξηση των κινήτρων για ιδιωτικές επενδύσεις σε Ε&Α θεωρούνται δικαιολογημένες. Επιπλέον, υπάρχουν μελέτες που υποστηρίζουν ότι η εφαρμογή πολιτικών απελευθέρωσης των αγορών οδηγούν σε αύξηση του ανταγωνισμού και σε υψηλότερο βαθμό καινοτομίας (Nickell 1996, ΟΟΣΑ 2010).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Σύνοψη εμπειρικής αρθρογραφίας

Μελέτη	Ελαστικότητα Ε&Α	Δείγμα
Σε επίπεδο κλάδων και επιχειρήσεων		
Griliches (1980a)	0,03-0,07	39 μεταποιητικές επιχειρήσεις των ΗΠΑ, περίοδος 1959-1977
Griliches (1980b)	0,07	883 επιχειρήσεις των ΗΠΑ, περίοδος 1957-1965
Sveikauskas and Sveikauskas (1982)	0,22-0,25	144 κλάδοι μεταποίησης των ΗΠΑ, περίοδος 1959-1969
Griliches and Mairesse (1984)	0,05-0,19	133 επιχειρήσεις των ΗΠΑ, περίοδος 1966-1977
Mansfield (1988)	0,42	17 κλάδοι μεταποίησης της Ιαπωνίας
Hall and Mairesse (1995)	0,05-0,25	197 επιχειρήσεις της Γαλλίας, περίοδος 1980-1987
Scherer (1982)	0,13-0,29	87 κλάδοι μεταποίησης των ΗΠΑ, περίοδος 1964-1969 και 1973-1978
Jones and Williams (1998)	0,35	12 κλάδοι μεταποίησης των ΗΠΑ, περίοδος 1961-1989
Σε επίπεδο χωρών		
Nadiri (1980)	0,06-0,1	ΗΠΑ, περίοδος 1949-1978
Lichtenberg (1992)	0,07	98 χώρες, περίοδος 1960-1985
Coe and Helpman (1995)	0,23	Χώρες G7, περίοδος 1970-1990

1. Επιπλέον, δεν θα πρέπει να παραβλεφθούν παράγοντες που σχετίζονται με τον κίνδυνο και την αβεβαιότητα που είναι σχετικά υψηλότερος για τις επενδύσεις σε Ε&Α από ό,τι σε άλλες μορφές επενδύσεων.

3. Πρόσφατες τάσεις στην Ε.Ε. και στην Ελλάδα

Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία (Διάγραμμα 1), οι μόνες ευρωπαϊκές χώρες που επιτυγχάνουν το στόχο της Στρατηγικής της Λισαβόνας (δαπάνες για Ε&Α στο 3% του ΑΕΠ) είναι η Σουηδία και η Φινλανδία (με ποσοστά 3,75% και 3,73%, αντίστοιχα). Η Ελλάδα κατατάσσεται στις τελευταίες χώρες της Ε.Ε. των 27 με ποσοστό δαπανών στο 0,58% του ΑΕΠ (για το 2007, σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat).

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Δαπάνες των κρατών της Ε.Ε. και των ΗΠΑ για Ε&Α (% ΑΕΠ, 2008)

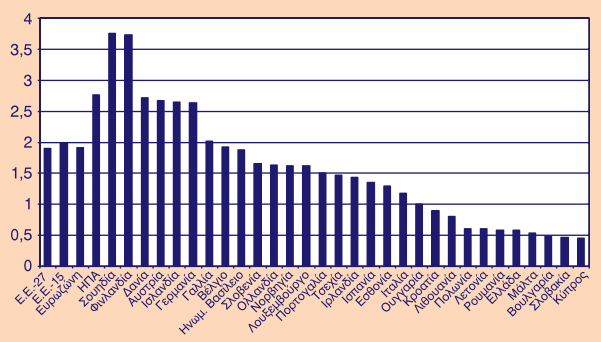

Πηγή: Eurostat (2009).
Σημείωση: Τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία για την Ελλάδα αφορούν στο 2007.

Από το Διάγραμμα 2 είναι προφανές ότι τόσο η Ε.Ε. στο σύνολό της, αλλά πολύ περισσότερο η Ελλάδα, διαχρονικά υστερούν σημαντικά έναντι των ΗΠΑ στις δαπάνες για Ε&Α. Στις αρχές της δεκαετίας του 2000, υπήρξε μείωση των ποσοστών των δαπανών σε Ε&Α ως ποσοστό του ΑΕΠ, στο 1,82% για την Ε.Ε. και στο 2,53% για τις ΗΠΑ. Κατά το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας, τα ποσοστά για Ε&Α αυξήθηκαν τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη, αλλά η απόσταση μεταξύ τους εξακολουθεί να παραμένει σημαντική. Συγκεκριμένα, σε σχέση με το 2000, το 2008, οι δαπάνες για Ε&Α στην Ευρώπη είχαν αυξηθεί κατά 0,05%, φτάνοντας στα επίπεδα του 1,90%. Παρομοίως, στις ΗΠΑ, οι δαπάνες για Ε&Α είχαν φτάσει στο 2,76%. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (2009), η διαφορά στη χρηματοδότηση των δαπανών για Ε&Α μεταξύ των ΗΠΑ και της Ε.Ε. προέρχεται κυρίως από διαφοροποιήσεις στα επίπεδα των ιδιωτικών-επιχειρηματικών δαπανών, όπου οι ΗΠΑ υπερέχουν σημαντικά έναντι της Ε.Ε. τις δύο τελευταίες δεκαετίες.

Όπως φαίνεται από τα Διαγράμματα 1 και 2, οι δαπάνες της Ελλάδας στον τομέα της Ε&Α κινούνται σε πολύ χαμηλά επίπεδα διαχρονικά αλλά και σε σχέση με τον ευ-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2
Δαπάνες για Ε&Α (% ΑΕΠ, 1998-2008)

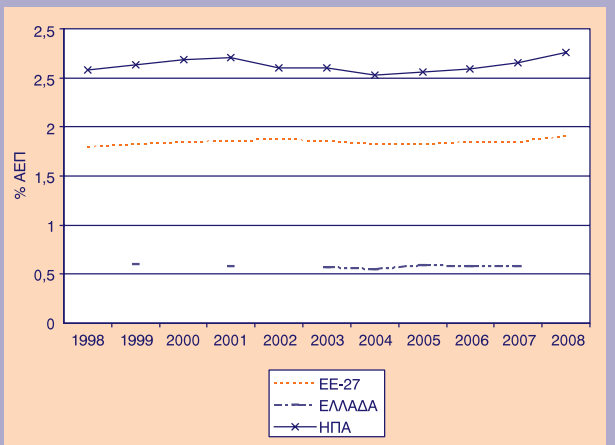

Πηγή: Eurostat (2009).

ρωπαϊκό μέσο όρο. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (2009), το γεγονός αυτό οφείλεται στην υπάρχουσα δομή της ελληνικής οικονομίας, η οποία κυριαρχείται από την έλλειψη ανταγωνισμού, την έλλειψη ξένων επενδύσεων και την απουσία κινήτρων για καινοτομία. Επιπλέον, το σύστημα δημόσιας έρευνας στην Ελλάδα είναι κατά μεγάλο βαθμό εξαρτημένο από τις κοινοτικές επιδοτήσεις και αποσυνδεδεμένο από τον επιχειρηματικό τομέα.

Σε κλαδικό επίπεδο, ο τομέας της μεταποίησης καταλαμβάνει τη μερίδα του λέοντος στις επιχειρηματικές δαπάνες για Ε&Α, με τη συμμετοχή του να προσεγγίζει το 53% το 2005 (Πίνακας 2 και Διάγραμμα 3). Ακολουθεί ο τομέας των υπηρεσιών με ποσοστό κοντά στο 45%. Από τον κλάδο των υπηρεσιών, το 35% των δαπανών για Ε&Α προέρχεται από το χρηματοπιστωτικό τομέα, το 5,7% από το χονδρικό και λιανικό εμπόριο και το 2,5% από τις μεταφορές και επικοινωνίες. Αξίζει να σημειωθεί πάντως ότι, παρά το γεγονός ότι ο ιδιωτικός

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3
Δαπάνες για Ε&Α ανά τομέα δραστηριότητας (% του συνόλου, για το 2005)

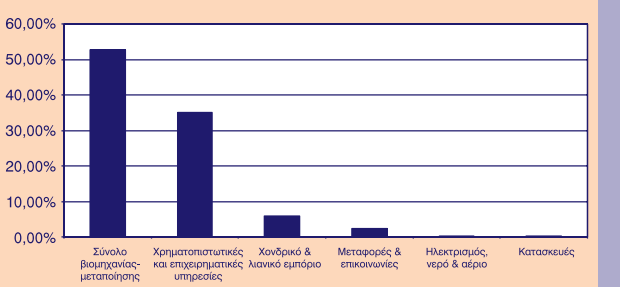

Πηγή: OECD - ANBERD (2009).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Επιχειρηματικές δαπάνες για Ε&Α ανά τομέα δραστηριότητας (% του συνόλου των δαπανών)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Τομέας δραστηριότητας							
Σύνολο βιομηχανίας-μεταποίησης	52,99%	56,69%	61,56%	64,49%	63,83%	59,11%	52,74%
Ηλεκτρισμός, νερό & αέριο	1,03%	0,46%	0,22%	0,12%	0,10%	0,12%	0,16%
Κατασκευές	11,60%	7,62%	2,45%	0,40%	0,22%	0,22%	0,16%
Σύνολο υπηρεσιών	32,16%	33,87%	34,88%	33,84%	34,20%	38,62%	44,91%
Κλάδος υπηρεσιών							
Χονδρικό & λιανικό εμπόριο	4,07%	8,46%	9,96%	5,49%	1,08%	1,95%	5,77%
Μεταφορές & επικοινωνίες	3,37%	1,29%		1,44%	3,29%	3,38%	2,45%
Χρηματοπιστωτικές και επιχειρηματικές υπηρεσίες	22,98%	22,82%	23,88%	25,89%	28,68%	31,88%	35,03%

Πηγή: OECD - ANBERD (2009).

τομέας παροχής υπηρεσιών καταλαμβάνει το 55% της εγχώριας παραγωγής, εντούτοις το ποσοστό του στο σύνολο των επιχειρηματικών δαπανών για Ε&Α κινείται στο 45%, έναντι ποσοστού 53% για τον τομέα της μεταποίησης που όμως καταλαμβάνει ποσοστό 11% επί της συνολικής εγχώριας παραγωγής.

4. Εμπειρική διερεύνηση της σχέσης μεταξύ Ε&Α και παραγωγικότητας στην ελληνική οικονομία

Στατιστικά δεδομένα

Η εμπειρική ανάλυση βασίζεται σε δεδομένα που αφορούν σε 32 κλάδους για την περίοδο 2001-2005. Τα στατιστικά στοιχεία για την προστιθέμενη αξία, τις επενδύσεις και την απασχόληση (ως ο αριθμός των πλήρως ισοδύναμων απασχολουμένων) προέρχονται από την κλαδική βάση δεδομένων STAN του ΟΟΣΑ (2009) και εκφράζονται σε σταθερές τιμές του 2000. Τα στοιχεία για τις επενδύσεις σε Ε&Α προέρχονται από τη βάση δεδομένων ANBERD (2009) του ΟΟΣΑ.

Ο Πίνακας 3 παρουσιάζει τη μέση μεταβολή της παραγωγικότητας της εργασίας σε κάθε κλάδο για την περίοδο 2001-2005. Οι κλάδοι με την υψηλότερη αύξηση της παραγωγικότητας ήταν οι «Πληροφορική και συναφείς δραστηριότητες», «Παραγωγή προϊόντων καπνού», «Έρευνα και ανάπτυξη» και «Μεταφορές, αποθήκευση και επικοινωνίες». Αντιθέτως, οι κλάδοι με την υψηλότερη μείωση στη μέση παραγωγικότητά τους ήταν η «Βιομηχανία ξύλου» και οι δύο κλάδοι της πληροφορικής από τον τομέα της μεταποίησης, οι «Κατασκευή μηχανών γραφείου και ηλεκτρονικών υπολογιστών» και «Κατασκευή εξοπλισμού και συσκευών ραδιοφωνίας, τηλεόρασης και επικοινωνιών».

Όσον αφορά στις επενδύσεις σε Ε&Α (Πίνακας 3), μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι το επίπεδο των επενδύσεων σε Ε&Α είναι γενικά πολύ χαμηλό. Οι πιο εντατικοί κλάδοι σε Ε&Α είναι οι κλάδοι παραγωγής εξοπλισμού και υπηρεσιών πληροφορικής, δηλαδή η «Κατασκευή μηχανών γραφείου και ηλεκτρονικών υπολογιστών», η «Κατασκευή εξοπλισμού και συσκευών ραδιοφωνίας, τηλεόρασης και επικοινωνιών» και η «Πληροφορική και συναφείς δραστηριότητες».

Οικονομετρική εκτίμηση

Προκειμένου να εκτιμηθεί η επίπτωση της Ε&Α στην αύξηση της παραγωγικότητας των ελληνικών κλάδων, θα ακολουθήσουμε το παράδειγμα των Hall και Mairesse (1995) και θα υποθέσουμε την ακόλουθη επαυξημένη συνάρτηση παραγωγής Cobb Douglas:

$$Y_{it} = AE_{it}^{\alpha_1} K_{it}^{\alpha_2} E\&A_{it}^{\alpha_3} e^{\lambda\tau} \qquad (1)$$

Η παραπάνω εξίσωση αναφέρεται στην προστιθέμενη αξία Y κάθε κλάδου i τη χρονική στιγμή t (Y_{it}), ως συνάρτηση της απασχόλησης (E_{it}), του κεφαλαίου από επενδύσεις σε Ε&Α ($E\&A_{it}$) και των κεφαλαίων εκτός Ε&Α (K_{it}). Επιπλέον, A είναι το επίπεδο της τεχνολογικής προόδου, t είναι η τάση του χρόνου και λ είναι μια παράμετρος που υποδηλώνει το ρυθμό της τεχνολογικής αλλαγής. Οι συντελεστές α_1 έως α_3 είναι οι ελαστικότητες της προστιθέμενης αξίας όσον αφορά στην εργασία, στο κεφάλαιο εκτός Ε&Α και στο κεφάλαιο για Ε&Α, αντίστοιχα.

Ύστερα από μαθηματικούς μετασχηματισμούς και την επαύξηση της εξίσωσης με τον όρο του οικονομετρι-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Παραγωγικότητα εργασίας και δαπάνες για Ε&Α σε κλάδους της ελληνικής οικονομίας (2001-2005)

Κλάδος δραστηριότητας	Μέση μεταβολή παραγωγικότητας εργασίας	Μέση δαπάνη για Ε&Α (% προστ. αξίας)
Βιομηχανία τροφίμων και ποτών	1,61%	0,60%
Παραγωγή προϊόντων καπνού	18,01%	0,61%
Παραγωγή κλωστοϋφαντουργικών υλών	-0,56%	0,10%
Κατασκευή ειδών ένδυσης, κατεργασία και βαφή γουναρικών	-7,45%	0,12%
Κατεργασία δέρματος, κατασκευή υποδημάτων	2,83%	0,58%
Βιομηχανία ξύλου και κατασκευή προϊόντων από ξύλο	-11,93%	0,15%
Παραγωγή χαρτοπολτού, χαρτιού και προϊόντων από χαρτί	-1,42%	0,29%
Εκδόσεις και εκτυπώσεις	5,75%	0,27%
Παραγωγή οπτάνθρακα, προϊόντων διύλισης πετρελαίου και πυρηνικών καυσίμων	0,87%	0,13%
Παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων	3,36%	3,56%
Κατασκευή προϊόντων από ελαστικό και πλαστικά προϊόντα	0,80%	0,55%
Κατασκευή άλλων μη μεταλλικών ορυκτών προϊόντων	2,29%	0,33%
Παραγωγή βασικών μετάλλων	-1,42%	0,40%
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων, εκτός μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	8,95%	0,54%
Κατασκευή μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού	11,82%	1,28%
Κατασκευή μηχανών γραφείου και ηλεκτρονικών υπολογιστών	-27,29%	106,83%
Κατασκευή ηλεκτρικών μηχανών και συσκευών	-1,75%	1,51%
Κατασκευή εξοπλισμού και συσκευών ραδιοφωνίας, τηλεόρασης και επικοινωνιών	-8,34%	21,99%
Κατασκευή ιατρικών οργάνων, οργάνων ακριβείας και οπτικών οργάνων	6,29%	3,75%
Κατασκευή αυτοκινήτων, ρυμουλκούμενων και ημιρυμουλκούμενων οχημάτων	12,49%	2,33%
Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών	3,28%	0,81%
Κατασκευή επίπλων, λοιπές βιομηχανίες	3,43%	0,24%
Ανακύκλωση	-2,13%	6,21%
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου και νερού	9,79%	0,02%
Κατασκευές	0,13%	0,05%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	5,26%	0,07%
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	3,04%	0,00%
Μεταφορές, αποθήκευση και επικοινωνίες	14,57%	0,06%
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί	-4,02%	0,02%
Πληροφορική και συναφείς δραστηριότητες	27,60%	16,24%
Έρευνα και ανάπτυξη	15,55%	4,09%
Άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες	-6,45%	0,49%

Πηγές: OECD-STAN (2009) και OECD-ANBERD (2009).

κού σφάλματος ε_{it}, λαμβάνουμε την ακόλουθη εξίσωση παλινδρόμησης που πρόκειται να εκτιμηθεί:

$$\frac{\dot{y}_{it}}{y_{it}} = \lambda + \beta_1 \frac{\dot{E}_{it}}{E_{it}} + \beta_2 \frac{\dot{K}_{it}}{Y_{it}} + \beta_3 \frac{E\,\dot{\&}\,A_{it}}{Y_{it}} + \varepsilon_{it} \qquad (2)$$

όπου $\frac{\dot{y}_{it}}{y_{it}}$ είναι η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας του κλάδου *i* στο χρόνο *t*. Η μεταβλητή $\frac{\dot{E}_{it}}{E_{it}}$ είναι ο ρυθμός αύξησης της απασχόλησης του κλάδου

i στο χρόνο t, ενώ οι μεταβλητές $\frac{\dot{K}_{it}}{Y_{it}}$, $\frac{E\,\&\,\dot{A}_{it}}{Y_{it}}$ είναι οι οι επενδύσεις κεφαλαίου εκτός Ε&Α, και οι επενδύσεις σε Ε&Α, αντίστοιχα, ως ποσοστό της προστιθέμενης αξίας.

Τα αποτελέσματα παλινδρόμησης του Πίνακα 4 προέκυψαν ύστερα από την εκτίμηση της εξίσωσης (2) με την οικονομετρική μέθοδο των τυχαίων επιδράσεων (random effects). Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας συσχετίζεται αρνητικά και στατιστικά σημαντικά με την αύξηση της απασχόλησης (*E*). Υπάρχει πληθώρα από πρόσφατες σχετικές μελέτες, οι οποίες δείχνουν ότι οι περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες είτε έχουν κατορθώσει να επιτύχουν την αύξηση της απασχόλησης εις βάρος της παραγωγικότητας ή την αύξηση της παραγωγικότητας εις βάρος αύξησης της απασχόλησης (Beaudry και Collard 2002). Αυτό το εμπειρικό δεδομένο μπορεί να δικαιολογηθεί από το γεγονός ότι, όσο αυξάνεται η απασχόληση, η ποσότητα του κεφαλαίου που αναλογεί σε κάθε εργαζόμενο μειώνεται, με αποτέλεσμα να επιβραδύνεται η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Όσον αφορά στις επενδύσεις εκτός Ε&Α (*K*), τα αποτελέσματα είναι θετικά και σημαντικά, δείχνοντας ότι η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας εξαρτάται σημαντικά από την αύξηση των κεφαλαιουχικών επενδύσεων.

Αναφορικά με την επίδραση της Ε&Α, τα αποτελέσματα της πρώτης στήλης του Πίνακα 4 δείχνουν μια αρνητική αλλά στατιστικά μη σημαντική συσχέτιση με την αύξηση της παραγωγικότητας. Δεδομένου ότι η πλειονότητα των κλάδων της ελληνικής οικονομίας παρουσιάζει πολύ χαμηλά ποσοστά σε Ε&Α (Πίνακας 3), η εκτίμηση αυτή δεν θα πρέπει να μας προκαλέσει κάποια έκπληξη. Ωστόσο, αν απομονωθούν από την εκτίμηση δύο συγκεκριμένοι κλάδοι («Κατασκευή μηχανών γραφείου και ηλεκτρονικών υπολογιστών» κλάδος 30 και «Κατασκευή εξοπλισμού και συσκευών ραδιοφωνίας, τηλεόρασης και επικοινωνιών» κλάδος 32), οι οποίοι, σύμφωνα με τα στοιχεία του Πίνακα 3, παρουσιάζουν ταυτόχρονα μεγάλα ποσοστά σε Ε&Α και υψηλή μείωση της παραγωγικότητάς τους, τα αποτελέσματα δείχνουν μια πολύ υψηλή και σημαντική επίδραση της Ε&Α στην αύξηση της παραγωγικότητας (στήλη 2).

Περιορίζοντας τις εκτιμήσεις στους κλάδους της μεταποίησης (στήλη 3), βλέπουμε ότι δεν ασκείται κάποια σημαντική επίδραση της Ε&Α στην αύξηση της παραγωγικότητας, παρά το γεγονός ότι το μέγεθος της εκτίμησης εμφανίζεται σημαντικά υψηλό. Αντιθέτως, οι εκτιμήσεις της στήλης 4 μάς δείχνουν ότι η επίδραση της Ε&Α στην παραγωγικότητα του τομέα των υπηρεσιών είναι υψηλή και στατιστικά σημαντική. Παρ' όλα αυτά, λόγω του σχετικά χαμηλού αριθμού παρατηρήσεων, θα πρέπει το αποτέλεσμα αυτό να γίνει δεκτό με

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Εκτιμήσεις της προστιθέμενης αξίας

Εξαρτημένη μεταβλητή: Ρυθμός μεταβολής προστιθέμενης αξίας ανά εργαζόμενο

Ανεξάρτητες μεταβλητές	Σύνολο κλάδων	Σύνολο κλάδων (εκτός κλάδων 30-32)	Μεταποίηση (εκτός κλάδων 30-32)	Υπηρεσίες
C – Σταθερός όρος	-0,018 (-0,78) †	-0,002 (-0,09)	0,060 (1,45)	-0,015 (-0,41)
E – Αύξηση απασχόλησης	-0,348 (-4,31)*	-0,339 (-4,34)*	-0,214 (-1,54)	-0,424 (-1,89)**
K – Επενδύσεις εκτός Ε&Α	0,301 (4,46)*	0,105 (1,28)	-0,274 (-1,44)	0,185 (1,96)*
Ε&Α – Επενδύσεις σε Ε&Α	-0,182 (-1,52)	1,630 (2,97)*	1,485 (0,84)	1,327 (2,07)*
Αρ. παρατηρήσεων	157	147	99	44
R^2	0,26	0,20	0,06	0,40
Wald stat.	55,60	36,56	6,07	27,31

† Τα t-statistics περιλαμβάνονται εντός των παρενθέσεων.
* Στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο 5%.
** Στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο 10%.

κάποιες σχετικές επιφυλάξεις, ωσότου επιβεβαιωθεί από πρόσθετα δεδομένα. Επιπλέον, όπως, έχει ήδη επισημανθεί από τη διεθνή αρθρογραφία, τα αποτελέσματα της καινοτομίας ενδέχεται να προκύψουν με χρονική υστέρηση ωσότου πραγματοποιηθούν οι απαραίτητες συμπληρωματικές υποδομές, που θα οδηγήσουν στην αύξηση της παραγωγικότητας (Grossman και Helpman 1991).

Ωστόσο, οι εκτιμήσεις είναι ενδεικτικές του γεγονότος ότι η Ε&Α μπορεί να ωφελήσει στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας. Ειδικότερα για τον τομέα των υπηρεσιών, υπάρχουν πρόσφατες εργασίες που δείχνουν ότι η τεχνολογική αλλαγή και η καινοτομία έχουν επιδράσει συγκριτικά περισσότερο στον τομέα των υπηρεσιών. Για παράδειγμα, οι Antonopoulos και Sakellaris (2009) έδειξαν ότι η συμβολή των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών ήταν σημαντική στην αύξηση της παραγωγικότητας της ελληνικής οικονομίας (για την περίοδο 1996-2003) και επιπλέον έδειξαν ότι η συνεισφορά αυτή ήταν μεγαλύτερη στον τομέα των υπηρεσιών (χονδρικό και λιανικό εμπόριο, χρηματοοικονομικές, ασφαλιστικές και άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες).

Θα πρέπει, επίσης, να επισημανθεί ότι οι οικονομετρικές εκτιμήσεις μάς παρέχουν μια πολύ υψηλή σε μέγεθος εκτίμηση για την επίδραση της Ε&Α (μεταξύ 1,32 και 1,63), που υπονοεί την ύπαρξη ενός σημαντικού ποσοστού απόδοσης στην επένδυση για Ε&Α (τα οικονομετρικά αποτελέσματα του Πίνακα 4 δεν παρουσιάζουν εκτιμήσεις ελαστικότητας παραγωγής, δεδομένου ότι δεν χρησιμοποιούμε στοιχεία για συνολικό κεφάλαιο Ε&Α). Όπως έχουν επισημάνει οι Jones και Williams (1998), τα ποσοστά απόδοσης στην επένδυση για Ε&Α μπορούν να κυμαίνονται από 30% έως και πάνω από 100%, δεδομένου ότι μπορεί να υπάρχουν διακλαδικές και ενδοκλαδικές επιδράσεις στην παραγωγικότητα που υπερβαίνουν την ιδιωτική αποδοτικότητα της Ε&Α.

5. Συμπεράσματα και προτάσεις πολιτικής

Τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν από αυτή την εργασία είναι τρία: Πρώτον, οι δαπάνες για Ε&Α στην Ελλάδα είναι πολύ χαμηλές σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες της Ε.Ε. Δεύτερον, οι οικονομετρικές εκτιμήσεις παρέχουν κάποια προκαταρκτικά αποτελέσματα για μια θετική και σημαντική συσχέτιση της Ε&Α με την παραγωγικότητα των κλάδων της ελληνικής οικονομίας. Τρίτον, η επίδραση αυτή φαίνεται να είναι συγκριτικά ισχυρότερη στον τομέα των υπηρεσιών.

Επιπλέον, οι εκτιμήσεις δείχνουν μια σχετικά υψηλή σε μέγεθος αποδοτικότητα των δαπανών για Ε&Α. Αν δεχτούμε με κάποια επιφύλαξη αυτή την εκτίμηση, τότε είναι πιθανό να οφείλεται στην ύπαρξη σημαντικών κοινωνικών οφελών, πέραν των ιδιωτικών αποδόσεων[2]. Στην έκταση που το κοινωνικό όφελος είναι σημαντικά υψηλότερο από την ιδιωτική απόδοση της Ε&Α, αυτό παρέχει το βασικό επιχείρημα για την εφαρμογή πολιτικών για να ενισχυθούν οι επενδύσεις σε Ε&Α.

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της διεθνούς αρθρογραφίας αλλά και τις προτάσεις του ΟΟΣΑ (2009), η αύξηση των δαπανών για Ε&Α μπορεί να προέλθει από την εφαρμογή πολιτικών απελευθέρωσης και αύξησης του ανταγωνισμού στις αγορές. Σύμφωνα με τον Nickell (1996), η απελευθέρωση των αγορών και η αύξηση του ανταγωνισμού αναγκάζει τις επιχειρήσεις να γίνουν πιο αποτελεσματικές και πιο παραγωγικές και για αυτό το λόγο τις ωθεί σε καινοτόμες επενδύσεις που μειώνουν το κόστος και αυξάνουν την παραγωγικότητά τους. Υπάρχει πληθώρα από μελέτες του ΟΟΣΑ που δείχνουν ότι η ενδυνάμωση του ανταγωνισμού επέφερε σημαντική αύξηση της καινοτομίας στους κλάδους των τηλεπικοινωνιών, των αερομεταφορών και των μεταφορών γενικότερα.

Επιπλέον, η αύξηση των δαπανών για Ε&Α επηρεάζεται θετικά από την αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού στην επιστήμη και στην τεχνολογία. Η επιστημονική και τεχνολογική κατάρτιση θεωρούνται ως συμπληρωματική επένδυση και διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην αποτελεσματική αξιοποίηση και στην απορρόφηση των επιτευγμάτων της καινοτομίας και της έρευνας (Bresnahan, Brynjolfsson και Hitt, 2002). Παρά το γεγονός ότι το ποσοστό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα δεν υπολείπεται αυτού των υπόλοιπων ανεπτυγμένων χωρών, ωστόσο κρίνεται ωφέλιμη η εντατικότερη αξιοποίησή τους σε τομείς που παράγουν γνώση και καινοτομία.

Τέλος, η επένδυση σε έρευνα και καινοτομία μπορεί να προέλθει από την προσέλκυση ξένων άμεσων επενδύ-

2. Η συνήθης πρακτική στη σχετική βιβλιογραφία είναι να λαμβάνεται υπόψη η επίδραση των κοινωνικών αποδόσεων που προκαλούν οι δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη στην αύξηση της παραγωγικότητας. Ωστόσο, τα διαθέσιμα δεδομένα δεν επιτρέπουν να γίνει μια στοιχειώδης προσέγγιση για αυτή τη μεταβλητή. Στην περίπτωση που συσχετίζονται οι μεταβλητές των ιδιωτικών και κοινωνικών αποδόσεων, αυτό μπορεί να έχει ως συνέπεια τη συσσώρευση αυτών των δύο επιδράσεων στο συντελεστή που εκτιμά την ιδιωτική απόδοση (είναι το γνωστό από την οικονομετρία πρόβλημα της παράλειψης μεταβλητών που έχει ως αποτέλεσμα τη μεροληπτική εκτίμηση των υπολοίπων συντελεστών).

σεων (Glass και Saggi, 1999· Crisuolo, Haskel και Slaughter, 2005) κυρίως σε τομείς υψηλής προστιθέμενης αξίας. Ειδικότερα, χώρες όπως η Ελλάδα, οι οποίες δεν έχουν τους απαραίτητους πόρους για να επενδύσουν σε καινοτομία, μπορούν να αξιοποιήσουν τις ξένες επενδύσεις προκειμένου είτε να παράγουν είτε να απομιμηθούν καινοτομία από το εξωτερικό.

Βιβλιογραφία

Aghion, P., Howitt, P., 1992, "A model of growth through creative destruction", *Econometrica,* 60, 323-351.

Antonopoulos, C., Sakellaris, P., 2009, "The contribution of information and communication technology investments to Greek economic growth: An analytical growth accounting framework", *Information Economics and Policy,* 21, 171-191.

Barro, R., Sala-i-Martin, X., 2003, *Economic Growth – 2nd edition*. Cambridge, MA: MIT Press.

Beaudry, P., Collard, F., 2002, "Why has the employment-productivity tradeoff among industrialized countries been so strong?", NBER Working Paper No. 8754.

Bresnahan, T., Brynjolfsson, E., Hitt, L., 2002, "Information technology, workplace organization and the demand for skilled labor", *Quarterly Journal of Economics,* 117, 339-376.

Coe, D., Helpman, E., 1995, "International R&D spillovers, *European Economic Review*", 39, 859-887.

Crisuolo, C., Haskel, J., Slaughter, M., 2005, "Global engagement and the innovation activities of firms", NBER Working Paper No. 11479.

EU Economy Review, 2004, European Commission.

Eurostat, 2009, "Research and Development expenditure", από την ιστοσελίδα: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsc00001.

Glass, A.J., Saggi, K., 1999, "Foreign direct investment and the nature of R&D", *Canadian Journal of Economics,* 32, 92-117.

Griliches, Z., 1980a, "R&D and the productivity slowdown", *American Economic Review,* 70, 343-348.

Griliches, Z., 1980b, "Returns to research and development expenditures in the private sector", στο John Kendrick and Beatrice Vaccara, eds., *New Developments in Productivity Measurement and Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.

Griliches, Z., 1992, "The search for R&D spillovers", *Scandinavian Journal of Economics,* 94, S29-S47.

Griliches, Z., Mairesse, J., 1984, "Productivity and R&D at the firm level", στο Zvi Griliches, ed., *R&D, Patents, and Productivity*. Chicago: University of Chicago Press.

Grossman, G.M., Helpman, E., 1991, *Innovation and Growth in the Global Economy*. MIT Press, Cambridge, MA.

Hall, B.H., Mairesse, J., 1995, "Exploring the relationship between R&D and productivity in French manufacturing firms", *Journal of Econometrics,* 65, 263-293.

Jones, C., Williams, J., 1998, "Measuring the social return to R&D", *Quarterly Journal of Economics,* 113, 1119-1135.

Lichtenberg, F., 1992, "R&D, investment and international productivity differences", NBER Working Paper No. 4161.

Lucas, R., 1988, "On the mechanics of economic development", *Journal of Monetary Economics,* 22, 3-42.

Mansfield, E., 1988, "Industrial R&D in Japan and the United States: A comparative study", *American Economic Review,* 78, 223-228.

Nadiri, M.I., 1980, "Sectoral productivity slowdown", *American Economic Review,* 70, 349-352.

Nickell, S., 1996, "Competition and corporate performance", *Journal of Political Economy,* 104, 724-746.

OECD, 2010, The *OECD Innovation Strategy: Getting a head start on tomorrow.* Paris: OECD.

OECD ANBERD, 2009, *R&D expenditure in industry.* Paris: OECD.

OECD STAN, 2009, *Industrial Database.* Paris: OECD.

ΟΟΣΑ, 2009, *Η Ελλάδα με μια ματιά: Πολιτικές για Βιώσιμη Ανάκαμψη.*

Romer, P., 1986, "Increasing returns and long run growth", *Journal of Political Economy,* 94, 1002-1037.

Romer, P., 1990, "Endogenous technological change", *Journal of Political Economy,* 98, S71-S102.

Scherer, F.M., 1982, "Inter-industry technology flows and productivity growth", *Review of Economics and Statistics,* 64, 627-634.

Solow, R., 1957, "Technical change and the aggregate production function", *Review of Economics and Statistics*, 39, 312-320.

Sveikauskas, C.D., Sveikauskas, L., 1982, "Industry characteristics and productivity growth", *Southern Economic Journal,* 48, 769-774.

Οι δημόσιες εγγραφές στο Χρηματιστήριο ως αναπτυξιακός παράγοντας

Ευαγγελία Κασιμάτη

Περίληψη

Το παρόν άρθρο εξετάζει την αναπτυξιακή προοπτική των ελληνικών επιχειρήσεων μέσω της εισαγωγής τους στο Χρηματιστήριο Αθηνών (ΧΑ). Η ελληνική οικονομία, τόσο σε επίπεδο επενδυτών όσο και επιχειρήσεων, γνώρισε το ΧΑ στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Η μελέτη μας για τις Δημόσιες Εγγραφές (ΔΕ) στο ΧΑ από το 1999 έως το Α΄ τρίμηνο του 2010 δείχνει το σημαντικό ρόλο που διαδραμάτισε το χρηματιστήριο στη χρηματοδότηση ελληνικών επιχειρήσεων. Ο ιδιωτικός τομέας άντλησε σημαντικά ποσά για να πραγματοποιήσει παραγωγικές επενδύσεις, υποκινούμενος κυρίως από τις ευνοϊκές αποτιμήσεις των μετοχών σε αντιδιαστολή με το ακριβό τραπεζικό χρήμα που επικρατούσε μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Ο δημόσιος τομέας βρήκε επίσης στην εναλλακτική των ΔΕ μία αξιόπιστη λύση για την ιδιωτικοποίηση επιχειρήσεων. Τα τελευταία χρόνια η δραστηριότητα των ΔΕ είναι υποτονική κυρίως λόγω των μη ελκυστικών αποτιμήσεων και της εναλλακτικής του φθηνού τραπεζικού δανεισμού. Σήμερα που η οικονομική κρίση μειώνει τη διαθεσιμότητα των δανειακών κεφαλαίων, οι επιχειρήσεις θα πρέπει να παρακολουθούν στενά τις εξελίξεις στην κεφαλαιαγορά, ώστε να εκμεταλλευτούν τυχόν δυνατότητες για άντληση κεφαλαίων με στόχο τη χρηματοδότηση της ανάπτυξής τους. Συγκεκριμένες πολιτικές από τη διοίκηση του ΧΑ, την κυβέρνηση, αλλά και τον ευρύτερο χρηματοπιστωτικό χώρο θα βοηθούσαν στην αναθέρμανση των ΔΕ, συμβάλλοντας έτσι στην αναπτυξιακή προοπτική της ελληνικής οικονομίας.

1. Ιστορική επισκόπηση

Οι ΔΕ αποτέλεσαν βασική πηγή χρηματοδότησης της ελληνικής οικονομίας την περίοδο 1999-Α΄ τρίμηνο 2010 καθώς, σύμφωνα με τα στοιχεία μας, αντλήθηκαν συνολικά 6,7 δις ευρώ. Σε αυτό το ποσό δεν περιλαμβάνονται τα χρήματα που άντλησαν οι εισηγμένες εταιρείες από εκδόσεις μετοχών στη δευτερογενή αγορά (secondary offerings), καθώς αυτά δεν αποτελούν αντικείμενο του παρόντος άρθρου.

Η δραστηριότητα των ΔΕ επηρεάστηκε, όπως ήταν φυσικό, από τις γενικότερες διακυμάνσεις στις τιμές και τον όγκο συναλλαγών στο χρηματιστήριο κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 1. Ο όγκος των ΔΕ εκτινάχθηκε στο δεύτερο μισό του 1999, διατηρήθηκε σε υψηλά επίπεδα για όλο το 2000 και στη συνέχεια εξασθένησε σταδιακά, ακολουθώντας σε γενικές γραμμές την τάση του ΧΑ μέχρι την περίοδο 2004. Η ανάκαμψη της χρηματιστηριακής αγοράς την περίοδο 2004-2007 δεν συνοδεύτηκε από ανάλογη διόγκωση της δραστηριότητας στις ΔΕ, με εξαίρεση κάποιες εισαγωγές μεγάλου μεγέθους όπως η EFG Properties (Απρ. 2006), το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο (Ιούν. 2006), η Aegean Airlines (Ιούλ. 2007) και η Τέρνα Ενεργειακή (Νοέμ. 2007) που άντλησαν συνολικά 1,1 δις ευρώ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1
Έσοδα ΔΕ σε σχέση με το Γενικό Δείκτη ΧΑ (Ιαν. 1999-Μάρτ. 2010)

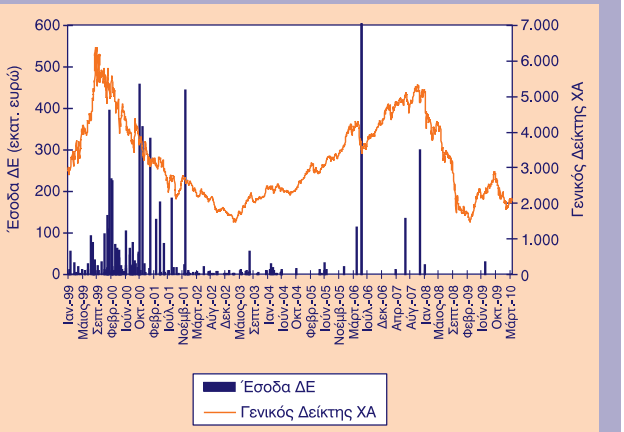

Πηγή: ΧΑ, Ενημερωτικά Δελτία Εταιρειών, Ημερήσια Δελτία Εθνικής Χρηματιστηριακής.

Κατά την ανασκόπηση των ΔΕ, γίνεται διάκριση μεταξύ των εσόδων από νέες μετοχές και εκείνων που προέρχονται από πώληση υφισταμένων μετοχών. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε την εισροή νέων κεφαλαίων στις εκδότριες εταιρείες που χρησιμοποιούνται κυρίως για τη χρηματοδότηση νέων επενδύσεων, άρα τη διεύρυνση των μελλοντικών δραστηριοτήτων και κερδών. Η δεύτερη περίπτωση σχετίζεται με χρήματα που εισπράττονται από τους βασικούς μετόχους των εταιρειών, μη έχοντας έτσι καμία επίδραση στην παραγωγική δυναμικότητα και κερδοφορία των εταιρειών. Ενδιαφέρον έχει επίσης και η διάκριση μεταξύ ΔΕ εταιρειών που ελέγχονται από το Ελληνικό Δημόσιο και εκείνων του ιδιωτικού τομέα. Οι παραπάνω ομαδοποιήσεις παρουσιάζονται στον Πίνακα 1.

Από το σύνολο των 6,7 δις ευρώ που αντλήθηκαν την περίοδο 1999-2010 το 54% συγκεντρώθηκε τη διετία 1999-2000. Οι κρατικές εταιρείες άντλησαν το 44% των συνολικών εσόδων. Τα έσοδα των ΔΕ του κρατικού τομέα προήλθαν κατά 67% από πωλήσεις υφισταμένων

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Έσοδα ΔΕ από εισαγωγές εταιρειών στο ΧΑ 1999 - Α΄ τρίμηνο 2010

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010 Α΄ Τρίμηνο	Σύνολο
Ιδιωτικός τομέας													
Αριθμός εκδόσεων	37	44	16	21	14	12	7	1	3	1	1	0	157
Έσοδα από νέες μετοχές*	790	1.437	309	97	65	100	61	86	448	23	30	0	3.447
Έσοδα από υπάρχουσες μετοχές*	88	19	166	6	2	17	22	28	0	0	0	0	348
Σύνολο*	878	1.456	475	104	67	117	82	114	448	23	30	0	3.795
Κρατικός τομέας													
Αριθμός εκδόσεων	2	6	5	0	1	0	0	1	0	0	0	0	15
Έσοδα από νέες μετοχές*	34	644	285	0	0	0	0	0	0	0	0	0	963
Έσοδα από υπάρχουσες μετοχές*	3	627	697	0	56	0	0	614	0	0	0	0	1.996
Σύνολο*	37	1.270	982	0	56	0	0	614	0	0	0	0	2.959
*Σύνολο***													
Αριθμός εκδόσεων	39	50	21	21	15	12	7	2	3	1	1	0	172
Έσοδα από νέες μετοχές*	824	2.081	594	97	65	100	61	86	448	23	30	0	4.410
Έσοδα από υπάρχουσες μετοχές*	91	645	863	6	58	17	22	641	0	0	0	0	2.344
Σύνολο*	915	2.726	1.457	104	123	117	82	727	448	23	30	0	6.754

** Εκατ. ευρώ.*
*** Δεν περιλαμβάνει ΔΕ στην Εναλλακτική Αγορά.*
Πηγή: ΧΑ, *Ενημερωτικά Δελτία Εταιρειών, Ημερήσια Δελτία Εθνικής Χρηματιστηριακής.*

μετοχών. Το αντίστοιχο ποσοστό για τις εταιρείες του ιδιωτικού τομέα ήταν μόλις 9%. Αυτό υπογραμμίζει τη χρήση του ΧΑ, κατά τη σχετική περίοδο, ως σημαντικού μέσου ιδιωτικοποίησης κρατικών εταιρειών σε αντιδιαστολή με τον ιδιωτικό τομέα που στόχευε κυρίως στη χρηματοδότηση της ανάπτυξης.

Το μέσο μέγεθος των κρατικών ΔΕ ήταν οκτώ φορές μεγαλύτερο εκείνου των ιδιωτικών. Χωρίς την έκρηξη του τζίρου της αγοράς τη συγκεκριμένη περίοδο θα ήταν ιδιαίτερα δύσκολο, αν όχι αδύνατον, στις περισσότερες από τις κρατικές εταιρείες να εισαχθούν στο ΧΑ, καθώς το μεγάλο τους μέγεθος, και κατά συνέπεια η μεγάλη αξία της εισαγωγής, δεν θα μπορούσε εύκολα να απορροφηθεί από τη ρηχή χρηματιστηριακή αγορά της περιόδου προ του 1999. Σημειώνεται ότι, παρά τη δηλωμένη πρόθεση όλων των κυβερνήσεων να επιταχύνουν τις ιδιωτικοποιήσεις, μόλις δύο κρατικές εταιρείες εισήχθησαν την οκταετία 2002-Α΄ τρίμηνο 2010 (ΟΛΠ, Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο) έναντι δεκατριών την προηγούμενη τριετία.

Οι μεγάλες υπερκαλύψεις των ΔΕ ήταν ο κανόνας κατά την περίοδο της χρηματιστηριακής ευφορίας. Συντελεστές κάλυψης άνω των 100 φορών ήταν σύνηθες φαινόμενο, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 2. Οι περισσότεροι από τους ιδιώτες επενδυτές (στους οποίους, βάσει των κανόνων διάθεσης, αναλογεί το 70% της έκδοσης) στόχευαν σε γρήγορα κέρδη εντός των τριών πρώτων συνεδριάσεων, όταν και τα όρια διακύμανσης των νεοεισηγμένων τίτλων ήταν ελεύθερα.

Αυτή ακριβώς η προοπτική του άμεσου κέρδους ωθούσε τους επενδυτές στη συμμετοχή στις ΔΕ πολλές

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2
Υπερκάλυψη ΔΕ (Φεβρ. 2000-Ιούλ. 2009)

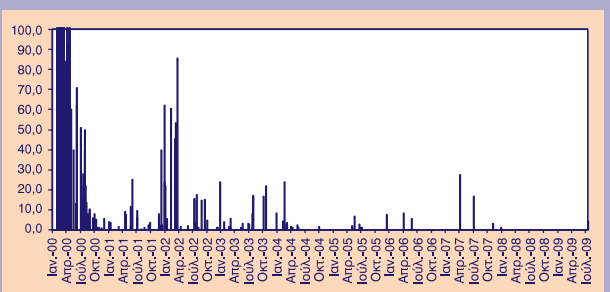

Πηγή: ΧΑ, *Ημερήσια Δελτία Εθνικής Χρηματιστηριακής.*

φορές χωρίς ιδιαίτερο προβληματισμό για τα θεμελιώδη μεγέθη και τις προοπτικές των εταιρειών που εισάγονται. Σχετική έρευνα (Kasimati & Dawson, 2005) δείχνει την υπεραπόδοση των μετοχών σε βραχυπρόθεσμο διάστημα όταν ξεκινούσε η διαπραγμάτευση στο ΧΑ. Αντίθετα, καμία υπεραπόδοση δεν διαπιστώθηκε σε μακροπρόθεσμο διάστημα.

Ενδιαφέρουσα είναι και η εξέταση της χρήσης των εσόδων από τις ΔΕ, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 2. Η ανάλυση αναφέρεται στην περίοδο μετά το Μάρτιο του 2003, λόγω της σχετικής διαθεσιμότητας των στοιχείων μας. Σημειώνεται ότι αναφερόμαστε στα έσοδα από πώληση νέων μετοχών τα οποία και αυξάνουν την κεφαλαιοποίηση των εταιρειών εισφέροντας νέα χρήματα στα ταμεία τους.

Συνολικά το 81% των εσόδων διατίθεται για νέες παραγωγικές επενδύσεις και μόλις 19% για μείωση υφισταμένου δανεισμού και διατήρηση κεφαλαίου κινήσεως. Σημειώνεται ότι για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο όλες οι ΔΕ που περιλαμβάνονται στον παρακάτω πίνακα είναι του ιδιωτικού τομέα, καθώς η μοναδική ΔΕ κρατικής εταιρείας ήταν το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο, όπου το σύνολο των 613 εκατ. ευρώ που αντλήθηκαν προήλθαν από πώληση υφισταμένων μετοχών χωρίς να προσθέσουν νέα κεφάλαια στην εταιρεία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Χρήση κεφαλαίων αντληθέντων από δημόσιες εγγραφές (Μάρτιος 2003 - Α΄ τρίμηνο 2010)

	Κεφάλαιο κίνησης	Μείωση δανεισμού	Επενδύσεις	Σύνολο
Ευρώ (εκατ.)	62	68	542	672
Κατανομή	9%	10%	81%	
Αριθμός ΔΕ				30

Πηγή: ΧΑ, *Ενημερωτικά Δελτία Εταιρειών, Ημερήσια Δελτία Εθνικής Χρηματιστηριακής.*

2. Παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση των επιχειρήσεων να εισαχθούν

Έχει ήδη αναφερθεί η μεγάλη σημασία της ανόδου του όγκου συναλλαγών του ΧΑ ως παράγοντα ώθησης για την εισαγωγή εταιρειών. Αυτό ισχύει τόσο για τις εταιρείες του ιδιωτικού τομέα όσο και ακόμη περισσότερο του Δημοσίου, όπου τα μεγέθη είναι μεγαλύτερα.

Ένας δεύτερος παράγοντας είναι η τιμή στην οποία μπορούν οι εταιρείες να διαθέσουν τις μετοχές τους στο επενδυτικό κοινό. Όσο υψηλότερη είναι η τιμή, τόσο μεγαλύτερο το κίνητρο. Υπενθυμίζουμε ότι ένας από τους βασικούς στόχους της χρηματοοικονομικής λειτουργίας μιας επιχείρησης είναι η ελαχιστοποίηση του μέσου σταθμικού κόστους κεφαλαίων (Weighted Average Cost of Capital) με την επιλογή του κατάλληλου μείγματος μεταξύ ιδίων και δανειακών κεφαλαίων. Εάν υπάρχει ευκαιρία για άντληση ιδίων κεφαλαίων με χαμηλό κόστος, η βέλτιστη επιλογή θα ήταν να αντληθούν όσο γίνεται περισσότερα ίδια κεφάλαια ακόμη και εάν δεν υπάρχουν άμεσες προοπτικές επενδύσεων, καθώς θα μπορούσαν τουλάχιστον να χρησιμοποιηθούν για την αποπληρωμή των ακριβότερων δανειακών κεφαλαίων.

Για την αποτίμηση του κόστους πώλησης των μετοχών παρουσιάζουμε στο Διάγραμμα 3 το δείκτη P/E, δηλαδή Τιμή Μετοχής/Κέρδη ανά Μετοχή, για το σύνολο της αγοράς, όπως παρουσιάζεται στο Bloomberg για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο που εξετάζουμε.

Το παρακάτω διάγραμμα δείχνει ότι η ένταση της δραστηριότητας των ΔΕ συνδυάστηκε με αποτιμήσεις μετοχών με υψηλό P/E. Αντίθετα, σε περιόδους όπου το P/E της αγοράς ήταν χαμηλό (μικρότερο του 15), οι ΔΕ ήταν από υποτονικές έως ανύπαρκτες. Σημειώνεται ότι την περίοδο Μαΐου 1999 - Απριλίου 2000, όταν το P/E δεν έπεσε κάτω από 20 σημειώθηκαν 52 ΔΕ (30% του συνόλου των έντεκα ετών που εξετάζουμε). Τον Απρίλιο του 2000 ο Γενικός Δείκτης είχε ήδη υποχωρήσει κατά 25% από τα υψηλά του και το κλίμα ήταν πτωτικό, ωστόσο το υψηλό επίπεδο των αποτιμήσεων διατηρούσε ακόμη ζεστό το ενδιαφέρον για εισαγωγές στο ΧΑ.

Ο αντίστροφος δείκτης του P/E (δηλαδή Κέρδη ανά Μετοχή/Τιμή Μετοχής) αποτελεί προσέγγιση της απόδοσης ιδίων κεφαλαίων. Ένας δείκτης P/E ύψους 20 ταυτίζεται με ζητούμενη απόδοση ιδίων κεφαλαίων ύψους 5%. Παρά το γεγονός ότι η εισαγωγή στο ΧΑ αναγκάζει τους υπάρχοντες μετόχους να μοιραστούν

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3
Έσοδα ΔΕ / P/E του ΧΑ
(από 4/1/1999 έως 31/12/2009)

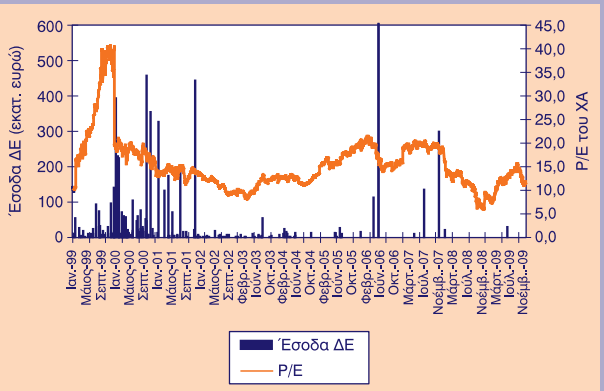

Πηγή: ΧΑ, *Ενημερωτικά Δελτία Εταιρειών, Ημερήσια Δελτία Εθνικής Χρηματιστηριακής, Bloomberg.*

τις αναπτυξιακές προοπτικές της εταιρείας και τα μελλοντικά της κέρδη με το επενδυτικό κοινό (dilution), ένα κόστος ιδίων κεφαλαίων ύψους μόνον 5% είναι αρκετά δελεαστικό και γίνεται ακόμη δελεαστικότερο όταν συγκρίνεται με την εναλλακτική του ακριβού τραπεζικού δανεισμού. Το Διάγραμμα 4 είναι αποκαλυπτικό όσον αφορά τη συσχέτιση μεταξύ ύψους των επιτοκίων και της δραστηριότητας των ΔΕ.

Τα υψηλά επιτόκια της περιόδου 1999-2000 αποτέλεσαν ένα ακόμη σημαντικό κίνητρο για τη στροφή των επιχειρήσεων στο ΧΑ. Στο παράδειγμα του Απριλίου του 2000 που αναφέραμε παραπάνω, το κόστος ιδίων κεφαλαίων ύψους 5% θα έπρεπε να συγκριθεί με το εναλλακτικό κόστος δανεισμού ύψους 12,7%.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4
Έσοδα ΔΕ / Επιτόκια δανεισμού
(Α΄ τρίμ. 1999 - Α΄ τρίμ. 2010)

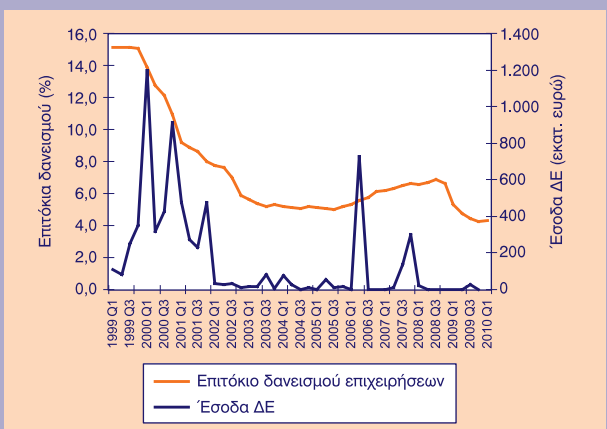

Πηγή: ΧΑ, *Ενημερωτικά Δελτία Εταιρειών, Ημερήσια Δελτία Εθνικής Χρηματιστηριακής,* Τράπεζα της Ελλάδος.

Αντίθετα, δε φαίνεται να υπάρχει κάποια ουσιαστική συσχέτιση μεταξύ δραστηριότητας ΔΕ και ρυθμού ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 5, οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας την περίοδο 2001-2004 δεν συνδυάστηκαν με υψηλό επίπεδο ΔΕ. Οι τελευταίες φαίνεται ότι επηρεάστηκαν περισσότερο από τις συγκεκριμένες συνθήκες στις κεφαλαιαγορές και χρηματαγορές.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5
Έσοδα ΔΕ / Μεταβολή ΑΕΠ
(Α΄ τρίμ. 1999 - Α΄ τρίμ. 2010)

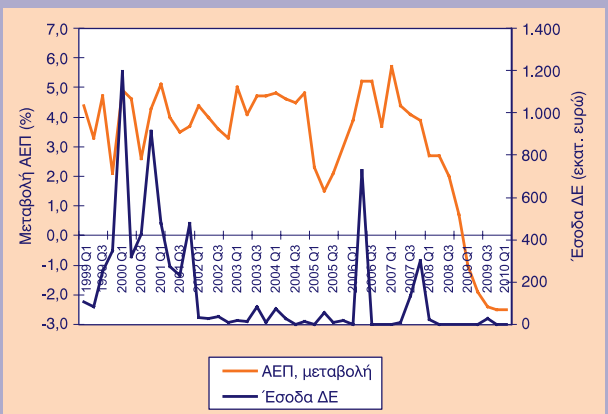

Πηγή: ΧΑ, *Ενημερωτικά Δελτία Εταιρειών, Ημερήσια Δελτία Εθνικής Χρηματιστηριακής,* ΕΛ.ΣΤΑΤ.

3. Αξιολόγηση σημερινής πραγματικότητας

Είναι φανερό από την ιστορική ανασκόπηση ότι οι δημόσιες εγγραφές μειώθηκαν δραματικά από το 2002 μέχρι σήμερα. Σημειώνεται ότι η υποτονική λειτουργία του ΧΑ προ του 1999 είχε αφήσει πολλές και σημαντικές εταιρείες εκτός χρηματιστηρίου, η πλειονότητα των οποίων έσπευσε να εισαχθεί όταν βελτιώθηκαν οι συνθήκες, δημιουργώντας μία πληθώρα ΔΕ που δεν ήταν αντιπροσωπευτική σε βάθος χρόνου. Σε κάθε περίπτωση όμως η δραστηριότητα των ΔΕ τα τελευταία 8 χρόνια κρίνεται μη ικανοποιητική.

Οι αποτιμήσεις σε επίπεδα P/E μικρότερα του 15 δείχνουν να μην ελκύουν τους επιχειρηματίες, πολύ περισσότερο όταν αντιπαραβάλλονται με το χαμηλό κόστος του τραπεζικού δανεισμού που ισχύει στη χώρα μας στην εποχή του ευρώ. Επιπλέον το κόστος εισαγωγής ακούγεται σχετικά υψηλό για μικρού μεγέθους εισαγωγές. Σε δείγμα 20 εταιρειών για τις οποίες έχουμε σχετικά στοιχεία έφτανε μέχρι και 12% για εταιρείες που άντλησαν πολύ μικρά ποσά (2 εκατ. ευρώ).

Στο μέρος της ζήτησης, η σταδιακή διεύρυνση της δυνατότητας των Ελλήνων επενδυτών να τοποθετούν τα

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Καθαρή αποταμίευση ελληνικής οικονομίας

Εκατ. ευρώ, τρέχουσες τιμές	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	2006*	2007*	2008*	2009*
ΚΑΘΑΡΟ ΕΘΝΙΚΟ ΔΙΑΘΕΣΙΜΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ	122.725	132.010	140.056	150.967	162.191	167.982	180.343	191.152	201.406	198.166
Τελική καταναλωτική δαπάνη	122.899	131.720	142.895	151.367	161.876	173.673	187.175	201.221	213.589	217.508
ΚΑΘΑΡΗ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΗ	-174	290	-2.839	-400	314	-5.781	-6.832	-10.069	-12.183	-19.342
Κεφαλαιακές μεταβιβάσεις που εισπράττονται από την αλλοδαπή	3.328	1.879	1.569	2.627	2.694	2.561	4.782	5.032	3.400	2.017
Ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου	-31.778	-33.979	-34.937	-42.205	-42.218	-39.663	-45.582	-50.331	-50.048	-43.042
Αποσβέσεις παγίου κεφαλαίου	15.541	16.932	17.948	21.476	22.779	23.983	25.533	27.170	29.210	31.200
ΚΑΘΑΡΗ ΧΟΡΗΓΗΣΗ (+)/ ΚΑΘΑΡΗ ΛΗΨΗ (-) ΔΑΝΕΙΩΝ	-13.082	-14.877	-18.259	-18.502	-16.431	-18.899	-22.099	-28.197	-26.621	-29.167

** Προσωρινά στοιχεία.*
Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

χρήματά τους στις ξένες αγορές, καθώς και η αύξηση της αναλογίας των θεσμικών επενδυτών σε σχέση με τους ιδιώτες, εξάλειψαν τη σχετικά μονοπωλιακή θέση που είχαν κάποτε οι ελληνικές εισηγμένες απέναντι στα αποταμιευτικά κεφάλαια της ελληνικής οικονομίας που είναι διαθέσιμα για μετοχικές επενδύσεις. Τέλος, η καθαρή αποταμίευση συνολικά της οικονομίας επιδεινώθηκε δραματικά στη δεκαετία που μας πέρασε, μειώνοντας αντίστοιχα και τα κεφάλαια που θα μπορούσαν να επενδυθούν στο ΧΑ. Όπως δείχνει και ο Πίνακας 3, στα πλαίσια μιας συνεχώς διογκούμενης αρνητικής καθαρής αποταμίευσης, οι επενδύσεις ουσιαστικά καταλήγουν να χρηματοδοτούνται από καθαρή λήψη δανείων.

4. Προτεινόμενα μέτρα πολιτικής

Ο πρώτος φορέας που θα μπορούσε να δραστηριοποιηθεί με ουσιαστικό τρόπο για την αναστροφή του αρνητικού κλίματος στην Ελλάδα είναι η διοίκηση του ίδιου του ΧΑ. Τα προτεινόμενα μέτρα πολιτικής θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν τα ακόλουθα:

- Έμφαση σε δυναμικούς τομείς της οικονομίας οι οποίοι δεν εκπροσωπούνται σήμερα στο ΧΑ. Κύριο παράδειγμα αποτελεί η ποντοπόρος ναυτιλία. Οι Έλληνες εφοπλιστές, που παραδοσιακά ελέγχουν το μεγαλύτερο παγκοσμίως στόλο (ISL, 2010), έχουν στραφεί στα διεθνή χρηματιστήρια για να αντλήσουν τη ρευστότητα που τους είναι αναγκαία. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, με βάση την εβδομαδιαία έκθεση της αμερικανικής επενδυτικής τράπεζας Jefferies (Jefferies, 2010), οι 21 από τις 37 εισηγμένες στις ΗΠΑ ναυτιλιακές εταιρείες που βρίσκονται στο watch list της συγκεκριμένης τράπεζας ελέγχονται από ελληνικά συμφέροντα και αθροίζουν κεφαλαιοποίηση ύψους 8,5 δις δολ.
- Προώθηση των ΕΛ.ΠΙΣ (Greek Depository Receipts). Ανάπτυξη της δυνατότητας των επιχειρήσεων ελληνικών συμφερόντων που δραστηριοποιούνται στα Βαλκάνια ή σε άλλες χώρες του εξωτερικού να αντλήσουν χρήματα από το ΧΑ. Παρά την ύπαρξη του σχετικού θεσμικού πλαισίου, μόνο μία τέτοια εισαγωγή έχει πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα (FHL MERMEREN). Βεβαίως είναι αναγκαίος ο εναρμονισμός μίας τέτοιας προοπτικής με μία ευρύτερη εθνική πολιτική και στρατηγική απέναντι στο φαινόμενο των επενδύσεων ελληνικών κεφαλαίων σε γειτονικές χώρες.
- Προώθηση νέων προϊόντων στο ΧΑ, όπως ομολογιακά δάνεια εταιρειών μετατρέψιμα σε μετοχές. Διευρύνεται έτσι σημαντικά η δυνατότητα των επενδυτών να τοποθετήσουν τα χρήματα τους σε εναλλακτικές επενδύσεις και των επιχειρήσεων να αντλήσουν σημαντικά ποσά με σχετικά χαμηλό κόστος.
- Μείωση κόστους εισαγωγής και παραμονής στο ΧΑ, κυρίως για μικρομεσαίες επιχειρήσεις και μικρού μεγέθους ΔΕ. Παράδειγμα πρωτοβουλίας προς αυτή την κατεύθυνση είναι η ανάπτυξη και λειτουργία της Εναλλακτικής Αγοράς (ΕΝΑ) στο ΧΑ. Επίσης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στα πλαίσια της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς αναζητά τρόπους ανάπτυξης ενός δικτύου χρηματιστηρίων για μικρομεσαίες επιχειρήσεις, προκειμένου να καταστήσει ευκολότερο για τις τελευταίες να εισαχθούν στα χρηματιστήρια (EMEA, 2010).
- Μείωση της έμφασης σε παράγωγα προϊόντα (options, futures), τα οποία ιστορικά μειώνουν τα δια-

θέσιμα κεφάλαια για πιο παραδοσιακές επενδύσεις (αγορά μετοχών), οι οποίες όμως είναι εγγύτερα στη διαδικασία διοχέτευσης κεφαλαίων στις επιχειρήσεις.

Ένας δεύτερος φορέας που θεωρούμε ότι θα μπορούσε να διαδραματίσει ουσιαστικό ρόλο στην προσπάθεια αναθέρμανσης των ΔΕ και που δεν έχει δραστηριοποιηθεί μέχρι στιγμής είναι ο ευρύτερος τραπεζικός κλάδος. Οι τράπεζες θα μπορούσαν με ουσιαστικό και πειστικό τρόπο να ενθαρρύνουν κάποιες από τις επιχειρήσεις/πελάτες τους να συνδυάσουν την τραπεζική χρηματοδότηση με εισαγωγή στο ΧΑ, καθώς με αυτόν τον τρόπο:

- Οι δανειζόμενες επιχειρήσεις αποκτούν επιπλέον πηγή χρηματοδότησης η οποία μειώνει τη χρηματοοικονομική τους μόχλευση, μειώνοντας έτσι και τον κίνδυνο του δανειοδότη.
- Οι δανειζόμενες επιχειρήσεις που έχουν πλέον εισαχθεί στο ΧΑ προσφέρουν πολλαπλάσια πληροφόρηση λόγω της υποχρέωσης να δημοσιεύουν οικονομικές καταστάσεις σε τριμηνιαία βάση και μάλιστα υιοθετώντας τα διεθνή λογιστικά πρότυπα, διευκολύνοντας έτσι σημαντικά την παρακολούθησή τους από τους δανειοδότες.

Στα παραπάνω πλαίσια η Τράπεζα της Ελλάδος θα μπορούσε να υιοθετήσει πολιτικές που να προτρέπουν τις εποπτευόμενες τράπεζες να ενθαρρύνουν την εισαγωγή στο ΧΑ των πελατών τους.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι και η σωστή ενημέρωση των επιχειρηματιών σχετικά με τα πλεονεκτήματα της εισαγωγής στο ΧΑ. Δεν πρέπει να συσχετίζουν την εισαγωγή στο χρηματιστήριο αποκλειστικά και μόνο με την αποτίμηση της μετοχής που θα πωλήσουν αλλά να το αντιμετωπίζουν ως μακροχρόνια εναλλακτική πηγή χρηματοδότησης. Η εισαγωγή στο ΧΑ σχετίζεται με διαφάνεια, εξωστρέφεια και φιλοδοξία να είσαι ανταγωνιστικός σε διεθνές επίπεδο. Επιπλέον, μέσω της εισαγωγής οι βασικοί μέτοχοι αποκτούν ρευστότητα στις μετοχές τους και αντικειμενική αποτίμηση της αξίας τους.

Τέλος, σημαντικός είναι και ο ρόλος της κυβέρνησης, η οποία θα πρέπει να συντονίσει τις παραπάνω πολιτικές. Επιπλέον, οφείλει να εξασφαλίζει συνεχή και αποτελεσματική εποπτεία του χρηματιστηρίου, ώστε να υπάρχει υγιές περιβάλλον για την ανάπτυξη των παραπάνω πολιτικών. Συμπληρωματικά θα μπορούσε να συνδυάσει και άλλες αναπτυξιακές πολιτικές με το ΧΑ. Για παράδειγμα θα μπορούσε να διευκολύνει την ένταξη των επιχειρήσεων σε αναπτυξιακούς νόμους, εάν η σχετική τους αίτηση συνδυάζεται με άντληση χρημάτων από το ΧΑ για τη χρηματοδότηση των συγκεκριμένων επενδύσεων. Με αυτόν τον τρόπο το κράτος ουσιαστικά βάζει και την κεφαλαιαγορά να αποτιμήσει τη βιωσιμότητα και κερδοφορία της επένδυσης που καλείται να επιχορηγήσει. Επιπλέον θα απολαμβάνει στο ακέραιο και όλα τα πλεονεκτήματα της αυξημένης πληροφόρησης από τις επιχορηγούμενες εταιρείες, οι οποίες επί της ουσίας καλούνται να διαχειριστούν κρατικούς πόρους.

Είναι σαφές ότι η είσοδος επιχειρήσεων στο ΧΑ θα ενισχύσει τη μετοχική βάση των επιχειρήσεων και θα βελτιώσει τη σχέση ιδίων προς δανειακά κεφάλαια. Επίσης τα αντληθέντα κεφάλαια μπορούν να αφιερωθούν π.χ. σε επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, στην εκπαίδευση προσωπικού, σε εξαγορά μιας συμπληρωματικής μονάδας, σε αποπληρωμή χρεών, στη δημιουργία ενός νέου προγράμματος προώθησης προϊόντων, στοιχεία που βελτιώνουν την ανταγωνιστικότητα, την παραγωγικότητα και την κερδοφορία των επιχειρήσεων και προωθούν την ανάπτυξή τους. Η αποτελεσματική χρήση των αντληθέντων κεφαλαίων, η εταιρική διαφάνεια με έγκαιρη ενημέρωση και η συνεπής μερισματική πολιτική θα ενισχύσουν την αξιοπιστία των μετοχικών τίτλων και την εμπιστοσύνη των επενδυτών.

5. Συμπεράσματα

Οι ΔΕ στο ΧΑ αποτέλεσαν σημαντική πηγή χρηματοδότησης της ελληνικής οικονομίας. Ο ιδιωτικός τομέας χρησιμοποιεί τις ΔΕ κυρίως για τη χρηματοδότηση αναπτυξιακών επενδύσεων, ενώ ο δημόσιος τομέας ως μέσο αποκρατικοποιήσεων για την ενίσχυση του κρατικού προϋπολογισμού.

Ειδικότερα για το κράτος, η συγκεκριμένη μέθοδος αποκρατικοποιήσεων παρουσιάζει ουσιαστικά πλεονεκτήματα σε σχέση με άλλες εναλλακτικές (κατά βάση δημόσιες προσκλήσεις –tender offers– για πώληση εταιρειών). Αυτά περιλαμβάνουν δυνατότητα για υψηλό τίμημα ανάλογα με τις συνθήκες της αγοράς, ρευστότητα αγοράς που μπορεί να απορροφήσει τα μεγέθη που ενδιαφέρουν την κυβέρνηση/πωλητή, και κυρίως διαφανή διαδικασία που ελαχιστοποιεί τη πιθανότητα ενστάσεων και δικαστικών επιπλοκών. Στα πλαίσια αυτά αναφέρουμε ότι μία από τις εναλλακτικές που εξετάζει το κράτος είναι η δημιουργία εταιρείας συμμετοχών, η οποία θα κατέχει συμμετοχές του Δημοσίου σε διάφορες επιχειρήσεις και η οποία θα εισαχθεί στο χρηματιστήριο (ΤΑ ΝΕΑ, 03/06/2010). Με αυτό τον τρόπο αναμένεται να δημιουργηθούν μεγάλες δυνατότητες προσέλκυσης επενδυτών στον τραπεζικό κλάδο, στην ενέργεια, στον τουρισμό, στην υγεία, στη διαχείριση απορριμμάτων και υδάτινων πόρων.

Η ιστορική αναδρομή μάς δείχνει ότι η εισαγωγή στο ΧΑ θα μπορούσε να αποτελέσει σοβαρή εναλλακτική πηγή χρηματοδότησης των ελληνικών επιχειρήσεων, ιδιαίτερα σε μία πιθανή αύξηση των επιτοκίων στο μέλλον λόγω των συστημικών ή άλλων συνθηκών στην Ελλάδα. Επίσης οι επιχειρήσεις θα πρέπει πάντοτε να παρακολουθούν τους κύκλους των κεφαλαιαγορών, καθώς εμφανίζονται ευκαιρίες ευνοϊκών αποτιμήσεων για άντληση κεφαλαίων από το ΧΑ με χαμηλό κόστος.

Σχετική κριτική θα μπορούσε να ασκηθεί *ex post* για την περίοδο 2004-2007, όταν οι ελληνικές επιχειρήσεις δεν αξιοποίησαν στο έπακρο το ΧΑ παρά τη βελτίωση των αποτιμήσεων, προφανώς στηριζόμενες σε μεγάλο βαθμό στο φθηνό τραπεζικό δανεισμό. Μία διαφοροποίηση της κεφαλαιακής τους βάσης προς την κατεύθυνση των ιδίων κεφαλαίων εκείνη την περίοδο θα τις καθιστούσε περισσότερο ασφαλείς σήμερα που ο τραπεζικός τομέας μειώνει σημαντικά τη διαθεσιμότητα κεφαλαίων.

Συγκεκριμένες πολιτικές της διοίκησης του ΧΑ, του ευρύτερου χρηματοπιστωτικού τομέα και της κυβέρνησης θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην αναθέρμανση της δραστηριότητας των ΔΕ. Αυτές περιλαμβάνουν την προσέλκυση νέων κλάδων, όπως η ναυτιλία, την ανάπτυξη νέων προϊόντων και την ενθάρρυνση των επιχειρήσεων να εισαχθούν στο ΧΑ.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

ΕΛ.ΣΤΑΤ., *Δελτία Τύπου.*

EMEA Business Monitor (2010), «Δίκτυο χρηματιστηρίων για μικρές επιχειρήσεις εξετάζει η ΕΕ», 7 Σεπτεμβρίου 2010.

Ενημερωτικά Δελτία Επιχειρήσεων για την Εισαγωγή στο ΧΑ (1999-2010).

Ημερήσια Δελτία Εθνικής Χρηματιστηριακής (1999-2010).

ΤΑ ΝΕΑ OnLine, «Χρυσάφι η ακίνητη περιουσία, αλλά δεν έχει αποτιμηθεί», δημοσίευμα 3 Ιουνίου 2010.

Ξενόγλωσση

Bank of Greece, *Euro denominated loans to non-financial corporations.*

Jefferies & Company Inc., *Weekly Shipping Market Update*, 23 Aug. 2010.

Kasimati E., Dawson P. (2005), “Initial and Aftermarket Performance of IPO Stocks: Evidence from Greece.” *European Review of Economics & Finance,* 4(3): 23-31.

Institute of Shipping Economics & Logistics - ISL (2010), *Shipping Statistics and Market Review 2010.*

Μελέτες και Εκθέσεις που έχουν εκδοθεί από το ΚΕΠΕ (μετά το 2005)

ΜΕΛΕΤΕΣ

57. Σ. Χανδρινού, σε συνεργασία Κ. Αλτίνογλου και Α. Πεπέ, *Εξέλιξη των ΜΜΕ στη χώρα μας: Εκτίμηση και σύγκριση της αποδοτικότητας και ευελιξίας των ΜΜΕ και των μεγάλων μεταποιητικών παραγωγικών μονάδων.* Αθήνα, 2005.
58. M. Panopoulou, *Technological change and corporate strategy in the Greek banking industry,* Athens, 2005.
59. Αν. Λαμπροπούλου, *Η ελληνική γεωργία στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον.* Αθήνα, 2005.
60. Θ. Τερροβίτη, *Παραγωγή και χρήση των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών στην Ελλάδα: Σημασία και επιπτώσεις.* Αθήνα, 2005.
61. Κ. Ν. Κανελλόπουλου σε συνεργασία Π. Παπακωνσταντίνου. *Οικονομικές διαστάσεις της κατάρτισης ενηλίκων.* Αθήνα, 2005.
62. Σ. Σπαθή, *Σύγκριση των αεροπορικών και ακτοπλοϊκών μεταφορών στις γραμμές εσωτερικού. Οικονομετρική εκτίμηση της ζήτησης.* Αθήνα 2005.
63. P. I. K. Prodromídis. *A regional analysis of declared incomes in Greece.* Athens, 2006.
64. M. G. Arghyrou. *The Effects of the Accession of Greece to the EMU: Initial Estimates and Future Prospects.* Athens, 2006.
65. Γ. Παναγόπουλος, *Βασιλεία ΙΙ: Περιγραφή και Συνέπειες για το Τραπεζικό Σύστημα.* Athens, 2008.
66. P. I. K. Prodromídis. *The Spatial Distribution of male and female employment and unemployment in Greece.* Athens, 2009.
67. Κ. Ευστρατόγλου. *Αξιολόγηση της επαγγελματικής κατάρτισης ανέργων στην Ελλάδα.* Αθήνα, 2009.
68. Κ. Αθανασούλη. *Η επαγγελματική μετάβαση των πτυχιούχων των φιλοσοφικών σχολών.* Αθήνα 2010.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ

No 43 *Εξελίξεις στην αγορά κατοικιών,* της Στ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2005.

No 44 *Ο συστημικός μετασχηματισμός των βαλκανικών χωρών και οι εξελίξεις στις οικονομικές ανταλλαγές με την Ελλάδα,* των Ν. Βαγιονή, Β. Καφούρου και Ε. Παναγιώτου. Αθήνα, 2005.

No 45 *Europe and the international economic environment in 2005: Recent developments and outlook,* S. Savva-Balfoussia, E. Athanassiou, S. Karagiannis and A. Tsouma. Athens, 2006.

No 46 *Η ελληνική γεωργία ενώπιον των νέων συνθηκών και θεσμικού πλαισίου,* της Κ. Παχάκη, σε συνεργασία Π. Τονικίδου. Αθήνα, 2006.

No 47 *Μέθοδοι και στρατηγικές αναδιάρθρωσης και ιδιωτικοποίησης του σιδηροδρόμου και των λιμένων Πειραιώς και Θεσσαλονίκης,* του Δ. Θ. Αθανασακόπουλου. Αθήνα, 2006.

No 48 *Η επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα: Εξελίξεις και προοπτικές,* του Κ. Κάρμα. Αθήνα, 2006.

No 49 *Αγροτικό εμπόριο Ελλάδας-Βαλκανικών χωρών: Συγκριτικό πλεονέκτημα και ανταγωνιστικότητα,* του Π. Παρασκευαΐδη. Αθήνα, 2006.

No 50 *Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στην ΕΕ-15 και δυνατότητες εφαρμογής του στην Ελλάδα,* των Αθ. Θ. Μπαλφούσια και Κ. Ν. Κωτσή. Αθήνα, 2007.

No 51 *Ο ενεργειακός τομέας στην Ελλάδα: Τάσεις και προοπτικές,* του Νικηφ. Μανωλά. Αθήνα, 2007.

No 52 *Χρηματοδότηση και ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων,* του Κλ. Β. Ευστρατόγλου. Αθήνα, 2007.

No 53 *Τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα και τη Μεσόγειο: Μια συγκριτική ανάλυση,* των Ν. Βαγιονή και Β. Καφούρου. Αθήνα, 2007.

No 54 *Αναπτυξιακή διαδικασία και μακροχρονιότερες εξελίξεις στην οικονομική συμπεριφορά και στις οικονομικές συνθήκες,* των Λ. Αθανασίου. Αθήνα, 2007.

No 55 *Furom's transition: From Yugoslavia to the European Union?* E. Panagiotou. Athens, 2008.

No 56 *Πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις: Εμπόριο υπηρεσιών,* του Βασίλη Νότη. Αθήνα, 2008.

No 57 *Οικονομική και δημογραφική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος*, των Λουκή Αθανασίου, Φανής Ζερβού και Αγαπούλας Κώτση. Αθήνα, 2009.

No 58 *Η εξέλιξη και προβληματισμός για την βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος,* της Φανής Ζερβού. Αθήνα, 2009.

No 59 *Size, profile and labour market analysis of immigration in Greece.* K. Kanellopoulos, M. Gregou and A. Petralias. Athens, 2009.

Μελέτες που εκπονήθηκαν στο ΚΕΠΕ την περίοδο 2000-2010, με ανάθεση από τα υπουργεία

Τελωνειακή Ένωση της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση, των Γ. Κάτσου, Κ. Αλτίνογλου, Ι. Γκότση, Κ. Παπαδημητρίου, Κ. Σταμάτη, Α. Τσουνάκη, Σ. Χανδρινού. Αθήνα, 2000.

Επιπτώσεις για την Ελλάδα από τη διεύρυνση προς Ανατολάς, των Λ. Αθανασίου, Κ. Αλτίνογλου, Ν. Βαγιονή, Μ. Κουνάρη, Π. Μπαλτζάκη, Σ. Χανδρινού, Σ. Χειμωνίτη-Τερροβίτη. Αθήνα, 2000.

Οικονομικές επιδράσεις των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας, των Σ. Σάββα-Μπαλφούσια, Λ. Αθανασίου, Λ. Ζάραγγα, Α. Μυλωνά. Αθήνα, 2001.

Φραγμοί στην ελεύθερη λειτουργία των επαγγελμάτων και στην πραγματοποίηση επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και ανταγωνιστικότητα, των Λ. Αθανασίου, Χ. Ιωάννου, Α. Κώτση, Η. Πούπου, Θ. Τερροβίτη, Σ. Χειμωνίτη. Αθήνα, 2001.

Το εμπορικό ισοζύγιο της Ελλάδας: Προβλήματα και προοπτικές, της Σ. Σάββα-Μπαλφούσια. Αθήνα, 2002.

Οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις για την Ελλάδα της υπό συζήτηση Οδηγίας για την Απελευθέρωση του Τομέα των Υπηρεσιών στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ (συντονίστρια Α. Κώτση). Αθήνα, 2005.

Επιπτώσεις των διαρθρωτικών πολιτικών της ΕΕ στην Ελλάδα 1989-2006, των Σ. Σάββα-Μπαλφούσια, Ε. Αθανασίου, Λ. Αθανασίου, Κ. Κανελλόπουλου, Α. Μπαλφούσια, Π. Προδρομίδη, Θ. Τσαγκούρη, Α. Τσούμα. Αθήνα, 2005.

Ετήσια Έκθεση για την Ανταγωνιστικότητα, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ (συντονιστής Σ. Χανδρινός). Αθήνα, 2005.

Οι μακροοικονομικές επιπτώσεις του Εθνικού Στρατηγικού Προγράμματος Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ), των Σ. Σάββα-Μπαλφούσια, Ε. Αθανασίου, Λ. Αθανασίου, Α. Μπαλφούσια. Αθήνα, 2006.

Απασχόληση και ανεργία, των Κ. Κανελλόπουλου, Κ. Αθανασούλη, Κ. Ευστρατόγλου Ι. Παναγόπουλου, Π. Παπακωνσταντίνου, Π. Προδρομίδη, Αθήνα, 2007.

Δημογραφικές τάσεις, αναπτυξιακές προοπτικές και η οικονομική βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος, των Λ. Αθανασίου, Φ. Ζερβού, Α. Κώτση. Αθήνα, 2007.

Διάρθρωση του εμπορίου, συγκριτικά πλεονεκτήματα και ανταγωνιστικότητα, των Σ. Σάββα-Μπαλφούσια, Ζ. Αναστασάκου, Σ. Καραγιάννη, Σ. Σπαθή, Σ. Πέτρου. Αθήνα, 2007.

Οικονομετρική ανάλυση του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας, των Σ. Σάββα-Μπαλφούσια, Α. Τσούμα, Θ. Τσέκερη, Σ. Πέτρου. Αθήνα, 2007.

Ναυτιλία-Μεταφορές: η συμβολή του τομέα στην Ελληνική Οικονομία, μεσοπρόθεσμες προοπτικές, των Σ. Σπαθή, Θ. Τσέκερη, Σ. Καραγιάννη, Α. Τσούμα, Ν. Γεωργικόπουλου, Κ. Βογιατζόγλου. Αθήνα, 2008.

Πρωτογενής τομέας: Τάσεις και προοπτικές, των Ε. Καδίτη, Ε. Νίτση, Ι. Ρεζίτη, Α. Χύμη. Αθήνα, 2008.

Questionnaire on Labour Market Areas. Αναφορά προς την Eurostat που διεξήχθη για λογαριασμό της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος, του Π. Προδρομίδη. Αθήνα, 2008.

Εργασία στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα, των Κ. Κανελλόπουλου, Φ. Ζερβού, Σ. Παπαϊωάννου. Αθήνα, 2009.

Εξελίξεις στην ελληνική μεταποίηση (Παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα κλάδων), των Σ. Σάββα-Μπαλφούσια, Ζ. Αναστασάκου, Ε. Αθανασίου, Α. Κουτρούλη, Σ. Πέτρου. Αθήνα, 2009.

Το διανεμητικό εμπόριο στην Ελλάδα, των Α. Κώτση, Π. Βλάμη, Τ. Ευθυμιάδη, Κ. Κανελλόπουλου, Ι. Παναγόπουλου. Αθήνα, 2009.

Περιφερειακή διάσταση του ΕΣΠΑ, των Π. Προδρομίδη, Λ. Αθανασίου, Ζ. Αναστασάκου, Κ. Βογιατζόγλου, Ν. Κανελλόπουλου, Ρ. Καραγιάννη, Σ. Σπαθή, Θ. Τσέκερη, Α. Πετραλιά, Ι. Ψυχάρη, Θ. Τερροβίτη. Αθήνα, 2010.

Έκταση του ανταγωνισμού στην ελληνική οικονομία, Μελετητικής Ομάδας ΚΕΠΕ (συντονιστής Κ. Κανελλόπουλος). Αθήνα, 2010.

Ευρωπαϊκό δίκτυο μετανάστευσης

Report on Immigration to Greece (A pilot Study), του Θ. Λιανού, 2003.

Annual Report on Statistics on Migration, Asylum and Return in Greece: Reference Year 2002, των Κ. Κανελλόπουλου, Μ. Γρέγου, Α. Πετραλιά. 2005.

Reception System, its Capabilities and the Social Situation of Asylum Applicants in Greece, των Κ. Κανελλόπουλου, Μ. Γρέγου. 2005.

Policy Report on Migration, Asylum and Return in Greece: Reference Period July 2004-Dec.2005, των Κ. Κανελλόπουλου, Μ. Γρέγου. 2006.

Annual Report on Statistics on Migration, Asylum and Return in Greece: Reference Year 2003, των Κ. Κανελλόπουλου, Μ. Γρέγου. 2006.

Managed Migration and the Labour Market - The Health Sector in Greece, των Κ. Κανελλόπουλου, Μ. Γρέγου. 2006.

Επιστροφή μεταναστών από την Ελλάδα: Η Ελληνική συμβολή στην 3η ερευνητική μελέτη του ΕΜΝ για την επιστροφή μεταναστών, των Κ. Κανελλόπουλου, Μ. Γρέγου. 2006.

Policy Report on Migration, Asylum and Return in Greece: Reference Period Jan. - Dec. 2006. των Κ. Κανελλόπουλου, Μ. Γρέγου. 2007.

Συνθήκες Εισόδου και Διαμονής Ειδικευμένων Εργαζομένων από Τρίτες Χώρες στην Ελλάδα. (2006), των Κ. Κανελλόπουλου, Ι. Χολέζα. 2007.

Family Reunification in Greece των Κ. Κανελλόπουλου, Μ. Γρέγου. 2007.

Οικονομικές εξελίξεις

ISSN 1109-6284